Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 35

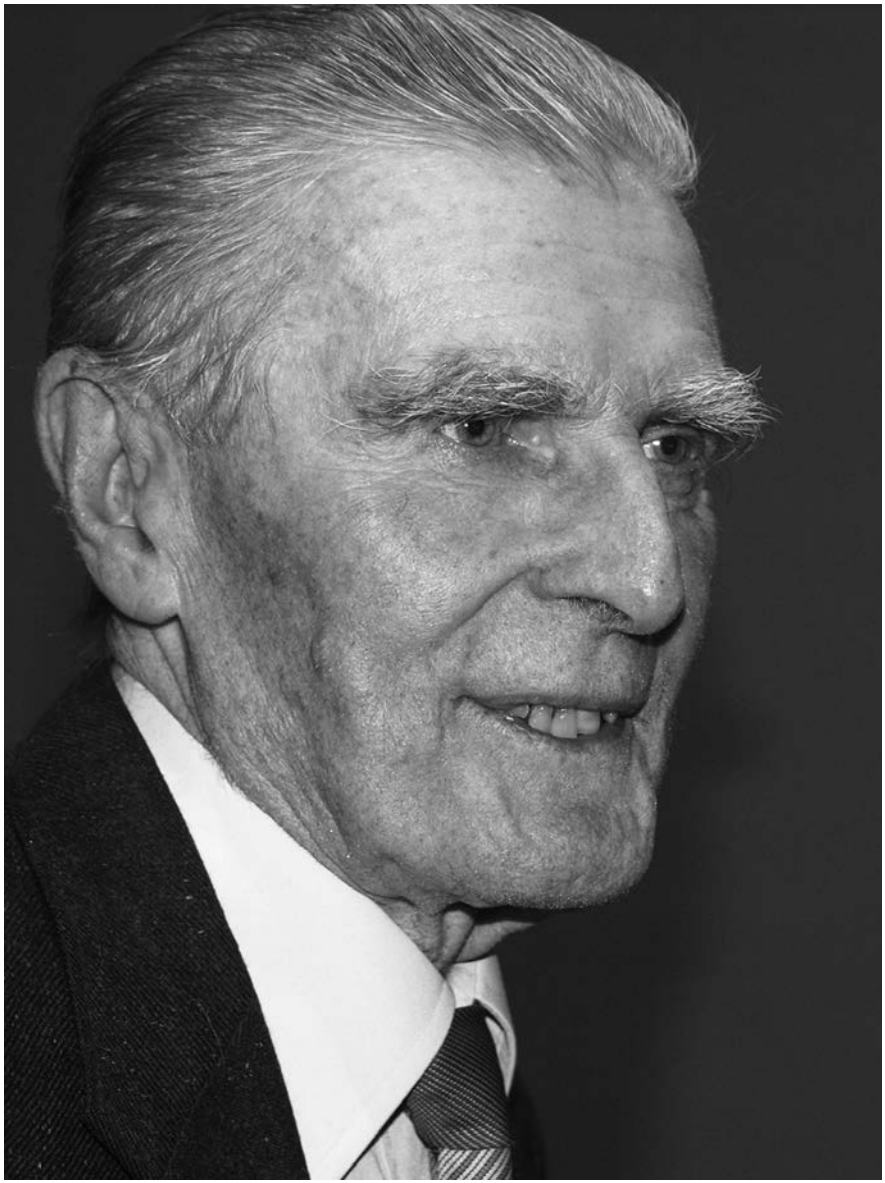

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

35

SEMILY – JIČÍN 2022

VLASTIVĚDNÁ ROČENKA

Obálka: *Michal Bělohlávek – Pohled přes Jizeru na Turnov. Kvaš kombinovaný s temperou nebo olejem. Rozměr 67 x 95 cm. Laskavě poskytlo MČR Turnov, podsbírka výtvarného umění, inv. č. U 1343. Foto Lenka Laurynová.*

Frontispis: *Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. na fotografii Jiřího Němečka z roku 2012.*

KATALOGIZACE V KNIZE – Národní knihovna ČR
Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka. 35 – Semily: Státní okresní archiv Semily = Jičín: Státní okresní archiv Jičín; Regionální muzeum a galerie Jičín, 2022 – 303 s.

ISBN 978-80-86254-41-8 (Státní okresní archiv Semily)
ISBN 978-80-88338-03-1 (Státní okresní archiv Jičín)
ISBN 978-80-87486-20-7 (Regionální muzeum a galerie Jičín)
ISSN 1211-975X

908(437.31-17)
- Český ráj (Česko) – vlastivěda
- Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda
- sborníky

© *Státní okresní archiv Semily 2022*
© *Státní okresní archiv Jičín 2022*
© *Regionální muzeum a galerie v Jičíně 2022*

ISBN 978-80-86254-41-8 (Státní okresní archiv Semily)
ISBN 978-80-88338-02-4 (Státní okresní archiv Jičín)
ISBN 978-80-87486-18-4 (Regionální muzeum a galerie Jičín)
ISSN 1211-975X

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

Jiří Zoul Sajbt: *Staré cesty Českým rájem II. Valdštejnsko a Hruboskalsko* • 11
Marek Starý: *Rod Koučů z Kouče a rytířský statek Veselice* • 38
Alena Jurigová: *Artikule železnického cechu novoševcovského z roku 1597. Příspěvek k dějinám cechovnictví v městečku Železnici* • 76
Stanislav Kasík: *O znaku města Jilemnice* • 97
Martina Lobotková: *Úmrtnost ve farnosti Horní Štěpanice v letech 1784–1830 z hlediska jazykového a demografického* • 130
Ondřej Vašata: *Česká menšina v Zálesní Lhotě od konce 19. století do roku 1938* • 160

EDICE A MATERIÁLY

Roman Sirovátka – Jan Prostředník: *Archeologické výzkumy v ulicích Skálova a Na Sboře v centru Turnova. Domy čp. 74 a 73* • 187
Jiří Unger a kol.: *Přehled archeologických výzkumů Regionálního muzea a galerie v Jičíně za rok 2021* • 207

DROBNOSTI

Lenka Křížová: *Pohostinská vystoupení profesionálních hereckých souborů v Mnichově Hradišti v letech 1849–1885* • 231

KRONIKA

Devadesátiny profesora Roberta Kvačka (Eduard Maur) • 241
Sedmdesátiny Olgy Bičišťové (Karol Bílek) • 245
Odešel Stanislav Hlava – bozkovský patriot (Miloš Plachta) • 246
Výstava „Na poslední cestě…" v turnovském muzeu (Jan Prostředník) • 247
Státní okresní archiv Jičín v roce 2021 (Karel Chutný) • 251
Státní okresní archiv Semily v roce 2021 (Pavel Jakubec) • 252
Městské muzeum a galerie Hořice v roce 2021 (Oldřiška Tomíčková) • 255
Regionální muzeum a galerie v Jičíně v roce 2021 (Michal Babík) • 258
Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 2021 (David Ulrych) • 260
Městské muzeum a galerie v Lomnici nad Popelkou v roce 2021 (Jan Drahoňovský) • 263
Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech v roce 2021 (Miroslav Šnaiberk) • 266
Muzeum Českého ráje v Turnově roku 2021 (Jan Prostředník) • 268
Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí v roce 2021 (Svatava Hejralová) • 279
Městské muzeum v Železném Brodě v roce 2021 (Petra Hejralová) • 280

LITERATURA • 287

INHALT

BEITRÄGE UND STUDIEN

Jiří Zoul Sajbt: *Alte Wege und Pfade durch das Böhmische Paradies II. Gebiete Valdštejnsko und Hruboskalsko* • 11

Marek Starý: *Die Adelsfamilie Kouč von Kouč und das Rittergut Veselice* • 38

Alena Jurigová: *Zunftartikel der Neuschuster in Železnice von 1597. Beitrag zu der Geschichte des Zunftwesens im Marktflecken Železnice* • 76

Stanislav Kasík: *Über das Wappen der Stadt Jilemnice* • 97

Martina Lobotková: *Mortalität in der Pfarrei Horní Štěpanice in den Jahren 1784–1830 aus sprachlicher und demografischer Sicht* • 130

Ondřej Vašata: *Die tschechische Minderheit in Zálesní Lhota vom Ende des 19. Jahrhunderts bis 1938* • 160

EDITIONEN UND MATERIALIEN

Roman Sirovátka – Jan Prostředník: *Archäologische Ausgrabungen in den Straßen Skálova und Na Sboře im Zentrum von Turnov* • 187

Jiří Unger et al.: *Überblick über archäologische Ausgrabungen des Regionální muzeum a galerie v Jičíně für das Jahr 2021* • 207

KLEINIGKEITEN

Lenka Křížová: *Gastspiele professioneller Schauspieltruppen in Mnichovo Hradiště in den Jahren 1849–1885* • 231

CHRONIK

Zum Lebensjubiläum von Professor Robert Kvaček (Eduard Maur) • 241

Olga Bičišťová eine Siebzigerin (Karol Bílek) • 245

Stanislav Hlava heimgegangen (Miloš Plachta) • 246

Ausstellung „Am letzten Weg…" im Museum in Turnov (Jan Prostředník) • 247

Staatliches Bezirksarchiv Jičín im Jahre 2021 (Karel Chutný) • 251

Staatliches Bezirksarchiv Semily im Jahre 2021 (Pavel Jakubec) • 252

Stadtmuseum und Galerie in Hořice im Jahre 2021 (Oldřiška Tomíčková) • 255

Regionalmuseum und Galerie in Jičín im Jahre 2021 (Michal Babík) • 258

Riesengebirgsmuseum in Jilemnice im Jahre 2021 (David Ulrych) • 260

Stadtmuseum in Lomnice n. Pop. im Jahre 2021 (Jan Drahoňovský) • 263

Museum und Isergalerie in Semily im Jahre 2021 (Miroslav Šnaiberk) • 266

Museum des Böhmischen Paradieses in Turnov im Jahre 2021 (Jan Prostředník) • 268

Heimatmuseum für Vysoké nad Jizerou und Umgebung im Jahre 2021 (Svatava Hejralová) • 279

Stadtmuseum in Železný Brod im Jahre 2021 (Petra Hejralová) • 280

LITERATUR • 287

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY I STUDIA

Jiří Zoul Sajbt: *Stare drogi przez Czeski Raj II. Region Valdštejna i Hrubej Skali* • 11
Marek Starý: *Ród Koučów z Kouč i rycerski majątek Veselice* • 38
Alena Jurigová: *Artykuły nowego cechu szewców żeleznickich z 1597 roku. Wkład w historię cechów w mieście Železnice* • 76
Stanislav Kasík: *O herbie miasta Jilemnice* • 97
Martina Lobotková: *Śmiertelność w parafii Horní Štěpanice w latach 1784–1830 z punktu widzenia językoznawstwa i demografii* • 130
Ondřej Vašata: *Mniejszość czeska w miejscowości Zálesní Lhota od końca XIX wieku do 1938 roku* • 160

EDYCJE ŹRÓDEŁ I MATERIAŁY

Roman Sirovátka – Jan Prostředník: *Badania archeologiczne na ulicach Skálova i Na Sboře w centrum Turnova. Domy nr 74 i 73* • 187
Jiří Unger a kol.: *Przegląd badań archeologicznych prowadzonych przez Muzeum Regionalne i Galerię w Jiczynie w 2021 roku* • 207

PRZYCZYNKI

Lenka Křížová: *Występy gościnne zawodowych trup aktorskich w Mnichově Hradišti w latach 1849–1885* • 231

KRONIKA

W rocznicę jubileuszu profesora Roberta Kvačka (Eduard Maur) • 241
Siedemdziesięciolecie Olgy Bičišťové (Karol Bílek) • 245
In memoriam Stanislawa Hlavy (Miloš Plachta) • 246
Wystawa „W ostatniej podróży..." w Muzeum w Turnovie (Jan Prostředník) • 247
Powiatowe Archiwum Państwowe w Jiczynie w roku 2021 (Karel Chutný) • 251
Powiatowe Archiwum Państwowe w Semily w roku 2021 (Pavel Jakubec) • 252
Muzeum Miejskie i Galeria w Hořicach w roku 2021 (Oldřiška Tomíčková) • 255
Muzeum Regionalne i Galeria w Jiczynie w 2021 r. (Michal Babík) • 258
Muzeum Karkonoskie w Jilemnicy w roku 2021 (David Ulrych) • 260
Muzeum Miejskie i Galeria w Łomnicy nad Popelkou w roku 2021 (Jan Drahoňovský) • 263
Muzeum i Galeria Dorzecza Izery w Semily w roku 2021 (Miroslav Šnaiberk) • 266
Muzeum Czeskiego Raju w Turnovie w roku 2021 (Jan Prostředník) • 268
Muzeum Krajoznawcze Wysokiego nad Izerą i okolicy w roku 2021 (Svatava Hejralová) • 279
Muzeum Miejskie w Żelaznym Brodzie w roku 2021 (Petra Hejralová) • 280

RECENZJE I OMÓWIENIA LITERATURY • 287

ČLÁNKY A STUDIE

STARÉ CESTY ČESKÝM RÁJEM II

VALDŠTEJNSKO A HRUBOSKALSKO

Jiří Zoul Sajbt

Po jisté odmlce se podíváme na další část Českého ráje a staré cesty, které jím vedly a často stále ještě vedou, ačkoli některé již také zavál nejen příslovečný čas, ale naprosto reálně je zaválo listí, zasypaly sesuvy kamenů, prudkými dešti splavené písky a zemina, nebo je zasypal sám člověk.

Že staré stezky Hruboskalskem šly, je každému zřejmé, a to již z důvodu existence množství hradů a hrádků, které naši předci nestavěli romanticky ukryté na zalesněných návrších a skalách, kam se noha člověka, pokud tam přímo nemířil, dostala jen náhodou, ale naopak při frekventovaných obchodních stezkách, nebo ještě spíš přímo u jejich křižovatek. Přesto přímému zájmu o zjištění průběhu stezek tato oblast dosud unikala. Tomuto tématu se nevěnuje ani A. Sedláček v desátém dílu svých Hradů (když nepočítáme popis přímých přístupových cest k jednotlivým sídlům),[1] ani J. V. Šimák a další autoři vlastivědných publikací a turistických průvodců po Českém ráji, v nichž lze příležitostně najít zpravidla mimoděk řečenou poznámku, která nás může navést k pozůstatkům starších komunikací.[2]

Prvně se tak Hruboskalsko dostalo v rámci podrobnějšího studia starých stezek do zorného pole v knize *Kozákov: příběh hory*, jejíž součástí bylo i představení sítě hlavních stezek, které regionem Kozákovska procházely.[3] Jak bylo

[1] SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl 10. Praha, 1895, s. 43–70.

[2] ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce Českým rájem: stopadesát výletů z Turnova*. Turnov: Místní komitét pro universitní kursy, 1906, s. 24–33; KUDRNÁČ, Václav. *Průvodce Českým rájem*. Turnov: V. Kudrnáč, 1912, s. 13–15, 18; HERBST, Josef: *Turnov. Průvodce městem a okolím*. Turnov: Odbor Klubu československých turistů, 1922, s. 12–14; *Týden v Českém ráji*. Turnov: Exkursně-turistické středisko, 1955; DEJMEK, Jaroslav a kol.: *Za krásami Českého ráje*. Turnov: ROH, 1956, s. 5–7; DEJMEK, Jaroslav a kol.: *Český ráj turistům*. Turnov: ROH, 1957, s. 5.

[3] SAJBT, Jiří. Středověký Kozákov v síti starobylých cest. In: *Kozákov: příběh hory: k 90. výročí otevření Riegrovy chaty*. Red. Slavomír Říman. Jilemnice: Gentiana, 2018, s. 45–54. ISBN 978-80-86527-52-9.

zjištěno, hned několik z nich mířilo právě na Hruboskalsko. Stejně tomu bylo i z opačné strany (od JZ) při sledování starých cest procházejících skrz Žehrovské lesy, jimž byl věnován první díl našeho nepravidelného seriálu. I zde nás několik stezek zavedlo na Hruboskalsko.[4] Pokračování výzkumu právě touto oblastí pak byl naprosto logický krok.

Předně nutno říci, že Hruboskalsko je něco poněkud jiného než Žehrovské lesy, ačkoli, jak si postupně ukážeme, ne zcela. Rozdíl je dán celkovým geografickým charakterem. Zatímco Žehrovské lesy jsou rozložité a bez razantních převýšení, Hruboskalsku dominuje mohutný, od JV k SZ protažený skalní hřbet, který je po stranách obklopen hlubokými skalními údolími. Hledání jedné konkrétní trasy určité stezky pak komplikuje to, že většina těchto skalních údolí mohla pro jejich vedení dobře posloužit. Tvořilo se tak mnoho větví často jedné a téže stezky. Patrně se tyto větve vytvářely postupně, čistě z důvodu potřeby či dokonce nutnosti, kdy jedna trasa přestala být sjízdná nebo schůdná ať už z důvodu skalního sesuvu, nebo zkrátka proto, že už byla příliš vyježděná, a tak byla vytvořena jiná trasa (větev) sousedním údolím, přičemž prodloužení takové trasy často nebylo žádné, nebo jen ve stovkách metrů.

Co je však shodné u Hruboskalska a Žehrovských lesů, je jejich podloží, které je v obou případech písčité, dobře propustné, a proto se i zde setkáme s určitou výjimkou potvrzující pravidlo, a to s vedením tras stezek zmíněnými údolími. Dokonce se zde s tímto jevem setkáme v ještě větší míře než na Žehrovsku, neboť velká část hruboskalských údolí je bez vodotečí a díky jejich výraznému sklonu z nich dešťová voda odtéká ještě rychleji.

Nepochybně právě pro dobře propustné podloží zde vedlo až nebývalé množství stezek. Některé jistě sloužily jen pro místní dopravu, jiné zřejmě vznikly pro technický provoz – svoz vytěženého stavebního kamene, případně železivce z četných místních lomů. Proto se tento článek ani nesnaží odhalit a popsat všechny stezky. Vznikla by tím naprosto nepřehledná změť. Snahou následujících řádků je tak pouze postihnout základní síť stezek, které evidentně měly nadregionální význam, a tam, kde je to alespoň trochu možné, pokusit se o jejich rámcovou chronologii.[5]

---

[4] ZOUL SAJBT, Jiří. Staré cesty Českým rájem I. Žehrovské lesy (Vyskeř – Kost – Mužský). In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 2020, sv. 33, s. 36–62. ISBN 978-80-86254-39-5.

[5] Pro přehlednost je každá stezka popisována v jejím co nejpřímějším směru, ba přímo nejpřímějším směrem je de facto definována. Neznamená to ovšem, že by tím bylo řečeno, že naši předkové, aktivní uživatelé těchto stezek, nemohli z nich uhnout do směru jiného (ať už z jakéhokoli důvodu), případně použít nějakou delší variantu, která je dovedla ke stejnému cíli. Jelikož však lidé byli vždy velmi pragmatičtí, nejeví se tento způsob identifikace starých stezek jako přílišný ahistorismus.

Zmíněné skalní sesuvy, eroze či obecně změna terénu jsou další věcí, která ztěžuje zkoumání zbytků starých cest na Hruboskalsku. Měkký pískovec, který je základem celé oblasti, silně podléhá erozím a krajina se tak mění rychleji, než je tomu v oblastech s odolnějším podložím. K tomu navíc připočtěme činnost člověka. Není to jen doprava, která po tisíciletí narušovala povrch pískovců (zejména ve svazích), ale také od středověku trvající a v novověku zintenzívněná těžba stavebního kamene a železivců. Stěží můžeme odhadnout, jak Hruboskalsko vypadalo před 1500 lety, kdy na Čertově ruce sídlili Germáni, natož před 3000 lety, kdy tam sídlil lid popelnicových polí. Jediné, co můžeme předpokládat, že v horních partiích bylo Hruboskalsko o něco širší, přičemž všechny výše popsané jevy pomalu, ale jistě hřbet zužovaly.

Eroze také zahlazuje i samotné doklady o činnosti člověka. V tomto případě tu jsou myšleny především pozůstatky po dopravě – úvozy. Ty jsou kromě přirozeného zasypávání organickým materiálem, což se děje všude, v horních částech rychle obrušovány erozí, zatímco v dolních částech jsou zaplavovány z onoho obrušování vzniklými písky, případně jsou rovnou zavaleny sesuvy kamenů, které tu jsou poměrně časté.

Výzkum zde také částečně komplikuje, že jednotlivé listy prvního vojenského mapování, jinak velmi cenného pramene při studiu starých cest, k sobě na Hruboskalsku vzájemně nelícují. Nepodařilo se je sestavit dohromady ani maďarským kolegům, kteří je digitalizovali a zpřístupnili. A není divu. Ony

Obr. 1. *Čerstvý sesuv kamení u Čertovy ruky na konci zimy 2021.*

skutečně k sobě pořádně sesadit nejdou. Jednak mezi nimi část prostoru chybí, což by ještě tolik nevadilo (chybějící část není příliš velká – v reálu se pohybuje kolem 100 m, které se zpravidla dají dovodit), ale větším problémem je, že nesouhlasí vzdálenosti mezi jednotlivými zakreslenými cestami v horizontálním směru. Ve chvíli, kdy mapové listy sesadíme k sobě tak, aby navazovala jedna cesta, nenavazují další. Mapový list, na němž je zakresleno Hruboskalsko, je jakoby ve větším měřítku, než sousední list s Kozákovskem a Semilskem. Kolegové z Maďarska oba listy sesadili v nejlepší vůli, jak si mysleli, že na sebe navazují. Jenže bohužel nenavazují a ani navazovat nemohou. Pokud badatel chce tento přínosný pramen použít (důležitý zejména pro přechody přes údolí Libuňky), musí mít oba listy zvlášť a dle potřeby je vůči sobě posouvat. Ovšem na to, aby je člověk posunul správně, musí tuto oblast poměrně podrobně znát.

V závislosti na terénu je vedení stezek co do jejich směrů v této oblasti velice nesourodé. Zatímco směr JV–SZ je relativně jednoduchý – v zásadě reprezentovaný jednou „hlavní hřebenovou" cestou[6] a druhou, která zde z velké části vede stejnou trasou, stezek přicházejících ze směru JZ–SV a Z–V je podstatně více a díky členitosti terénu je jejich rozklíčování poměrně složité. Začněme tedy nejprve tím jednodušším.

1. HŘEBENOVÁ CESTA HLAVATICE – VALDŠTEJN – HRUBÁ SKÁLA

Opět jako v Žehrovských lesích tu máme určitou ústřední cestu, ovšem celkový charakter oblasti předurčil, že na Hruboskalsku tato cesta nevede dolinou a skalními rozsedlinami, ale naopak se důsledně vine po koruně hřbetu. Tuto výhodnou trasu využívalo větší množství stezek. Když ne v celé délce, tak alespoň po její určitou část. Jedná se o jakousi tepnu tohoto skalnatého prostoru, u níž nemusíme pochybovat o jejím již pravěkém původu, přičemž její velkou část dodnes využívá jedna z nejznámějších a také nejvytíženějších turistických tras Českého ráje vůbec. Její intenzivní využívání i v novověku se odráží v četném dochování pískovcového dláždění, případně zpevnění čedičovou drtí nebo kačírkem.[7]

---

[6] Vzhledem k dominantnímu postavení této cesty bude v tomto článku nazývána jako „hlavní" či „hřebenová". Je to však název čistě umělý, dalo by se říci pracovní, který nikterak netvrdí, že ji i naši předkové takto vnímali. V průběhu věků se totiž důležitost jednotlivých stezek procházejících tímto územím nepochybně měnila, i když dominance této je znát dodnes.

[7] Ještě za první republiky byla etapa této cesty mezi Valdštejnem a Hrubou Skálou zvána „silnicí". ŘEZNÍČEK, Karel. *Druhá část Hruboskalska „Kacanovsko". Okružní cesta z Kacanov u Turnova skalním hradem Kozlovem (Chlumem)*. Turnov: Karel Řezníček, 1925, s. 4.

Původní trasa přicházela do prostoru Valdštejnska z Lužice přes Hodkovice, případně Český Dub (oběma aglomeracemi vedly stezky z Lužice a bylo patrně na volbě každého, jakou variantu zvolil) a přibližně 400 m SV od kostela sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích scházela do nivy řeky Jizery. Při tomto svém sestupu zanechala skutečně mohutný úvoz, který je místně nazýván Údolím lásky (je pravděpodobné, že zde byla přirozená vrása, kterou provoz jen prohloubil),[8] načež brodila Jizeru, využívajíc náplavového kuželu říčky Libuňky. Poté se vydala k nejstrmějšímu stoupání v této části trasy, aby se dostala právě na valdštejnsko-hruboskalský hřeben. Z nivy Jizery tedy začala opět stoupat, a to ulicí Mašovskou, kde je i přes novodobé navážky pro podklad nynější silnice dobře patrný hluboký úvoz. Na návsi v Mašově se pak rozdělila do dvou větví. Snad jedna sloužila ke stoupání a druhá k sestupu. Jedna větev pokračovala v poměrně strmém stoupání z mašovské

Obr. 2 a 3. *Dva mohutné úvozy, každý na jiném břehu Jizery. První u Nudvojovic (tzv. Údolí lásky), druhý v Mašově ve stoupání z mašovské návsi k Hlavatici. Oběma, kromě na tomto místě popisované „hlavní", vedlo více stezek. Nepochybně proto byly tolik prohloubeny.*

[8] *Údolím lásky*, tedy termínem, který navozuje dojem, že vznikl přírodními podmínkami, je tento úvoz zván až v moderní době. Ještě na konci 19. století lidé věděli, že vznikl dopravním provozem – ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Stopy starých stezek zemských na severu českém*. Český lid, 1898, roč. 7, s. 1–7. Ostatně jezdí se jím dodnes.

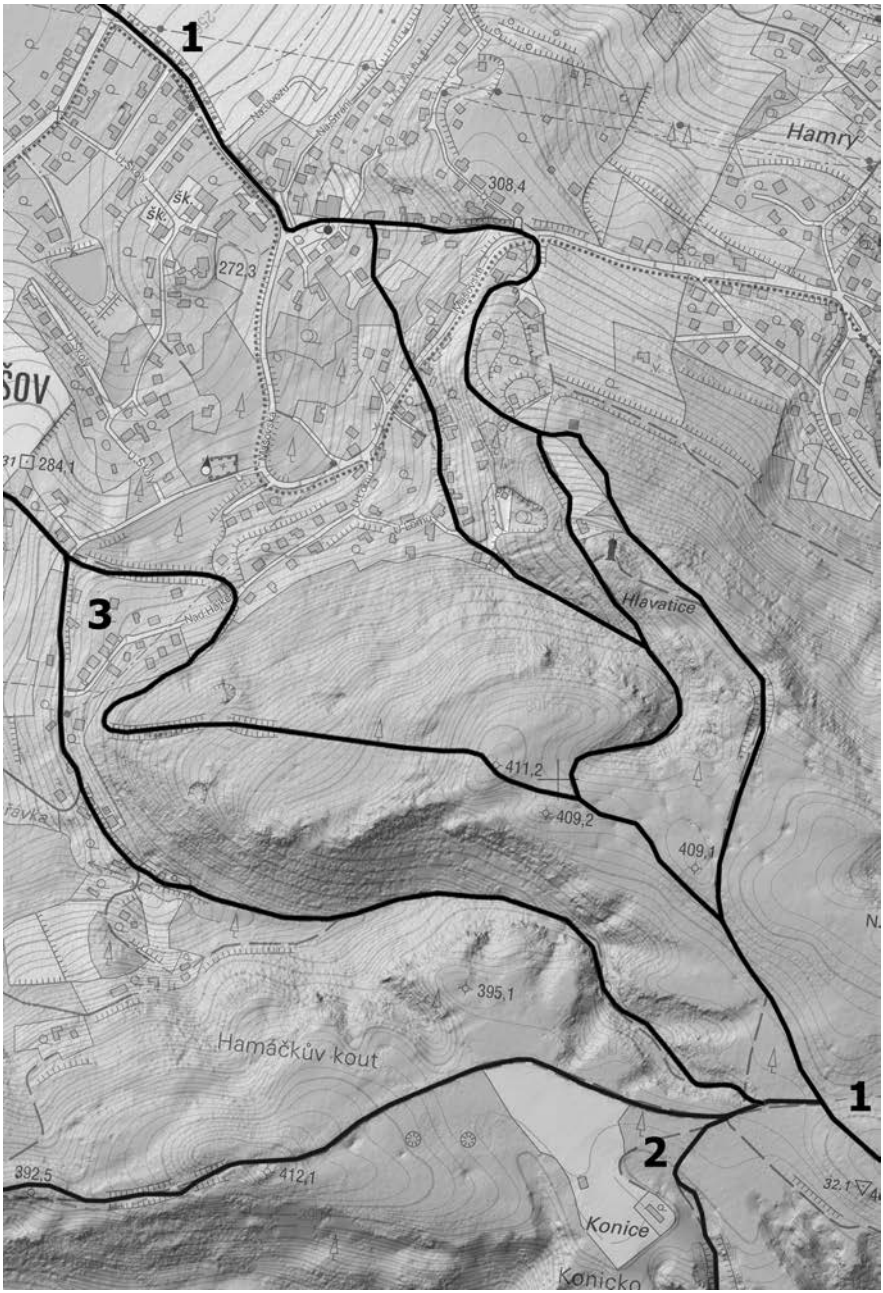

Obr. 4. *Mapa s ukázkou větvení hřebenové stezky (č. 1) při výstupu/sestupu kolem Hlavatice. Č. 2 odbočování tras z hřebenové stezky přes Konice, č. 3 odbočka stezky směru JV–SZ přes Kalužník na Nudvojovice.*

návsi až k dnešní autobusové zastávce Turnov-Mašov, k Hlavatici, odkud se obloukem stočila na severovýchodní svah hřebene, aby obešla prudký skalnatý opyš s hlavatickou rozhlednou, za níž asi po 120 m JV vyšla na hřeben, po němž skalní rozsedlinou, kterou opět prohloubila na úvoz, pokračovala směrem k Valdštejnu (je možné, že v mladší době byly tyto skály ještě uměle upraveny osekáním). Přibližně 750 m SZ před Valdštejnem se spojila s druhou větví, která z mašovské návsi šla JJZ směrem. Ta je ve své první části téměř úplně zaniklá, dále je dochovaná v dnešní ulici U lomu. Poté stoupala z Mašova úžlabím mezi srázy na hřeben, v průběhu čehož se s ní spojila jakási třetí větev, jež vznikla oddělením se u hlavatického vodojemu od první, výše zmíněné. Spolu vystoupaly na hřeben, kde se spojily opět všechny tři do jedné společné trasy.

Dále cesta prochází přímo po hřebeni přes Konice a předpolím hradů Valdštejna a Kavčin. Při sestupu z vrchu, který nese příznačný název Cestník, se cesta do podloží zařezává hlubokým úvozem (při stoupání kolem Kavčin je úvozů vedle sebe hned několik, za to podstatně mělčích – prakticky zanikajících). Sestup k hájovně a arboretu na Bukovině je pak jedním z mála míst, kde se průběh staré trasy v délce cca 200 m lišil od nynější turistické. Starší cesta tvořila ve svahu podstatně ostřejší zatáčku a je dochována nejen úvozem, ale i hranicí katastru obce Karlovice. Z Bukoviny již opět stoupala spolu s dnešní červenou turistickou trasou k tzv. Adamovu loži za Bukovinou. Dnešní „T" křižovatka u této lokality byla rozcestím i v minulosti. Námi sledovaná stezka se zde poprvé rozdělila do dvou ramen. Jedno procházelo v trase silnice č. 27921 a 27928 na Krčkovice, do nichž ovšem vstupovalo od SV, obcházejíc návrší Hůru. Odtud bylo hned několik možností, jak sestoupit do údolí říčky Jordánky, které bylo nutné překonat. Buď dojít až na konec návrší přes lokalitu Na spáleništích, nebo jednou z četných roklí do údolí, kudy dnes vede Zlatá stezka Českého ráje.

Druhá větev pokračovala od rozcestí u Adamova lože také v trase silnice č. 27921, ale opačným směrem – předpolím zámku (kdysi hradu) Hrubá Skála. V souvislosti s existencí stezek, které sem stoupají z Doubravice a jižně pod zámkem Hrubá Skála se rozdělují – jedna se stáčí přímo k severu (k zámku), druhá naopak k jihozápadu (k hruboskalskému hřbitovu) – silně se vnucuje myšlenka, že úsek cesty, resp. dnešní silnice č. 27921 mezi výchozy těchto cest od Doubravice původně neexistoval a vznikl až spolu s terénními úpravami v souvislosti se vznikem hradu kolem poloviny 14. století.[9] Totéž patrně platí

[9] Datum vzniku před polovinou 14. století je poměrně obecně přijímaný. I když zde existují skromné doklady již z druhé poloviny 13. století, tak i podle rozvinuté dispozice, kterou hrad patrně měl od počátku, je pravděpodobnější doba vzniku až první polovina 14. století. K tomu DURDÍK, Tomáš. Hrady Českého ráje. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 13. Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily-Turnov, 2009, s. 79–111. ISBN 978-80-86254-19-7.

i o části této cesty resp. silnice mezi Adamovým ložem a hruboskalským předhradím. To by znamenalo, že výše popsaná „T" křižovatka u Adamova lože vznikla až s hradem Hrubá Skála a tedy varianta hřebenové cesty přes Krčkovice je starší, přičemž její jedinou kontrolou byla nejprve Čertova ruka, kterou od druhé poloviny 13. století střídá Valdštejn, k němuž se o něco později přidávají Kavčiny.

Ve vzniku Hrubé Skály (kromě snahy vytvořit další sídlo pro neustále se větvící rod Valdštejnů) můžeme v těchto souvislostech pozorovat úsilí o participaci na kontrole této významem rozhodně nezanedbatelné stezky, která zřejmě byla cílenými úpravami terénu – odlámáním skalnatého svahu – přivedena až k jejímu předhradí. Od té doby také můžeme očekávat pokles významu trasy přes Krčkovice a její postupný úpadek na místní komunikaci. Hrubá Skála však nekontrolovala pouze tuto námi nyní sledovanou hřebenovou stezku, nýbrž tradičně kontrolovala křižovatky s dalšími stezkami (viz níže).

Po zpřístupnění trasy kolem předhradí Hrubé Skály se její vedení rozmělňuje v závislosti na změně charakteru terénu jižně od ní. Ještě od hruboskalského hřbitova k lokalitě Babylon vede jednou větví, jejíž průběh ovšem není totožný s průběhem silnice č. 27921, nýbrž její zbytky můžeme nalézt v těsné blízkosti směrem k jihu. V lokalitě Babylon ovšem končí ta v zásadě úzká, vrcholová část skalního hřebenu, která prakticky ani neumožňovala jiné vedení trasy (kromě zmíněné trasy přes Krčkovice). Dále se již svah začíná výrazněji sklánět k Podtroseckým údolím (ve východním směru i k Libuňce) a zároveň s tím se rozšiřuje. Na dlouhé trase mezi Věžákem a Rokytnickým rybníkem nacházíme velké množství evidentně starých stezek. Řada z nich je dnes hojně využívána turisty a lesní správou, některé jsou používány v omezené míře např. houbaři a jiné jsou již zcela nevyužívané, postupně zanikají, případně jejich části již zcela zanikly.

Obr. 5. *Postupně stavební sutí zasypávaná horní část úvozu sestupujícího z Rokytnice k přechodu údolí poblíž Hlavaté skály u Tachova.*

Jejich mnohdy až roztodivné vlnění, které je pochopitelně vyvoláno silně profilovaným terénem, jemuž se musely co nejlépe přizpůsobit, dává dojem, že se jedná o části stezek nejrůznějších směrů (tento dojem částečně vyvolává i ona větev přes Krčkovice). Při větším geografickém nadhledu však zjistíme, že se jedná o větve jedné a téže stezky, kterou jsme dosud sledovali po hřebenu. Jen se zde v průběhu věků rozdělila tak, že celý cca 2,5 km široký prostor vlastně tvoří úvozové pole, jen v daleko rozvolněnější formě, než jej známe z méně členitých lokalit, kde jsou jednotlivé úvozy zpravidla v přímém sousedství.[10]

Po překonání této části Podtroseckého údolí na těch několika málo místech, která k tomu byla vhodná a která byla také využita (nejspíš již v průběhu vrcholného, případně pozdního středověku) pro hráze rybníků, které jistě značně zlepšily komfort přechodu údolí, se všechny trasy opět spojily do jedné v Troskovicích, a tedy vlastně v předpolí či v dohledné, bezprostředně kontrolovatelné vzdálenosti hradu Trosky.

Můžeme zde napočítat minimálně pět větví této stezky, které navíc jsou mezi sebou propojené četnými odbočkami v síť. Dle okolností tak bylo možné vytvořit skutečně bohaté množství variant. Ale pokoušet se určit jejich alespoň rámcovou chronologii je velmi nesnadné, neboť indicií je málo. Již jsme zmiňovali, že patrně nejstarší variantou je trasa přes Krčkovice, která pro dálkové využití se založením Hrubé Skály zřejmě začala upadat. Tuto hypotézu, resp. raný zánik podporuje i absence částí této trasy již na prvním vojenském mapování, stejně jako i fyzický zánik reliktů některých jejích částí.[11] První vojenské mapování tak poskytuje jisté vodítko k možné chronologii. Jsou v něm zachyceny pouze větve překračující údolí u Vidláku a přes Bohuslav na Želejov, byť tato trasa je znatelná hůř (částečně opět pro špatný stav okrajů mapových listů a jejich neúplným navazováním), nicméně na druhém vojenském mapování je znatelná. Z toho můžeme usuzovat, že v 18. století byly ostatní trasy

[10] Ukázky celé řady úvozových polí přináší BOLINA, Pavel – MARTÍNEK, Jan – CÍLEK, Václav – ŠLÉZAR, Pavel. *Jantarová stezka*. Praha: Academia, 2022, s. 362, 364, 377. ISBN 978-80-200-3235-5 (vyčtené strany jsou pouze výběrové).

[11] Zejména v lokalitě Na spáleništích, ale i kolem Krčkovic postrádáme terénní relikty, nicméně důkazy o někdejší existenci této stezky byly zjištěny autorem článku a Ing. Pavlem Bolinou, Ph.D., přímo na místě rozdílnou vegetací rostoucí v pruhu, který kopíruje hřbet svahu, což je bráno jako důkaz o někdejší existenci cesty/úvozu a jeho následném zavezení a srovnání terénu. Postupnou likvidaci dokumentuje i mapa stabilního katastru z roku 1842, kde již menší část této cesty chybí. Příslušné mapy stabilního katastru přístupné na: https://ags.cuzk.cz/archiv/. Severovýchodně od Krčkovic jsou v polích patrné zbytky vedení staré cesty na LIDARovém mapování, přístupném na https://ags.cuzk.cz/av/ [cit. 19. 5. 2022].

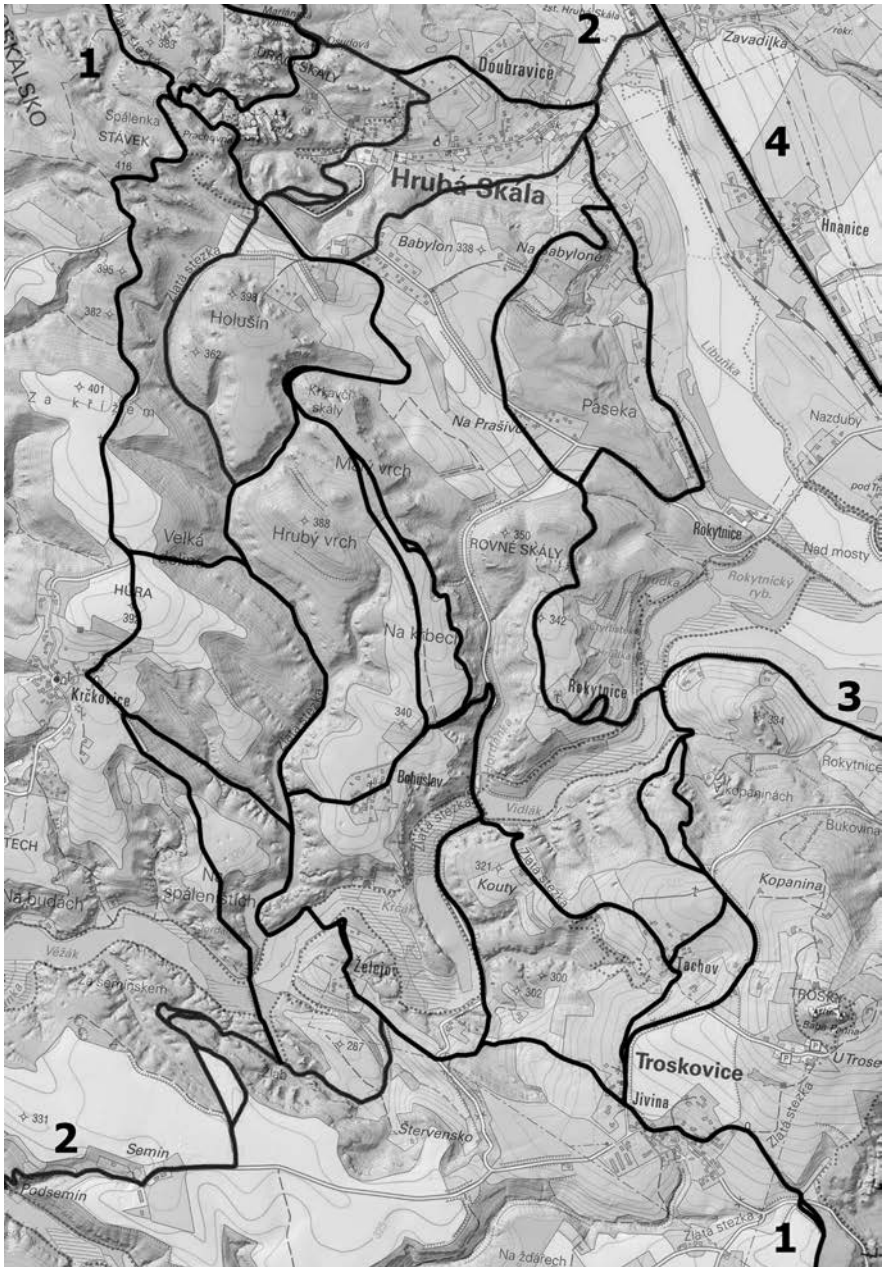

***Obr.** 6. Hustá síť větví, kterou mohla hřebenová (č. 1) i další stezky použít při překonávání údolí této severní části Podtroseckých údolí mezi Hrubou Skálou a Troskami. Č. 2 stezka na Sobotecko, č. 3 stezka JV–SZ ke Kalužníku na Nudvojovice, č. 4 krátký úsek stezky vedoucí nad hranou nivy říčky Libuňky ze severního Jičínska na Turnovsko.*

opuštěny či nebyly shledány vhodnými a tím zaznamenatelnými pro vojenské účely. Coby s místními komunikacemi se však se všemi počítalo minimálně ještě v 19. století.[12]

U některých tras také můžeme vytušit, že musely být upraveny pro vozy, čímž bychom jejich původ kladli do mladších období středověku, případně až do raného novověku (konkrétně se to týká sestupu z lokality Na spáleništích pod Krčkovicemi a sestupu z Bohuslavi k Vidláku). Na druhou stranu skutečnost, že některé trasy byly pro vozy upraveny později, neznamená, že pro pěší přepravu, soumary či pro hnaní dobytka nebyly využívány již ve starších obdobích, a že tedy jejich původ může být opět starší.

Můžeme předpokládat (jak je to právě i na josefských vojenských mapách), že vždy fungovalo několik větví najednou. Vždyť koneckonců všechny, ať už rozbahněné údolí přecházely na kterémkoli místě, nakonec procházely v blízkosti stejných hradů, tudíž kontrole jen těžko mohlo vadit, kdo kterou z větví použil. Vzhledem k silně rozdílným průběhům se snad nezmýlíme, když budeme uvažovat o různém využívání jednotlivých větví v závislosti na počasí, potažmo zmokření podloží, kdy ve vlhkých obdobích mohly být více využívány trasy přes Krčkovice, Bohuslav či Rokytnici, kde po prudším a namáhavějším výstupu byl cestující odměněn „suchou" cestou po návrší, zatímco v suchých obdobích lidé mohli vítat možnost využití pozvolného zdolávání převýšení skalními údolími.

Pokud bychom se bavili o frekventovanosti jednotlivých větví, kterou bychom teoreticky mohli vyvozovat z mohutnosti dochovaných úvozů, pak naprosto jednoznačně dominuje varianta přes Rokytnici, čemuž se nelze divit, neboť tato byla jako jediná „zcela suchá" (do zřízení náhonu z Libuňky nepřekračovala žádnou vodoteč). Jako druhá, evidentně rovněž silně frekventovaná, byla naopak údolní mezi Krčkovicemi a Bohuslaví. I když se vždy jednalo o údolí, je dodnes dobře znát, že jeho dno bylo provozem ještě značně prohloubeno.

Od opětovného sjednocení jednotlivých větví v Troskovicích můžeme průběh této stezky velmi dobře rekonstruovat na základě rozvodí drobných vodotečí, tedy směrem k Hrdoňovicím, kde část jejího průběhu vzala za své pod rypadly těžebních strojů. Následně je již její průběh zachován v silnici č. 2816, kdy přes Střeleč, Pařezskou Lhotu a Prachov vstoupila od SZ do Jičínské pánve.

---

[12] https://ags.cuzk.cz/archiv/ [cit. 19. 5. 2022].

Obr. 7. *Mohutný úvoz při sestupu ze vsi Rokytnice k sedlu rozvodí Žehrovky a Libuňky.*

Vzhledem k vymezení práce není prostor pro detailní rozebírání dalšího směřování této stezky, ale díky jejímu dosavadnímu soustavnému postupu můžeme usuzovat, že vedla na Vysoké Veselí a dále patrně na Pardubicko. Celá věc tak dává další rozměr vzniku hradu Trosky, který nejpravděpodobněji založil v poslední čtvrtině 14. století Čeněk z Vartmberka, příslušník veselské větve tohoto rodu (domovským sídlem bylo právě Vysoké Veselí).[13]

Z výšky tohoto hradu tak Vartmberkové mohli kontrolovat obě hlavní cesty, které vedly z Jičínska – tuto nyní popsanou a druhou, která procházela protilehlou (severovýchodní) částí Jičínské pánve.[14] Na ni se patrně již od vrcholného středověku napojovala stezka z města Jičína, zatímco neúspěšná lokace Jičína v prostoru dnešního Starého Místa se vázala nebo spíš měla vázat na stezku kolem Trosek a přes Hruboskalsko.

2. STEZKY VYUŽÍVAJÍCÍ VALDŠTEJNSKO-HRUBOSKALSKÉHO HŘEBENU JEN ČÁSTEČNĚ

První z těch, které také využívaly výhod skalního hřebenu mezi Hlavaticí a Hrubou Skálou, používala stejný výstup, kterým stoupala i výše popsaná „hřebenová stezka", tedy přes Mašov a Hlavatici. Poměrně záhy však využila jednu z „odboček" tohoto hřebenu. Tuto stezku si ale popíšeme jen ve stručnosti, neboť jí byl věnován dostatek prostoru v prvním dílu tohoto seriálu.[15]

---

[13] Na založení Trosek se kastelologové vesměs shodují. Přestože obdobně jako u Hrubé Skály jsou i zde stopy o dřívějším využívání této lokality, zatím není vážných důvodů o dataci hradu i osobě zakladatele pochybovat. Názory k tomu shrnuje DURDÍK, T., *Hrady Českého ráje*, s. 100.

[14] Její průběh Jičínskem až k Turnovu podrobně popsán v ZOUL SAJBT, Jiří. Páni z Železnice. Několik poznámek k významnému rodu Jičínska a Podkrkonoší. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší,* 34, 2021, s. 11–30.

[15] ZOUL SAJBT, J., Staré stezky Českým rájem I, s. 49–52.

Po vystoupání nám již známými trasami k Hlavatici měla stejnou trasu po hřebeni již jen necelý jeden kilometr. Odpojila se na Konicích, přes které prošla po návrší až ke Svaté Anně. Předpolím hradu Chlum-Kozlov pak dorazila na Podpohoř a Pohoř, za Olešnicí, skrz kterou prošla, přebrodila u Skokov říčku Žehrovku a skrz Žehrovské lesy po ní bylo v přímém směru možné dojít buď do Nymburku, nebo Kněžmostu. Na opačnou stranu je pak logickým směrem Turnov, případně, pokud trasu ještě protáhneme, tak Železnobrodsko.

Ve svém směru kolmá na ni byla druhá stezka, která přicházela od Doubravice, kudy dnes vede modrá turistická trasa. Poté prošla kolem lokality Sahara vzhůru k areálu botanické zahrady na Bukovině. Zde se napojila na hřebenovou stezku, kterou opouštěla dnes již zaniklou odbočkou mezi Konicemi a Hlavaticí. Sestoupila do Kalužníku[16] a odtud se dostala k brodu (později mostu) u Nudvojovic,[17] z nichž pokračovala přes Přepeře, Čtveřín a Pěnčín na Českodubsko. V opačném (JV) směru vystoupala z Doubravic na Babylon, odkud pokračovala přes Čihadla (dříve Čihadka),[18] částečně i v trase silnice č. 27921 do lokality Na Prašivci, z nichž musela k západu vyklenutým obloukem obejít rozbahněné údolí přes Rokytnici do Ktové a odtud pokračovala dále na Jičínsko.[19] Jednalo se tedy o stezku propojující Jičínsko s Českodubskem (při protažení i Žitavskem), která však míjela Turnov. Z toho bychom mohli dedukovat, že tato trasa byla používaná v předměstském období, čemuž by nasvědčovalo i její obejití, resp. nevyužití trasy přes Hrubou Skálu, která, jak jsme výše poznamenali, byla nejspíš uvedena v provoz až s budováním hradu (Hrubá) Skála v polovině 14. století.

---

[16] Sestup do Kalužníku byl možný také údolní variantou přes Konice a Markův kout. Snad opět příkřejší sloužila k sestupu a mírnější k výstupu (viz stezka č. 3 v obr. 4 a 10).

[17] Osada Kalužník je historickou lokalitou, která v tomto směru mohla tvořit protipól Nudvojovicím na druhém břehu Jizery. Známe zde nálezy z doby hradištní – FILIP, Jan. *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha: Státní archeologický ústav v Praze, 1947, s. 209, a nově zde bylo objeveno osídlení ze starší a mladší doby železné (za sdělení o dosud nepublikovaných výsledcích bádání děkuji PhDr. Janu Prostředníkovi, Ph.D.).

[18] Část této cesty již neexistuje, je však zaznamenána ještě v mapách stabilního katastru, https://ags.cuzk.cz/av/ [cit. 19. 5. 2022].

[19] Je pravděpodobné, že v lokalitě Na Prašivci byly novověkými zásahy průběhy některých komunikací změněny. Například ŠIMÁK, J. V., *Průvodce Českým rájem*, s. 34 údolní silnici od Borku pod Troskami na počátku 20. století označuje jako „novou". Na mapách stabilního katastru však vidíme, že zde cesty existovaly minimálně již před polovinou 19. století, a to víceméně ve směrech nynějších silnic nižších tříd. Je tedy pravděpodobné, že Šimákovo kvalitativní hodnocení se netýkalo nového zřízení těchto komunikací, ale spíš povrchu, který v době sepsání jeho *Průvodce* mohl být nově zpevněn. Terénní relikty však dovolují usuzovat, že starší vedení komunikací bylo poněkud rozdílné (viz obr. 6).

3. STEZKY „PŘÍČNĚ" PŘEKRAČUJÍCÍ VALDŠTEJNSKÝ HŘEBEN

Kromě stezek, které využívaly tohoto příhodného skalního hřebenu, byly pochopitelně i takové, pro které byl v jejich postupu spíš překážkou než přínosem. Byly to především stezky se směry V–Z až SSV–JJZ. Ty scházely z Kozákovska a sbíhaly se u brodu přes Libuňku, neboť její poměrně široká podmáčená niva byla jednou z největších překážek. Na Hruboskalsku byl jednoznačně nejdůležitější brod mezi Hořenskem a Sedmihorkami. Lze tak usuzovat z lokality Čertova ruka, která kromě hřebenu střežila právě tento přechod a kontrolovala stezky jdoucí přes něj, z nichž většina stoupala přímo kolem Čertovy ruky. Podle archeologických nálezů tato lokalita sloužila jako strážiště (kromě i evidentní sídelní funkce) do druhé poloviny 13. století. Z toho se můžeme domnívat, že její funkci převzal hrad Valdštejn, který byl vystavěn v téže době.[20]

3.1 STEZKY KOLEM ČERTOVY RUKY A VALDŠTEJNA

Předně tudy procházela stezka z Dolního Slezska přes Semilsko na Mladoboleslavsko, která již byla v minulosti podrobně popsána a je tedy zbytečné se jí tu více věnovat.[21] Další stezka, nebo v této chvíli by bylo lépe užít termínu trasa, stoupala hned za Čertovou rukou strmě vzhůru na hřeben, kde pokračovala po návrší ke Kopicovu statku, kolem něhož sestoupila hned několika dochovanými větvemi do Kacanov. Rozeznat lze přinejmenším tři. Jedna větev procházela přes lokalitu Chloumek a hned dvě – údolní a hřebenová – přes Pomokovsko. Jaká byla jejich chronologie vzniku a užívání, můžeme jen těžko zjišťovat. V Kacanovech musely stezky překonat údolí s Kacanovským potokem, což byl jistě nemalý úkol, neboť toto údolí je přes meliorační práce silně zmokřené i dnes.

Tato trasa byla zřejmě značného stáří a později byla vystřídána trasou kolem Valdštejna, v zásadě doposud užívanou. Není však třeba uvažovat o jejím okamžitém zániku, případně přeložení k Valdštejnu v souvislosti se zánikem strážiště na Čertově ruce na sklonku 13. věku, neboť její trasa směrem ke Kopicovu statku je dobře kontrolovatelná z Kavčin. Nicméně její raný zánik (snad

---

[20] PROSTŘEDNÍK, J. – ŠÍDA, P. *Nejstarší dějiny*, s. 105.

[21] BOUBLÍK, Jan – PROSTŘEDNÍK, Jan – ZOUL SAJBT, Jiří. Druhý depot pražských grošů Václava II. a Jana Lucemburského z okolí Vysokého nad Jizerou. K významu starých stezek přes západní Krkonoše. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 32, 2019, s. 157–189. ISBN 978-80-86254-83-8.

Obr. 8. *Mapa s vyznačeným rozhledem z hradu Kavčiny.*

Obr. 9. *Úvoz se zbytky dláždění z pískovcových štuků při sestupu z Konic do Jezírek.*

právě již v mladším středověku) je pravděpodobný. Jako důvod kromě úpadku významu zde můžeme reálně počítat s tím, že vlivem eroze se stala nesjízdnou. Dnes i pro pěší chůzi patří mezi náročnější.[22] Naopak přeložení trasy kolem Valdštejna pravděpodobně vyžadovalo určité úpravy terénu, nejspíš zahrnující i odlámání částí skal, což bylo zřejmě realizováno právě až s výstavbou a fungováním hradu. Dalo by se tedy i říci, že se v případě cesty kolem Valdštejna a cesty od Čertovy ruky kolem Kopicova statku nejednalo o dvě úplně odlišné stezky, nýbrž o dvě, resp. tři ramena používaná stejnými stezkami.

Po přeložení trasy stezek kolem Valdštejna bylo možné stále projíždět kolem Kopicova statku, nicméně se jednalo o značnou zajížďku. Můžeme tak uvažovat, že významu i z tohoto směru nabývaly trasy přes Konice – jednak hřebenová, která přes Svatou Annu a kolem hradu Chlum-Kozlov Kacanovy míjela, a jednak údolní trasa, která z Konic scházela do údolí Jezírek, kde zanechala mohutný úvoz, jehož povrchu se (patrně v raném novověku) dostalo zpevnění pískovcovou dlažbou.

Velice zajímavý je průběh kolem Valdštejna. Jen těžko bychom si mohli představit těsnější průchod kolem hradu a tím i větší kontrolu provozu. Cesta tu procházela v trase dnešní příjezdové cesty pro dopravní účely upravenou skalní rozsedlinou, nad níž se nyní klene druhý oblouk barokního přístupového mostu do hradu. Poté se stočila západním směrem, přičemž její relikty lze pozorovat ve svahu severně od počátku mostu (průchod, nad kterým se dnes nachází první mostní oblouk, neexistoval – byl vylámán patrně až při stavbě onoho mostu v 18. století). Odtud vstoupila do prostoru před mostem, kde se předpokládá valdštejnské předhradí. Následně se napojila na hřebeno-

[22] Dnes je turisticky naprosto nevyužívaná, ale ještě před sto lety byla zvána Pytláckou stezkou, což samo o sobě naznačuje, že se již jednalo o postranní, málo užívanou cestu – ŘEZNÍČEK, Karel. *Kacanovsko a jeho turistický význam v Českém ráji*. Turnov: K. Řezníček, s. d., s. 10.

vou trasu, která procházela přímo kolem předhradí a byla tak posádkou Valdštejna rovněž bezpečně kontrolovaná. V její trase ale zůstala pouze několik set metrů. Na Konicích se odpojila a pokračovala v již popsané trase přes Pohoř nebo přes Kacanovy na Olešnici a dál do Žehrovských lesů.

Jak Valdštejn ovládal stezky především přicházející od Hradce, můžeme vyvozovat také z toho, že když se na něm a na Kavčinách roku 1440 (nebo nedlouho před tím) usadily lapkovské družiny, první, kdo proti nim vytáhl, nebyl boleslavský landfrýd, jak bychom očekávali, když se oba tyto hrady nacházely v někdejším boleslavském kraji, ale byl to landfrýd hradecký. Boleslavský se přidal až následně.[23] To jistě nebyla náhoda. Z této události můžeme usuzovat, že právě kupci z Jičínska a Hradecka byli řáděním lapků postiženi nejvíc, a proto také landfrýd tohoto kraje zasáhl jako první.

Množné číslo, které je zde v případě stezek celou dobu používáno, je skutečně na místě. Jak můžeme vyvozovat z několika různosměrných pokračování po přechodu údolí v Kacanovech, nevedla tudy pouze jedna stezka, ale několik, jež se právě zde rozdělily do svých původních směrů. Rozeznatelné jsou přinejmenším tři. Podle jejich následných směrů postupu můžeme identifikovat i směry opačné, než se spojily před přechodem Libuňky v Hořensku do jedné trasy.

První vedla z Kacanov na jihozápad a po jižním okraji míjela intravilán Olešnice směrem k přechodu Žehrovky v Mlýnici. Starší trasa z Kacanov k Olešnici je zřejmě po návrší nad pravým břehem Kacanovského potoka, jak je vyobrazeno na prvním vojenském mapování, ale je možné, že i v dřívější době se k Olešnici dalo dostat po obou březích této vodoteče tak jako dnes, jen nebylo uznáno za potřebné, aby obě verze byly zaznamenány. Další směřování je trasa na JZ skrz Žehrovské lesy. V tomto ohledu se jeví jen jako jedna z možných, řekněme údolních alternativ či větví výše zmiňované stezky z Dolního Slezska přes Semilsko na Mladoboleslavsko. Byla zde také možnost zachovat více západní směr, čímž bylo vytvořeno přímé spojení Semilska s Mnichovohradišťskem.

Pod Kozákovem se k trase od Semil bylo možné napojit i od Železného Brodu,[24] a potom bychom pro variantu v přímém směru uvažovali o jižnějším

---

[23] *Kronika starého kollegiáta pražského*. In: Fontes rerum Bohemicarum VII. Ed. Josef Emler. Praha, s. d., s. 39.

[24] Popsáno v SAJBT, Jiří. *Středověký Kozákov*, s. 50, přičemž k tomuto napojení bylo možné použít několik variant, z nichž „nejsušší" byla od Záhoří. Nadcházela Loktuši, kde se v Podkozákově napojovala na stezku ze Semilska.

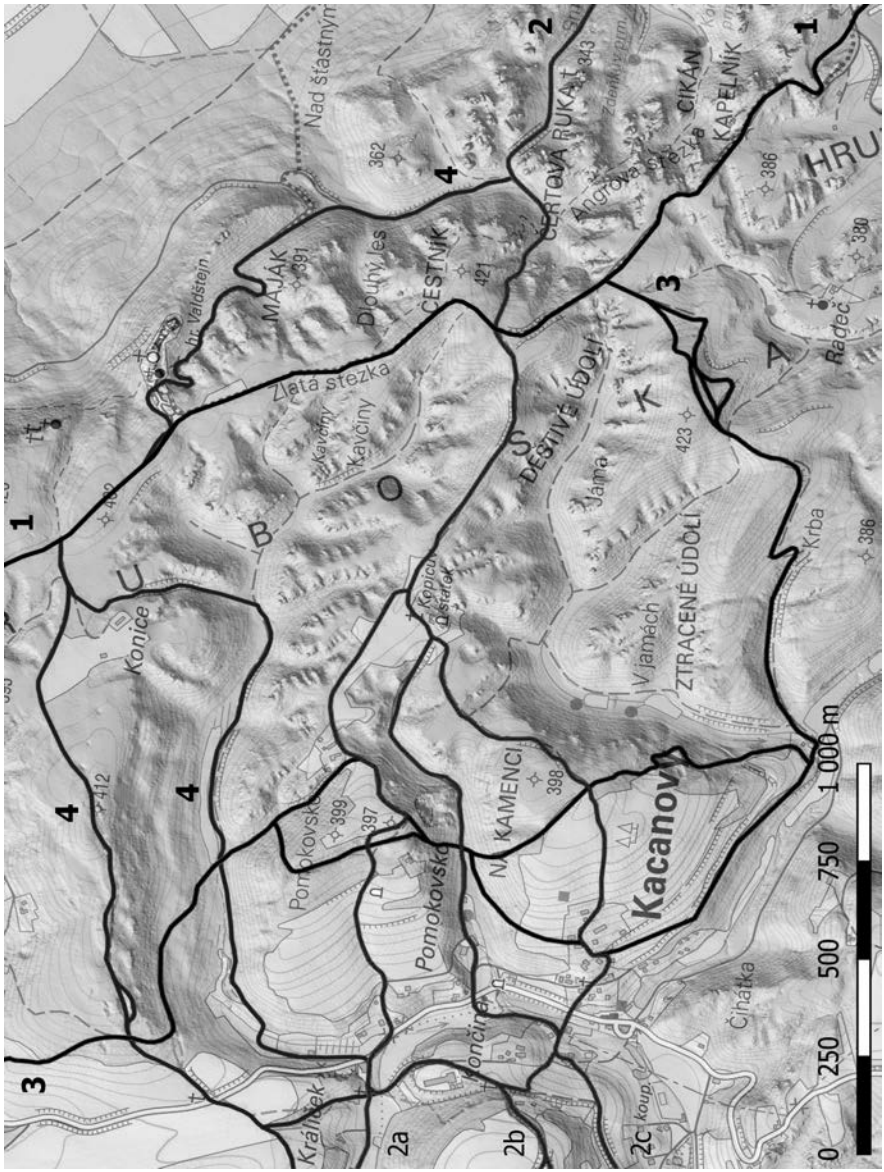

Obr. 10. *Mapa sítě cest mezi Kacanovami a Valdštejnem, resp. Čertovou rukou. Č. 1 – hřebenová stezka. Č. 2 – do jedné trasy spojené stezky přišlé z pravého břehu Libuňky a jejich opětovné větvení nad Kacanovami: 2a, c – větve stezek ve směru SV–JZ (ze Semilska) a SSV–JJZ (z Železnobrodska), jdoucích od Podkozákovska společně do Žehrovských lesů, kde se teprve dělily ve směru na Mladoboleslavsko a Nymbursko; 2b – stezka od Rovenska pod Troskami přes Pohoř a Všeň do Svijan. Č. 3 – jedna z možných variant trasy stezky přes Kalužník k brodu u Nudvojovic. Č. 4 – varianty tras stezek popsaných pod č. 2 poté, co převládla (byla uvedena do provozu) stezka kolem hradu Valdštejn.*

směřování – nejpravděpodobněji tedy na Nymburk, neboť spojení s ním přes Žehrovské lesy využíval také Turnov.[25] Technicky se tedy jedná o dvě stezky (jedna se směrem SV–JZ a druhá SSV–JJZ), které od Podkozákovska až do středu Žehrovských lesů měly společnou trasu, což si vynutila komplikovanost skalního terénu a dvou výrazných vodotečí – Libuňky a Žehrovky.

Další, de facto třetí trasa vedla z Kacanov přes lokalitu Končina vzhůru na další hřeben, po kterém se přes Pohoř dostala na Všeň a dále SZ směrem k brodu přes Jizeru v Podolí u Svijan.[26] V opačném směru procházela kolem přáslavického kostela sv. Jiří a dále již neexistující cestou přes lokalitu Hrobka do Radvánovic, kde je částečně dodnes zachovaná v průmyslovém areálu. Následně v trase silnice č. 2823 do Štěpánovic a kolem někdejšího rovenského popraviště do Týna, potažmo Rovenska pod Troskami (v případě protažení do Lomnice nad Popelkou). Tato stezka tedy v přímé trase spojovala centra dvou panství – skalského a svijanského, která byla na čas spojena do jednoho celku nejprve Smiřickými a posléze Albrechtem z Valdštejna.[27]

3.2 STEZKY PŘES BUKOVINU

V tomto částečně navazujeme na předchozí podkapitolu, neboť jedna ze stezek, která procházela přes Bukovinu, využívala stejného přechodu přes Libuňku – tedy brod, později rybniční hráz mezi Hořenskem a Sedmihorkami. Neprocházela však přímo kolem Čertovy ruky, potažmo Valdštejna jako výše uvedené, ale začala stoupat z Podháje JZ směrem (z Čertovy ruky nicméně byla pohodlně kontrolovatelná). Můžeme zde najít, tak jako v řadě dalších případů na Hruboskalsku, několik větví, které evidentně mají stejné směřování a jedná se tedy o různé trasy jedné a téže stezky. Lze tu identifikovat přinejmenším pět takových větví – dvě údolní, jednu hřebenovou a dvě, které tyto varianty kombinují. V tomto případě lze předpokládat, že údolní, které místní nemalé převýšení zdolávají pozvolněji táhlejšími oblouky, sloužily ke stoupání, zatímco přímější a zároveň příkřejší trasa přes hřeben byla užívána pro sestup. Nicméně opět nelze vyloučit ani rozdílnost používání v závislosti na zmokření půdy nebo na způsobu dopravy, kdy pěší mohli bez větších problémů užívat strmější kratší trasu, kdežto povozy mohly dávat přednost delším, ale mírněj-

---

[25] Viz pozn. č. 15.

[26] Takto byla popsána již v MAREK, David – ZOUL SAJBT, Jiří. Staré cesty a silnice. In: *Všeň – Mokrý – Ploukonice. Život tří osad v proměnách staletí*. Red. Pavel Jakubec, David Marek. Všeň: Obec Všeň, 2019, s. 142–145.

[27] SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého.* Díl 10. Praha: F. Šimáček, 1895, s. 209–210.

Obr. 11. *Zbytek úvozu v horní části rokle pod hájovnou na Bukovině.*

ším, jejichž pozůstatky jsou dnes z valné části setřeny erozí a více se dochovaly pouze v horních částech v podobě reliktů úvozů, které dopravní provoz dokládají.

V každém případě se všechna ramena kromě jednoho, které vystoupalo na Bukovinu až u Adamova lože, opět spojila do jedné trasy takřka přímo v dnešní botanické zahradě na Bukovině. Stezka dále pokračovala pod Radčí směrem k Vyskři. Při cestě k ní se dle reliktů opět dělila, a to na dvě přibližně stejně dlouhá ramena: „východní" vedlo přes Drahoňovice, kde se spojilo se zmíněnou větví, vystoupalo kolem Adamova lože a dále pokračovalo v trase dnešní silnice č. 27921, zatímco „západní" stoupalo úžlabím k lokalitě Za Hůrou, kde se rozdělilo na dvě větve, z nichž každá obcházela vrch Vyskeř z jedné strany (větev obcházející vrch Vyskeř ze severní strany se u lokality U křížku dělila na další dvě). Ve Vyskři se opět všechna ramena spojila. Zda všechna ramena fungovala společně, nebo v průběhu věků jedno střídalo druhé, nelze s jistotou říci. V každém případě východní varianta přetrvala do dnešních dnů a je z velké části využívána modrou turistickou trasou a silnicí, zatímco západní je v některých svých částech zcela zaniklá.

Z Vyskře se pak nabízelo hned několik možností, jak pokračovat JZ směrem.[28] V opačném směru tu nacházíme další variantu cesty ve směru SV–JZ z Železnobrodska. Touto mohl v přímém směru přijít útok Zbuda z Radče, kterého roku 1322 žaluje u zemského soudu Vok z Rotštejna za vyplenění vsí Vrát, Loučky a Klokočí,[29] kolem nichž právě tato stezka na Železnobrodsko vedla.

---

[28] Možnosti JZ pokračování z Vyskře popsány v ZOUL SAJBT, J., *Staré cesty Českým rájem* I, s. 55–58.

[29] *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských r. 1541 pohořelých. Díl I*. Ed. Josef Emler. Pragae, 1870, s. 61. K pozůstatkům radečského sídla (hrádku?) DURDÍK, T., *Hrady Českého ráje*, s. 97; k celé této části Hruboskalska PROSTŘEDNÍK, Jan. Archeologické aktivity Muzea Českého ráje v roce 1999. In: *Zpravodaj muzea v Hradci Králové*. 2000, roč. 26, s. 10–22. ISBN 80-85031-36-1.

Obr. 12. *Výřez mapy znázorňující větvení stezky mezi Podhájem a Bukovinou a mezi Bukovinou a Vyskří. Č. 1 – hřebenová stezka; č. 2 – stezka SV–JZ z Železnobrodska a její větvení; č. 3 – trasa Turnov – Trosky; č. 4 – jedna z větví ke Kalužníku a brodu u Nudvojovic (totožná s č. 3 v obr. 10).*

V severní a severovýchodní části Radče se ostatně také nacházejí zbytky úvozů. Nenacházíme je však na některé z protilehlých stran. Proto se lze domnívat, že vznikly pouze v souvislosti s provozem zdejšího sídla, případně vesnice. Zřejmě se nejednalo o dálkovou komunikaci, nýbrž místní.

3.3 STEZKY PŘES HRUBOU SKÁLU

I když pro přechod Libuňky se jeví jako naprosto dominantní brod, resp. hráz mezi Hořenskem a Sedmihorkami pod dohledem Čertovy ruky, potažmo Valdštejna, nejpozději od středověku fungoval i brod mezi Doubravicemi a Radvánovicemi (pokud ne dříve, nepochybně existoval v souvislosti se založením hradu Hrubá Skála). Nicméně i k Hrubé Skále vedla stezka, která přecházela Libuňku u Sedmihorek. To se týká stezky, která z lázní Sedmihorky přicházela do Doubravic, z nichž vystoupala k dnešnímu hruboskalskému hřbitovu. Odtud v trasách „hřebenové stezky" sestoupila do Podtroseckých údolí. V přímém směru se tak jednalo o propojení Turnova a Trosek, při protažení s JZ částí Jičínské pánve.

Mezi Doubravicemi a Radvánovicemi přecházela Libuňku stezka, která stoupala do vsi Hrubá Skála. Tam bylo možné se z Doubravic dostat buď v trase výše zmíněné stezky z Turnova na Trosky, nebo bylo možné použít cesty kolem doubravického mlýna přes Hladov, jež vycházela na Hrubé Skále v sousedství

Obr. 13. *Snímek z LIDARu 5. generace, na němž jsou dobře patrné svazky úvozů ve stoupání západně nad vsí Doubravice (severně nad silnicí č. 2823).*

aehrenthalského statku. Dle map stabilního katastru nebyla již ani před polovinou 19. století zcela funkční a v moderní době ji nahradila cesta pro pěší doplněná schodištěm, které v Doubravici začíná u čp. 34 naproti obecnímu úřadu. Pozůstatky v podobě náletem zarostlých úvozů je však možné pozorovat jižně a jihovýchodně od této cesty dodnes. Třetí možností, jak vystoupat z Doubravice na Hrubou Skálu, byla cesta přes lokalitu Na Babyloně. Jako svého pokračování použila tato stezka trasy „hřebenové cesty", jíž sestoupila do Podtroseckých údolí, po jehož překonání pokračovala JZ směrem přes Semín. V tomto přímém směru se jednalo o stezku, která přes Tatobity, Václaví, Blatec a Štěpánovice (patrně existovala i dříve varianta z Václaví do Radvánovic přes Roudný) spojovala Sobotecko se Semilskem (v prodloužené trase se Slezskem).[30]

Nabízí se úvaha, zda hrad Hrubá Skála nebyl založen (kromě výše uváděné stezky z Jičínska a zmiňovaného početného rozrodu Valdštejnů) také pro větší kontrolu posledně popsané stezky. Předpokládaný vznik tohoto hradu totiž velice dobře koresponduje s dobou, kdy lucemburští panovníci upevňovali svazky se Slezskem, díky čemuž sílily i české styky s tímto krajem.[31]

4. DOKLADY O MOŽNOSTECH DALŠÍCH SESTUPŮ NA ZÁPADNÍ STRANĚ VALDŠTEJNSKO-HRUBOSKALSKÉHO HŘEBENU

Popsali jsme základní směry stezek, které je možné na Valdštejnsku a Hruboskalsku identifikovat. Můžeme ale najít doklady dalších úseků cest, které pravděpodobně sloužily jako různé varianty tras výše rozvedených stezek. Vesměs se jedná o cesty, jež sestupovaly či odbočovaly z hřebenové cesty do Kacanov.

Jedna taková začínala v prostoru rozcestí U Radče. Po prokličkování nad četnými srázy sešla do lokality s výmluvným názvem V brodkách, kde překročila bezejmennou vodoteč. Sice drobnou, avšak úzké údolí, kam slunce přijde jen minimálně, silně rozbahňující. Po úbočí Chloumku následně dospěla do Kacanov. Zřejmě se jednalo o možnou variantu některé ze stezek směru JV–SZ. Její význam je možné vyvodit z úvozu, který při sestupu zanechala, i z umělých úprav částí jejích tras, jako je zasekání do skály a zpevnění povrchu, částečně dokonce čedičovou navážkou, což svědčí o jejím využívání a péči o ni

[30] Konkrétní trasa této stezky přes Kozákovský hřbet na Semilsko byla řešena v SAJBT, J., *Středověký Kozákov*, s. 50.

[31] HOLÁ, Mlada. Slezská knížata na lucemburském dvoře. In: *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*. František Šmahel – Lenka Bobková (eds.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 408–413. ISBN 978-80-7422-093-7.

Obr. 14. *Část úvozu cesty sestupující do lokality v Brodkách u Kacanov.*

ještě v novější době. Dnes je však využívaná pouze lesní správou, případně turisty, které omrzelo chodit jen po značených cestách s davy dalších návštěvníků Hruboskalska.

Z Kacanov pak opět vystoupala do prudkého svahu, kde se zachoval skutečně mohutný úvoz, jehož hloubka se místy pohybuje kolem pěti metrů. Ten byl již v první třetině 20. století nazýván „roklinkou" a sloužil jen jako cesta pro pěší, která je navíc charakterizována jako „nepatrná" (nepatrná jistě významem, nikoli hloubkou).[32] Je tedy pravděpodobné, že v této době byl účel tohoto útvaru jakožto vozové cesty již zcela zapomenut (jistě uvedením do provozu novodobé silnice z Kacanov ke Svaté Anně). V minulosti však tento úsek využívalo více stezek, proto tu byl vytvořen tak hluboký úvoz. V každém případě po vystoupání do prostoru mezi hradem Chlum-Kozlov a Svatou Annou, přes niž prošla, sestoupila do Kalužníku. Jednalo se tedy o jednu z variant stezky směřující k brodu přes Jizeru u Nudvojovic.

Další relikty cesty v podobě poměrně hlubokých úvozů nacházíme severozápadně od Kopicova statku, kde za lokalitou Za hájem sestoupila do údolí Jezírek, které v místech hráze dnešního rybníku přešla a vystoupala ke Svaté Anně. Dle reliktů můžeme usuzovat, že tato trasa sloužila pro stezky hned

[32] ŘEZNÍČEK, K., *Druhá část Hruboskalska „Kacanovsko"*, s. 3–4.

dvou směrů. Jednak jako odbočka stezky vedoucí kolem Čertovy ruky a Valdštejnu – v takovém případě bychom počítali s jejím pokračováním od Svaté Anny kolem hradu Chlum-Kozlov, a pak se tedy nabízí logické pokračování přes Pohoř do Žehrovských lesů (viz výše). Zdánlivě se jedná o zacházku, nicméně podle reliktů evidentně fungující. Důvod je evidentní – vyhnout se údolí Kacanov, které stejnojmenný potok silně podmáčel. Původ této varianty trasy SV–JZ tak můžeme hledat v dobách, kdy fungovala trasa od brodu Libuňky mezi Hořenskem a Sedmihorkami kolem Čertovy ruky, ale ne ještě kolem Valdštejna, jelikož pak bylo jednodušší údolí Kacanov obejít přes Konice bez dalšího sestupu a následného opětovného výstupu. Samozřejmě bychom mohli uvažovat i o užívání této varianty pro případy, kdy měli pocestní chuť či potřebu se vyhnout hradu Valdštejn (z jakéhokoli důvodu).

Tuto variantu výstupu ke Svaté Anně, tedy přechod Kacanovského potoka již v Jezírkách, bylo jistě možné použít i pro trasy přicházející od Olešnice a směřující buď k Turnovu, nebo brodu u Nudvojovic. Tedy jako variantu pro stezky se směrem S–J až SV–JZ.

ZÁVĚR

Jedním z jevů, který můžeme označit jako velmi typický pro Valdštejnsko a Hruboskalsko, je vedení stezek ve stoupání dvěma rozdílnými trasami, kdy jedna procházela tradičně po hřebenu, resp. „bubnu" svahu (v případě, že svah nebyl vytvarován přímo do ostřejšího hřebenu), zatímco druhá procházela níže po úbočí, nebo přímo roklí. Údolní trasa zpravidla tvoří větší oblouk, převýšení zdolává pozvolněji a je tedy delší. Hřebenová trasa na druhou stranu zdolává převýšení příkřeji a bývá proto kratší. Toto rozdělení můžeme nalézt na celé řadě sledovaných stezek, počínaje již „hlavní" hřebenovou stezkou, a to na obou stranách jejího výstupu, případně sestupu. Nalezneme je u stezky na Vyskeř při jejím výstupu z Podháje na Bukovinu, stejně jako u stezky od Kalužníku a stezky procházející kolem Čertovy ruky a Kopicova statku, resp. Valdštejna do Kacanov. U všech bylo možné využít buď údolní, nebo hřebenovou variantu.

Jako nejpravděpodobnější vysvětlení se nabízí, že údolní trasa sloužila k výstupu a hřebenová k sestupu. Kromě očividného rozdílu náročnosti, které jednotlivé verze tras nabízely, je pro výjezd vozem vždy lepší mírnější stoupání, zatímco pro sjezd, kdy se zablokovala kola a potah vůz táhl jako saně, nebyl problém využít příkřejšího klesání. Zároveň dvě větve jedné stezky mohly dobře řešit problémy vyhýbání se, které zejména v místech, kde byla

cesta sevřena již vyježděným úvozem, mohly být časté. Nelze však vyloučit, že například pěší a soumaři mohli volit kratší, strmější stoupání, případně užívat jednotlivé větve podle aktuálního zmokření podloží, jak bylo již podotknuto v jednotlivých případech.

Tento způsob vedení tras roklemi motivovala především velká strmost četných stoupání, kdy bylo v mnohých případech přímo nutné volit pozvolnější trasu údolími. Tomu napomáhalo písčité podloží a absence vodotečí v nich.

V dílčích případech bylo snahou poukázat na vztahy starých stezek a sídel společenských elit, případně strážného systému a snad tím i částečně přispět k pochopení jejich funkce a vůbec jejich existence, neboť například středověké písemné materiály jsou v tomto směru často již na limitu. Vzájemný vztah, vývoj, vznik nových tras nebo přímo jejich přeložení bylo zjištěno v souvislosti s Valdštejnem a Hrubou Skálou, kde bylo při realizaci těchto hradů, resp. jejich zapojení do sítě obchodních stezek přistoupeno k poměrně razantním terénním úpravám, jež souvisely právě s vedením tras stezek.

V obecném měřítku bylo cílem tohoto článku odhalit systém stezek v další části Českého ráje a propojit tak stezky mezi dvěma již zkoumanými zdejšími mikroregiony – Kozákovskem a Žehrovskými lesy. Ačkoli se u dílčích stezek daří jejich trasy odhalovat i podstatně dále, než je předem vytyčená oblast zkoumání, na to, abychom mohli více tras protahovat mimo region severovýchodních Čech a odhalovat tak základní systém zaniklé dopravní struktury, je ještě velmi brzy a tento cíl si vyžádá ještě mnoho práce.

PhDr. Jiří Zoul Sajbt
Muzeum Českého ráje v Turnově

Alte Wege und Pfade durch das Böhmische Paradies II. Gebiete Valdštejnsko und Hruboskalsko

Der Artikel befasst sich mit dem Verlauf weiterer alter Pfade im Böhmischen Paradies. Dieses Gebiet ist aufgrund seines Profils und seines Liegenden sehr spezifisch. Mit häufigen steilen Anstiegen unterscheidet es sich stark vom flachen oder leicht hügeligen Gelände. Aus diesem Grund wird dieses Terrain erheblich von der Erosion beeinflusst. Andererseits ermöglichte sein trockenes Liegende oft eine weit entwickeltere und reichhaltigere Führung einzelner Trassen, wodurch hier ein wirklich dichtes Netz von Wegen und Pfaden entstand.

Die Ermittlungen identifizierten hier Routen eines bedeutenden Pfades in der Richtung SO – NW, der das Gebiet von Turnov (Turnau) mit dem westlichen Teil des Gebietes von Jičín (Jitschin) verband und somit eine Art Parallele zu dem Pfad darstellt, der das Gebiet von Turnov mit dem östlichen Teil des Jičíner Talkessels verband und der bereits bei früheren Nachforschungen entdeckt wurde. Der Bau praktisch aller Burgen im Gebiet von Valdštejnsko (Waldsteinruhe) und Hruboskalsko (Hrubá Skála) in Bezug zu diesen Pfaden bewies, dass das Gebiet von Turnov, sowie die Nobilität der hier Lebenden, als auch die Geschäftskontakte stark in diese Richtung ausgerichtet waren. Für diese Schlussfolgerungen sprechen ferner einige historische Ereignisse. Der Grund, warum dies so ist, wird durch die Lausitz bekräftigt, eine wichtige Region, die auf der gegenüberliegenden Seite liegt – aus der Sicht des Gebietes von Turnov auf der Nordwestseite. Die Kontrolle über die Wege und Pfade, welche die Lausitz mit Ostböhmen verbanden, scheint in den Ortschaften südlich von Turnov vorherrschend zu sein.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

ROD KOUČŮ Z KOUČE A RYTÍŘSKÝ STATEK VESELICE

Marek Starý

Zhruba 18 km východně od Mladé Boleslavi, na území někdejšího soudního okresu Sobotka, se rozkládá nevelká obec Veselice. Její nejpozoruhodnější památkou je židovský hřbitov z poloviny 18. století, vedle něj se nachází barokní socha Jana Nepomuckého. Ves má ovšem podstatně starší kořeny, poprvé je doložena predikátem Jana z Veselice v roce 1362.[1]

Zdejší majetkoprávní poměry ve středověku jsou z dnešního pohledu dosti nepřehledné, ves byla podle všeho původně rozdělena mezi tři různé vrchnosti. Ke dvěma z těchto dílů přitom patřilo i drobné šlechtické sídlo – jedna tvrz stála přímo v intravilánu vsi, druhá západně od dnešní zástavby v lokalitě Žlunov.[2] Posledně uvedená měla ale podle všeho jepičí život a posléze přestala svému účelu sloužit i tvrz ve vsi, zřejmě v návaznosti na to, že byla Veselice připojena k sousednímu zboží domousnickému (přikoupil ji v roce 1482 Jan z Harasova[3]). Když jeho majitel Markvart Frycek z Daliměřic prodával v roce 1525 zboží Volenovice, zaručil se za veškeré závazky, které by na předmětu prodeje případně vázly, právě svým statkem domousnickým, mimo jiné též „*Veselicí tvrzí pustú a d[vo]ry k[metcími] s p[latem]*".[4] V dalším deskovém zápise

[1] TINGL, František Antonín (ed.). *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus*. Libri I. pars 1., Pragae 1874, s. 186 („*ad presentacionem Johannis de Wessele*").

[2] Stručnou historii Veselice ve středověku zpracoval SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Díl X., Praha 1895, s. 100, nověji FIŠERA, Zdeněk. *Hrady a tvrze na Mladoboleslavsku.* Mladá Boleslav: Okresní muzeum, 2002, s. 97. Srovnej též MATOUŠEK, Ladislav. *Možný vznik poddanské vsi Veselice na pozadí staroslovanského osídlení*. Zpravodaj Veselice 47, 2016, s. 6–10. Dostupné z http://www.veselice.e-obec.cz/uredni_deska/201642_veselice_47_03.pdf [cit. 2020-11-12].

[3] Národní archiv (=NA) Praha, fond Desky dvorské (=DD) 16, fol. 205v.

[4] NA Praha, fond Desky zemské, sign. Desky zemské větší (=DZV) 3, fol. K 23v (vloženo původně v roce 1527 a po shoření desk znovu v roce 1542).

z roku 1546 se pak uvádí jako pustá nejen tvrz, ale i k ní patřící poplužní dvůr.[5] Jeho zánik je nejspíš možné dát do souvislosti s neklidnými poměry v Čechách na počátku 16. století. Do tehdejších „záští" se totiž zapojil i domousnický pán Markvart Frycek, který byl pomocníkem pověstného zemského škůdce Jiřího Kopidlanského z Kopidlna a na domousnické tvrzi věznil v roce 1509 tři zajaté táborské měšťany.[6]

Když v roce 1573 Markvartův vnuk Zikmund Frycek domousnické panství prodával, zahrnul do výčtu prodávaného majetku opět jen „*ves Veselici což v ní má*".[7] V encyklopedickém díle věnovaném panským sídlům na Mladoboleslavsku se sice uvádí, že součástí majetku prodávaného v roce 1575 (sic!) byla i obnovená veselická tvrz, deskový zápis ale o ničem takovém nesvědčí. Stejně tak s rezervou je třeba brát i další výklad, podle kterého byla veselická tvrz v roce 1623 sídlem „*nově obnoveného statku v majetku Karla z Lobkovic*" a uváděla se ještě v roce 1687.[8] Ve skutečnosti bylo v roce 1623 celé domousnické panství prodáno královskou komorou jako konfiskát Polyxeně Lobkovické z Pernštejna (v jejímž blízkém příbuzenstvu se žádný Karel nenacházel), přičemž ale při popisu statku není Veselice (a tím méně tamní tvrz) vůbec uvedena. K předání statku navíc nakonec nedošlo a zůstal v rukou dosavadních držitelů, rytířů Koučů z Kouče.[9] V roce 1687 pak jeden z nich prodal pouze „*dvůr a ves Veselici*", o tvrzi není v intabulované kupní smlouvě ani zmínka.[10] Podle všeho měl tedy zánik veselického opevněného panského sídla na přelomu 15. a 16. století definitivní povahu a valeně klenutý sklep ve dvoře čp. 16, který Zdeněk Fišera hypoteticky spojuje s někdejší renesanční tvrzí,[11] může být nanejvýš pozůstatkem poplužního dvora, který měl v 17. století dočasně i rezidenční charakter.

To, že zde již nebyla obnovena tvrz, totiž neznamená, že se Veselice nemohla stát znovu samostatným šlechtickým zbožím. A také se skutečně stala, když byl domousnický statek v průběhu třicetileté války rozdělen mezi bratry Kouče z Kouče a Veselice se od Domousnic na několik desetiletí poznovu osamostatnila. Cílem tohoto příspěvku je doplnit na základě dochovaných a dosud

---

5 DZV 250, fol. J 25v („*Veselice tvrz pustú, dvoru po[plužního] p[ustéh]o s pop[lužím], vsi tudíž a d[vorů] k[metcích] s p[latem], což tu má*").

6 PORÁK, Jaroslav – KAŠPAR, Jaroslav (eds.). *Ze Starých letopisů českých.* Praha 1980, s. 313.

7 DZV 60, fol. Q 3v – Q 4r.

8 FIŠERA, Z., *Hrady a tvrze na Mladoboleslavsku*, s. 97.

9 BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882–1883, s. 297. Viz také dále v textu.

10 DZV 399, fol. H 26v – H 28v.

11 FIŠERA, Z., *Hrady a tvrze na Mladoboleslavsku*, s. 97.

zčásti nevyužitých archivních pramenů dosavadní stav poznání, pokud jde o genealogii rodu Koučů a jejich držbu statku Veselice, tvořícím po určitou dobu významnou součást jejich majetkoprávního zázemí.

POČÁTKY VLÁDY KOUČŮ Z KOUČE NA DOMOUSNICÍCH

Rodině Koučů patřil domousnický statek již od konce 16. století. Ještě v roce 1596 byl zdejším pánem Jiří Bírka z Násilé, který dostal (9. září) privilegium na vybírání cla,[12] již 22. dubna 1597 byl ale po smrti a do zemských desk byla vepsána jeho závěť.[13] V ní odkázal polovinu svého jmění Kryštofovi Šlovskému ze Šlovic na Olešné a jeho dětem a druhou polovinu Petrovi Koučovi z Kouče a jeho dětem. Vedle toho pamatoval částkami v rozmezí 50 – 1 000 kop českých grošů na řadu dalších šlechticů i měšťanů. O tři dny později, 25. dubna, pak došlo mezi oběma hlavními dědici k porovnání, na jehož základě zůstal celý domousnický statek v rukou Petra, který Kryštofa vyplatil 13 000 kopami a poskytl mu ještě některá další plnění.[14] Určitý právní problém mohl spočívat v tom, že Petr Kouč byl v té době formálně členem nedílu se svými bratry a ti mohli eventuálně požadovat, aby se tento režim rozšířil i na domousnické zboží. Proto uzavřel Petr 11. února 1599 s Janem Arnoštem a Kašparem smlouvu, v níž oba sourozenci potvrdili, že nechtějí vznášet jakékoliv nároky a že jsou uspokojeni částkou 500 kop českých grošů, jež byla jednomu každému z nich Jiřím Bírkou odkázána a již jim Petr řádně vyplatil.[15]

Petr Kouč se oženil s Annou Kostomlatskou z Vřesovic a nechal jí v roce 1609 do zemských desk zapsat vdovské věno ve výši 2 500 kop míšeňských grošů a k tomu ještě dalších 1 500 kop nadvěna na domousnické tvrzi s poplužním dvorem.[16] K sňatku došlo ovšem podstatně dříve, jelikož už v únoru roku 1599 byly do register komorního soudu zapsány dva Petrovy půhony, které činil *„sám od osoby své, poněvadž jemu Pán Bůh všemohoucí s manželkou jeho ještě žádných dětí dáti neráčil"*.[17]

Domousnický statek patřil mezi středně velké rytířské statky, o čemž vypovídají i údaje z dochovaných berních rejstříků. V roce 1603 přiznával Petr Kouč na Domousnicích 44 poddanských usedlostí (osedlých), vedle toho měl

---

[12] NA Praha, fond Salbuchy, kniha č. 14, inv. č. 4, fol. 337r – 339v.
[13] DZV 127, fol. O 5v – O 8v. Testament byl sepsán v roce 1591.
[14] DZV 172 B 16r – B 16v. Do desk zemských bylo porovnání intabulováno 20. června.
[15] DZV 173 O 1v – O 2v.
[16] DZV 134, fol. P 26r.
[17] NA Praha, fond Komorní soud, inv. č. 18, fol. Gg 4r – Gg 5v.

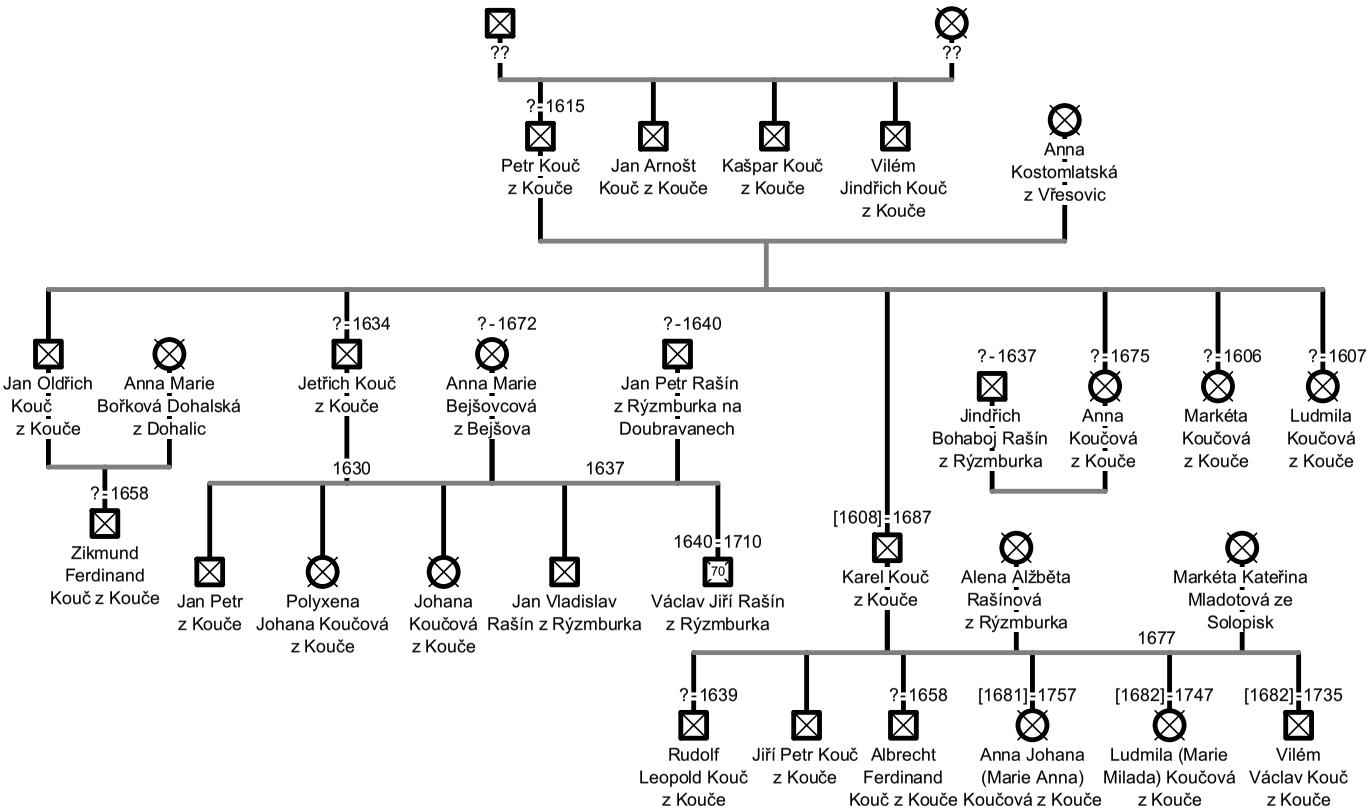

Rodokmen Koučů z Kouče – I. část. Potomci Petra Kouče z Kouče a Anny Kostomlatské z Vřesovic.

platit berni též z 6 komínů, ovčáckého mistra a pacholka.[18] Velmi podobný obrázek nabízí i rejstřík z roku 1615, v němž počet osedlých nepatrně klesl na 43, naproti tomu přibyl druhý ovčácký pacholek a jako další zdanitelná položka byla uvedena 2 mlýnská kola. Při druhém a třetím termínu sbírky v tomto roce už se ale za Domousnice nepřiznával Petr, nýbrž jeho nejmladší bratr Vilém Jindřich. Podle něj se na panství napočítalo poddanských usedlostí pouze 38.[19] A v roce 1620, kdy berní přiznání pro změnu podával Jan Oldřich Kouč z Kouče, už bylo osedlých pouze 33, ovčácký mistr měl jen jednoho pacholka a stejně jako na počátku 17. století se tu neuvádělo žádné mlýnské kolo.[20]

Ve světle těchto údajů je otázkou, nakolik je udržitelný dosavadní pohled na genealogii rodu Koučů, vycházející z materiálu sesbíraného fenomenálním znalcem české šlechty Augustem Sedláčkem. Ten konstatoval, že po bělohorské bitvě ujel Petr z Kouče ze země a zemřel později v Drážďanech. Domousnice pak převzali jeho synové, z nichž nejstarší Jan Oldřich byl odsouzen ke ztrátě třetiny jmění.[21] Sedláčkovou autoritou se nechal ovlivnit i Tomáš Václav Bílek při zpracování konfiskačních protokolů. V hesle věnovaném Janu Oldřichovi upřesnil obsah a kontext rozhodnutí ze 17. března 1623, zároveň ale usoudil, že statek „*držel až do léta 1629 Petr Kouč, který téhož roku v Drážďanech v emigraci zemřel*". Po něm jej pak měli zdědit jeho tři synové Jan Oldřich, Karel a Jetřich.[22]

Je nepochybné, že v exilu skutečně pobýval Petr Kouč z Kouče, který se stal ubytovatelem („generalkvartýrmajstrem") ve švédské armádě a pobýval v Annabergu.[23] Ojedinělé zmínky v dostupné literatuře ale nijak neodůvodňují domněnku, že by měl být totožný s někdejším domousnickým pánem. Mnohem spíše je možné uvažovat o jeho totožnosti s Petrem Koučem, jedním ze tří

---

[18] MARAT, František (ed.). *Soupis poplatnictva 14 krajův království českého z roku 1603*. Věstník Královské české společnosti náuk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, Praha 1898, s. 18.

[19] SEDLÁČEK, A. (ed.). *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné.* Praha 1869, s. 4–5, č. 44 a 52.

[20] PEŠÁK, Václav (ed.). *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620.* Praha 1953, s. 51.

[21] SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. Díl X., s. 99.

[22] BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 296–297. V řitonické obecní kronice, založené v roce 1921, se naproti tomu uvádí, že do emigrace odejevší Petr Kouč, který zemřel v roce 1629 v Drážďanech, byl bezdětný a pozdější držitel Domousnic, Jetřich, byl jeho synovcem z trmické větve rodu. Kronika obce Řitonic od roků 1362/1918, s. 13. Dostupné z: https://www.ritonice.cz/obec/historie-obce/kronika/ [cit. 2021-01-08].

[23] PESCHECK, Christian Adolf. *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*. II. Band, Dresden – Leipzig 1844, s. 539; TÝŽ. *Die böhmischen Exulanten in Sachsen.* Leipzig 1857, s. 47.

bratrů, spoludržitelů Trmic, kteří odešli v roce 1628 do Saska. Tento Petr byl naživu ještě v roce 1655[24] a zřejmě je totožný i se šlechticem stejného jména, který se připomíná i v letech následujících (viz dále).

Skutečnost, že se Petr Kouč neuvádí jako držitel Domousnice ani v roce 1615, ani v létě 1620, se dá totiž těžko vysvětlovat tím, že odešel po Bílé hoře do exilu. Mnohem logičtěji vypadá varianta, že v průběhu roku 1615 zemřel a pozůstalý statek spravoval nejprve jeho mladší bratr jako poručník pozůstalých sirotků a posléze nejstarší syn jako hlava bratrského nedílu. To by zároveň znamenalo, že se Jan Oldřich musel narodit někdy v letech 1599–1600, neboť v únoru prvně uvedeného roku byl ještě Petr bezdětný a zároveň platí, že hranice zletilosti (jejíž dosažení bylo předpokladem samostatné vlády nad deskovými statky) byla zemským zřízením stanovena na 20 let.[25]

Bílkem zpracované konfiskační materiály dokládají, že Jan Oldřich byl v roce 1623, kdy byli dva jeho mladší bratři stále ještě nezletilí, odsouzen ke ztrátě třetiny jmění. To ale v praxi znamenalo, že statek Domousnice měl být královskou komorou prodán a Koučům měly být z kupní ceny vyplaceny dvě třetiny. Odhadní cena byla stanovena na 46 862 kop a 40 míšeňských grošů a za ni byly Domousnice 27. září 1623 prodány, přičemž ale v popisu panství (tvrz Domousnice, dva poplužní dvory, vsi Domousnice, Rabakov a Čížovka, dohromady s pouhými 14 (!) osedlými, a další příslušenství) Veselice vůbec nefiguruje.[26] Není zároveň těžké dovodit, jak to, že Domousnice zůstaly nakonec Koučům: další Bílkovo heslo, týkající se Oldřicha Kouče z Kouče, který byl v únoru 1629 obeslán k vyrovnání pokuty za udělení pardonu,[27] se totiž dozajista netýká nikoho jiného, než právě Jana Oldřicha.

Jan Oldřich držel Domousnice ještě 6. listopadu 1628, kdy postoupil společně s oběma bratry Dorotě Kyjové ze Sulevic dlužní úpis jejího manžela Václava Kyje z Hirschfeldu z roku 1621, znějící na 900 kop českých grošů (z nichž jim bylo vráceno 300 kop[28]). Záhy nato však České království opustil a odstěhoval se – nepochybně především z náboženských důvodů – do sousedního Saska. Již v roce 1629 se objevil v Pirně, kde se zvěčnil do památníku („štam-

---

[24] BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 297–298.

[25] JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (eds.). *Codex iuris Bohemici. Tomi IV. pars 1. sectio I., Jura et constitutiones regni Bohemiae saeculi XVI.* Pragae 1882, ZZ 1549, s. 222, čl. F 12; ZZ 1564, s. 585, čl. I 55.

[26] BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618,* s. 296–297. Materiály týkající se konfiskace Domousnic jsou soustředěné v NA Praha, fond Stará manipulace (=SM), sign. C 215/K 12, inv. č. 660, kt. 411.

[27] BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 298.

[28] NA Praha, fond České gubernium – guberniální listiny, inv. č. 4140, sign. L II 3133 (přivěšené pečeti bratří Koučů z černého vosku jsou velmi špatně zachovalé).

buchu") Jiřího Mladoty ze Solopisk,[29] později žil v Žitavě.[30] Stejně jako jeho sestra Anna († 1675), která se provdala za dalšího českého exulanta, Jindřicha Bohaboje Rašína z Rýzmburka († 1637).[31]

ODDĚLENÍ STATKŮ DOMOUSNICE A VESELICE A JEJICH OSUDY ZA TŘICETILETÉ VÁLKY

Ještě předtím, než opustil vlast, odprodal Jan Oldřich svůj díl otcovského statku mladším bratrům. Stalo se tak smlouvou, která se do dnešního dne dochovala v opisu, pořízeném v polovině třicátých let 17. století (viz Příloha 1).[32] Cena Janovy třetiny byla stanovena na 11 666 kop a 40 míšeňských grošů, což odpovídá celkové ceně statku 35 000 kop, tedy o poznání méně, než na kolik byl statek odhadnut o šest let dříve. Z uvedené ceny, k níž se Jetřich a Karel „*na dokázání vlastenské a upřímné bratrské lásky*" zavázali přidat ještě dalších 1 000 kop, ale měla být vyplacena jen menší část, a to vinou četných dluhů, jimiž byl celý statek zatížen. Tak na Janův díl připadala třetina vdovského věna, zapsaného na něm jejich matce Anně Koučové z Vřesovic (1 433 kop a 20 grošů), jakož i dluhů zděděných po otci Petru Koučovi (1 058 kop). A samozřejmě se započetly dluhy, které nadělal sám Jan Oldřich – 327 kop Dorotě Ludmile Beřkovské z Vražného, 381 kop Janu Odkolkovi z Újezdce a 80 kop Aleně Kelbichové, a především 3 000 zlatých (tj. 2 571 kop a 20 grošů), které za Jana Oldřicha na českou komoru odvedla kněžna Polyxena Lobkovická z Pernštejna „*v příčině provinění jeho proti J[eho] M[ilosti] C[ísařské]*". Jde o velmi zajímavou zmínku, dokládající jednak výši částky, kterou bylo nakonec zapojení Jana Oldřicha do nešťastného stavovského odboje „oceněno", jednak –

---

[29] MIKOVEC, Ferdinand Břetislav. *Hesla Čechů a osob v království české přijatých*. 1/XXX, 1856, s. 85; VOLF, Josef. Čeští exulanti v matrikách perenských. In: *Sborník Jednoty starých rodů českých v Praze 3-4/IV.* 1933, s. 33. Pirna se ale podle všeho nestala místem dlouhodobějšího pobytu Jana Oldřicha, neboť absentuje v seznamech tamních exulantů, které zpracovala BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639.* Praha: Scriptorium, 1999 (= Documenta Pragensia monographia, volumen 8). ISBN 80-86197-05-0.

[30] SCHMERTOSCH, Richard von Riesenthal. *Adelige Exulanten in Kursachsen nach Urkunden des Dresdner Hauptstaatsarchivs*. Berlin 1902, s. 113; VOLF, Josef. *Čeští exulanti v matrikách perenských*, s. 33.

[31] Annu, dceru Petra Kouče z Kouče a příslušnice rodu Kostomlatských, uvedl ve svém díle PESCHECK, Christian Adolf. *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*. II. Band, Dresden – Leipzig 1844, s. 474. Zřejmě vinou nesprávného čtení českých pramenů však většinu jmen poměrně hrůzně zkomolil – tak Annin manžel měl být „*Gottlob Heinrich Rasch v. Riesenburg auf Korotitz*" a ona sama měla být dcerou „*des Peter von Kautsch auf Domauslitz und Weselitza, und einer Urlasowsky aus dem Hause Kostomlatt*". Jindřicha Bohaboje a datum jeho úmrtí zmínil VOLF, J., Čeští exulanti v matrikách perenských. In: *Sborník Jednoty starých rodů českých v Praze* 3-4/VI, 1935, s. 31.

[32] SM, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 6r – 7r.

především – sympatickou úlohu lobkovické kněžny, která nejen neusilovala důsledně o získání domousnického statku, ale naopak půjčila jeho držiteli peníze, aby ho mohl pro svoji rodinu zachovat.

Vedle toho připadalo na díl Jana Oldřicha i vdovské věno 3 000 kop grošů, které zapsal své choti Anně Marii Bořkové Dohalské z Dohalic. Jetřich a Karel jí ho měli zajistit obvyklým zápisem, přičemž částka měla být úročena standardními 6 % a vyplacena měla být na základě výpovědi, učiněné půl roku předem. Podobným způsobem měla být Janu Oldřichovi dána jistota na 3 000 kop, zbytek, nedosahující 1 000 kop, mu měl být vyplacen hotově ve třech splátkách.[33]

Jak později uváděl nejmladší z bratří, Karel, byly jejich vzájemné poměry vzápětí vyřešeny „*bratrskou partikulární smlouvou*", podle níž měl on sám „*téhož statku domousnického třetím dílem ve všech a všelijakých případnostech bez nejmenší překážky užívati*".[34] Také opis této smlouvy se dodnes dochoval, a to hned ve dvou exemplářích (viz Příloha 2).[35] Datována je 15. prosince 1629 a její obsah skutečně velmi přesně odpovídá Karlově stručnému popisu – ačkoliv po koupi dílu Jana Oldřicha byli oba zbylí bratři rovnocennými majiteli domousnického statku, uzavřením této smlouvy se Karel spokojil s třetinou, která na něj jako dědický podíl připadala, a Jetřich převzal naopak veškeré dosud nesplacené dluhy, jimiž byl otcovský statek zatížen. Pouze pokud jde o věno jejich matky Anny Koučové z Vřesovic, dohodli se bratři, že ho budou splácet společně, v poměru odpovídajícím velikosti jejich dílů (tedy 2:1). Smlouvou byla také do jisté míry specifikována konkrétní podoba třetiny, kterou měl užívat Karel – jejím centrem se stal dvůr ve Veselici a dále k ní patřily vesnice Veselice, Rousínov a Hladoměř.[36]

---

33 Zajímavé je, že částky v listině uvedené nejsou ve svém souhrnu matematicky dokonale souladné. Dluhy po Petrovi Koučovi činily 1 058 kop, součet dluhů Jana Oldřicha 3 359 kop a 20 grošů. Suma těchto dvou položek je 4 417 kop a 20 grošů. Pokud se připočte 1 433 kop a 20 grošů jako podíl na matčině vdovském věnu, vychází 5 850 kop a 40 grošů, s dalšími 3 000 kop obvěnění Anny Marie Koučové z Dohalic pak 8 850 kop a 40 grošů. K doplacení tedy mělo zbývat 2 816 kop (a navíc dalších 1 000 z „bratrské lásky"). Smlouva však předpokládala vystavení úpisů na 2 845 kop 34 grošů 4 denáry + 1 000 kop. Zřejmě tu došlo k započítání nějakých úroků, které přímo v textu smlouvy nebyly explicitně zmíněny.

34 NA Praha, fond Desky zemské, sign. Desky zemské menší (=DZM) 173, fol. D 18v – D 19r.

35 Jeden z exemplářů se rovněž nachází v SM, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 8r – 8v. Inkoust je částečně rozpitý, a text tím pádem místy obtížně čitelný. Přesto byl zvolen jako východisko pro edici v Příloze 2. Druhý opis v Archivu Národního muzea (dále jen ANM) Praha, fond Genealogická sbírka H, kt. H 26, Kauč z Kauče, totiž obsahuje některé odchylky, které se zdají méně autentické. Za zpřístupnění materiálů v ANM Praha je autor povinován díkem vedoucí archivu PhDr. Kláře Woitschové, Ph.D.

36 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. Díl X., s. 99, uvedl, že Karel dostal při dělení panství vsi Veselice (s dvorem), Petkovy a Rousínov. Jde ale o zpětnou projekci stavu, který panoval v roce 1687.

Pokud smlouva hovořila o tom, že bylo její sjednání vedeno „láskou bratrskou", jde jistě v prvé řadě o kurtoazní obrat. Je ale pravdou, že vztahy mezi Jetřichem a Karlem zůstávaly podle všeho dlouhodobě korektní a k rozmíškám o majetek mezi nimi nedocházelo. Jetřich se vzápětí po uzavření smlouvy oženil (možná, že její sepsání bylo bezprostředně vyvoláno potřebou vypořádat v souvislosti s chystaným sňatkem majetkové vztahy v rodině) a již počátkem roku 1630 zapsal své budoucí choti Anně Marii Bejšovcové z Bejšova na domousnickém statku vdovské věno ve výši 5 000 kop míšeňských grošů. Konkrétně zajistil tuto částku na tvrzi Domousnici s dvorem a pivovarem, vsích Domousnici, Rabakově a Čížovkách a dalším příslušenství, mezi něž se mimo jiné počítaly dva mlýny, pila, výsadní clo, dvě krčmy a masný krám.[37]

Dozajista zajímavá je otázka, kde se Jetřich se svou budoucí chotí seznámil. Její rodina pocházela totiž z jižních Čech, kde její otec Jan Bejšovec z Bejšova († po 1621) držel dvůr ve vsi Dasný nedaleko Českých Budějovic.[38] Ten mu byl za účast ve stavovském povstání zabaven již před bělohorskou bitvou a pouze jeho choti Markétě, rozené Kunašové z Machovic, na něm bylo v roce 1623 recesem knížete z Lichtenštejna pojištěno vdovské věno a další pohledávky, to vše v celkové výši 1 300 kop míšeňských grošů. Později přešel tento nárok na její dvě dcery – starší Markétu, provdanou Zajíčkovou, a mladší Annu Marii, jež se stala manželkou Jetřicha Kouče.[39] Právě příjmení starší Anniny sestry je přitom zřejmě odpovědí na shora položenou otázku – jejím manželem byl zřejmě Mikuláš Zajíček z Hošťálkovic, někdejší regent Heníka z Valdštejna, pána na Dobrovici a majitel poddanského dvora ve vsi Úherce (mimo jiné se takto píše i jako svědek na smlouvě mezi bratry Kouči z prosince 1629), nacházejícího se jen 8 km západně od Domousnic. Lze tedy spekulovat, že společně s Markétou přišla na Boleslavsko i její mladší sestra, která si následně mezi okolní šlechtou našla nápadníka.

Petkovy se jako součást domousnického statku uvádějí již v roce 1583, kdy se tehdejší držitel statku Václav Bírka z Násilé zaručil Mikulášovi z Vartenberka celým panstvím, jež zahrnovalo tvrz, poplužní dvůr a ves Domousnice, díl vsi Veselice, a celé vsi Rabakov, Čížovky, Petkovy a Rousínov. DZV 90, fol. C 4r – C 4v. V bratrské smlouvě z 15. prosince 1629 stejně jako při pozdější intabulaci Karlova dílu v roce 1662 (viz níže) ale Petkovy zmíněny nejsou.

37 DZV 143, fol. K 18r – K 18v. Zápis není datován, z kontextu je ale patrné, že byl proveden v lednu roku 1630.

38 Jak vyplývá z materiálů uložených v SM, sign. B 85/4, inv. č. 267, kt. 189, byl Jan Bejšovec po porážce stavovského povstání v Táboře a přičinil se o to, aby se město vzdalo císařským, za což mu byl generálem Marradasem 8. prosince 1621 vydán úplný pardon. Zbytek života pak strávil v Bavorsku. Jeho choť žila s dětmi v Praze a ve své suplice z dubna 1623 o manželovi konstatovala, *„já o něm nevím, jeho uptati se nikdež nemohu"*. SM, sign. B 85/11, inv. č. 267, kt. 189.

39 BÍLEK, Tomáš Václav, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 7.

Jak ale nepochybně dokládají materiály z konce 17. století,[40] byl dalším sourozencem Markéty a Anny Marie Bejšovcových též šlechtic, díky němuž je rodina Bejšovců v regionálním měřítku především známá, a sice Markvart Bejšovec, který byl v letech 1643–1646 hejtmanem kosteckého panství a oženil se s neteří jeho majitele, hraběte Heřmana Černína z Chudenic, Reginou (známou v historii Sobotecka jako „strejna Rejna").[41] Ten na Kost přišel až v době, kdy byla Anna Marie podruhé provdaná, a lze jen spekulovat o tom, nakolik mohly přímluvy jeho příbuzných padat na váhu rozhodování hraběte Černína při hledání nového správce kosteckého dominia.

Jetřich Kouč zemřel totiž v poměrně mladém věku v létě roku 1634. Okolnosti jeho úmrtí vysvítají dostatečně jasně ze supliky, již adresovala ovdovělá Anna Marie následujícího roku pražským místodržícím a v níž konstatovala, že „*v létě pominulým 1634., když jest lid nepřátelský město Nymburk oblehl a jej potom mocí vzal, byvši toho času pan Jetřich Kouč z Kouče a na Domousnicích, manžel můj, v témž městě Nymburce, tu jest od téhož lidu nepřátelského zamordován*".[42] Jetřich tedy patřil mezi několik tisíc osob, které zahynuly při dobytí a vydrancování Nymburka saským vojskem 16. srpna 1634. Tato skutečnost již ostatně byla do jisté míry literaturou reflektována – v seznamu zahynulých, publikovaném již v roce 1833, se mezi osobami rytířského stavu objevuje „*Kaucz von Domasnitz*" (ovšem bez uvedení křestního jména), blíže specifikovaný jako služebník Mikuláše Zajíčka z Hošťálkovic.[43] Ve skutečnosti, jak bylo ukázáno výše, byl jeho švagrem, majetkové poměry Mikuláše Zajíčka rozhodně nebyly takové, že by mu měl sloužit majitel poměrně rozsáhlého domousnického statku.

Motivem Annina listu místodržícím byl ale v první řadě postup švagra Karla Kouče, který se ujal poručenství jak nad jedinou žijící Jetřichovou dcerou, Polyxenou Johanou, tak nad celým domousnickým statkem. Proti tomu vznášela ovšem vdova námitku, že „*by jí takové poručenství, netoliko že sumu věnní na témž neb[oztíka] manžela svého podílu a statku sobě vykázanou a dskami zemskými z[a]jištěnou má, ale také vlastní mateř nadepsaného sirotka jest, před jedním každým právně náležeti mělo*". Místodržící se tedy 12. června 1635 obrátili

---

[40] SM, sign. B 85/3, inv. č. 267, kt. 178.

[41] Blíže PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti*. Díl I., Praha 1935, s. 62, 94–98.

[42] SM, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 13r.

[43] ZIMMLER, Anton Johann. *Die Zerstörung Nimburgs und grausame Ermordung der Einwohner.* Prag 1833, s. 28. Jeho údaje se opírají o zprávu samotných Nymburských arcibiskupskému sekretáři Jiřímu Nefestínovi. K dobytí města a povraždění obyvatel také KULHÁNEK, František. *Dějiny královského města Nymburka*. Nymburk 1911, s. 332, kde je převzat Zimmlerem publikovaný celkový počet zahynulých (2 000 císařských vojáků a 196 civilistů). BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 1168, uvedl bez odkazu na zdroj, že povražděných civilistů bylo více než 250.

na Karla a vyzvali ho, aby vysvětlil, z jakého titulu se pozůstalého majetku ujal, a pokud k tomu neměl dobrý právní důvod, aby statek neprodleně postoupil švagrové.[44]

Karlova odpověď byla místodržícím zaslána na počátku července.[45] Obsahovala poměrně obšírnou argumentaci, na jejímž počátku byl vyjádřen podiv ohledně jednání švagrové, která „*tak vysoce omylně Vašich Mi[l]o[s]tí spravovati nepřestává*". Karel poukazoval na to, že nebyl od svých bratrů řádně deskami oddělen a že tedy má „*v témž statku spravedlnosti své dědické třetí díl*". Přiložil též opisy obou smluv z roku 1629. Pokud se po bratrově smrti ujal i jeho dílu, pak tak podle vlastního vyjádření učinil i z toho důvodu, „*aby týž statek k dokonalému spuštění*" nepřišel. Přitom nešlo jen o nebezpečí zpustošení vojenskými oddíly, které se krajem potulovaly, ale též o enormní zatížení dluhy.[46]

Toto tvrzení demonstroval Karel podrobněji dvoustránkovým přehledem, v němž byly nejprve sepsány závazky, „*v kterýchž já posavad na témž statku domousnickém podle smlouvy s neb[ožtíkem] panem Jetřichem Koučem, bratrem mým, učiněné vybavený nejsem*", a na ně navazoval seznam dluhů „*k vlastní potřebě neb[ožtíka] pana Jetřicha Kouče zdělaných*". Na první stránce dospěl Karel k součtu 10 722 kop 26 grošů míšeňských, k nimž bylo třeba připočítat nesplacené úroky ve výši 1 900 kop 56 grošů. U dluhů, jejichž původcem byl jeho zesnulý bratr, dospěl k součtu jistin 8 744 kop a 46 grošů, zadržélé úroky dosahovaly v tomto případě výše 540 kop. Vedle toho navíc Karel upozorňoval, že „*co by se pak čeládce služby zadržalé od neb[ožtíka] pana bratra mého k zaplacení povinné, též poddaným od všelijakých děl, nevyptajíc se na to gruntovně, nacházeti mělo, Vašich Mi[l]o[s]tí v tom spraviti nemohu*". I bez toho ale vyčíslil zadlužení domousnických dvou třetin rodového statku na 21 908 kop 8 grošů míšeňských, což se prakticky velmi těsně blížilo hodnotě, kterou tento majetek měl podle kupní smlouvy uzavřené o rok dříve.[47]

Karel zároveň zaútočil i na švagrovou, když předně poukázal ohledně jejího poměrně vysokého vdovského věna 5 000 kop, že jí ho „*nepořádně, bez přítomnosti mé, ve dsky zemské týž bratr můj vložiti dáti neměl*". Podle jeho náhledu měl

---

[44] Koncept je datován 12. června 1635. SM, sign. K 4/4, inv. č. 1583, kt. 1084. Naproti tomu ale Karel ve své dále citované odpovědi uváděl, že výzva místodržících, jež mu byla doručena teprve 29. června, byla datována 26. června.

[45] SM, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 1or – 11v.

[46] Útočištěm před vojenskými oddíly býval drobným šlechticům z okolí pevný hrad Kost – Karel Kouč na Veselici je výslovně jmenován mezi šlechtici, kteří tu pobývali v roce 1640, dá se ale předpokládat, že to nebyl jeho pobyt jediný. Viz PEKAŘ, J., *Kniha o Kosti*. Díl I., s. 22.

[47] Soupis dluhů je v SM, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 4r – 4v.

Jetřich správně ještě před tím, než se oženil, nedílnému bratrovi vše uvést ve známost a „*všeckny a všelijaké na témž statku závady … zvésti a vyvaditi*", což se ale nestalo. Navíc Karel poukazoval na to, že pozůstalé Anně Marii z Bejšova na domousnickém statku s výjimkou uvedeného věna vůbec nic nepatří a že jí dvakrát marně posílal „*přátelské připsání*", aby se s ním v doprovodu některého ze svých příbuzných setkala, protože ohledně vdovského věna „*narovnati se vedle smlouvy žádostiv jsem byl*". Anna Marie však na tyto výzvy nereagovala a namísto toho „*zbytečně Vašich Mi[l]o[s]tí zanášeti začala*".

Ačkoliv Karlovy argumenty nepostrádaly přesvědčivosti, ve prospěch ovdovělé Anny Marie hovořila zažitá praxe, podle které bývalo poručenství nad nezletilými sirotky a jejich statkem skutečně v první řadě svěřováno jejich matkám. Na tomto místě je možno doplnit, že vedle Polyxeny porodila Anna Marie Jetřichovi Koučovi ještě dvě další děti. Vyplývá to z jejího obeslání na švagra Karla, jež vzniklo v roce 1661 – v něm vystupovala jako „*vlastní mateř někdy Jana Petra, Polexiny a Johany z Kouče, syna a dcer někdy Jetřicha Kouče a na Domoustnicích s ním splozených*".[48] Jak ale zjevně vyplývá z materiálů spadajících do roku 1635, zemřely obě tyto další děti ještě před otcem.

Bylo by určitě zajímavé seznámit se například s Anniným stanoviskem ohledně jejího „nepořádně vloženého" vdovského zabezpečení, avšak toto stanovisko již nikde formulováno nebylo. Místodržitelé totiž zároveň se zasláním listu Karlovi pověřili, jak bylo obvyklé, Felixe Václava Pětipeského z Chýš a Egrberka a Bedřicha Věžníka z Věžník, aby se v roli ad hoc jmenovaných komisařů pokusili zprostředkovat mezi stranami přátelské narovnání. Oba rytíři dosáhli záhy úspěchu a již 8. července mohli místodržícím referovat, že se Karel uvolil přenechat švagrové poručenství i správu sirotčího statku. Vymínil si pouze, že chce být zachován při tom, co mu připadlo dle „*smluv stálých mezi pány prv bratry z Kouče*".[49] Ještě téhož dne pak místodržící oznámili úředníkům desk zemských, že jménem císaře svěřili poručenství nad dcerou definitivně Anně Marii, což mělo být řádně intabulováno. Vdova Koučová se ale měla podle obyčeje společně s rukojmími zaručit za řádnou správu sirotčího jmění a měla také k deskám složit „*pořádný inventář té vší pozůstalosti*".[50]

---

[48] ANM Praha, fond Genealogická sbírka H, kt. H 26, Kauč z Kauče. S tímto obesláním byl zřejmě obeznámen Jan Václav Dobřenský, neboť v NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 499, je uveden jak Jan Petr, tak i dvě dcery, Polyxena a Johana. Později však autor (snad na základě materiálů z roku 1635) sloučil tyto dvě osoby do jedné.

[49] SM, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 12r.

[50] SM, sign. K 4/4, inv. č. 1583, kt. 1084. Dne 10. července 1635 byla relace zapsána do DZV 622, fol. E 22v. Zároveň došlo i ke vkladu poručenství do trhového kvaternu. DZV 144, fol. Q 12v.

Anna Marie nezůstala ve vdovském stavu dlouho a záhy si našla nového životního partnera v osobě rytíře Jana Petra Rašína z Rýzmburka na Doubravanech. Ten už byl přitom s rodinou Koučů dvojnásobně spřízněn – byl bratrancem Jindřicha Bohaboje Rašína, manžela Anny Koučové, a jeho sestra Alena Alžběta se krátce předtím provdala za Karla Kouče.[51] K sňatku Jana Petra Rašína a Anny Marie Koučové, rozené Bejšovcové, došlo nejspíše v roce 1637, neboť na počátku následujícího roku (konkrétně 28. ledna) postoupila Anna Marie „*na onen čas Koučová a již Rašínová z Bejšova*" formálně své vdovské věno 5 000 kop míšeňských grošů, které měla na domousnickém statku zapsané, svému druhému choti.[52]

Již v roce 1640 ale Anna Marie i tohoto manžela pochovala a ten ji ve svém testamentu určil za univerzální dědičku (vedle toho odkázal konkrétní částky i svým příbuzným, mezi nimi i sestře Aleně Alžbětě Koučové), přičemž jí výslovně postoupil nazpět i shora zmíněnou věnnou částku.[53] V závěru testamentu je ve skupině svědků, „*pánův a přátel mých zvláště milých*", i Karel Kouč z Kouče na Veselici, což jasně signalizuje, že vztahy mezi Domousnicemi a Veselicí (respektive jejich sešvagřenými majiteli) zůstávaly nadále korektní. Naopak, nějakých blíže nespecifikovaných práv se v roce 1638 vůči Anně Marii dovolával Karlův bratr, emigrant Jan Oldřich Kouč. Ojedinělý koncept listu z 12. února 1638, jímž místodržitelé vyzvali domousnickou paní k vyjádření,[54] nemá příliš velkou vypovídací hodnotu a lze toliko spekulovat o tom, že nejstaršímu bratrovi nebyla zřejmě beze zbytku vyplacena cena, za kterou svůj díl domousnického statku mladšímu Jetřichovi přenechal.

Jak upozornil již Tomáš Václav Bílek, začala po smrti Polyxeny Lobkovické z Pernštejna († 1642) česká komora přezkoumávat, jak to, že statek Domousnice není součástí její pozůstalosti.[55] Dne 28. ledna 1643 se obrátila přímo na Annu Marii s konstatováním, že „*vždyckny až posavad při komoře české za to*

---

[51] V rodokmenech, které sestavil Jan Václav hrabě Dobřenský, není toto sňatkové spojení zaznamenáno – viz NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 499 a 853. Vyvdání Aleny Alžběty do rodu Koučů potvrzuje obeslání datované 27. listopadu 1636, intabulované do DZV 144, fol. K 29v – K 30v (juxta) a DZM 152, fol. G 1r. Jako Karlova choť je pak Alena Alžběta výslovně zachycena v roce 1651. MATUŠÍKOVÁ, Lenka – KUKÁNOVÁ, Zlatuše – Magda ZAHRADNÍKOVÁ (eds.). *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko*, 4, Praha 2000, s. 1396.

[52] DZV 143, fol. K 18r (juxta).

[53] DZV 147, fol. J 15v – J 18v. Závěť byla sepsána 5. května 1639 a do desk zemských vložena 20. června 1641. Tento rok bývá také obvykle uváděn jako datum smrti Jana Petra. Avšak již 17. srpna 1640 byla Anna Marie Rašínová vyzvána, aby se vyjádřila k suplikaci Aleny Alžběty Koučové a její sestry Kateřiny Anny Rašínové, které Annu Marii obvinily, že se „*po smrti někdy pana Jana Petra Rašína, manžela vašeho a bratra jich*", protiprávně ujala statku Doubravany. SM, sign. R 33/18, inv. č. 2933, kt. 1942.

[54] SM, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 17r.

[55] BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 297.

jmíno a drżáno bylo, że táž Její Mi[los]t kněžna téhož statku podle již oznámeného trhu v skutečném držení a užívání zůstávala", a vyzvala ji, aby do dvou neděl přijela do Prahy a předložila důkazy oprávněnosti své držby.[56] Teprve 23. února vyjádřila vdova Rašínová podiv, že je od ní taková justifikace požadována, a požádala o poskytnutí času na shromáždění potřebných podkladů. Na to komora reagovala 27. dubna pokáráním, že „*své documenta a průvody, jakým způsobem statku Domousic v držení zůstáváte, na komoru JMC českou přednésti až posavad zanedbáváte*", navzdory několikerému poručení, a poskytla jí ještě poslední dvoutýdenní lhůtu.[57] Anně se následně zřejmě komoru podařilo přesvědčit o svém právu, protože jí byl domousnický statek zachován.[58]

Nepominutelným pramenem pro poznání poměrů, které na domousnickém statku panovaly, je testament Anny Koučové, rozené Kostomlatské z Vřesovic, vdovy po Petrovi Koučovi a matky bratří Jana Oldřicha, Jetřicha a Karla. Jejím jediným majetkem, který v Čechách měla a o kterém mohla svobodně rozhodovat, bylo již zmíněné poměrně vysoké vdovské věno 4 300 kop míšeňských grošů, které měla na domousnickém statku zapsané. Rozhodla o něm 6. srpna 1646, přičemž avizovala, že splacení dvou třetin z této částky (2 866 kop 40 grošů) připadá na díl zemřelého Jetřicha a zbylé třetiny (1 433 kop 20 grošů) na díl nejmladšího Karla, který „*dvůr veselický užívá a v svém dílu jej ujal*".

Anna z Vřesovic ve své shora uvedené poslední vůli rozhodla, že každé z jejích čtyř dětí (kromě synů to byla ještě dcera Anna, provdaná Rašínová) dostane 1 000 kop a zbylých 300 kop se rozdělí rovným dílem mezi její tři vnučky. Protože ale syn Jetřich, jak již bylo uvedeno, zahynul v roce 1634 při dobytí Nymburka, připadl jeho podíl na jeho jedinou dceru. Ve finále měli tedy dostat Jan Oldřich, Karel a Anna po 1 000 kopách, dvě jmény neuvedené Anniny dcery po 100 kopách a jediná Jetřichova dcera Polyxena Johana 1 100 kop. Všechny odkazy měla postupně vyplatit Anna Marie Rašínová z Bejšova, která (jménem své dcery) domousnický statek fakticky držela, pouze Karel měl ze svého dílu doplatit 433 kop a 20 grošů převyšujících jeho podíl své sestře. Bohužel, v dokumentu, který se dochoval v originále v souboru listin doprovázejících agendu úřadu desk zemských,[59] není uvedeno místo vzniku,

---

[56] SM, sign. C 215/K 12, inv. č. 660, kt. 411.

[57] SM, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 1r a 2r – 3v.

[58] Zavádějícím způsobem zakončil tedy příslušné heslo T. V. BÍLEK, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, s. 297, když konstatoval, že Anna Marie své právo neprokázala a „*statek ten dne 21. května 1643 od komory české knížeti z Lobkovic proti zaplacení všech závad odevzdán býti měl*".

[59] NA Praha, fond Úřad desk zemských – deskové listiny (=ÚDZ-L), inv. č. 1654, kt. 54. Testament je též editován v mimořádně záslužné publikaci KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002 (=Monographia Historica, sv. 2), s. 527–529, č. 97.

a tak nepřináší ani záblesk světla do temnoty, která zahaluje soumrak života někdejší domousnické paní.[60] Vedle toho je dlužno dodat, že při rešerši v kvaternech desk zemských se nepodařilo nalézt intabulaci tohoto kšaftu, což znamená, že nelze říci, jak dlouho po jeho sepsání Anna Koučová z Vřesovic zemřela.

ZIKMUND FERDINAND KOUČ Z KOUČE A JEHO ZÁVĚŤ

Na Annin kšaft svým způsobem navazuje další testament, sepsaný 10. dubna 1658 v Novém Městě pražském a zachovaný naopak pouze v intabulaci, provedené 15. července téhož roku.[61] Někdy mezi těmito daty zemřel odjinud víceméně neznámý Zikmund Ferdinand Kouč z Kouče.[62] Ten si přál být pohřben „*beze všech prachtův*" v chrámu Páně v Žitavě, přičemž o pohřeb se měl postarat „*strejc můj nejmilejší*" Karel Kouč, pán na Veselici. Toho Zikmund rovněž ustanovil svým univerzálním dědicem, uložil mu ale vyplnit dílčí odkazy, směřující ve prospěch dalších příbuzných. Z nich na prvním místě byla jmenována Anna Rašínová z Kouče, jíž mělo být vyplaceno 100 dukátů. Polyxena Johana, dcera po Jetřichovi z Kouče, měla dostat to, „*co jest mně tak po dobré paměti po někdy paní bábě, paní Anně Koučové rozené Kostomlatské z Vřesovic, kšaftem odkázáno bylo*", s výjimkou 200 kop míšeňských, které již Karel Kouč Zikmundovi vyplatil. Z těch odkázal po 100 kopách svým „tetám", Johaně a Dorotě Rašínové z Rýzmburka. Bratřím Stanislavovi a Janovi Bořkům Dohalským z Dohalic na Sobčicích a (Podhorním) Újezdě pak měla být vrácena za nimi váznoucí jistota, která Zikmundovi připadla nápadním právem po matce. Pro zajímavost lze doplnit, že mezi svědky testamentu je uveden též Petr Kouč z Kouče, patrně totožný s někdejším švédským General-Quartiermeisterem.[63]

Vzhledem k tomu, že se Zikmund Ferdinand prohlašoval za vnuka Anny Koučové z Vřesovic, připadá do úvahy jediná možnost, jak ho do rodokmenu Koučů zařadit – musel být synem emigranta Jana Oldřicha, čemuž odpovídá

---

[60] Skutečnost, že nepřiznala v Čechách žádný další majetek, by mohla na první pohled nasvědčovat tomu, že Anna žila stejně jako její nejstarší syn v cizině. Stejně tak lze ale tuto skutečnost interpretovat i tak, že žila v některém městě a její zbylý majetek tak podléhal režimu městského, nikoli zemského práva.

[61] DZV 261, fol. R 21v – R 23r.

[62] Dochován je jeho česky psaný a vlastnoručně podepsaný list z roku 1652, jímž se prostřednictvím kanceláře obrátil na císaře s prosbou, aby mu bylo umožněno složit v České dvorské kanceláři přísahu dědičné poddanosti (juramentum fidelitatis). NA Praha, fond Nová manipulace, sign. J 1/K 4.

[63] Zřejmě týž, který dal 29. srpna 1662 jako „*urozený a statečný rytíř pan Petr Kautz z Kaucze*" společně s manželkou Voršilou v kostele Panny Marie na Louži v Praze na Starém Městě pokřtít syna Benjamína. Archiv hlavního města Prahy (=AHMP) Praha, fond Sbírka matrik, sign. PML N202, fol. 68v.

i jeho touha být pohřben v Žitavě, zřejmě po boku rodičů. Ze závěti lze rovněž vyčíst, že jak jeho babička Anna, tak otec Jan Oldřich v mezidobí let 1646–1658 zemřeli. Zároveň se ale vynořují některé nejasnosti.

Jednou z nich je skutečnost, že v poslední vůli Anny z Vřesovic není Zikmund Ferdinand vůbec zmíněn, tím méně je v ní pak obsažen nějaký odkaz v jeho prospěch. To lze nejspíše vysvětlit tak, že Zikmundem avizovaný odkaz je nutno ztotožnit s 1 000 kopami grošů, jimiž Anna pamatovala na jeho otce, Jana Oldřicha. Také sama skutečnost, že Anna z Vřesovic neuvedla Zikmunda mezi svými potomky, se dá poměrně hodnověrně vysvětlit tím, že většinu peněz rozdělila mezi své děti a drobnějšími částkami pamatovala pouze na vnučky, tedy descendentky ženského pohlaví.

Dosti překvapivé ovšem je, že za jednu z odkazovnic ustanovil Zikmund v roce 1658 svou sestřenici Polyxenu Johanu. O tři roky později totiž její matka Anna Marie z Bejšova uvedla, že všechny tři její děti „*ab intestato dřív dojití let svých právních prostředkem smrti časně z tohoto světa vykročily*",[64] takže po nich zdědila majetek připadlý jim po otci.[65] To by ovšem znamenalo, že Polyxena, narozená nejpozději v roce 1635, zemřela dosti dlouho před sepsáním Zikmundova kšaftu. Zde je těžké rozhodnout, zda bylo vyjádření Anny Marie z roku 1661 nepřesné, nebo zda Zikmund při sepisování své poslední vůle nevěděl, že jeho sestřenice již řadu let spočívá v rodinné hrobce. V prvém případě, který se jeví přeci jen poněkud pravděpodobnější, by úmrtí (již dospělé) Polyxeny Johany spadalo do let 1658–1661, ve druhém do doby podstatně dřívější, kterou ale nelze na základě dochovaných pramenů specifikovat přesněji než 6. srpnem 1646 jako termínem post quem.[66]

Byl to také Zikmund Ferdinand, který společně se strýcem Karlem financoval opravu řitonického kostela svatého Štěpána. Počátkem 19. století při odstraňování chatrného stropu byl odkryt zlacený nápis datovaný rokem 1660: „*Tento strop je vyzdvižen vlastním nákladem urozených a statečných rytířův p[ana] Karla a p[ana] Zikmunda Kaučův*".[67] Starost rodiny Koučů o svatostánek, během

---

[64] ANM Praha, fond Genealogická sbírka H, kt. H 26, Kauč z Kauče.

[65] Dědické nároky ascendentů byly do zemského práva zavedeny v roce 1627 Obnoveným zřízením zemským. Viz JIREČEK, Hermenegild (ed.). Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království Českého. Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen 1627, Praha 1888, s. 426–429, čl. O 31 a O 35.

[66] V NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 499, je uvedeno, že Polyxena zemřela mladá po roce 1642. Dozajista ale nelze pochybovat o tom, že byla naživu v době, kdy v její prospěch učinila odkaz její babička Anna z Vřesovic.

[67] Kronika obce Řitonic od roků 1362/1918, s. 13. Dostupné z: https://www.ritonice.cz/obec/historie-obce/kronika/ [cit. 2021-01-08].

třicetileté války notně zpustošený, potvrzuje zpráva, kterou podal o dva roky později mladoboleslavský děkan Jan Havlík pražskému arcibiskupovi Arnoštovi Vojtěchovi hraběti z Harrachu. Konstatoval v ní, že řitonický kostel je opravený, „*avšak nikoliv od pana patrona hraběte z Bubna, nýbrž od pana Kauče z Domousnic, jenž svou hrobku tam má*".[68]

KOUČOVSKÉ NÁHROBNÍKY V ŘITONICÍCH

Existence koučovských náhrobníků v řitonickém kostele je věcí obecně známou, a to zejména zásluhou příslušného hesla v encyklopedickém díle Umělecké památky Čech, zpracovaného kolektivem vedeným Emanuelem Pochem. Zde jsou za pozoruhodné označeny figurální náhrobníky chlapce z roku 1658 a děvčete z roku 1639 a barokní figurální náhrobník Václava Jiřího Rašína z Rýzmburka z roku 1710.[69] Již zkomolení Rašínova rodového jména na „*Rasche z Rizenberku*" ale dává tušit, že heslo není možné považovat za stoprocentně věrohodné.

Ve skutečnosti se v presbytáři kostela sv. Štěpána za oltářem nacházejí náhrobníky čtyři, umístěné symetricky, na šikmých stěnách polygonálního závěru kostela – dva vlevo a dva vpravo. Všechny jsou vyhotoveny z pískovce jako materiálu lokálně snadno dostupného. Úplně vpravo je náhrobník Rašínův,[70] zbylé tři již upomínají na příslušníky rodiny Koučů.[71]

Vlevo na kraji je společný znakový náhrobník o rozměrech 126 x 90 cm. Po jeho obvodu jde biblický text, začínající v levém horním rohu: *Job XIX to pr(aví). Wim zagiste ze wycupitel mug ziw ge / st a ze w posledni den z zeme wstati mam a zase oblecen budu w kuzi mou …* Dále je text nečitelný, respektive zcela setřený, pouze na levé straně je patrných několik písmen a úplný konec, který se však nepodařilo rozluštit. V horní části je pravoúhlé textové pole, uprostřed

---

[68] Kronika obce Řitonic od roků 1362/1918, s. 12. Dostupné z: https://www.ritonice.cz/obec/historie-obce/kronika/ [cit. 2021-01-08].

[69] POCHE, Emanuel a kol. *Umělecké památky Čech*. Svazek 3. P–Š, Praha 1980, s. 286.

[70] Deska o rozměrech 179 x 90 cm. V jeho horní části je ozdobná kartuše s devítiřádkovým frakturovým nápisem: *D. O. M / Memoriae Sacrum Perillus(tr)is / D. D. Wenceslai Georgii Raschin / a Riesenburg D. in domausnitz et We / selitz S. C. R. que M. Consiliarij. S(u)p(re)mi / Regni Boemiae Judicij assessoris et Per / Districtum Boleslauiensem Capitanei Re / gij filialis obs(e)ruantiae Monumentum / P: F: P:.* Pod kartuší je postava prostovlasého šlechtice s Kristovou hlavou (?) ve zbroji, opírajícího se levou rukou o turnajskou přilbu položenou na zemi, pod loktem pravé ruky opřené v bok je na podstavci erb Rašínů – štít se třmenem, na něm korunovaná turnajská přilba a na ní jako klenot paví kyta s třmenem. Hlavou je přerušen dvouřádkový nápis *Ob: IX Sept Ao: MDCCX / AetA: LXX.*

[71] Za laskavé zpřístupnění náhrobníků a poskytnutí možnosti je zdokumentovat je autor povinován díkem panu P. Pavlu Michalcovi.

Obr. 1. *Náhrobník Markéty Koučové († 1606) a Ludmily Koučové († 1607) v kostele sv. Štěpána v Řitonicích (foto Pavel Jakubec).*

rozdělené. V levé části je nápis: *Leta 1606. w patek / p(rze)d S: Duchem mezy 20 / a 21 hodinau ziwot s(wu)*[9] *dokonala Urozena Pa(nn)a / Margaretha Kaučow/na z Kauče a na Dom(a)usti / cych. Tuto pochowa(n)a / ocekawa blahoslawe/neho wzkrysseni.*[72] V pravé části se pak nachází text následující: *Leta 1607. w Neděli / Sexagesima mezy / 13 a 14 hodinau Pře/stala Zywa byti Uro/zena Pan(n)a Lydmila*

[72] Chybějící písmena ve slovech Panna, Domausticích a pochována jsou naznačena čárkami nad textem.

Obr. 2. *Náhrobník Rudolfa Leopolda Kouče († 1639) v kostele sv. Štěpána v Řitonicích (foto Pavel Jakubec).*

/ Kaučowna z Kauče a / na Domausticych. Tu/to pohřbena radostne(h)o / zmrtwychwstani oče/kawa.[73] Pod každým z textů je úplný erb rodu Koučů – v štítu renesančního charakteru je křídlo, na korunovaném turnajovém helmu, z nějž splývají přikryvadla, jsou jako klenot dvě křídla rozevřená.

Hned vedle je do zdi vsazen náhrobník o rozměrech 95 x 61 cm, který je v Uměleckých památkách označen jako dívčí. Toto tvrzení ale vyvrací text běžící po obvodu a začínající opět v levém horním rohu: *Leta 1639. den S: Wawrince / Rudolff Leopold Kaucz z Kaucze …* Následuje opět nečitelná část ve spodní části desky, patrné je až *… Kaucze z Kaucze a na Weselicyzi* na pravé straně. Text je pak zakončen v textovém poli v horní části náhrobníku: *(Zi)wot swug dokonal y tu/to Pochowan Ziwota / wěczne slawy oczekawa.* Dětská postava ve spodní části náhrobníku s rukama sepjatýma před tělem, v pravé dolní části překrytá shora popsaným koučovským erbem, má dlouhou splývavou košili, kterou zřejmě autoři Uměleckých památek vyhodnotili jako dívčí šat. Ve skutečnosti jde ale o pohlavně indiferentní dětský šat (rubáš?) a krátký střih vlasů jasně naznačuje mužské pohlaví pohřbeného šlechtice. Ve farní kronice, založené na konci 18. století, se nachází poněkud nepřesný přepis textu z doby, kdy byl ještě celý čitelný: *Leta 1639. den S Wawržincze / Rudolf Leopold z Kaucže Syn urozeného / a stateczneho Ritirže Pana Karla z / Kaucže na Weseliczých Ži/wot swug dokonal a Života / wgieczne Slawi oczekawa.*[74]

---

[73] Chybějící písmeno ve slově Panna je naznačeno čárkou nad textem.

[74] *Liber Memorabilium Ecclesiae Řitonicensis ab anno erectionis 1796*, s. 21. Rukopis, uložený na soboteckém děkanství, je registrován v TOŠNEROVÁ, Marie a kol. *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl IV. Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*. Praha: Archiv AV ČR, 2004, s. 384, č. 423. ISBN 80-86404-16-1. Za jeho laskavé zpřístupnění opět zasluhuje vřelý dík P. Pavel Michalec.

Naproti, vedle epitafu Rašínova, je velmi podobně řešený náhrobník prakticky totožných rozměrů (95 x 63 cm). Chlapecká postava na něm je rovněž oděna ve splývavém šatu, erb je v tomto případě v levé dolní části náhrobníku. Nápis je lépe zachovaný a čitelný kompletně (začíná opět v levém horním rohu): *Leta 1658. 25. Aprilis Albrecht / Ferdyna(n)d Kaucz Syn Urozeneho a Stateczneho / Ritirze pana Karla Kaucze / z Kaucze a na Weselycy Zivot swug dokonal w /* (nápis je dokončen na kartuši nad postavou zemřelého) *panu tuto Weseleho / wzkrzisseni oczekawa.*[75] Provedení štítu s rodovým znakem má již na obou dětských náhrobnících barokní charakter.

Obr. 3. *Náhrobník Albrechta Ferdinanda Kouče († 1658) v kostele sv. Štěpána v Řitonicích (foto Pavel Jakubec).*

Náhrobníky přinášejí cenné doplňky ke genealogii Koučů – Markéta, zesnulá 11. května 1606, a Ludmila, jež ji ve smrti následovala 18. února 1607, byly nepochybně v dětském věku zemřelé dcery Petra Kouče a Anny Kostomlatské z Vřesovic, a tedy sestry Karla Kouče na Veselici. Jeho potomky pak byli dva chlapci, zemřelí 10. srpna 1639 (Rudolf Leopold) a 25. dubna 1658 (Albrecht Ferdinand). Vedle nich měl Karel s první chotí Alenou Alžbětou Rašínovou ještě syna Jiřího Petra, který se objevuje v soupisu poddaných podle víry z roku 1651.[75a] Také ten nepochybně zemřel v mladém věku, jeho náhrobník však v Řitonicích zachován není.

---

[75] Opět ne zcela přesný, byť obsahově správný je přepis v Liber Memorabilium Ecclesiae Řitonicensis ab anno erectionis 1796, s. 21. Pro úplnost možno dodat, že na základě tohoto pramene byla správná informace o počtu náhrobníků a jménech pohřbených převzata do *Kronika obce Řitonic od roků 1362/1918*, s. 13. Dostupné z: https://www.ritonice.cz/obec/historie-obce/kronika/ [cit. 2021-01-08].

[75a] MATUŠÍKOVÁ, L. – KUKÁNOVÁ, Z. – M. ZAHRADNÍKOVÁ (eds.). *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko*, 4, s. 1396.

DODATEČNÉ PROVEDENÍ ROZDÍLU MEZI ANNOU MARIÍ RAŠÍNOVOU (DŘÍVE KOUČOVOU) Z BEJŠOVA A KARLEM KOUČEM Z KOUČE

Jestliže bylo výše konstatováno, že se vztahy mezi Veselicí a sousedními Domousnicemi (či přesněji řečeno jejich vrchnostmi) kolem poloviny 17. století udržovaly na dobré úrovni, na počátku šedesátých let došlo krátkodobě k vůčihlednému zhoršení. Nabízí se myšlenka, že to mohlo mít souvislost s dospěním Annina syna z druhého manželství, Václava Jiřího Rašína (narozeného v roce 1640[76]), jde ale o čistě spekulativní hypotézu. Každopádně, 31. května 1661 bylo do desk zemských zapsáno obeslání, jímž se Karel Kouč dovolával svých práv ke třetině otcovského dědictví, jež mu měla být bývalou švagrovou částečně upírána. Konkrétně poukazoval na to, že sice drží dvůr ve Veselici (což konstatoval i kšaft jeho matky z roku 1646[77]), jeho spravedlivý podíl by ale měl být podstatně větší a v jeho užívání mu Anna Marie brání. Karel se údajně snažil porovnat se s ní prostředkováním českých místodržících po dobrém, ale ona *„v své tvrdosti stojíce, k ničemuž přistoupiti nechtěla"*. Proto nyní Karel zažádal soudní cestou, aby Anna Marie provedla to, co bylo opomenuto před několika desetiletími, totiž formální rozdíl. Obšírněji řečeno, aby *„takový statek domousnický se vším a všelijakým k němu od starodávna náležejícím příslušenstvím, nic odtud nevymiňujíc, v těch mezech a hranicích, jako jest po n[ěkdy] nadepsaném Petrovi Koučovi, otci jeho, pozůstal, na tři rovné díly vydělila a takové ke dská[m] zemským složila, tak aby on původ sobě jeden díl odtud vyzdvihnouti, druhých dvouch pro ni zanechati a s tím dílem svým jako již svým vlastním dědictvím volně a svobodně beze všelijakých překážek vládnouti mohl"*.[78]

Celkem podle očekávání Anna Marie Rašínová Karlovy požadavky odmítla a interpretovala právní situaci tak, *„že týž statek domousnický od někdy manžela jejího pana Jetřicha Kouče, prostředního bratra, již dávno v létu 1629. náležitě rozdělen a on pan Karel Kouč svého třetího dílu v plném držení a užívání po ty všechny léta byl a jest"*. Kontrovala proto vlastním obesláním, které bylo v pražské místodržitelské kanceláři projednáno 31. října 1661 a s týmž datem bylo zaneseno i do příslušného deskového kvaternu.[79] V něm naopak požadovala, aby

[76] Datum narození vyplývá z údaje o dožitém věku 70 let na jeho výše popsaném náhrobníku.

[77] NA Praha, ÚDZ-L, inv. č. 1654, kt. 54. Tato formulace ovšem zcela nevylučuje, že Karlem reálně spravovaný díl mohl vedle poplužního dvora zahrnovat i další majetkové hodnoty.

[78] DZM 173, fol. D 18v – 19r. Pro úplnost možno dodat, že podle soupisu z roku 1651 se na veselickém statku počítalo 36 osob, z čehož ale bylo *„toliko sedum chalupníků malých po ruině nepřátelský"*. MATUŠÍKOVÁ, L. – KUKÁNOVÁ, Z. – M. ZAHRADNÍKOVÁ (eds.). *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Hradecko-Bydžovsko 4, s. 1396–1397.

[79] Obeslání i další na něj navazující repliky jsou uloženy v ANM Praha, fond Genealogická sbírka H, kt. H 26, Kauč z Kauče. Intabulace obeslání viz DZM 175, fol. J 3v – J 5r.

právě Karlovi bylo nařízeno předložit a nechat do desk vepsat bratrský rozdíl, protože „*originál, který jest někdy Jetřich Kouč jměl, skrze vyplundrování a spálení města Nymburka od lidu kurfiřta sasského k zmrhání přišel*".

Odpověď Karla Kouče „*proti zbytečnýmu obeslání*" byla prezentována na jednání 7. prosince. V třístránkovém rozkladu byly uvedeny hned čtyři důvody, proč není povinen Annině žádosti vyhovět. Předně bylo zdůrazněno, že Karel „*v possess dvora veselského a některých lidí poddaných jest obeslaný vešel, však skrz tu smlouvu že celého a pravého třetího dílu statku Domoustnic až dosavad k dědičnému užívání od též Anny Marie již Rašínové dosáhnouti nemohl*". Z tohoto pohledu tedy podle jeho náhledu neproběhlo „*žádné náležité bratrské rozdělení statku*", protože mu nebyla předána vymezená třetina statku, ale sama Anna Marie si musela být vědoma, že „*lidé poddaní, pivovar, rybníky, clo, lesy, luka, vohrady, pastviny a jiné příslušenství až dosavad v společnosti zůstávají*". Upozornil dále, že k uzavření smlouvy s Jetřichem došlo již v době účinnosti Obnoveného zřízení zemského, ale nebyla v něm klauzule, že ji kterýkoliv bratr může nechat vložit do desk. Z čehož se v replice vyvozovalo, že smlouva vůbec nemůže být do desk vložena, a nejedná se tudíž o pořádný rozdíl ve smyslu zemského práva. Konečně bylo zpochybněno i to, že Jetřichův exemplář smlouvy shořel v Nymburce, protože se údajně postupem času vynořila řada rodinných písemností, o nichž Anna Marie původně tvrdila, že vzaly v Nymburce za své. Na závěr repliky byl připojen apel, aby Karel nebyl v této záležitosti obtěžován a aby byla Anna Marie dle práva odsouzena k pokutě temere litigantium[80] za neprávem vznesenou žalobu, a tedy zbytečné zaneprázdňování soudu.

Další replika Anny Marie na sebe nenechala dlouho čekat, byla projednávána již počátkem ledna 1662. Hned o měsíc později pak reagoval další duplikou Karel Kouč. V obou případech šlo již o sedmistránková pojednání, usilující o rozvrácení argumentace protistrany. Jejich texty sice dělaly čest odborné erudici a vynalézavosti autorů, královských prokurátorů, které si Kouč a Rašínová najali (Karla zastupoval Jakub Kokta Čečelický, Annu Marii Václav Michal Lhoták[81]), celou kauzu ale blíže ke konci neposouvaly. Oběma stranám pouze rostly náklady a zvyšovalo se napětí mezi nimi. Přičemž bylo zřejmé, že na každé straně je kus pravdy – k rozdělení bratrského nedílu v roce 1629 de iure skutečně došlo (byť nebyla zcela dodržena forma, kterou Obnovené

[80] Srovnej JIREČEK, H. (ed.), *Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království Českého. Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen 1627*, zejm. s. 104–107, čl. B 42.

[81] Jejich jména byla z neúplných podpisů doplněna na základě seznamu, který publikovala BURDOVÁ, Pavla. *Úřad desek zemských*. Sborník archivních prací 2/XXXVI, 1986, s. 375–378.

zřízení zemské předpokládalo), fakticky ale Karel obdržel do fyzické držby jen část toho, co mělo na jeho díl připadnout.

V této situaci došlo k poměrně běžnému odklonu od standardního soudního řízení, když si Karel i Anna Marie zvolili prostředníky a těm se podařilo najít kompromisní řešení, které byly obě strany ochotny přijmout. Česky psaná smlouva byla podepsána 22. června 1662.[82] Jak se lze komparací snadno přesvědčit, vycházelo vyrovnání z „partikulární bratrské smlouvy" z 15. prosince 1629, jednotlivé díly byly ale podstatně podrobněji specifikovány.

Kromě poměrně obsáhlé narace, osvětlující příčiny a způsob řešení sporu, bylo jádrem dohody mezi Karlem Koučem a jeho bývalou švagrovou šestnáct relativně podrobných, číslovaných článků následujícího obsahu:

1. Karlovi Koučovi připadla při dělení ves Veselice s dvorem a rolemi k němu přináležejícími, dále vsi Rousínov a Hladoměř.[83] Anna Marie Rašínová měla naproti tomu podržet ves Domousnici s tvrzí a dvorem a vesnice Čížovka a Rabakov.

2. Masný krám v Domousnicích měl být výlučným majetkem Anny Marie, Karlovi byl naproti tomu jako kompenzace ponechán *„cíp zahrady dolení od rohu pole pana Koučového … do začátku plotu paní Rašínový"*.

3. Karlovi byly přiděleny všechny zahrady při veselickém statku a také dolní zahrada domousnická, *„ku který vejš dotknutý cejp na místě masnýho krámu přidán jest"*. Všechny ostatní zahrady a štěpnice naproti tomu připadly Anně Marii.

4. Lesy měly být za účasti zemského měřiče rozděleny v poměru 2:1, a to na náklady obou stran. Než se tak stane, měly je obě strany v tomto poměru společně užívat. Prodej dříví měli vždy uskutečňovat jejich hajní, kteří byli povinni se za tímto účelem scházet.

5. K dílu Anny Marie byly přidány ohrady žitonská, kopanská a čížovská, posledně uvedená i s kusem pole, který byl dříve její součástí a Kouč ho užíval k chalupám na Hladoměři, a také s okolním „chobotem" při Velkém Dolečském rybníce. Rybník sám neměl být ale ohrazen. Do veselického dílu byl naproti tomu zahrnut kus louky oddělený vrbami, *„při jinších lukách k Veselici ležící"*.

---

[82] DZV 75, fol. J 2v – J 7r. Zajímavé je, že do desk byl text smlouvy intabulován teprve 6. října 1679. In margine se nabízí hypotéza, že právě znalost deskového zápisu, v němž se mluví o dělení mezi bratry v roce 1629, vedla Augusta Sedláčka k závěru, že v tomto roce zemřel v exilu jejich otec Petr. Důvodem bylo ale mnohem spíše nabytí zletilosti nejmladšího Karla, jehož narození nejspíše připadá na rok 1608.

[83] Jde po smlouvě z konce roku 1629 o druhý dokument, kde je několik domů pod kótou Hladoměř (377 m n. m.) označeno za vesnici. Naopak, chybí zde ves Petkovy, která přitom byla součástí Karlova dílu při jeho prodeji v roce 1687.

V tomto článku byl také znovu zmíněn díl dolní zahrady, který byl postoupen Karlovi a podle smlouvy byl „*hned ohražen*".

6. Louky byly mezi stranami rozdělené již z dřívějška a při tom bylo zanecháno, přičemž smlouva konstatovala, že Koučovy louky „*vrbama třetího dílu pod Veselicí ležící odmezené jsou dosti patrně*".

7. Podobně tomu bylo s rolemi, jejichž oddělení rovněž v terénu dosti patrně zajišťoval vrbový porost.

8. Pokud jde o rybníky, k domousnickým dvěma dílům byly přiděleny rybníky „*uprostřed vsi ležící jménem Návesní, Kopanský, Pilový, Štejrů, Kvítek nad Štejrovým, štyry vpravo mezi bory ležící, a pod lesem dobrůvským záňatečný nad veselskýma třmi, též k Čížovkám pod křemenicí běžící až pod Velký Čížovský řečený, dva v ohradě čížovský, též Černá Kuchyňka rybníček a V Širokých pustý Suchánek jmenovaný a štičí i s vodotokami starobylými*". Naproti tomu součástí odděleného statku veselického měly být rybníky „*okolo Rychnova na Veselici ležící všechny blíž Domousnic, menší [a] větší Dolečský, V Širokých menší, větší, Vidlák řečený, v Rabakově nad mlejnem veselským, Hnymačev a nad ním Pod Hladkou ochozí blíž hejkovský obce tři ležící, pod Hladoměří rybníčkův pět a nad Žitonicí V Doubku jeden*". Obě strany měly využívat starodávných vodotečí a neměly navyšovat stávající hráze.[84]

9. Pivovar v Domousnici měl být společný v poměru 2:1, v tomto poměru měly strany dodávat obilí a stejně tak se dělit o výdělek z prodeje tohoto piva do krčem v Domousnici, Veselici a Čížovkách. Každá strana mohla navíc vařit z vlastních surovin „*pro svůj truňk*". Klíč od spilky měl mít sládek a ten měl odpovídat oběma stranám.

10. Ve stejném poměru 2:1 měly být mezi strany rozděleny též „*obě dvě volejní cla*", přičemž vybírat je měli domousnický rychtář Jan Vojtěžek a jeho žena.

11. Do třetice zůstala podobně v poměru 2:1 společná i pila, přičemž obě strany se měly vzhledem k jejímu nedobrému stavu společně zasadit o to, „*aby skutečně spravena a co nejdřív užívána býti mohla*". Spravedlivě si měly strany rozdělit náklad na provoz i plat mlynáři.

12. Mlýn Štejrovský při stejnojmenném rybníku, mlýn pod Černou Kuchyňkou a mlýn řečený od starodávna Pavlíčků měly připadnout paní Raší-

[84] Text tohoto článku je poněkud neuspořádaný a nabízí se podezření, že písař pořizující opis tu neodvedl úplně precizní práci. Stejně tak příliš nepřispívá k jednoznačně správné transkripci textu ani (absence) interpunkce.

nové, naproti tomu mlýn „*Hučmače*“[85] při témž rybníku ve vsi Rabakově zůstal ve vlastnictví Karla Kouče.

13. Strouha běžící od Veselice a využívaná k nahánění Koučových rybníků měla být následně nasměrována na rybníky paní Rašínové, „*k mlejnu a pile patřící*“, a měla být ohrazena a každoročně čištěna.

14. Obecní pastviny při Domousnici i Veselici měly zůstat společné a měl se na nich pást pouze panský dobytek, ovšem s podotknutím, že si strany nemají vzájemně při průhonech dobytka působit škody „*na obilí a lukách*“.

15. Mezi majiteli obou dílů mělo platit předkupní právo, přičemž pro jeho uplatnění byla pro případ prodeje některého dílu stanovena lhůta čtvrt roku.

16. Strany se vzdaly všech sporů a náhrad škod, které z nich vyplynuly. Pro případ nedodržení kteréhokoliv článku smlouvy byla stanovena smluvní pokuta ve výši 500 kop míšeňských grošů.

Zbývá doplnit, že jako svědci smlouvu podepsali hejtman boleslavského kraje Kunata Jaroslav hrabě z Bubna a Litic na Březně, Skašově, Litni a Srbici, Jiří Mladota ze Solopisk v Mladé Boleslavi a Mikuláš Petr Straka z Nedabylic.

Intabulované ujednání bylo nepochybně vzápětí uvedeno do praxe, a definitivně se tak etabloval samostatný veselický statek v rukou Karla Kouče z Kouče. Zmenšené panství Domousnice zůstalo naopak pod správou Anny Marie Rašínové z Bejšova, která zemřela v roce 1672. Svědčí o tom list jejího syna Václava Jiřího, intabulovaný 28. dubna toho roku do zemských desk. V něm místodržícím oznámil, že jeho matku zastihla smrt „*těchto nedávno jminulých dnuov*“ a že se „*jakožto vlastní a jediný syn*“ ujal její pozůstalosti, a požádal s odkazem na článek Ee 16 Deklaratorií a novel, aby byl proveden odpovídající zápis do desk.[86]

Veselický pán Karel Kouč již do osudů domousnického statku v této době nezasáhl. O jeho životě na veselickém dvoře se žádné bližší zprávy nedochovaly, jisté však je, že v rodinném životě ho štěstí nepronásledovalo. Přežil svou manželku Alenu Alžbětu i děti, které z jejich svazku vzešly – o náhrobnících jeho dvou synů již byla řeč výše a z pozdějších zpráv je zjevné, že ho ani žádné jiné děti z tohoto prvního svazku nepřečkaly. Ve velmi pokročilém věku tak uzavřel 22. května 1677 svatební smlouvu s Vilémem Jindřichem Mladotou ze Solopisk na Horních Stakořích, jehož dceru Markétu Kateřinu si „*oblíbil ke*

---

[85] V seznamu rybníků je tento název psán vůčihledně odlišně, prozatím se jej nepodařilo v terénu ztotožnit, a tím ani rozhodnout, která z transkripcí je správnější.

[86] DZV 478, fol. C 25v – C 26r. Genealogické zdroje uvádějí ještě jednoho syna Jana Petra Rašína a Anny Marie Bejšovcové, Jana Vladislava, který ale zemřel v dětském věku. NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 853; *Ottův slovník naučný*, díl XXI. Praha 1904, s. 315.

stavu manželskému". Mladota přislíbil věno 500 kop míšeňských grošů, zatímco Karel zapsal nevěstě podle práva 1 250 kop[87] a z lásky ještě 500 kop navrch. K sňatku došlo dozajista vbrzku nato, do zemských desk byla však smlouva zapsána teprve 7. srpna 1687 společně s Karlovou kvitancí, potvrzující, že slíbených 500 kop mu bylo řádně vyplaceno.[88]

PRODEJ VESELICE A DALŠÍ OSUDY RODU KOUČŮ

Rokem 1687 skončily také krátké dějiny samostatného veselického statku, a to především díky cílevědomému úsilí Václava Jiřího Rašína o opětovné rozšíření statku Domousnice do podoby, kterou měl před Bílou horou. Již počátkem roku 1686 půjčil domousnický pán Karlu Koučovi 1 600 zlatých, úročených obvyklou šestiprocentní sazbou, a při té příležitosti si též vymínil, že bez jeho vědomí nesmí Karel Veselici zatížit žádnými dalšími dluhy.[89] Protože Karel zjevně nebyl schopen ani tuto nepříliš vysokou částku vrátit, došlo následujícího roku prostředkováním Karlova tchána Viléma Jindřicha Mladoty a jeho dvou starších synů, soboteckého děkana Adama Ignáce a Václava Rudolfa, pána na Samšině, k uzavření kupní smlouvy, datované 30. června a intabulované 29. července.[90] Karel na jejím základě prodal Václavovi Jiřímu „*dvůr a ves Veselici s vesničkami Petkovy a Rousínovy … s lesy, loukami, palouky i porostlinami, rybníky, krčmami, krámem masným, clem, mlejnem, kovárnou a v ní potřebami, pilou, vinicí, volejnou*" za 12 000 rýnských zlatých. Porovnáním se smlouvou z roku 1662 je patrné, že zde přibyla vesnička Petkovy, naopak domky pod Hladoměří již jako samostatná ves uváděny nejsou. Pokud jde o vypořádání kupní ceny, 4 000 zlatých měly být uhrazeny hotově při postoupení statku, zbylé dvě třetiny měl Václav Jiří odvést postupně. Vzhledem k výše zmíněné pohledávce vzniklé předchozího roku však Rašínovi ve skutečnosti pro začátek stačilo zaplatit pouhých 2 400 zlatých.[91]

Shodou okolností zemřel Karel Kouč prakticky vzápětí poté, co se vzdal posledního dílu starého rodového statku. Již koncem července 1687 se totiž Markéta Kateřina obrátila na pražské místodržící se zprávou, „*kterak manžel*

---

[87] České zemské právo již od středověku předpokládalo, že vdovské věno bude „třetinou vejš" v porovnání s věnem nevěstiným. Tento z dnešního pohledu poněkud nejasný obrat znamenal, že k obdrženému věnu přihodil manžel stejnou částku a pak ještě její polovinu, která tedy ve finále představovala třetinu toho, co bylo přidáno.

[88] DZV 382, fol. G 14r – G 16r (juxta s kvitancí je na fol. G 14r – G 14v).

[89] DZV 209, fol. A 19v – A 22v.

[90] DZV 399, fol. H 26v – H 28v.

[91] Viz též juxtu deskového vkladu na fol. H 26v – H 27r.

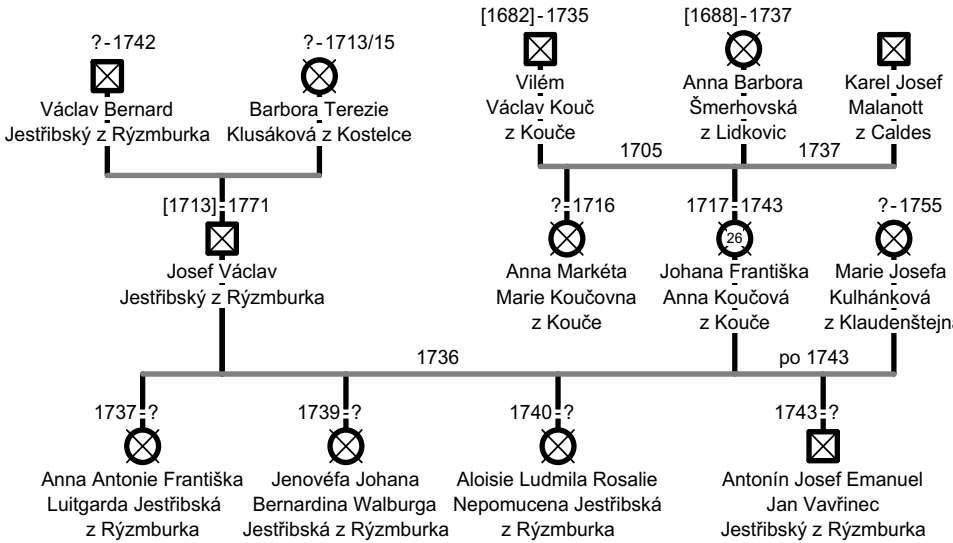

Rodokmen Koučů z Kouče – II. část. Potomci Viléma Václava Kouče z Kouče a Anny Barbory Šmerhovské z Lidkovic.

můj, urozený a statečný rytíř Karel Kouč z Kouče teď nedávních dnův v městě Mladé Boleslavě z prostředku živých vykročil," a požádala, aby jí bylo svěřeno poručenství nad jejich třemi dětmi, Vilémem Václavem, Annou Johanou a Ludmilou.[92] Také když 9. ledna 1688 kvitovala Rašína ze splacení další části dohodnuté sumy, konkrétně 900 zlatých, připadajících na její vdovské věno, a 240 zlatých pololetního úroku, byla do desk vepsána jako „*Markéta Kateřina ovdovělá Kou-*

[92] NM, sign. K 138/2. Žádost není datována, jak ale dosvědčuje dorsální poznámka, do místodržitelské kanceláře dorazila 1. srpna. Z genealogického hlediska je určitě zajímavý jeden z argumentů, který Markéta Kateřina použila, totiž že její děti nemají *„z své strany na ten čas žádného strejce v zemi přítomného, nebo dva sice na živě, však na vojně jsou*". Z kontextu vyplývá, že její žádosti bylo vyhověno. Podle dalších zde uložených materiálů představovaly dědictví po Karlovi především některé stříbrné předměty a dlužní úpisy. Markéta Kateřina nechala tyto věci za asistence některých šlechticů zinventarizovat a zapečetit do truhly, která byla uložena v domě boleslavského lékaře Martina Eberleho. Počátkem roku 1688 pak požádala, aby mohla být truhla znovu odpečetěna a její obsah jí byl dán jako poručnici k dispozici. Zároveň projevila přání, aby jí místo bratra Václava Rudolfa Mladoty *„z ohledu toho, že ona suplikující špatnou radu a pomoc od něho užila*", byl dán k radě a pomoci Václav Jiří Rašín, se sirotky blízce příbuzný, *„ku kterému n[ěkdy] pan manžel její největší důvěrnost měl*". Pro úplnost nutno doplnit, že šlechtické a erbovní rodiny usedlé v Mladé Boleslavi jsou bohužel zpracovány pouze pro dobu předbělohorskou, resp. první polovinu 17. století. BAREŠ, František. *Paměti města Ml. Boleslavě.* Díl I., Mladá Boleslav 1921, s. 124–157.

čová, rozená Mladotka z Solopisk".[93] K definitivnímu doplacení Veselice došlo ale až o bezmála dvě desetiletí později – nejprve v roce 1706 kvitovala Markéta Kateřina domousnického pána z doplacení zbytku věna ve výši 1 200 kop,[94] o rok později (4. května 1707) pak potvrdil úplné vyrovnání kupní ceny Karlův syn Vilém Václav Kouč z Kouče.[95]

Zajímavou otázkou je, zda je Vilém Václav totožný s Vilémem Ignácem, jemuž Leopold I. v roce 1704 (19. května) povolil, aby mohl povinnou přísahu dědičné poddanosti (juramentum fidelitatis) složit nikoli v české dvorské kanceláři ve Vídni, ale „*na královské cancellaři Naší české pražské*", tedy před českými místodržícími.[96] Pokud šlo o jiného příslušníka rodu, pak musel pocházet z jiné rodové větve – potenciálně mohl být synem výše zmíněného Petra Kouče, který žil v roce 1662 v Praze. Spíše se ale zdá, že jméno Ignác bylo dalším křestním jménem Viléma Václava. Pokud jde o ovdovělou Markétu Kateřinu, šlechtický genealog Bohumír Daniel svobodný pán Wunschwitz si o ní v polovině 18. století poznamenal, že žila jako vdova v Táboře („*Vivit Taborii vidua*").[97] V regionální práci o táborských šlechtických a erbovních rodech se ale neobjevuje[98] a o jejích další osudech nelze tedy nic bližšího říci.

Vilém Václav se oženil 10. října 1705 na Pražském hradě v bazilice svatého Jiří (zápis je ale v matrice svatovítské) s Annou Barborou Šmerhovskou z Lidkovic.[99] Nevěsta byla dcerou Františka Antonína Šmerhovského († 1696), pána drobných východočeských statků Dobkov, Dřevíkov a Svobodné Hamry, a Anny Kateřiny Kocové z Dobrše († 1735).[100] Jako oddávající kněz realizoval obřad Vilémův strýc, Adam Ignác Mladota ze Solopisk, pražský kanovník a probošt

---

[93] DZV 399, fol. H 27r – H 27v (juxta vložená dne 6. května 1688).

[94] DZV 399, fol. H 28r, H 26r (juxta vložená dne 31. května 1706).

[95] DZV 399, fol. H 28v (juxta vložená dne 11. října 1707).

[96] SM, sign. J 21/K 17, inv. č. 1531, kt. 1014. Zpráva o složení přísahy, k němuž došlo 17. června 1704, adresovaná deskovým úředníkům, je dochována v NA Praha, Nová manipulace, sign. J 1/K 4.

[97] NA Praha, Genealogická sbírka Wunschwitz, inv. č. 514, kt. 16, podle něj též ANM Praha, fond Genealogická sbírka CH (sbírka hraběte Rudolfa Vratislava z Mitrovic, kt. CH 13, Kauč z Kauče (u Karla s poznámkou „*und zu Tabor*"). To, že žil v Táboře (po prodeji Veselice) i Karel, je uvedeno též v NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 499. Jde ale o údaj zjevně nesprávný, neboť Karel, jak vyplývá z materiálů uložených v NM, sign. K 138/2, strávil konec svého života v Mladé Boleslavi.

[98] KOLÁŘ, Martin. O erbovních rodinách táborských. In: KOLÁŘ, Jan (ed.): *Sborník historických prací prof. Martina Koláře o dějinách Tábora.* Tábor 1924, s. 135–150.

[99] AHMP Praha, Sbírka matrik, sign. VÍT N402, s. 166.

[100] NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 1071. V NA Praha, Genealogická sbírka Wunschwitz, inv. č. 514, kt. 16, i ANM Praha, fond Genealogická sbírka CH (sbírka hraběte Rudolfa Vratislava z Mitrovic, kt. CH 13, Kauč z Kauče, je uvedeno, že se Anna Barbora narodila v roce 1687 v Dobkově. Jde ale pravděpodobně o dohad, kombinující její dožitý věk dle úmrtního matričního zápisu s faktem, že Dobkov byl v dané době skromným sídlem jejích rodičů.

kaple Všech svatých – nepochybně jeho přičiněním se obřad odehrál na tak prestižním místě.

Mladý šlechtický pár se usadil v královském věnném městě Chrudimi, kde získal do své držby dva domy – dnešní čp. 143/II a 40/III.[101] Dne 27. května 1717 jim byla pokřtěna dcera Johana Františka Anna.[102] V Chrudimi také Vilém Václav 28. ledna 1735 zemřel a byl pohřben v tamním kapucínském klášteře.[103] Podle matričního zápisu se dožil 52 let, což by odpovídalo jeho narození v roce 1682. Ve městě na něj dodnes upomínají dvě erbovní památky, jejichž byl donátorem a na nichž lze spatřit jednoduchý, ale působivý znak Koučů s křídlem.[104] První z nich je na novoměstské kašně, na podstavci sochy svatého Jáchyma, přenesené ze zbořeného parapetu před kostelem Nanebevzetí Panny Marie. Je zde též letopočet 1727 a kolem znaku písmena W[áclav] W[ilém] / K[ouč] Z K[ouče]. Původně ale na podstavci stála socha svatého Viléma.[105] Další znak Viléma Václava je pak na soše bolestného Krista. Ta stála původně před kapucínským klášterem, později byl originál umístěn do Muzea barokních soch a kopie byla postavena do Michalského parku.[106]

Ovdovělá Anna Barbora se znovu provdala 1. října 1737 v Praze v kostele sv. Petra na Poříčí za Karla Josefa Malanotta z Caldes.[107] Již 26. listopadu téhož roku ale v Chrudimi zemřela, údajně ve věku 49 let, a byla pohřbena v děkanském chrámu sv. Salvátora.[108] Den před smrtí zformulovala před pěti dožádanými svědky svou poslední vůli, ústně, „*nemohouce sama pro mdlobu psáti*". Za

---

101 MÜLLER, Karel – T. PAVLÍK. *Chrudimská Novoměstská kašna*. Chrudim 2008, s. 26.

102 SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, inv. č. 3709, sign. 950, fol. 13v.

103 SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, inv. č. 3709, sign. 950, fol. 56r. Půl roku po něm, 13. července 1735, zemřela v Chrudimi i jeho tchyně Kateřina Šmerhovská z Dobrše. Ibid., fol. 58v.

104 Barevná podoba erbu kolísala. MERAVIGLIA-CRIVELLI, Rudolf Johann Graf von. *Der böhmische Adel. J. Siebmacher´s grosses und allgemeines Wappenbuch,* IV. Band, 9. Abtheilung, Nürnberg 1886, s. 283 a Tafel 134 konstatoval, že křídlo bylo modré ve zlatém poli. Naproti tomu SEDLÁČEK, August. *Českomoravská heraldika [II]. Část zvláštní.* Praha 1925, s. 152, a podle něj i PILNÁČEK, Josef. *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930, s. 360, č. 1310, uváděli jako základní variantu černé křídlo v modrém poli. Majestát z roku 1764 (viz dále) obsahuje variantu polepšenou, a sice černo-červeně dělené křídlo ve stříbrném poli. WURZBACH, Constant von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. XI. Theil.* Wien 1864, s. 89.

105 MÜLLER, K. – PAVLÍK, T., *Chrudimská Novoměstská kašna*, s. 10, 12, 26.

106 MÜLLER, K. – PAVLÍK, T., *Chrudimská Novoměstská kašna*, s. 26.

107 AHMP Praha, Sbírka matrik, sign. PE N303, fol. 389r – 389v. Snoubenci jsou v zápise označeni poznámkou „*extra-Territorianos*", což značí, že v obvodu farnosti žádnou nemovitost nevlastnili. Karel Josef byl synem Karla Jindřicha Malanotta († 1727) a jeho manželky Frebonie Konstancie Le Meirové z Kleingrünbergu († 1728). NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 609. Na počátku roku 1728 odmítl společně s mladšími bratry předlužené dědictví po otci. DZV 481, fol. A 15v – A 16r. Další jeho osudy po smrti Anny Barbory nejsou známy.

108 SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, inv. č. 3710, sign. 951, fol. 12v.

univerzální dědičku *„její skrovné pozůstalosti a mohovitosti"* ustanovila *„svou jedinou a nejmilejší dceru"* Johanu Františku, kterou pověřila vyplacením odkazů různým osobám v celkové výši 2 364 zlatých. Dalších 300 zlatých pak odkázala na mše za svoji spásu, které měly být slouženy především u chrudimských kapucínů a u pardubických minoritů.[109]

To, že byla Johana jediným přeživším dítětem Viléma Václava Kouče a Anny Barbory Šmerhovské, dokazuje vedle textu testamentu i skutečnost, že se v roce 1735 přihlásila jako jediná dědička o dědictví po otci, který zemřel, aniž sepsal testament,[110] a nejinak tomu bylo i počátkem roku 1738, kdy u zemských desk oznámila, že *„sine beneficio legis et inventarii"* má jako univerzální dědička nárok na veškerý majetek Anny Barbory.[111]

V době, kdy její matka diktovala svou poslední vůli, byla již Johana Františka vdaná – 11. června 1736 pojala v Chrudimi za chotě rytíře Josefa Václava Jestřibského z Rýzmburka ze starobylého českého rodu erbu třmene.[112] Manželé žili zprvu v Chrudimi, kde se narodily a byly pokřtěny jejich první dvě dcery, Anna Antonie Františka Luitgarda (18. června 1737) a Jenovéfa Johana Bernardina Walburga (24. května 1739).[113] Další dvě děti se již narodily na zámku v Syrovátce, který patřil Josefovu bratrovi Emanuelovi, a svátostí křtu jim bylo poslouženo v kostele sv. Klimenta v blízkých Dobřenicích. Konkrétně šlo o třetí dceru Aloisii Ludmilu Rosalii Nepomucenu (pokřtěna 2. září 1740) a pokračovatele rodu, syna Antonína Josefa Emanuela Jana Vavřince (11. srpna 1743).[114] Porod čtvrtého dítěte však Johana nepřežila a zemřela v mladém věku 26 let. Pohřbena byla rovněž v dobřenickém chrámu.[115] Její manžel se pak znovu oženil s Marií Josefou Kulhánkovou z Klaudenštejna († 1755) a zemřel 14. října 1771 v Kutné Hoře, dle matriky ve věku 58 let.[116]

---

[109] Svědky zpečetěný zápis ústní poslední vůle (*„Testamentum Nuncupativum"*) se nachází NA Praha, ÚDZ-L, inv. č. 2852, kt. 78.

[110] DZV 481, fol. F 9v (intabulováno 6. června 1735).

[111] DZV 481, fol. J 6v – J 7v (intabulováno 24. ledna 1738).

[112] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, inv. č. 3709, sign. 950, fol. 59v. V zápise není uvedeno denní datum, pouze měsíc červen, přesný den je obsažen v NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 422, 499. Naproti tomu časově bližší údaj v NA Praha, Genealogická sbírka Wunschwitz, inv. č. 514, kt. 16, resp. ANM Praha, Genealogická sbírka CH (sbírka hraběte Rudolfa Vratislava z Mitrovic, kt. CH 13, Kauč z Kauče, totiž že k sňatku došlo v únoru 1736 v Kutné Hoře, je mylný. Josef Václav byl synem Václava Bernarda Jestřibského z Rýzmburka († p. 1742) na Puchlovicích a Syrovátce, a jeho první manželky Barbory Terezie Klusákové z Kostelce († 1713/5)

[113] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, inv. č. 3710, sign. 951, fol. 21r a 41r.

[114] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, inv. č. 1523, sign. 28-2, fol. 115r a 122r.

[115] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, inv. č. 1523, sign. 28-2, s. 76.

[116] NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 422; SOA Praha, fond Sbírka matrik, sign. Kutná Hora 04, s. 149.

Podle svobodného pána Wunschwitze měla Johana Františka ještě sestru Annu, která se měla narodit ve Svobodných Hamrech a poté, co jako dítě v roce 1719 zemřela, měla být pohřbena v Chrudimi.[117] V tamní matrice se ale odpovídající zápis nenachází. Skutečnost, že se Johana narodila teprve dvanáct let po svatbě rodičů, každopádně implikuje vysokou pravděpodobnost dalších porodů Anny Barbory rozené Šmerhovské. A nasvědčuje tomu i pohřební štít s erbem Koučů a nápisem „*Letha Pánie 1716 dne 6. Febr. v 6 hodin a 30 minut ráno v Pánu usnula slečna Anna Margaretha Maria Kaučovna z Kauče maje věku svého 5 leth a 6 měsícův, odpočívá v tomto chrámě Páně svaté panny Kateřiny v sklípku, očekává radostného zmrtvýchvstání*", dochovaný ve sbírkách Archivu Národního muzea.[118] Tuto dívku, narozenou v roce 1710, těžko v rodokmenu Koučů zařadit jinam než mezi děti Viléma Václava a Anny Barbory. Pokud se jim případně narodili ještě další potomci, museli každopádně rovněž zemřít v dětském věku.

V genealogické sbírce hraběte Dobřenského se v rozporu s tím, o čem svědčí shora citované prameny, objevuje vedle Johany Františky a Anny ještě celá řada potomků Viléma Václava Kouče. A sice Antonín, císařský rytmistr, Marie Milada, benediktinka v Praze, Marie Anna, provdaná za Jana Václava Klusáka z Kostelce (†1752), a Ignác, císařský podplukovník. Z kontextu vyplývá, že Dobřenský se zde opíral o dosti podrobnou závěť Marie Anny, sepsanou 18. prosince 1756 na zámečku Hlízov nedaleko Kutné Hory. Poté, co ji na stejném místě zastihla 1. srpna 1757 smrt (pohřbena byla o dva dny později v sedleckém klášteře),[119] byl text poslední vůle intabulován 2. září do desk zemských.[120] Testátorka, která poněkud netradičně v závěti explicitně konstatovala svůj věk (*„považujíce sešlost 75 let věku mého"*), určila za hlavní dědice svého hlízovského zboží, které sama ocenila na 60 000 zlatých, svého „strýce a tety", Antonína Emanuela Jestřibského a jeho sestry Annu, Jenovéfu a Aloisii. Mezi celou řadou zbožných odkazů figuruje i 100 zlatých ve prospěch kláštera sv. Jiří na Pražském hradě na sloužení mší *„za mou nebožku sestru, duchovní pannu Mariji Miladu"*, mezi legáty adresovanými světským osobám lze potom najít i věnování *„urozenému panu Ignatiusovi Koutči z Kouče, rytmistru od slav[ného] štambachovského regimentu, 2 000 fl. a panu bratru jeho Antonínovi, rytmistru od slav[ného] Printz Ferdinand regimentu 1 000 fl."*.

---

[117] NA Praha, Genealogická sbírka Wunschwitz, inv. č. 514, kt. 16; ANM Praha, Genealogická sbírka CH (sbírka hraběte Rudolfa Vratislava z Mitrovic), kt. CH 13, Kauč z Kauče.

[118] ANM Praha, Genealogická sbírka CH (sbírka hraběte Rudolfa Vratislava z Mitrovic), kt. CH 13, Kauč z Kauče.

[119] Datum úmrtí Marie Anny uvedl LEDR, Josef. *Děje panství a města Nových Dvorů.* Kutná Hora 1884, s. 159. Matriční zápis v SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Sedlec-KH 03, s. 610, obsahuje pouze datum pohřbu.

[120] DZV 375, fol. H 20r – H 28r. Originál testamentu je v ÚDZ-L, inv. č. 3296, kt. 86.

Interpretace těchto ustanovení se zdá být poměrně jasná a neodpovídající tomu, jak je chápal hrabě Dobřenský. Jestliže se Marie Anna narodila v roce 1681, jak ze závěti vyplývá,[121] nemohla být v žádném případě dcerou Viléma Václava, ale musela být jeho vrstevnicí. Jestliže si jeho vnoučata vybrala – zjevně jakožto své nejbližší pokrevní příbuzné – za dědice, musel být vztah mezi nimi relativně blízký. S přihlédnutím k tomu, že rod Koučů již v polovině 18. století nijak zvlášť rozvětvený nebyl, je nejlogičtějším vysvětlením všech těchto souvislostí ztotožnění Marie Anny Klusákové s Annou Johanou, dcerou Karla Kouče a Markéty Kateřiny Mladotové. To, že šlechtické dítě dostalo více jmen a v pramenech se objevuje pod různými jejich kombinacemi, nebyla věc nikterak neobvyklá.

Přijetí této hypotézy by znamenalo, že Marie Milada bylo řeholní jméno její mladší sestry Ludmily. To zcela nepochybně potvrzuje položka č. 136 v rukopisném seznamu svatojiřských řeholnic, vedeném od roku 1570 a dnes uloženém v Archivu hlavního města Prahy. Zde se nachází kratičký životopis, podle nějž se „*urozená slečna Ludmila Koučovna*" dostala do svatojiřského kláštera v roce 1709 „*na stravu*" a o rok později byla ve věku 28 let přijata do řádu a „*duchovní jméno jí dáno M[arie] Milada, neb její obvzláštní ctitedlkyně byla*". Černý závoj, jenž byl definitivním symbolem zakotvení v řeholním společenství, obdržela během obřadu tzv. vejlování v roce 1716. V klášteře zastávala několik let pozici kuchmistryně, poslední léta svého života dožila po záchvatu mrtvice v ústraní a zemřela 7. listopadu 1747.[122]

Bratři Antonín a Ignác Koučové, kteří se objevili až v závěru testamentu, patřili naopak zcela nepochybně mezi vzdálenější příbuzné, na které Anna Marie pamatovala jen z toho důvodu, že měli být do budoucna nositeli rodového jména a erbu.[123] V osobě Ignáce, který dosáhl hodnosti podplukovníka

---

[121] Matriční zápis, vzniklý o zhruba tři čtvrtě roku později, uvádí ovšem věk 78 let. Zdá se nicméně, že vlastnímu tvrzení Anny Marie je zřejmě třeba přičíst vyšší míru věrohodnosti.

[122] AHMP Praha, Sbírka rukopisů, č. 7875, fol. 113r. Za zpřístupnění tohoto rukopisu v době covidových restrikcí je autor zavázán díkem Mgr. Janě Konvičné, vedoucí oddělení fondů městské správy do r. 1945 v Archivu hlavního města Prahy. Pro úplnost možno doplnit, že HAMMERSCHMID, Joannes Florianus. *Historia in qua primaeva fundatio et institutio Regiorum ac antiquissimorum monasteriorum S. Georgii in castro Pragensi, et S. Spiritus vulgo ad Misericordias Dei in antiqua Urbe Pragensi ordinis S. P. Benedicti Sancti-Monialium*… Vetero-Pragae 1715, s. 130, uvedl sestru „*Maria Milada de Kautsch*" ve svém seznamu svatojiřských řeholnic na posledním místě.

[123] V NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský, inv. č. 499, jsou uvedeni tři bratři z trmické větve rodu – z nich Adam zahynul 19. května 1631 u Magdeburku ve švédských službách, Jan Jindřich zemřel v roce 1636 v Drážďanech. O Petrovi, někdejším švédském kvartýrmistrovi, který žil ještě v roce 1663 v Drážďanech a měl čtyři děti, již byla řeč výše. Právě jeho lze s největší pravděpodobností považovat za předka této rodové větve.

a prvního strážmistra nově vytvořené císařské tělesné gardy jízdních harcířů (Arciérenleibgarde), se rod Koučů dočkal 21. ledna 1764 povýšení do stavu svobodných pánů s právem na oslovení „vysoce urozený" (Wohlgeboren).[124] Šlo ale zároveň o jeho labutí píseň, neboť život adresáta se uzavřel již 24. října 1769 ve Vídni a jím celý rod Koučů patrně vymřel po meči.[125]

Rytířský rod Koučů nezrodil žádnou výraznou postavu českých dějin a také ves Veselice zůstávala vždy i v regionálním měřítku ve stínu rozsáhlejších a významnějších lokalit. Prostudované dokumenty, vážící se k době, kdy se Veselice nacházela v majetku Koučů (nejprve jako součást domousnického zboží a posléze coby samostatný, drobný rytířský statek), přesto nepostrádají zajímavosti a je možno je chápat jako drobný příspěvek k poznání peripetií, jimiž procházeli příslušníci drobné šlechty a jejich majetky v pobělohorském období. A samozřejmě i k regionálním dějinám půvabného kraje kolem staroslavné Sobotky, krčící se pod dominantami Humprechtu i vzdálenějších Trosek.

Doc. JUDr. Marek Starý, Ph.D.
Katedra právních dějin
Právnická fakulta Univerzity Karlovy

[124] FRANK, Karl Friedrich von. *Standeserhebungen und Gnadeakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823.* Band 3, Senftenberg 1972, s. 13. Viz též materiály uložené v SM, sign. S 209/K 23, inv. č. 3335, kt. 2290.

[125] Životopisná data a vojenská kariéra Ignáce Kouče jsou shrnuty v HIRTENFELD, Jaromir. *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder.* Wien 1857, s. 122; WURZBACH, C., *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. XI. Theil, s. 88–89. Podle nich se narodil v roce 1715 v Čáslavi, v tamní matrice se však odpovídající zápis nenachází. August Sedláček v *Ottův slovník naučný*, díl XIV., Praha 1899, s. 997, uvedl, že Ignác byl *„poslední známý člen této rodiny"*.

KUPNÍ SMLOUVA MEZI BRATRY Z KOUČE VZTAHUJÍCÍ SE K TŘETINĚ STATKU DOMOUSNICE

1629, ledna 17.

Léta 1629. v outerej 17. Januarii námi Mikulášem Zajíčkem z Hošťálkovic a v Ouhřecích, Janem Petrem Rašínem z Rýsmburka a na Doubravanech, Stanislavem Bořkem Dohalským z Dohalic a na Sobčicích, Matějem Vineckým z Grynvaldu a ve Křinci jakožto od níže psaných stran dožádanými prostředky stala se smlouva celá a dokonalá mezi urozenými a statečnými rytíři, panem Janem Voldřichem Koučem z Kouče strany jedné a panem Jetřichem a Karlem bratři (sic!) vlastními z Kouče a na Domoustnicích strany druhé, a to taková.

Že dotčený pan Jan Voldřich Kouč z Kouče díl svůj v statku domoustnickém, dědictví své po panu otci svém jemu náležející, totiž statek spupný a nezávadný, a tak se vším a všelijakým k tomu příslušenstvím, nic sobě tu ovšem (mimo vejminky v smlouvě této obsažené a položené) nepozůstavujíc, dle znění taxy týmž pánům bratřím svým prodal za sumu 11 666 kop 40 gr. míš. Na kteroužto sumu téhož pana Jana Voldřicha Kouče dotčení pan Jetřich a pan Karel bratři vlastní Koučové z Kouče v dluzích po neb[ožtíkovi] dobré paměti panu Petrovi Koučovi z Kouče jakožto panu otci jejich zastupují, jmenovitě: v věně paní Anně Koučové, rozené Kostomlatské z Vřesovic, jakožto paní mateři jejich, totiž v sumě na díl jeho přišlý 1 433 kop 20 gr. míš. Víceji u věřitelův někdy téhož pana Petra Kouče z téhož dílu jeho k zapravení 1 058 kop míš. Item při J[ejí] M[ilosti] osvícené kněžně, paní, paní Polexyně Lobkovské z Pernštejna v dluhu, v kterýmž J[ejí] M[ilost] kněžna v příčině provinění jeho proti J[eho] M[ilosti] C[ísařské] jej zastoupiti a na komoru J[eho] M[ilosti] C[ísařské] českou odvésti a za něj složiti ráčila, jmenovitě v sumě 3 000 kop, což učiní na kopy míš. 2 571 kop 20 gr. míš. It[em] v dluhu paní Dorotě Lidmile Beřkovský z Vražnýho k vlastní potřebě téhož pana Jana Voldřicha vzešlé, čehož činí i s ouroky 327 kop míš. Jako podobně panu Janovi Odkolkovi z Oujezdce v dluhu 381 kop míš. Tolikéž paní Aleně Kelbichově v sumě 80 kop míš. povinných. Kteréžto nadepsané a již specificírované dluhy oni svrchu psaní pan Jetřich a pan Karel, bratři vlastní Koučové, bez všelikého dalšího téhož pana Jana Voldřicha Kouče, bratra jich, v tom starostí a obtěžování náležitě zapraviti a spokojiti povinni budou.

Víceji z pozůstávající sumy týž páni bratři Koučové z téhož dílu panu Janovi Voldřichovi Koučovi náležejícího urozené paní Anně Maryji Koučové rozené Bořkovně Dohalské z Dohalic, paní manželce jeho, věna jejího 3 000 kop míš. pod ourok obyčejný jistotou s polouletní vejpovědí pojistiti povinni jsou. Kteréžto 3 000 kop míš. jí paní Anně Maryji Koučové z Dohalic, kdybykoliv oni páni bratři Koučové o tom napřed půl léta sobě věděti dáno měli, buď díl též sumy, a nebo celou sumu podle téhož vědění dání spraviti a od sebe odvésti mají.

Za tím témuž panu Janovi Voldřichovi Koučovi pozůstávající sumu 2 845 kop 34 gr. 4 d. vše míš. níže psaným způsobem vypraviti a zaplatiti se uvolili. Totiž při času s[vatéh]o Jiří nejprve příštího 300 kop míš., tolikéž při času svatého Havla následujícího po porážce dluhu paní Maryaně Selecký, totiž 166 kop 40 gr. míš. Ostatních 378 kop 54 gr. míš. na hotově dáti a odvésti, ostatní pak 2 000 kop míš. jistotou dostatečnou a pořádnou pod ourok obyčejný náležitě pojistiti mají. A přitom na dokázání vlastenské a upřímné bratrské lásky nade všecko jeden tisíc kop míš. témuž panu Janovi Voldřichovi Koučovi dotčení pan Jetřich a pan Karel bratři vlastní Koučové jemu darují a týchž 1 000 kop míš. spolu s oněmi dvěma tisíci kop míš. jednou jistotou obsáhnouc, vše pod ourok obyčejný dostatečně pojistiti mají a povinni jsou. Kteroužto sumu 3 000 kop míš. témuž panu Janovi Voldřichovi Koučovi z Kouče tak pojištěnou dotčení pan Jetřich a pan Karel vlastní bratři Koučové témuž panu Janovi Voldřichovi Koučovi, bratru svému, způsobem níže psaným zapraviti a platiti mají. Totiž počna od s[vatéh]o Jiří prv příštího ourok na touž sumu jíti a se začínati má a budoucně, když se psáti bude léta 1630., počna při svatém Jiří po 500 kop míš. jako i následujícího termínu s[va]to havelského 500 kop míš. A tak budoucně každoročně při každém termínu s[vatéh]o Jiří a s[vatéh]o Havla po 500 kop míš. bez mnohého sebe upomínání do vyplnění té sumy 3 000 kop míš. v též jistotě položených.

Přitom vejš psanej pan Jan Voldřich Kouč z Kouče sobě osoby níže psané s poddaností a člověčenstvím i se vší spravedlností jejich jim náležející vyměňuje, zejména tyto: Jana Sobotku, Janečka, n[ebožtíka] Jana Písaře syna, Andresa a Václava, neb[ožtíka] Kuchaře syny, Martina, Pilnýho syna, Janžle (sic!), n[ebožtíka] Gabriele syna, Melichara, Petra Krejčího syna, Jana, Adama Tesaře syna, Ludmilu, dceru Řepčinů, Dorotu, Jana Kunce dceru, Annu, Václava Pekaře dceru. Z nichžto kdyby kteří od něho odešli, tehdy rodičové aneb přátelé jejich je hledati a postaviti povinni budou, k čemuž páni bratři, držitelé téhož statku, je k tomu poručením i trestáním přidržeti mají.

Tolikéž sobě tuto vejminku týž pan Jan Voldřich Kouč pozůstavuje, kdybykoliv budoucně dotčení páni bratři jeho, pan Jetřich a pan Karel Koučové,

týž statek prodati oumyslu byli, tehdy aby napřed a přede všemi jinejmi jej pana Jana Voldřicha Kouče k trhu téhož statku domousnického pobídnouti a jej, pokudž by vůli a libost měl jej koupiti, k trhu připustiti povinni byli.

Což tuto mezi stranami smluveno a v tuto smlouvu pojato jest, to jsou sobě zcela a zouplna zdržeti a tomu všemu dosti učiniti, jakž na poctivé rytířské lidi náleží, připověděli. Kteroužto smlouvu jedna aneb druhá strana buďto v přítomnosti, aneb v nepřítomnosti druhé strany dle své libosti a času příležitosti do desk zemských vepsati a vložiti moc jmíti má. A on pan Jan Voldřich Kouč jakožto díl svůj v témž statku prodávající třetinou vejš (jakž země za právo má) před všelijakými závadami spravovati má a povinen bude.

Na potvrzení a zdržení toho všeho, což se tuto nadpisuje, prodávající i kupující smlouvu tuto s podpisem vlastních rukouch svých jsou spečetili. A pro lepší toho jistotu my svrchu psaní prostředkové smlouvu tuto na dvý jsme přepsati dali, ji pečeťmi našimi s podpisem rukou vlastních potvrdili a z nich jednu prodávajícímu a druhou kupujícím odvedli. Stalo se léta a dne svrchu psaného.

NA Praha, fond Stará manipulace, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 6r–7r

NAROVNÁNÍ BRATRŮ JETŘICHA A KARLA KOUČŮ Z KOUČE O STATEK DOMOUSNICE

1629, prosince 15.

Léta Páně 1629. v sobotu po památce početí blahoslavené Panny Marie stala se smlouva celá a dokonalá mezi urozenými a statečnými rytíři, panem Jetřichem a Karlem, vlastními bratry Kouči z Kouče etc. a na Domoustnicích, a to taková.

Jakož jest se urozený a statečný rytíř, pan Jetřich Kouč z Kouče dvou dílů téhož statku domoustnického vedle našeho dobrovolného a bratrského spolurovnání ujal, totiž předně svého dílu nápadního po dobré paměti neb[ožtíku] panu otci našem nejmilejším, a druhého dílu od urozeného a statečného rytíře, pana Jana Voldřicha Kouče z Kouče, pana bratra našeho, společně od nás skoupeného, na sebe přejal a je na statku domoustnickém jmíti a užívati má. A což jsme koliv dluhův po dobré paměti panu otci našem i po panu bratru, panu Janovi (sic!), panu Janovi Voldřichovi Koučovi z Kouče v témž létu 1629., držíc společně ten statek, splatili, o to jsme se všeckno náležitě a bratrsky porovnali. Pozůstávající pak dluhy, jak po panu otci našem, též i po panu bratru Janovi Voldřichovi, co by se jich koliv vyhledalo a našlo, podle registříku v smlúvách s ním učiněných podaného, jest na sebe pan Jetřich Kouč k zaplacení přejal a věřitelům svým z nich práv bejti a je spokojiti připověděl.

Třetí pak díl téhož statku pan Karel Kouč jakožto bratr nejmladší, totiž dvůr veselský i s poddanejmi, zejména vesnice[mi] jmenovanými, totiž rousínovskými, [h]ladoměřskými a veselskými, též s dědinami ornými i neornými, se vším osetím na polích, tolikéž se všemi svršky a nábytky, pivovarem, vinicí, lukami, s rybníky, mlejny, s pilou, clem, lesy a sumou se vším s tím užitkem, což by týž statek vynášeti mohl, třetinou užívati, i také kdyby toho zapotřebí bylo, svým třetím dílem zase nakládati má.

Co by se pak věna J[její] M[ilosti] paní mateři naší, kteréž na témž statku má, totiž čtyry tisíce tři sta kop míšeňských dotýkalo, to na sebe pan Karel bratr můj třetím dílem, totiž 1 433 kop dvadceti grošů vše míš[eňských] J[její] M[ilosti] paní mateři platiti přijímá. A ostatní sumu 2 866 kop 40 gr. míš. v těch dvou dílích, kteréž v užívání držím, zastupuji a J[její] M[ilosti] paní mateři své platiti připovídám.

A což tuto mezi námi láskou bratrskou smluveno a v tuto smlouvu pojato jest, to jsme sobě zcela a zouplna zdržeti a tomu všemu dosti učiniti, jakž na

poctivé rytířské osoby náleží, připověděli. A on pan Jetřich Kouč, bratr můj, jakožto dva díly v témž statku užívající třetinou vejš (jakž země za právo má) před všelijakými závadami spravovati má a povinen bude.

Na potvrzení a zdržetí toho všeho dožádali jsme se urozených a statečných rytířův, pana Mikuláše Zajíčka z Hošťá[l]kovic a na dvoře v Ouřecích a pana Jana Františka Beřkovského z Šebířova a na dvoře v Bystřici, že sou také pečeti své vedle našich, sobě a dědicům svým beze škody, na svědomí přitiskli a rukami vlastními se podepsali. Actum ut supra.

NA Praha, fond Stará manipulace, sign. R 33/17, inv. č. 2933, kt. 1942, fol. 8r–8v

Die Adelsfamilie Kouč von Kouč und das Rittergut Veselice

Im Jahre 1597 erwarb der Ritter Petr Kouč von Kouč das kleine Gut Domousnice bei Sobotka. Sein ältester Sohn Jan Oldřich verkaufte 1629 seinen Erbanteil den jüngeren Brüdern Jetřich und Karel, die sich danach das Gut so aufteilten, dass für Karel als selbständiges Gut der Meierhof in Veselice und die Dörfer Veselice, Rousínov und Hladoměř abgetrennt wurden. Während Domousnice nach Jetřich's gewaltsamen Tod im Jahre 1634 aus dem Besitz der Familie entzogen wurde, saß Karel in Veselice bis 1687, als er sein Gut dem damaligen Herrn von Domousnice Václav Jiří Rašín von Rýzmburk (Riesenburg) verkaufte. Aufgrund bisher nicht herangezogener Archivalien informiert die vorliegende Studie über eine Reihe von Details zu den Eigentumsrechtsakten von Domousnice und Veselice während der Herrschaft der Adelsfamilie Kouč und präsentiert auf deren Grundlage eine neue Interpretation der Geschichte dieser Ortschaften während des Dreißigjährigen Krieges und unmittelbar danach. Sie präzisiert auch mehrere wichtige Tatsachen zu der bisher unzureichend erforschten Genealogie dieser Adelsfamilie, die, obwohl sie nicht zu den bekanntesten gehört, untrennbar mit der Geschichte von Domousnice und Veselice verbunden ist.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

ARTIKULE ŽELEZNICKÉHO CECHU NOVOŠEVCOVSKÉHO Z ROKU 1597

PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM CECHOVNICTVÍ V MĚSTEČKU ŽELEZNICI

Alena Jurigová

Státní okresní archiv Jičín nedávno získal velmi cenný přírůstek písemností cechovní provenience městečka Železnice. Díky vstřícnému přístupu pracovníků Vlastivědného muzea v Železnici, kteří archivářům umožnili provést odbornou prohlídku zde uložených dokumentů archivní povahy, byly mimo jiné objeveny vzácné cechovní artikule železnických ševců z roku 1597, o jejichž existenci se dosud vědělo pouze ze starší literatury[1] a které byly pro odbornou veřejnost dlouhou dobu nezvěstné.

Vnější podoba této listiny na první pohled příliš nenapovídala tomu, že v rukou držíme jedny z nejstarších dochovaných cechovních privilegií našeho regionu.[2] Jednalo se o volnou, nesvázanou složku šesti papírových folií o rozměru 19,5 x 32 cm. Pravidelně se opakující perforace v lomu složky nasvědčovala, že původně byla sešita provázkem nebo nití. Jelikož tok textu byl hned v první větě zřetelně narušen a jeho začátek chyběl, bylo zjevné, že artikule

[1] KOZÁK, Václav. Řemeslnické pořádky čili cechy: cechy v Železnici. In: *Náš domov: vlastivědný sborník okresů Jičín-Libáň-Sobotka*, 1927, roč. II., s. 145–153.

[2] Ve Státním okresním archivu Jičín (dále jen SOkA Jičín) je uloženo celkem 79 archivních fondů cechů. Cechovních artikulí z předbělohorského období se však dochovalo pouze osm, a sice artikule hořických hrnčířů z roku 1488, hořických krejčích z roku 1491, soboteckých krejčích z let 1559 a 1603, soboteckých řezníků z roku 1572, miletínských krejčích z roku 1579, hořických kovářů, kolářů, bednářů, zámečníků, hodinářů z roku 1608 a nakonec hořických mlynářů a krupařů z roku 1609. K nim nyní přibyly ještě artikule železnických ševců z roku 1597.

nejsou kompletní a že první folio schází. Datace písemnosti do roku 1597 z paleografického hlediska odpovídá. Text je psán velmi úhlednou a dobře čitelnou českou novogotickou polokurzívou. Snadno lze identifikovat dvě různé písařské ruce: rukopis A patří písaři samotných artikul, rukopis B písaři, který zaznamenal potvrzení těchto artikul purkmistrem a radou města Jičína jakožto železnickou vrchností. Listina je ověřena přitištěnou pečetí města Jičína.

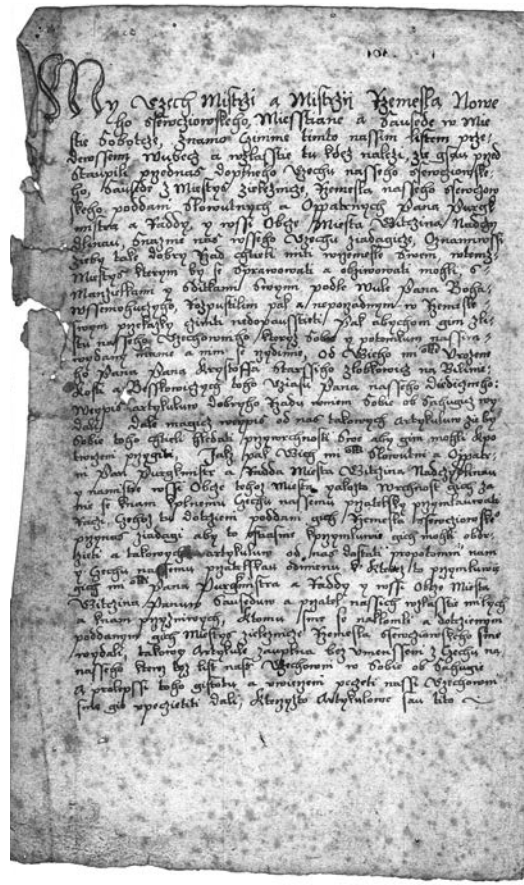

Obr. 1. *Artikule cechu novoševcovského v Železnici z 8. října 1597 nalezené ve Vlastivědném muzeu v Železnici, SOkA Jičín (foto autorka).*

Při komparaci artikulí s ostatními písemnostmi tohoto cechu, jež byly uloženy ve Státním okresním archivu Jičín již dříve, nás čekalo další překvapení: objevili jsme jejich chybějící první list. Torzo písemnosti vytržené z kontextu nedávalo samo o sobě zcela smysl, a proto bylo při inventarizaci fondu v roce 1999 identifikováno jako korespondence s městskou radou ve věci potvrzení cechovních artikulí a zařazeno do souvislosti s korespondencí z roku 1656 ve zcela jiné záležitosti.[3]

Otázka, kdy a za jakých okolností k rozdělení artikulí došlo, nás vybízí ke krátkému exkurzu věnovanému péči o cechovní písemnosti před jejich předáním do archivu. Po zrušení cechovního systému v roce 1860 písemnosti cechů zpravidla zůstávaly v držení posledního cechmistra nebo je převzala

3 SOkA Jičín, Cech ševců Železnice, inv. č. 8, kt. 1.

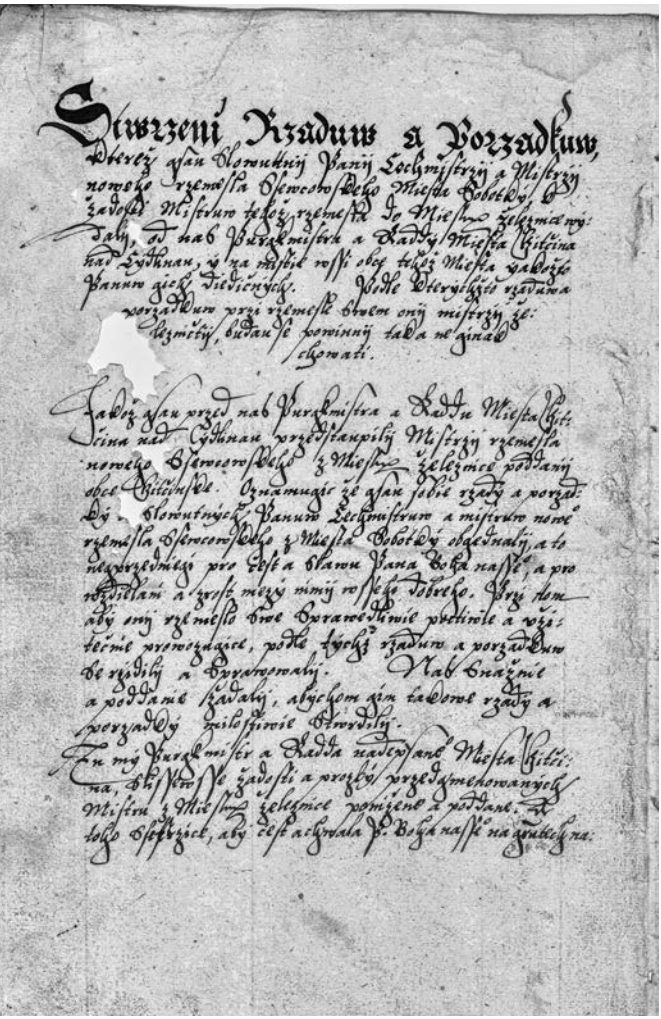

Obr. 2. *Artikule cechu novoševcovského v Železnici z 8. října 1597 – 1. folio znovunalezené v SOkA Jičín (foto autorka).*

nově utvořená živnostenská společenstva. V případě městečka Železnice se živnostenské společenstvo[4] vytvořilo až v roce 1892, nenavázalo tedy bezprostředně na činnost zdejších cechů. Naopak železnické cechy v duchu jistého tradicionalismu pokračovaly i po roce 1860 ve své, byť velmi okleštěné činnosti, jež se omezovala víceméně na účast na pohřbech či některých tradičních ceremoniích. Písemnosti tedy zůstaly uloženy u cechovních funkcionářů.

Obecně lze říci, že péče o cechovní písemnosti byla v tomto období nedostatečná, často docházelo k jejich poškození a ztrátám. Zvýšený zájem o cechovní památky se objevuje až na počátku 20. století. Ve snaze zabránit nenahraditelným škodám a nežádoucímu vývozu cechovních archiválií a starožitností do ciziny vydalo dne 13. července 1911 místodržitelství výnos č. 3.C-476, kterým vyzývá okresní hejtmanství, *„aby ochraně ještě zachovalých starožitností cechovních zaslouženou pozornost věnovalo, a především živnostenským společenstvům uložilo, by svoje starožitnosti veřejným archivům, pokud se týče některému veřejnému muzeu, v bezpečnou ochranu odevzdala. V oněch případech, kde společenstva nechtí dáti z ruky starožitnosti a archiválie, v jich opatrování se nacházející, dlužno aspoň o to se postarati, aby nebyly takové předměty*

[4] Jednalo se o smíšené společenstvo sdružující více profesí.

uschovávány na půdách, nebezpečí požárů vydaných a ve vlhkých prostorách sklepních, a aby o předmětech, jež tu ještě jsou, sdělán byl pečlivý inventář, jejž by bylo při změně představenstva společenstevního vždy přesně přezkoušeti." Okresní hejtmanství v Jičíně o tomto místodržitelském výnosu informovalo prostřednictvím úředního listu ze dne 1. září 1911. Současně požádalo městské úřady svého správního obvodu o zprávu, kolik muzeí a archivů se v tamní obci nachází, komu náleží a jsou-li v nich uloženy cechovní starožitnosti. Z Městského úřadu v Železnici přišla odpověď dne 25. června 1912. Starosta František Zikmund oznámil, že ve městě žádné muzeum ani archiv není a že dostupné cechovní starožitnosti byly v minulém týdnu sebrány a uloženy u zdejšího úřadu.[5]

V reakci na místodržitelský výnos z roku 1911 uspořádala dne 8. listopadu 1913 Zemská jednota společenstev živnostenských a řemeslných Království českého konferenci zástupců muzeí, archivů i příslušných odborníků, která navrhla vytvořit při zemské jednotě zemskou komisi pro soupis památek cechovních v Království českém, jejímž úkolem by byl úplný soupis cechovních památek a jeho vydání tiskem. V tom jí měly pomáhat okresní jednoty pro soupis památek cechovních, zvolené při okresních jednotách společenstev, jež by za vedení odborníků zjistily materiál svého okresu, jeho uložení i vlastnictví. Soupisová akce se uskutečnila na jaře roku 1914 prostřednictvím podrobných předtištěných dotazníků.[6] Zatímco například v sousedním novopackém okrese byla okresní komise ustavena již 29. prosince 1913, o ustavení komise v Jičíně neexistují žádné doklady a vše nasvědčuje tomu, že vůbec nevznikla.[7] Důvodem bylo zřejmě to, že Okresní jednota živnostenských společenstev v Jičíně během války nevykazovala žádnou činnost. Její poslední výborová schůze před válkou se konala 26. října 1913, další následovala až 27. července 1919.[8] Přesto lze předpokládat, že právě v souvislosti s touto akcí se v dubnu roku 1914 vypravil jednatel Muzejního spolku v Jičíně profesor Josef Kostíř[9] do Železnice, odkud odvezl do jičínského muzea cechovní archiválie a ferule uložené od roku 1912 na zdejším městském úřadě. Tento materiál obsahoval i první

---

5 SOkA Jičín, Okresní úřad Jičín I, inv. č. 1594, sign. 15.4/137, kt. č. 544.

6 Vojtíšek, Václav. Zemská komise pro soupis památek cechovních v království Českém. *Věstník Svazu českých měst v království Českém*, 1914–1915, roč. 4, č. 1–2, s. 8–13.

7 Národní archiv (dále jen NA), Komise pro soupis cechovních památek, inv. č. 1.

8 SOkA Jičín, Okresní jednota živnostenských společenstev Jičín, inv. č. 1, kn. č. 1, Kniha zápisů z valných hromad, schůzí výborů a schůzí předsedů společenstev okresní jednoty, 1912–1942.

9 Josef Kostíř, středoškolský profesor historie a zeměpisu, se narodil 14. 4. 1880 v Jičíně. Po absolvování zdejšího gymnázia vystudoval v letech 1899–1903 historii na FF Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. V letech 1903–1906 učil na gymnáziu v Uherském Hradišti. V roce 1908 se vrátil do svého rodného města, kde získal místo profesora na nedávno otevřeném dívčím lyceu. Své odborné vzdělání uplatnil

folio ševcovských cechovních artikulí z roku 1597. V roce 1956 byly tyto písemnosti delimitovány z jičínského muzea do nově budovaného okresního archivu, kde vytvořily archivní fond Cech ševců v Železnici, k němuž až do letošního roku nebyly žádné přírůstky. Mezitím bylo v Železnici v roce 1917 založeno vlastivědné muzeum. Hned při prvním sběru předmětů, který se konal ve dnech 30. července až 1. srpna 1917, získalo muzeum mnoho cenných cechovních památek a archiválií, a to včetně artikulí cechu ševců z roku 1597, které podle seznamu sebraných předmětů do muzea předal starosta města František Zikmund.[10] V muzejní inventární knize je však jako jejich dárce uveden poslední cechmistr cechu ševců František Zámečník.[11] Domníváme se tedy, že k oddělení prvního folia artikul došlo v letech 1912–1914, kdy byly deponovány na městském úřadě v Železnici. Tento na první pohled snad poněkud banální případ ztracených a znovunalezených artikulí názorně demonstruje, jak složitými cestami a oklikami musí archiválie někdy projít, než se dostanou do archivu a do rukou našich badatelů.

HOSPODÁŘSKÉ PŘEDPOKLADY VZNIKU ŽELEZNICKÝCH CECHŮ

Existence cechovních organizací byla vázána na městské prostředí, které vytvářelo ekonomické zázemí pro jejich vznik a rozvoj. Městečko Železnice je v písemných pramenech poprvé zmiňováno v roce 1408.[12] Absence písemných pramenů pro starší období nám nedovoluje spolehlivě odpovědět na otázku, zda jeho lokaci lze klást do souvislosti se stavbou hradu na blízkém vrchu Železný v první polovině 14. století, či zda bylo založeno až v rámci bradleckého panství, k němuž náleželo od druhé poloviny 14. století do počátku čtyřicátých let 16. století.[13] Jisté je, že vzniklo v návaznosti na předešlou sídelní tradici a že tato oblast patří k nejstarším osídleným lokalitám Jičínska.[14]

---

i jako aktivní člen zdejšího muzejního spolku (od roku 1910 členem správního výboru, od roku 1911 jednatelem spolku). Ve školním roce 1914/1915 narukoval do války, po jejímž skončení odešel v roce 1919 učit na gymnázium v Klatovech. Viz SOkA Jičín, fond Dívčí lyceum Jičín, inv. č. 102, Osobní spisy učitelů a inv. č. 10, Kronika lycea; Muzejní spolek Jičín, inv. č. 1, Zápisy ze schůzí výboru a valných hromad.

[10] SOkA Jičín, Muzejní spolek Železnice, Seznam věcí sebraných pro muzeum v Železnici ve dnech 30. července – 1. srpna 1917, nezprac.

[11] Vlastivědné muzeum v Železnici, Inventární kniha muzea.

[12] ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Pronikání Němců do Čech kolonisací ve 13. a 14. století*. V Praze: Jan Laichter, 1938, s. 369.

[13] KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 8., V–Ž. Praha: Libri, 2011, s. 819, 821. ISBN 978-80-7277-410-4.

[14] K tomu ULRYCHOVÁ, Eva. Mikroregion Železnice (o. Jičín), okrajové území pravěkého a raněstředověkého osídlení. *Zpravodaj Muzea v Hradci Králové,* 2004, roč. 30, s. 75–87. ISSN 1211-8753.

Ve 14. a 15. století se ve vlastnictví bradleckého panství vystřídalo hned několik šlechtických rodů. Ve druhé polovině 14. století Bradlec náležel pánům z Turgova a od roku 1391 jej drželi páni z Jenštejna. V roce 1417 odňal král Václav IV. bradlecké zboží vzpurnému Vaňkovi z Jenštejna a daroval jej královně Žofii. V roce 1421 hrad dobyl Čeněk z Vartenberka, který jej fakticky držel až do roku 1425. Po smrti královny Žofie daroval v roce 1429 král Zikmund Lucemburský Bradlec Hynku Krušinovi z Lichtenburka. Od roku 1450

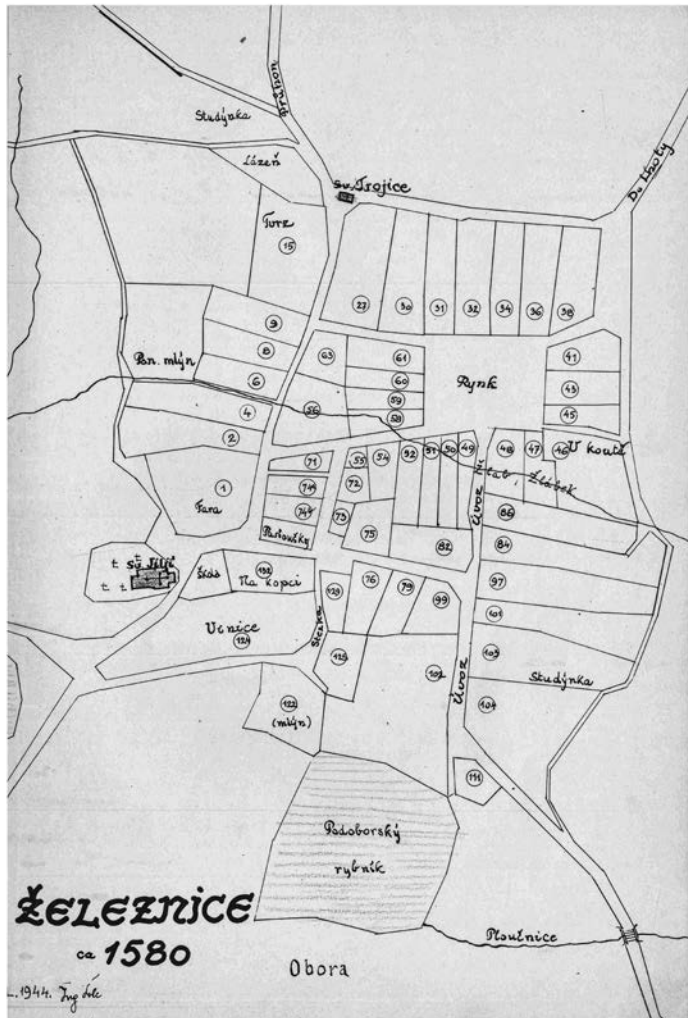

Obr. 3. *Půdorys městečka Železnice kolem roku 1580; vytvořil Ing. Rudolf Šolc v Praze 1944, SOkA Jičín (foto autorka).*

panství náleželo vladykům z Mečkova, na konci 15. století Bohuslavu Litovskému ze Svinař a roku 1498 je doložen jako pán na Bradleci Vilém Zub z Landštejna. Nakonec se na začátku 16. století dostalo bradlecké zboží do vlastnictví pánů z Valdštejna.[15] Posledním šlechtickým majitelem městečka Železnice byl Albrecht z Valdštejna, který roku 1540 prodal část bradleckého panství, tj. městečko Železnici spolu s vesnicemi Těšínem a Bradleckou Lhotou, za 3 057 kop grošů českých městu Jičínu.[16] Železnice zůstala v majetku Jičína až do zrušení poddanství roku 1848.

Zakupování a rozšiřování pozemkového majetku se stalo projevem rostoucí hospodářské prosperity a společenské prestiže měst, která od druhé poloviny 15. a v 16. století zažívala období velkého rozkvětu. Městské panství přinášelo finanční zisk v podobě feudální renty, která garantovala nevysoký, avšak stálý příjem do městské pokladny. Zájem měst o vytvoření vlastního zemědělského zázemí mohl souviset též se zvyšováním cen zemědělských produktů v období „cenové revoluce". V doplňkové míře pak statky představovaly dobré uložení kapitálu.[17] Přesto situace, kdy se poddanské město stalo vrchností poddanskému městečku, byla dosti neobvyklá a přinášela mnohé potíže a konflikty, které se vyhrotily zejména v druhé polovině 17. a v první polovině 18. století.[18] Motivací ke koupi Železnice mohla pro Jičín být také příliš malá vzdálenost mezi oběma městskými lokalitami, jež činí necelých šest kilometrů. Městečko Železnice se sice Jičínu svým významem nemohlo rovnat, jeho blízkost mu přesto do jisté míry odnímala odbytové možnosti. Ve vrchnostenské pozici získal Jičín nad Železnicí kontrolu a mohl otupovat její hospodářskou konkurenci, která by zajisté vzrůstala, kdyby se městečko dostalo do rukou jiného majitele.

---

[15] TOMÍČEK, Tomáš – ÚLOVEC, Jiří. Hrad Bradlec. *Castellologica bohemica*, 2002, č. 8, s. 217–246, ISSN 1211-6831; SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Díl pátý. 2., nezm. vyd. V Praze: Šolc a Šimáček, 1933, s. 196–197; KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách,* s. 819.

[16] NA, Desky zemské, inv. č. 5, Kvatern trhový červený léta 1543, 1543–1544, Lit. H 17. [online] Dostupné z: https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=bd3bfe7b-945d-40b6-b853-965fa615bodo&scan=acfb5de655a6d585bad6242eao8a84d4 [cit. 21. 3. 2022]. Viz též Národní archiv, Stará manipulace, sign. C 26/2, kar. č. 807; Archiv Národního muzea (dále ANM), Topografická sbírka F 261, Železnice, kt. 213.

[17] ČERNIKOVSKÝ, Petr. Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách. In: *Náchodsko od minulosti k dnešku*, 2012, sv. 7, s. 121–122. ISBN 978-80-87607-09-1; LHOTÁK, Jan. *Město Sušice a jeho poddaní: k úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku*. V Praze: Scriptorium, 2018, s. 92. ISBN 978-80-88013-63-1.

[18] K tomu FRANCEK, Jindřich. Rebelie železnických poddaných v 17. století. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší,* 1994, *sv.* 7, s. 51–62. ISSN 1211-975X.

O existenci železnických privilegií před rokem 1540 nemáme žádné zprávy, pravděpodobně byly jen velmi skromné. Příznačné je, že není známo, že by později jičínská vrchnost městečku nějaké hospodářské výsady konfirmovala, sama udělila či se o jejich vydání zasadila. Naopak například v důsledku její snahy eliminovat zdejší produkci piva zanikl ve druhé polovině 16. století železnický pivovar, jehož existence je doložena v urbáři ze třicátých let 16. století,[19] a Železničtí byli nuceni odebírat vrchnostenské pivo z Jičína.[20] K mletí obilí směli užívat jen jičínských obecních mlýnů.[21] Železnice až do první poloviny 19. století neobdržela žádné tržní privilegium; právo konat tři výroční trhy a jeden trh týdenní získala až roku 1825.[22] Postavení železnických řemeslníků nepříznivě ovlivnilo také vydání robotního dekretu v roce 1646.[23] Jičínská městská rada v něm zrušila peněžní platy, které řemeslníci doposud odváděli místo roboty do městského důchodu, a zatížila je povinností vykonávat společně s ostatními ruční roboty, které oproti dosavadním zvyklostem navýšila. Degradaci na úroveň venkovských poddaných nesli železničtí měšťané velmi těžce, což se stalo příčinou jejich vleklých sporů s jičínskou vrchností.[24] Lze tudíž říci, že Železnice jako poddanské městečko města Jičína nedostala příliš šancí své městské funkce dostatečně posílit a rozvinout.

Úroveň řemeslné výroby ve městech a městečkách nejlépe vystihuje počet řemesel zde zastoupených. Nejstarší údaje o železnických řemeslnících můžeme čerpat z gruntovní knihy založené roku 1556, do které byly pro zachování kontinuity přeneseny záznamy od roku 1541 ze starší, nedochované gruntovní knihy.[25] Zachycuje tedy stav v době, kdy se Železnice stala majetkem města Jičína. Je však třeba vzít v potaz, že se jedná pouze o hrubé počty. Gruntovní

---

[19] NA, Desky zemské, inv. č. 45, Kvatern památný šerý, vejpisy 1554–1596, 1544–1600, Lit. C 22. [online] Dostupné z: https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=a6b65f3d-5b8c-45c7-a098-a71227963ce1&scan=359ac2fdb36b3b5875663614ba4fbbae [cit. 21. 3. 2022]. Viz též Národní archiv, Stará manipulace, sign. C 26/2, kt. 807.

[20] Vystavování piva na svém panství patřilo k obvyklým vrchnostenským pravomocem, okolo roku 1610 se Jičín tohoto práva dobrovolně zřekl ve prospěch své kumburské vrchnosti. Srov. MENČÍK, Ferdinand. *Dějiny města Jičína.* Jičín: Obec Jičínská, 1902, s. 223.

[21] SOkA Jičín, Archiv města Jičín (dále AM Jičín), inv. č. 37. Instrukce vydaná jičínským magistrátem pro obec železnickou roku 1631.

[22] SOkA Jičín, Archiv města Železnice, Císař František I. povoluje městysi Železnici konání tří výročních trhů a jednoho trhu týdenního, Vídeň 27. května 1825, nezprac.

[23] SOkA Jičín, AM Jičín, inv.č. 242, Radní protokol 1640–1649, fol. 119rv–120r.

[24] FRANCEK, J. Rebelie železnických poddaných, s. 54-56.

[25] SOkA Jičín, AM Jičín, Pozemkové knihy č. 2977, Gruntovní kniha městyse Železnice (*Liber contractuum Zeleznicensis)*, 1556–1628, nezprac. Opis v roce 1944 pořídil Ing. Rudolf Šolc viz SOkA Jičín, fond Václav Kozák, inv. č. 156, kar. č. 4.

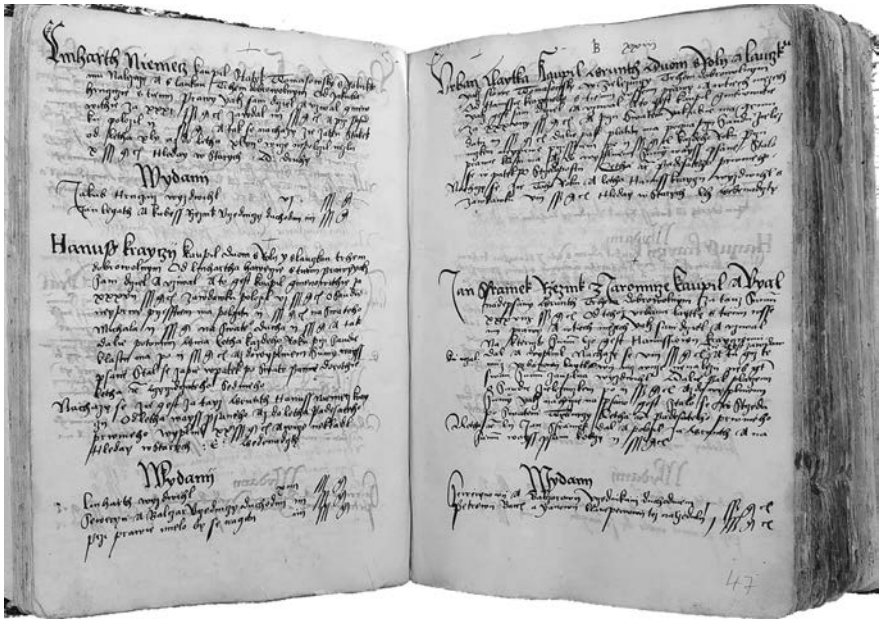

Obr. 4. *Gruntovní kniha městečka Železnice 1556–1628, SOkA Jičín (foto autorka).*

knihy sloužily primárně k zaznamenávání majetkových převodů nemovitostí a práv a povinností s nimi spojených. O příslušnosti k určité profesi lze usuzovat pouze nepřímo podle přídomků či příjmení, které nemusely být uváděny vždy důsledně.

Na základě gruntovních záznamů se nám v Železnici v letech 1541 až 1600 podařilo identifikovat celkem 57 řemeslníků, kteří zastupovali 18 výrobních oborů:

7 řezníků (Ješek starší 1545, Jan Šrámek 1551, Jiřík 1553–1555, Václav Košilka 1570, Pavel Zilka 1575, Lukáš Molenda 1585–1597, Václav Bílek, jináč Vacek, 1590–1593);

7 krejčích (Krištof 1542–1560, Hanuš, zvaný též Hans Němec, 1547–1564, Lukáš 1552–1553, Zich 1554–1566, Jakub 1562, Matěj 1573–1580 a Martin Tuž 1575);

7 tkalců (Matěj, řečený Masopust, 1546–1559, Vávra 1553, Jakub z Borového 1566–1595, Mikuláš Křepelka 1576, Martin 1579, Adam 1582–1600, Melichar 1592–1593);

6 hrnčířů (Jakub 1545, Jan 1560–1570, Kašpar 1565–1586, Jan Kalousek 1566–1595, Jíra čili Jiřík z Tvrze, 1574–1587, Jan Žrádlo 1587–1594);

6 kovářů (Vít 1541, Řehoř, zvaný též Říha, 1543–1571, Jakub Polák 1553–1561, Jiřík Podzimek 1570–1571, Jan Kovář 1581–1586, Jan Cuchta 1587–1598);

5 nožířů (Matěj Záhonek 1546–1566, Vavřinec, též Vávra, 1557–1589, Václav Holý 1566–1593, Pavel 1570–1574, Martin 1573);

4 ševce (Martin 1542, Matouš 1566–1583, Mikuláš 1566–1587, Tomáš Šiška 1585);

3 mlynáře (Beneš 1559–1566, Jan Šiška 1571–1586, Jiřík Pust 1600);

2 soukeníky (Blažek 1542, Václav, jinak též Vaněk řečený Košilka, 1553–1554);

2 bednáře (Martin 1553–1560, Šebesta 1554);

1 koláře (Jakub 1584);

1 kameníka (Řehoř 1589);

1 sklenáře (Řehoř 1600);

1 tesaře (Matouš 1592);

1 sedláře (Ondřej 1573);

1 pláteníka (Adam Urbánkův 1566);

1 valcháře (Jiřík 1558–1568);

1 pekaře (Bartoloměj 1558–1581).

Nejsilněji zastoupenými řemeslnými obory byli řezníci, krejčí, tkalci, hrnčíři, kováři, nožíři a ševci, tedy základní potravinářská, oděvní, textilní a kovodělná řemesla, která městečku a jeho blízkému okolí zajišťovala nejnutnější produkty běžné spotřeby. Zatímco počet krejčích, řezníků a kovářů zůstal po celé sledované období víceméně stabilní (v městečku se současně uživili tři až čtyři mistři), u některých profesí lze zhruba od sedmdesátých a osmdesátých let sledovat jistý početní nárůst (tkalci, hrnčíři, nožíři a ševci). I v těchto případech však v Železnici souběžně působili nanejvýš tři až čtyři výrobci stejné profese. Od osmdesátých let se v Železnici ojediněle objevují některé nové řemeslné obory (kameník, tesař, sklenář, kolář a sedlář) a naopak jiná řemesla mizí (bednáři, soukeníci, valchář, pláteník, pekař). Počet mlynářů je přirozeně podmíněn počtem mlýnů. Gruntovní kniha v Železnici zachycuje tři mlynáře, jejichž působnost na sebe časově navazuje. V Železnici byl také vrchnostenský mlýn, který však nezměnil svého majitele, a proto nás o něm gruntovní kniha neinformuje.

O velikosti městečka v polovině 16. století si lze učinit představu díky urbáři ze třicátých let 16. století.[26] Urbář eviduje feudální rentu, kterou z městečka odvádělo v té době ještě bradlecké vrchnosti celkem 51 tzv. osedlých. Ře-

[26] Viz pozn. 19.

meslné obory zaznamenává urbář pouze výjimečně, osobu identifikuje pomocí řemesla jen v sedmi případech, a sice jmenuje sladovníka, kuchaře, mečíře, puškaře, krejčího, ševce a soukeníka. Poněkud překvapivě se v tomto výčtu objevují i čtyři profese, které gruntovní kniha nezachytila. Zatímco výskyt sládka lze vzhledem k existenci pivovaru předpokládat, v případě kuchaře, mečíře a puškaře se jedná o úzce specializovaná řemesla, která nejsou pro městečko tohoto typu právě obvyklá. Mohlo se jednat o řemeslníky, kteří pracovali pro potřebu bradlecké vrchnosti, čemuž nasvědčuje i to, že v původní smlouvě o prodeji bradleckého panství městu Jičínu z roku 1539 si Albrecht z Valdštejna onoho puškaře ze Železnice vymiňuje pro sebe.[27]

Velikost městečka a počet řemeslníků se výrazně nezměnily ani v polovině 17. století. Berní rula roku 1654 v Železnici zaznamenala 54 usedlostí a 20 řemeslníků (6 tkalců, 5 řezníků, 4 ševce, 4 krejčí a 1 kováře).[28] Zhruba o sto let později zachytil tereziánský katastr v Železnici 84 hospodářů a usedlíků, z nichž se řemeslem živilo 25 osob: 15 tkalců, 6 krejčích, 3 řezníci, 1 švec. Mimoto je ve fasi uvedeno ještě 38 přadláků, 8 tkalců (s přádlem), 1 kovář, 1 řešetář, 1 košíkář a 1 zednický tovaryš.[29] Naznačený stav a struktura řemeslné výroby odpovídají charakteru řemeslnicko-zemědělského městečka, pro které je kromě relativně malé zalidněnosti a málo rozvinuté řemeslné výroby orientované na místní trh typický vysoký podíl zemědělské výroby v obživě obyvatel, kteří řemeslo často provozovali jen jako její doplněk.[30]

CHRONOLOGICKÝ VÝVOJ ŽELEZNICKÝCH CECHŮ

Problematikou železnických cechů se ve dvacátých letech minulého století zabýval Václav Kozák,[31] který v Železnici rozeznával celkem šest cechovních organizací: cech krejčovský, ševcovský, tkalcovský a mezulánický, mlynářský a krupařský, řeznický a nakonec cech sedmerácký. Václav Kozák shromáždil mnohé cenné údaje ze života železnických cechů, právě díky němu jsme měli

---

[27] SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 24, kt. 1, Smlouva o prodeji bradleckého panství městu Jičínu z roku 1539 (ve výsledku realizována jen částečně).

[28] PEŠÁK, Václav. *Berní rula. 13, Kraj Hradecký.* Praha: Státní nakladatelství učebnic v Praze, 1954, s. 256-257.

[29] *Tereziánský katastr český. Sv. 1, Rustikál (kraje A–CH).* Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1964, s. 167.

[30] JANÁČEK, Josef. *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha: ČSAV, 1961, s. 203–204.

[31] KOZÁK, V., *Řemeslnické pořádky,* s. 145–156. Z Kozákova článku později vycházela Radka Janků, která je autorkou přehledu vývoje řemesel a cechovních organizací okresu Jičín v publikaci *Historie a současnost podnikání na Jičínsku, Hořicku, Novopacku a Sobotecku*. Žehušice 2002, s. 22–24. ISBN 80-902919-8-8.

povědomí o existenci cechovních artikulí ševců z roku 1597, zcela však pominul chronologické určení vzniku jednotlivých cechovních organizací. Tento rest se nyní pokusíme v rámci možností daných pramennou základnou doplnit.

Obr. 5. *Pečetidlo cechu novoševcovského v Železnici z roku 1597, Vlastivědné muzeum Železnice (foto Simona Hrabalová).*

Nejstarším známým železnickým cechem je cech novoševcovský,[32] jehož existenci v roce 1597 dokládají cechovní statuta,[33] jež se stala podnětem k sepsání tohoto příspěvku. Ztotožňovat vydání nejstarších dochovaných cechovních artikulí se založením cechu může být velmi ošidné, protože cechovní archivy se zpravidla dochovaly ve značně torzovitém stavu. Mnohé cechovní dokumenty byly v průběhu věků, ať už vlivem různých válečných konfliktů, požárů či pouhou nedbalostí, nenávratně ztraceny. Z absence starších písemností tedy nelze automaticky usuzovat na neexistenci cechu. Přesto existuje určité vodítko, které nám může v tomto směru napovědět. Je-li totiž v úvodní pasáži cechovního privilegia zmíněno, že je uděleno cechovním mistrům a starším (cechmistrům) určitého řemesla, je zřejmé, že cechovní organizace již nějakou dobu existovala a že tyto artikule nejsou její „zakládací" listinou.[34] Cechovní statuta železnickým ševcům vydal roku 1597 sobotecký cech ševců a následně je potvrdil purkmistr a rada města Jičína. Sobotečtí cechmistři a mistři v naraci listiny uvádějí,

---

[32] Již od středověku se ševci rozdělovali na tzv. novoševce (též nováky či novětníky) a vetešníky (též flekýře). Zatímco novoševci šili obuv novou, vetešníkům bylo dovoleno ji pouze opravovat. Nováci a vetešníci si zřizovali samostatné cechovní organizace, a protože si často zasahovali do řemesla, docházelo mezi nimi zejména ve větších městech k častým sporům. Srov. WINTER, Zikmund. *Z městských živností.* Praha: J. Otto, 1925, s. 143–146.

[33] SOkA Jičín, Cech ševců Železnice, Purkmistr a rada města Jičína potvrzují cechovní artikule udělené cechem ševců města Sobotky mistrům téhož řemesla v městysu Železnici, 8. října 1597, nezprac.

[34] SMRŽ, Jiří. Kde všude lze (ne)nalézt cechovní artikule?: K problematice dochování písemností řemeslnických organizací v městských knihách. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2018, s. 351. ISBN 978-80-86852-86-7.

že *„jsou předstoupili před nás do plného cechu našeho ševcovského sousedé z městys Železnice řemesla našeho ševcovského, poddaní slovutných a opatrných pana purkmistra a rady i vší obce města Jičína nad Cidlinou, snažně nás všeho cechu žádajíce, oznámivší, že by také dobrý řád chtěli míti v řemesle svém v témž městys, kterým by se spravovati a obživovati mohli s manželkami i s dítkami svými podle vůle Pána Boha všemohucího, rozpustilým pak a nepořádným v řemesle svým překážky činiti nedopouštěti"*. Také jičínská městská rada potvrzuje artikule *„mistrům řemesla nového ševcovského z městys Železnice"*. Je tedy pravděpodobné, že rok 1597 je skutečným rokem vzniku tohoto cechu. Nasvědčuje tomu též cechovní pečetidlo, uložené ve sbírce Vlastivědného muzea v Železnici, jež je opatřeno letopočtem 1597.[35]

Jak známo, ševci patřili ve městech k nejstarším řemeslům, jež zakládala cechy. Impulzem k založení železnického cechu mohl být spor zdejších ševců a řezníků ve věci překupování loje, kůží a sádla. Když roku 1597 předložili železničtí ševci jičínské městské radě k potvrzení svá cechovní statuta, vyžádali si jejich doplnění o toto zvláštní ustanovení: *„A jakož jsou tíž mistři řemesla nového ševcovského na nás vznesli, že se jim v živnosti jich od řezníkův železnických překupováním loje, kůží a sádla překážka děje, žádajíc, aby to od nás zastaveno a přetrženo bylo. My znaje jich slušnou žádost, to týmž mistrům řemesla ševcovské[h]o, poddaným našim, tu milost činíme, aby oni takové koupě sami bez překážky týchž řezníkův užívati mohli."* Spory ševců s řezníky však pokračovaly

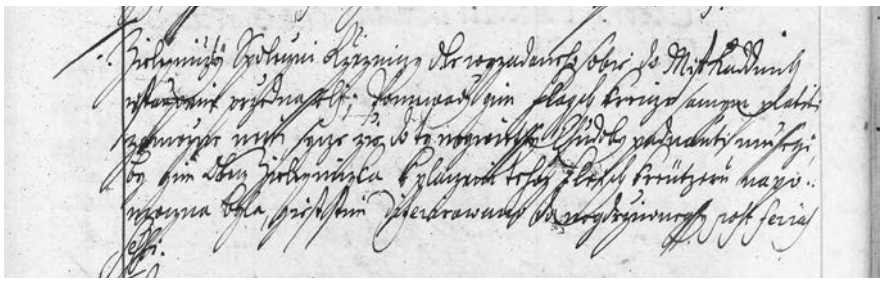

Obr. 6. *Zápis v knize protokolů práva konšelského ze dne 4. července 1720 týkající se železnických řezníků, SOkA Jičín (foto autorka).*

[35] Vlastivědné muzeum Železnice, Pečetidlo cechu ševcovského v Železnici z roku 1597. Materiál: mosaz; Tvar a rozměr plochy: okrouhlý o průměru 35 mm; Držadlo: mosazné křídlo; Výška typáře 40 mm; Opis: PECZET.CECHV.ZELEZNICKEHO+1597+; Jazyk: čeština; Písmo: humanistická majuskula, Popis obrazu: V pečetním poli je korunovaný štít zdobený rozvilinami se třemi škorněmi s ostruhami. Opis je mezi linkami.

dál, a proto zákaz činit ševcům překážky v živnostech jičínská městská rada řezníkům zopakovala ještě v instrukci pro železnické poddané v roce 1631.[36]

Zda v této době v Železnici existoval také cech řezníků, nelze s naprostou jistotou říci. Vlastní písemnosti tohoto cechu se dochovaly až od druhé poloviny 18. století. Řezníci patřili v 16. století v Železnici k nejsilněji zastoupeným řemeslným oborům, šest masných krámů v městečku uvádí již výše zmiňovaný urbář ze třicátých let 16. století. Nicméně v archivních pramenech se nám první výslovný důkaz existence tohoto cechu podařilo najít až k roku 1733, kdy železničtí mistři řezničtí a punčochářští, inkorporovaní v jeden cech, žádali o konfirmaci svých artikulí, vydaných ve smyslu generálního řemeslnického patentu z roku 1731.[37] Odpověď na otázku, kam spadají počátky cechu železnických řezníků, jsme se pokusili hledat také v městských knihách. Prošli jsme protokoly práva konšelského z let 1706–1720 a 1724–1733,[38] avšak v souvislosti se železnickými řezníky se zde cechovní organizace před rokem 1733 nikde nezmiňuje. Naopak když v letech 1719 a 1720 řešil jičínský magistrát požadavek, aby se železnická obec podílela na placení poplatků z masných krámů, které byly již od roku 1701 zpustlé, hovoří vždy důsledně o *„společných řeznících železnických"*.[39] Pokud by v té době existoval cech, zajisté by ho v jednání s městskou radou zastupovali cechmistři, jak tomu bylo u ostatních cechovních organizací. Také v gruntovních knihách městečka Železnice se v 17. století vyskytují zmínky o cechovní korporaci pouze ve spojitosti se ševci.[40] Počátky řeznického cechu tedy zřejmě spadají až do dvacátých či začátku třicátých let 18. století. Řezníci přitom nevytvořili samostatný cech, ale jak již bylo výše naznačeno, spojili se s místními punčocháři.

Nedlouho předtím získaly svá statuta také železnický cech tkalcovský a cech krejčovský. V roce 1717 udělili tkalcům z městyse Železnice svá pravidla a ustanovení starší cechmistři a mladší mistři cechu tkalcovského města Jičína[41] a v roce 1719 vidimoval mistrům krejčovským své artikule jičínský cech krejčích.[42] V obou případech jsou příjemci artikulí *„mistři a sousedé z městysu Železnice"*. Budeme-li tedy vycházet z již výše naznačené premisy, je možné roky 1717 a 1719 považovat za léta vzniku těchto dvou cechů. Zcela spolehlivé in-

[36] SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 37, kt. 1.
[37] NA, Stará manipulace, sign. P 106/J21, kt. 1744.
[38] SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 246–249, kn. č. 19-22 (léta 1720–1724 se nedochovala).
[39] SOkA Jičín, AM Jičín, inv. č. 247, kn. č. 20, fol. 153v, 155r, 183r, 190r, 192r.
[40] SOkA Jičín, AM Jičín, Pozemkové knihy č. 2977, 2978, nezprac.
[41] SOkA Jičín, Cech tkalců Jičín, inv. č. 2, kar. č. 1.
[42] SOkA Jičín, Cech krejčích Jičín, inv. č. 1, kar. č. 1.

formace o železnických ceších pak máme z roku 1739, kdy bylo v souvislosti s distribucí generálních cechovních artikulí realizováno i jakési statistické šetření o cechovních korporacích v jednotlivých lokalitách. V Železnici se tehdy uvádí cech tkalcovský (8 mistrů), cech řeznický a punčochářský (4 řezničtí mistři a 2 punčochářští mistři), cech krejčovský (6 mistrů) a cech ševcovský (4 mistři).[43] V roce 1782 založili cech také železničtí mlynáři a krupaři, kteří se osamostatnili od jičínského cechu. Stálo je to nemalé úsilí, jak vyplývá z pamětního zápisu v úvodu cechovní knihy počtů, a trvalo to celé dva roky, než se jim podařilo přesvědčit magistrátní komisi o opodstatněnosti jejich důvodů.[44] Jako poslední v Železnici vznikl v roce 1825 cech spojených řemesel, jenž sdružoval mistry truhlářské, sklenářské, kovářské a zámečnické.[45]

Z uvedeného vyplývá, že cechovní organizace se v městečku Železnici konstituovaly jen velmi pozvolna. První a dlouho zřejmě jediný cech vytvořili roku 1597 ševci, přičemž iniciativa vzešla pravděpodobně ze strany samotných řemeslníků. Svou roli zde zřejmě sehrál spor s místními řezníky. Jičínský magistrát sice nestál jejich snaze v cestě, ale sám očividně žádný zvláštní zájem na zakládání cechovních korporací ve svém poddanském městečku neměl, protože další cechy se v Železnici objevují až na počátku 18. století.

ARTIKULE ŽELEZNICKÉHO CECHU NOVOŠEVCOVSKÉHO Z ROKU 1597

Cechovní artikule, nazývané též cechovní pořádky, řády, statuta či privilegia, byly základním normativem, který definoval podmínky členství v cechu, jeho vnitřní organizaci i postavení v rámci městského hospodářství. Podnět k sepsání cechovních řádů mohla dát vrchnost či městská rada, často však iniciativa vzešla přímo od řemeslníků. Ti si mohli vytvořit svůj vlastní řád, zcela běžná však byla praxe, kdy požádali o vydání opisu již stávajících artikulí jiný cech. Platnost cechovních řádů byla vždy vázána na souhlas příslušné vrchnosti.[46] Pokud se tedy jednalo o vidimus artikulí jiného cechu, měla listina vydavatele dva. Tak tomu bylo i v případě cechovních statut železnických ševců, kteří roku 1597 požádali o vydání opisu artikulí novoševcovský cech v Sobotce, který jim následně potvrdila jičínská městská rada. Listina nalezená v muzeu v Že-

[43] ANM, Topografická sbírka F, sign. F264, Železnice, kar. č. 213.

[44] SOkA Jičín, Cech mlynářů a krupařů Železnice, Kniha cechovních počtů, 1782–1856, nezprac.

[45] SOkA Jičín, Cech spojených řemesel Železnice, Žádost železnických truhlářů, sklenářů, kovářů a zámečníků o povolení vytvořit samostatný cech z roku 1825, nezprac.

[46] EBELOVÁ, Ivana. *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*. Praha: Scriptorium, 2002, s. 32–33. ISBN 80-86197-33-6.

leznici však byla ověřena pouze pečetí města Jičína, což zpočátku působilo poněkud matoucím dojmem, jelikož soboteckýcech v koroboraci avizoval, že *„pro lepší toho jistotu a uvěření pečetí naší cechovní sme ji upečetiti dali"*. Vysvětlení se nám podařilo najít v Archivu Národního muzea v Praze, kde jsme objevili původní vidimus artikulí soboteckého cechu vydaný železnickým ševcům o velikonočním úterý roku 1597,[47] tj. 1. dubna 1597.[48] Celý proces vydání listiny proběhl tak, že nejprve železničtí ševci s povolením své vrchnosti požádali sobotecký cech o vydání vidimátu jejich artikulí. Tuto listinu pak předložili jičínskému magistrátu ke schválení, které však nebylo uděleno zcela automaticky. Jičínská městská rada učinila v textu několik drobných úprav, a navíc jej

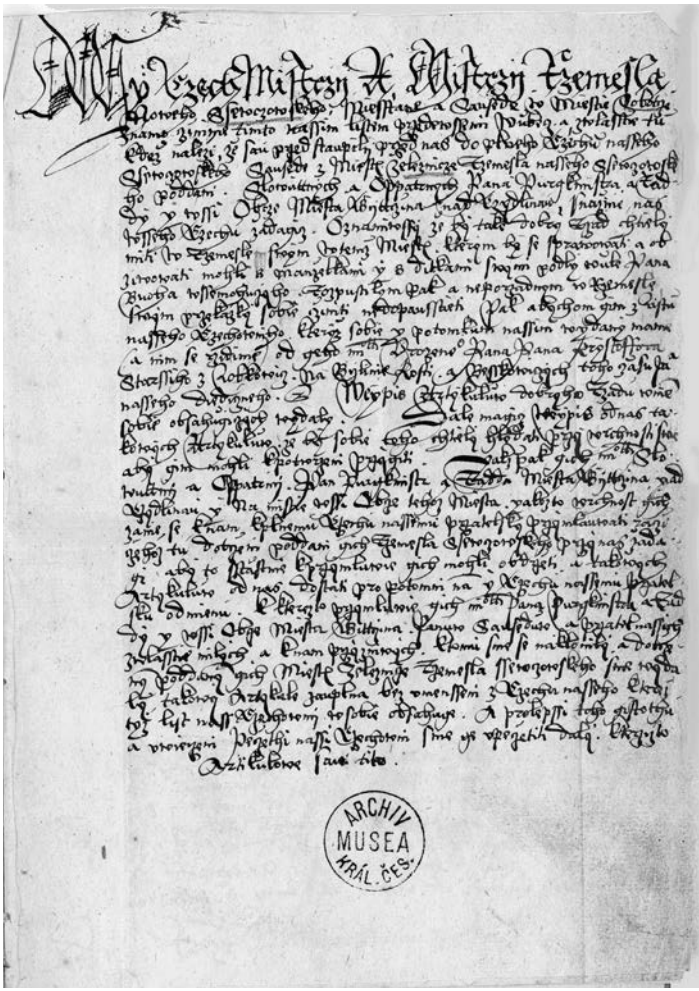

Obr. 7. *Artikule cechu novoševcovského v Železnici vydané cechem novoševcovským v Sobotce 1. dubna 1597, Archiv Národního muzea, Topografická sbírka F (foto ANM Praha).*

[47] ANM, Topografická sbírka F, sign. F219, Sobotka, kar. č. 174, Cech novoševcovský v Sobotce vydává opis svých artikulí ševcům v Železnici, Sobotka 1. dubna 1597. Orig., čes., pap., konvolut, 8 fol. (popsány 4 fol., první a poslední fol. pergamen), 198 x 280 mm, přitištěná pečeť vydavatele. O existenci opisu cechovních artikulí soboteckých ševců z roku 1597 v Archivu Národního muzea se zmiňuje Zikmund Winter, viz WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. V Praze: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913, s. 195.

[48] FRIEDRICH, Gustav. *Rukověť křesťanské chronologie*. V Praze: Filosofická fakulta University Karlovy, 1934. s. 161.

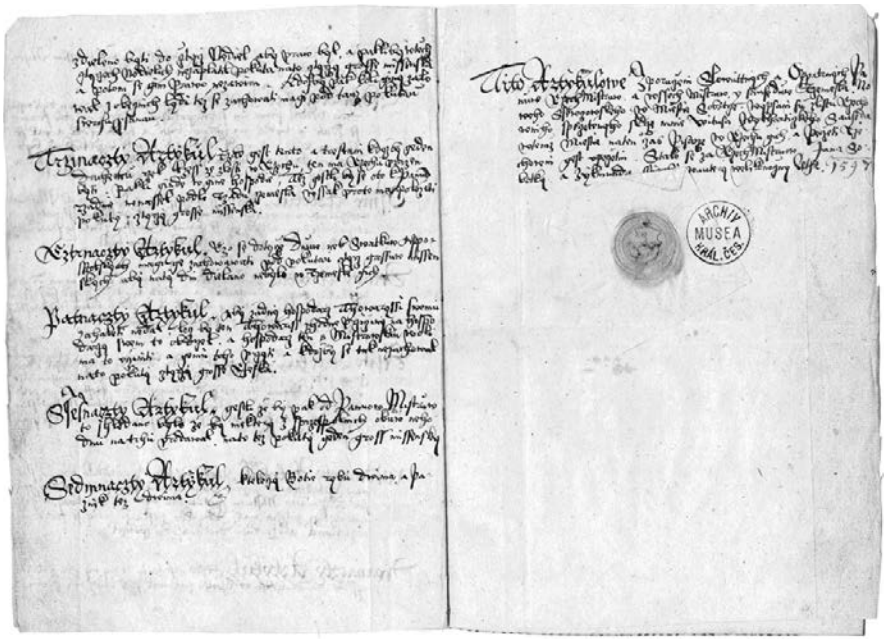

Obr. 8. *Artikule cechu novoševcovského v Železnici vydané cechem novoševcovským v Sobotce 1. dubna 1597 – poslední dvě folia, Archiv Národního muzea, Topografická sbírka F (foto ANM Praha).*

doplnila o dovětek týkající se sporu železnických ševců a řezníků. V této definitivní podobě pak statuta potvrdila a městskou pečetí ověřila ve středu po památce sv. Františka léta Páně 1597,[49] tj. 8. října 1597.[50] Otázkou je, proč železničtí ševci požádali o artikule v Sobotce, když v té době existoval cech ševců i v Jičíně. O možných důvodech lze uvažovat jen hypoteticky. Snad se chtěli v jistém smyslu alespoň částečně vymanit z přímého vlivu Jičína. Nelze také vyloučit, že jičínský cech se založením cechu v blízké Železnici nesouhlasil a odmítl opis artikulí vydat. Svou roli mohla hrát i finanční stránka, neboť za propůjčení statut se platilo.

Cechovní statuta soboteckých ševců pocházejí z druhé poloviny 16. století. Přesné datum jejich vydání není známo, stalo se tak však za vlády Kryštofa z Lobkovic, který kostecké panství vlastnil v letech 1556–1589. Tyto nejstarší

[49] SOkA Jičín, Cech ševců Železnice, Purkmistr a rada města Jičína potvrzují cechovní artikule udělené cechem ševců města Sobotky mistrům téhož řemesla v městysu Železnici, Jičín 8. října 1597, nezprac. Orig., čes., pap., konvolut, 8 fol. (popsáno 5 fol.), 195 x 320 mm, přitištěná pečeť vydavatele.

[50] Viz pozn. č. 48.

artikule soboteckých ševců byly zničeny během třicetileté války, jak se dozvídáme z artikulí vydaných roku 1651.[51] O to větší význam má nález železnických statut, která nám zpřístupňují obsah těchto ztracených starších artikulí. Zajímalo nás, do jaké míry se původní statuta ze 16. století lišila od statut z roku 1651.[52] Zjistili jsme však, že mladší statuta jsou po obsahové stránce s těmi staršími zcela totožná. Heřman Černín a následně i jeho synovec Humprecht Jan Černín ševcům konfirmovali jejich původní artikule, vydané Kryštofem z Lobkovic, v nezměněné podobě.[53]

Cechovní řád železnických, potažmo soboteckých ševců je formulován relativně stručně a jednoduše. Tvoří jej celkem 17 článků, jež z obsahového hlediska postihují především vnitřní organizaci cechu. Nejvíce pozornosti je věnováno podmínkám přijetí do cechu a získání mistrovství. Povinnosti spojené se vstupem do cechu jsou přitom až překvapivě mírné. Artikule zcela pomíjejí požadavek předložení potřebných dokumentů a nestanovují žádné poplatky za přijetí, a to dokonce ani obvyklé naturálie v podobě vosku, piva a svačiny. Kandidát mistrovství však musel projít poměrně zdlouhavou přijímací procedurou a žádat o přijetí do cechu dokonce čtyřikrát. Nejprve ho v cechu ohlásil mistr, kterého požádal, aby mu dopomohl k řemeslu. Pokud nikdo z cechmistrů nic nenamítal, musel tovaryš či mladší mistr rok nebo více u svého mistra řádně pracovat, aniž by však dostal záruku, že bude do cechu přijat. Osvědčil-li se, oznámil to jeho mistr v cechovním shromáždění o druhých suchých dnech.[54] Teprve pak bylo tovaryši přislíbeno přijetí do cechu pod podmínkou, že se zaváže řídit cechovními řády. V třetí suché dny mohl kandidát osobně vstoupit do cechovní schůze, a chtěl-li žádat o mistrovskou živnost, pak musel ve čtvrté suché dny před mistry v plném cechu *„řemeslo svou rukou ukázat"*. Vstup do cechu byl tedy otevřený všem případným zájemcům, kteří prokázali dostatečnou kvalifikaci.[55]

Provedením mistrovských kusů se zabývá druhý až čtvrtý artikul. Ševci měli vyhotovit pět párů bot: měli skrájet a ušít dobré škorně, boty z telecí kůže, kožený punčoch, ženský střevíc a tříkusý střevíc po starodávnu. Ve čtvr-

---

[51] BÍLEK, Karol. Cechy města Sobotky. In: *Sborník prací východočeských archivů,* 1986, sv. 6, s. 243.

[52] SOkA Jičín, Cech ševců Sobotka, ref. č. 1//1.

[53] Míněno ve vztahu k původnímu opisu artikulí vydanému soboteckým cechem dne 1. dubna 1597, jenž je uložen v Archivu Národního muzea. Artikule potvrzené jičínským magistrátem již drobné odchylky vykazují.

[54] Jako suché dny čili kvatembry jsou čtyřikrát do roka (v týdnech po třetí neděli adventní, po první neděli postní, ve svatodušním týdnu a po svátku Povýšení sv. Kříže) označovány středa, pátek a sobota.

[55] Srov. ČECHURA, Jaroslav. Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století. In: *Jihočeský sborník historický*, 1989, 58, s. 113-124, passim. ISSN 0323-004X.

tém artikulu se pak praví: „*Když se k tomu okazování připraví, má starším mistrům oznámiti den napřed, aby se slušně k jeho potřebě sjíti mohli. Nazejtří k jeho mistru se sejdou, povolajíc a pozovíc obecních mistrův dvou nebo tří, aby při krájení byli. Tu bude při přítomnosti a před mistry krájeti jmenovanou pateru obuv, a když skrájí dobře, tu na ten čas bude přijato. Dotud až to ušije a na trh vynese, tu se mají všickni mistři cechovní sjíti a ohledati, tu uznajíce dobře uděláno a ušito býti, rozkázáno bude tomu jistému prodávati. A potom, když bude v cechu jsa přijat, budou jemu řády oznámeny, kterak se bude míti v cechu chovati.*"

Značný důraz je kladen na řádné a slušné chování členů cechu. V osmém artikulu je ustanoveno: „*Kdo by se na hospodě z cechovních mistrů[v] neřádně a neuctivě neb nezbedně měl a choval, pokuta j[es]t na to, že má trpěti trestání, pokudž by se pánům starším zdálo i panu otci tu, kdež hospody užívají, jakž by uznáno bylo.*" A artikul třináctý k tomu dodává: „*Když by jeden druhému řekl lžeš ze zlosti v cechu, ten má cechu prázen býti, pakli by jinde v jiné hospodě. Též jestli by se o to k pánům řádně nenašel podle řádu řemesla, však proto má položiti pokuty čtyry groše míšeňské.*"

Povinností mistrů bylo v případě potřeby dostavit se neodkladně do cechu. Kdyby někdo „*nepřišel aneb starším mistrům se neohradil, pokuty na to jeden groš míšeňský*" (šestý artikul). Podle pátého artikulu stejně vysokou pokutu mistr platil, když „*obeslání se stalo pro pohřeb a kdo z mistrův se k tomu nenašel*". V původních soboteckých statutách zahrnoval pátý artikul i povinnou účast při procesích, v železnických statutách je však tato pasáž vypuštěna. Jasně se zde projevila rozdílná konfesijní příslušnost těchto městských obcí. Zatímco Sobotka jakožto poddanské město katolicky orientovaných Lobkoviců inklinovala ke katolictví,[56] v Jičíně a Železnici převládali nekatolíci.[57]

Záležitosti učedníků a tovaryšů specifikovány příliš detailně nejsou. V případě učedníků není požadováno předložení listu o řádném manželském původu a nejsou pevně stanoveny poplatky za vyučení. V artikulu sedmém se praví: „*Učedník tímto pořádkem má učen býti, však dvě neděle prvé má sobě pokusiti. Bude-li [se] na obě straně zdáti a líbiti, má zjednán býti, a to do roka. A jak se smluví, bude povinen učedník vručiti a také učedník má býti dobrých starších zachovalých a sám taky zachovalý býti má.*" Zájmy tovaryšů hájí artikul dvanáctý, který nařizuje, „*kdyby kdo z tovaryšův na druhého v cechu žaloval pro dluh, má*

---

[56] Srov. BÍLEK, Karol a kol. *Malé dějiny Sobotecka: příroda, osobnosti, data, události. I. díl.* Sobotka: Město Sobotka, 2008, s. 94-101. ISBN 978-80-254-2534-3.

[57] Srov. FRANCEK, Jindřich. *Dějiny Jičína*. V Praze: Rybka, 2010, s. 138-139. ISBN 978-80-87067-81-9; KOZÁK, Václav. Historický kalendář města Železnice na rok 1948. In: *Kronika Železnicka*, 1948, roč. 3, č. 1, s. 3.

jemu dopomoženo býti do čtyř neděl, a vedle pořádku aby práv byl, a pakli by v těch čtyrech nedělích nezaplatil, pokuta na to čtyry groše míšeňské". Na druhou stranu pak pod stejnou pokutou čtyř grošů artikul patnáctý nabádá, „*aby žádný hospodář tovaryši svému zaháleti nedal, leč by ten tovaryš z hodné příčiny na hospodáři svém to obdržal*".

Pravidla vlastního provozování živnosti řeší artikule relativně stručně. Pod pokutou čtyř grošů míšeňských „*žádný jeden druhému na trhu nemá od jeho šráku kupce odvolávati a nabízeti…*" (devátý artikul), „*v koupi aby jeden druhého nepředcházel… a čeledi jeden druhému aby nevyluzoval*" (artikul desátý). Dále platí zákaz práce během svátků (artikul čtrnáctý). Dohled nad kvalitou zboží upravuje artikul šestnáctý, který byl oproti původnímu znění soboteckého řádu nejvíce pozměněn. Zatímco v Sobotce se pokuta za prodej nekvalitního zboží vztahovala pouze na přespolní řemeslníky, železnická statuta dohled rozšířila i na cechovní výrobce: „*Jestliže by pak od pánův mistrův to shledáno bylo, že by některý [ze] spolu cechovních (ano i přespolních) obuv nehodnou buď doma, neb na trhu prodával, na to též pokuty jeden groš český. Ano i ta povinnost starších bude, aby začasté k spolu cechovním svým dohlíželi, aby řemeslo své spravedlivě užitečně dělali tak, aby od lidu na ně naříkáno a žalováno nebylo, a pakli by to od starších přehlíženo aneb pominuto bylo, jakou pokutou trestáni a pokutováni býti mají, pan purkmistr, páni města Jičína nad Cidlinou toho v moci své pozůstávají.*" Poslední, sedmnáctý artikul zdůrazňuje, aby při výrobě použili „*k telecí botě rybu dvěma a pazník též dvěma pod pokutou jednoho groše míšeňského*".

Z celkového hlediska můžeme konstatovat, že statuta nejsou příliš uceleně a systematicky propracovaná a nepostihují všechny sféry cechovního života. Poněkud překvapivě schází především články uplatňující tržní monopol. Kromě podřízení kontrole kvality zboží z nich pro necechovní a přespolní řemeslníky nevyplývají žádná omezení. V této souvislosti se nabízí myšlenka, zda právě tento fakt nemohl přispět k tomu, že jičínský magistrát povolil železnickým ševcům žádat o opis artikulí v Sobotce. Dalším výrazným znakem je absence poplatků za přijetí do cechu, což značí jeho otevřenost širokému okruhu případných zájemců. Vzhledem k tomu, že si soboteční ševci nechali v roce 1651 tento cechovní řád v nezměněné podobě potvrdit znovu, zdá se, že tato ustanovení každodenní praxi maloměstského řemeslníka vyhovovala.

Mgr. Alena Jurigová
Státní okresní archiv Jičín

Zunftartikel der Neuschuster in Železnice von 1597. Beitrag zu der Geschichte des Zunftwesens im Marktflecken Železnice

Železnice (Eisenstädtl) war ein kleiner Marktflecken mit Handwerkern und Landwirtschaft, dessen Entwicklung wesentlich dadurch beeinflusst wurde, dass er in den 1540er Jahren zum untertänigen Städtchen der Stadt Jičín (Jitschin) bestimmt wurde. Die hiesige Handwerksproduktion war nicht sehr entwickelt und die Zünfte konstituierten sich da nur allmählich. Die erste und wahrscheinlich über lange Jahre hinweg einzige Zunft wurde 1597 von den Schustern gegründet, andere Zünfte erscheinen erst zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Die Zunftartikel der Schuster von Železnice von 1597, die eine Abschrift der Schusterzunftartikel in Sobotka sind, haben sich in zwei leicht unterschiedlichen Versionen erhalten. Beglaubigte Artikel, die am 1. April 1597 von der Schusterzunft in Sobotka an die Schuster in Železnice herausgegeben wurden, befinden sich im Archiv des Nationalmuseums in Prag. Unlängst wurden im Vlastivědné muzeum v Železnici (hiesigen heimatkundlichen Museum) Artikel gefunden und dem Staatlichen Bezirksarchiv in Jičín übergeben, die am 8. Oktober 1597 das Jitschiner Magistrat bestätigte. Die Zunftstatuten bestehen aus insgesamt 17 Artikeln, die sich inhaltlich hauptsächlich der innerlichen Zunftorganisation widmen. Interessant ist die Absenz von Gebühren für den Zunftbeitritt, was auf die Offenheit gegenüber einem breiten Interessentenkreis hinweist und auf minimalen Schutz des hiesigen Marktes vor zunftfremden und anderswo ansässigen Handwerkern deutet.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

O ZNAKU MĚSTA JILEMNICE*

Stanislav Kasík

První zmínka o Jilemnici v historických písemných pramenech je nepřímá. Byla učiněna dne 21. července 1350 v listině papeže Klementa VI., zmiňující Bohunka Předslavova z Jilemnice („*Bohunconi Przedslai de Gilemnicie*"), klerika pražské diecéze.[1]

Jilemnice patřila k panství hradu Štěpanice, drženém pány z Valdštejna, až do roku 1492. Dne 22. června 1492 byla mezi Hynkem z Valdštejna a z Jilemnice a Heníkem z Valdštejna a ze Štěpanic (strýc a synovec) uzavřena česky psaná smlouva o dělení panství Štěpanice a vložena do desk zemských. Podrobně vyjmenovává, co ke kterému dílu patří a popisuje průběh hranice mezi jednotlivými díly.[2]

Smlouva upravuje rozdělení městečka Jilemnice na dva díly. Podle smlouvy připadlo Hynkovi z Valdštejna na jeho díl z Jilemnice tvrz, poplužní dvůr, polovina městečka, domů, krčem a kmetcích dvorů s platy. Je zmíněna „horní strana" městečka Jilemnice, která nesla takové označení už dříve a původně byla součástí štěpanického panství. Patří nyní k Hynkově polovině se vším příslušenstvím a platy, které z této *strany městečka* již držel. K Hynkově dílu podle smlouvy patřila celá řada vsí – Jilm, Hrabačov, Martinice, městečko Purklín, pustá ves Roztoky, v Kruhu kmetcí dvory s platy, pustá ves Jestřebí,

* Barevné obrázky k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. I–III.

1 ZACHOVÁ, Jana (ed). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V. Fasciculus 3.* Dolní Břežany: Scriptorium, 2000, s. 466, č. 899. ISBN 80-86197-12-3. LUŠTINEC, Jan. *Jilemnice. Zmizelé Čechy*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 5. ISBN 978-80-7185-824-9. LUŠTINEC, Jan. *Jilemnice: historická zastavení.* Jilemnice, 2000, s. 10 (dále LUŠTINEC, 2000). ISBN 80-238-6376-2.

2 DONTH, Franz – DONTH, Hans H. *Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert*. Wissenschaftliche Materialien und Beiträge zur Geschichte und Landeskunde der böhmischen Länder. Heft 17. München: Collegium Carolinum, 1974, s. 52-63.

Mříčná celá, Kundratice ves celá s pustou tvrzí, celé vsi Přední Ždírnice a Čistá, v Roprachticích a Sytové kmetcí dvory s platy, celé vsi Jablonec a Kunčice, pustá ves Vojtěšice s velkým mlýnem.

Heníkův díl zahrnoval hrad Štěpanice s poplužními dvory a poplužím, půl městečka Jilemnice „*a to doleynj strana*", s příslušenstvím, důchody a podacím kostela sv. Vavřince. Dále vsi Jilem, Víchová, Křížlice, Štěpanice, Mrklov, Branná s podacím pro oba zdejší kostely, celé vsi Javorek, Lhotka, Slemeno, Zadní Ždírnice, ve Valteřicích a Borovnici dvory kmetcí s platy, celé vsi Rabné a Poniklá.

Od zmíněného valdštejnského dělení v roce 1492 byla Jilemnice rozdělena na dvě části s různými vlastníky. Během 16. století byl hrad Štěpanice opuštěn a novým sídlem vrchnosti se stala Horní Branná. Valdštejnové ji drželi až do roku 1606, kdy Adam z Valdštejna postoupil panství Václavu Zárubovi z Hustířan. Po jeho smrti v roce 1632 získal Horní Brannou do dědičného držení Albrecht z Valdštejna, vévoda z Frýdlantu. Ten pak v roce 1632 prodal Štěpanice s Brannou jako léno frýdlantského vévodství svému švagrovi Ottovi Friedrichovi hraběti z Harrachu (†1639). Po zavraždění Albrechta z Valdštejna v Chebu v roce 1634 byl jeho majetek konfiskován. Harrach pak v roce 1638 získal panství Štěpanice-Branná do dědičného držení.

Někdy po roce 1513, kdy se připomíná Hynek Štěpanický z Valdštejna jako vlastník Jilemnice, bylo jilemnické panství prodáno pánům z Újezdce a Kúnic (Kounic). V roce 1522 je zde jmenován Arnošt z Újezdce a z Kunic, ale kupcem panství pravděpodobně byl už jeho otec Jan († c. 1516). Za účast v protihabsburském povstání byl Arnošt Jilemnický z Újezdce v roce 1547 souzen a pokutován uvedením jeho statků v manství. Když Arnošt v roce 1561 zemřel, tak dědil jilemnické panství syn Záviš. V roce 1562 byl o novém majiteli manského statku Jilemnice učiněn zápis do desk dvorských.[3]

Záviš z Újezdce docílil toho, že mu dne 16. října 1574 bylo jilemnické panství propuštěno z manství a dáno do dědičného držení. Zápis do desk zemských byl proveden po zaplacení odstupného 1 000 kop gr. Vklad uvádí rozsah jilemnického panství: „*Jilemnice tvrz, dvůr, polovice městečka, vsi Martinice, Karlov, Jablonec, Vojtěšice, Jestřebí celé, Hrabačov, Jilem, Rovnačov, Roztoky, Zásadka co tam má, městečko Purklín co tam má, vsi Kruh, Smiřično, Kunratice, Rozprachtice, Sytová co tam má, huť sklenná ve vsi Rokytnici, polovice hamru v Hrabačově.*"[4]

---

[3] Národní archiv, desky dvorské, Kvatern červený zápisný starý (1563–1671), č. 64/314.

[4] SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl V. Podkrkonoší. Praha 1887, s. 244 (dále SEDLÁČEK, *Hrady*).

V roce 1577 zemřel Záviš z Újezdce bez mužských potomků. Jilemnické panství dědila jeho setra Anna, provdaná za Viléma Křineckého z Ronova. Po jejím úmrtí v roce 1583 se vlastníky Jilemnice stali její synové Dobromysl a Albrecht Gottfried Křinečtí. Nakonec ji držel Albrecht Gottfried sám. Zemřel v roce 1612. V závěti odkázal Jilemnici manželce Kateřině Křinecké ze Stropčic a dcerám Anně Rozíně, Aleně Eustachii a Barboře Alžbětě. Sestry Křinecké z Ronova v roce 1624 postoupily Jilemnici Albrechtovi z Valdštejna, vévodovi z Frýdlantu, s tím, že jim byl prodaný statek ponechán v užívání až do zaplacení trhové sumy. Do zavraždění Albrechta z Valdštejna v roce 1634 v Chebu nebylo jilemnické panství zaplaceno a sestrám bylo ponecháno ve vlastnictví. V roce 1637 prodaly Jilemnici Janu Vilémovi Harantovi z Polžic a Bezdružic, který byl manželem Barbory Alžběty Křinecké.

Z manželství Jana Viléma Haranta a Barbory Křinecké vzešli dva synové, Kryštof Gottfried a Adolf Vilém. Ti se v roce 1664 podělili o dědictví po otci. Mladší Adolf Vilém obdržel *„díl zámku v Jilemnici se čtvrtinou městečka Jilemnice a vsi Hrabačov, Smiřično, Kunratice, Sytový, Rozprachtice, Kruh, Svojky, Jestřebí, Rokytnice a nově založené Kaltenberg a Gränzdorf"* (dnes Studenov a Hranice, místní části Rokytnice nad Jizerou). Kryštof zemřel v roce 1670 a jeho díl Jilemnice dědil Adolf Vilém. Adolf Vilém Harant z Polžic se oženil s Annou Františkou ze Schönfeldu a měl s ní syna Františka Pavla, který při úmrtí otce v roce 1675 byl nezletilý a v poručenské správě své matky. František Pavel Harant v roce 1701 prodal Jilemnici s příslušenstvím Ferdinandu Bonaventurovi hraběti z Harrachu. Ten připojil koupený statek k panství Štěpanice-Branná.[5] Harrachové pak drželi štěpanicko-jilemnické panství (resp. panství Jilemnice-Branná) až do konce vrchnostenské správy, která byla v roce 1850 nahrazena správou státní.[6]

Byl vysloven názor (s relativizujícím otazníkem), že Jilemnice mohla být městečkem již při první zmínce o farním kostele v písemných pramenech v roce 1352.[7] Pro takovou domněnku však nemáme žádný potvrzující doklad. Zdá se, že Jilemnice byla původně trhovým místem a vznik trhu je možné spojit s hornickými činnostmi, doloženými v místě již v 15. století.[8] Můžeme si být jisti, že podhůří Krkonoš a Krkonoše samotné byly oblastí intenzivní činnosti prospektorů, hledajících ložiska rud kovů, a následného dolování.

---

5 SEDLÁČEK, *Hrady V.*, 1887, s. 244-245.

6 KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl.* Praha: Libri, 1997, s. 677-679. ISBN 80-85983-14-1 (dále KUČA, *Města*).

7 KUČA, *Města II*, 1997, s. 677.

8 www.mestojilemnice.cz, kapitola *O městě*.

Nacházeny byly zejména rudy železa. U Herlíkovic a v okolí Poniklé jsou zprávy o dolování rud kovů zaznamenány od 14. století.[9]

Důlní podnikatelé museli zajistit horníkům potraviny, protože ti se zemědělskou činností nezabývali a nemohli být samozásobiteli. Potřebu zásobování potravinami zprostředkoval trh. Jilemnice pravděpodobně vznikla právě s tímto záměrem. To může dokládat poměrně velká plocha dnešního náměstí. Existence trhu vyžadovala určitou míru jeho organizování, ochrany kupujících i prodávajících, trestání krádeží a nepoctivých prodejců. Policejní, soudní i trestní záležitosti byly v kompetenci rychtáře, kterému byli ku pomoci i místní obyvatelé. Tak se vytvořilo vhodné prostředí pro vznik samosprávných struktur. Trhové místo bylo obvykle předchůdcem sídla, pojmenovaného jako městečko (městys) a nakonec jako město. Rychtáře a přísežné později nahradil purkmistr s konšely. Ti vstupovali do různých forem vztahů nejen k obyvatelům sídla, ale i k blízkému a vzdálenějšímu okolí. Byly vydávány listiny a jejich pravost a právní závaznost obsahu zajišťovaly pečeti. Tím, že se Jilemnice v roce 1492 rozdělila a patřila dvěma různým vrchnostem, byla také spravována dvěma různými úřady. Svědčí o tom i užívané pečeti.

Na počátku pojednání o pečetích města Jilemnice a jeho znaku je potřebné sdělit, že znak mu nikdy nebyl udělen panovníkem. Znak se vyvinul z pečetního obrazu, kterému byla v určité době dána heraldická barevnost.[10] Obsah pečetního pole jilemnických pečetí byl v podstatě trvale shodný a zobrazoval listnatý strom. Tradice sděluje, že jde o jilm, který podle zprávy z roku 1788 stával uprostřed náměstí.[11]

Semilský archivář Timoteus Čestmír Zelinka v roce 1970 spekuloval o jilemnickém znaku sdělením, že „*...dlouhou řadu let neměla Jilemnice svůj vlastní znak, který se jinak pravidelně uděloval městečkům při jejich vysazení*", s odvoláv-kou na *Středověkou kolonizaci v českých zemích* od J. V. Šimáka. Absenci listin se vztahem k městu zdůvodňuje několika požáry města, kdy za své vzala i radnice a písemnosti zde uložené.[12] Zelinkova úvaha o „pravidelnosti udělování znaků městečkům při jejich založení" je spekulativní. Takové udělování znaků vůbec nebylo pravidlem a v podstatě jde o nedoložitelnou smyšlenku. Zřejmě

---

[9] MAJER, Jiří. *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2004, s. 71. ISBN 80-7277-222-8.

[10] ČAREK, Jiří. *Městské znaky v českých zemích*. Praha: Academia, 1985, s. 184 (dále ČAREK, *Městské znaky*).

[11] SCHALLER, Jaroslaus. *Topographie des Königreichs Böhmen. Sechzehnter und letzter Teil. Bidschower Kreis*. Prag und Wien, 1790, s. 101 (dále SCHALLER).

[12] ZELINKA, Timoteus Čestmír. Znaky na pečetích měst a vesnic Jilemnicka. In: *Sborník prací východočeských archivů*, roč. I. Zámrsk 1970, s. 127-137 (dále ZELINKA, *Znaky*).

pramení z teze, která v Zelinkově době nebyla zpochybňována, že městské pečeti, resp. obsah jejich pečetního pole, jsou zároveň dokladem o existenci městského znaku. Proti této tezi však stojí fakt, že pečeť a znak není totéž. Jedno není ekvivalentem druhého, pro svůj různý původ, význam a způsob užití. Je však nutné přihlédnout ke skutečnosti, že v mnoha městských pečetích se skutečně uplatňoval městský znak, který však byl buď udělen panovníkem, nebo byl konstituován jiným způsobem. V životě městeček a měst sehrávala pečeť podstatnou roli a byla nepostradatelná. Naopak znak mohla jakákoliv městská obec postrádat bez újmy i několik století.

PEČETI MĚSTEČKA A MĚSTA JILEMNICE

Lze mít za pozoruhodné, že pro město Jilemnici se do dnešní doby zachovalo osm originálních pečetidel (typářů). Dvě pečetidla se nacházejí ve Státním okresním archivu v Semilech a zbývajících šest je v držení Krkonošského muzea v Jilemnici. Jsou také známy otisky dalších pečetidel a razítek, o jejichž fyzické existenci již nemáme žádné zprávy.

1 – Za nejstarší pečetidlo města Jilemnice lze považovat to, které je uložené v jilemnickém Krkonošském muzeu (obr. 1). Je zhotovené z kovu (pravděpodobně bronz nebo mosaz). Kruhová pečetní deska má průměr 30 mm. V pečetním poli ohraničeném dvojitou linkou je renesanční štít s vydutými horními polovinami boků, linie zvlněného horního okraje štítu je uprostřed svedena do tvaru obráceného oslího hřbetu, dolní okraj štítu je dvakrát vypouklý. Ve štítě je listnatý strom, rostoucí z paty štítu. Podél obou okrajů štítu, od jeho paty až do poloviny vydutí boků, jsou vyryty útvary, které mohou evokovat listy akantu nebo snad řadu nízkých keřů (na každé straně pět), rostoucích z poměrně širokého podloží. Nad štítem je pětkrát přeložená páska s českým

Obr. 1. *Nejstarší známé pečetidlo městečka Jilemnice, pravděpodobně z konce 15. století, ø 30 mm. KMJ, inv. č. H 826 (foto KMJ).*

Obr. 1a. *Kresba nejstarší známé pečeti městečka Jilemnice, ø 30 mm (kresba Karel Liška).*

majuskulním textem na jednotlivých dílech: PECIE // T·M // IESTE // CKA·G // ILEM // IVICE.[13]

Strom v nejstarší známé městské pečeti není možné, ve shodě s obecným názorem, nazvat jilmem. Listy stromu, i když jsou poplatné rytcově subjektivní stylizaci, nevykazují žádnou charakteristiku listu jilmu, který je svým tvarem rozeznatelný i v tak malém provedení. Zde se list nejvíce podobá listu javoru, případně listu topolu bílého, zvaného linda. Lze uvažovat i o platanu s podobnými listy, ale jeho výskyt v 15. století, kam bychom mohli pečetidlo zařadit, je ve střední Evropě spíše nepravděpodobný. Zelinka se při popisu této pečeti vyhnul jakémukoliv druhovému určení a píše „*uprostřed štítu stojící strom*". Na přechozích řádcích ovšem sděluje, že ve znaku (tedy nikoliv v pečeti) je „*na stříbrném štítu zelený strom – jilm*".

Skládaná nápisová páska je typická ve šlechtických a městských pečetích především v 70. letech 15. století a v následujících desetiletích. Dokladů známe několik. Ve šlechtické sfragistice například dvě pečeti Jindřicha IV. z Hradce, datované na pásce do roku 1477,[14] resp. do roku 1483 na jiném typu pečeti téhož Jindřicha IV. z Hradce.[15] V městských pečetích známe příklad takové nápisové pásky z Jílového u Prahy, kde byl vyroben nový typář po udělení městského znaku králem Vladislavem II. Jagellonským dne 10. 2. 1477.[16] V případě Jilemnice lze spekulovat o tom, že typáře městské pečeti, označené již Zelinkou jako nejstarší, které zároveň nelze slohově zařadit na přelom 15. a 16. století, mohly napodobovat starší a nám již neznámou předlohu.

2 – Karel Liška v Eichlerově sbírce, která vznikala ve 30. letech 19. století a v následujících letech byla uspořádána profesorem pražského malostran-

---

[13] Krkonošské muzeum v Jilemnici, inv. č. H 826 (dále KMJ); Archiv Národního muzea v Praze. Eichlerova sbírka, sign. E. Bydž. G/15, panství Jilemnice (dále ANM-E) – zde je otisk pečetidla do vosku; LIŠKA, Karel. *Sbírka komunálních znaků, pečetí a razítek. III/2. Znaky, pečeti a razítka českých města a městeček J–M*. Brno: Ivo Sperát, 2013, s. 29–30, č. 1. ISBN 978-80-87542-08-8 (dále LIŠKA, *Znaky*) – zde je kresba pečeti; ZELINKA, *Znaky*, s. 128 – zde je popis pečeti a autor ji má za nejstarší; LUŠTINEC, 2000, s. 9 – kresba téže pečeti s popiskou „*městské pečetidlo ze 17. století*"; s. 12 – fotografie dvou pečetidel z jilemnického muzea s nedokonale formulovanou popiskou, která sděluje „*vlevo nejstarší dochované městské pečetidlo ze 17. století… užívala hoření strana města. Vpravo pečetidlo dolení strany města, 17. stol.*").

[14] Státní okresní archiv Jihlava, Archiv města Telč – Pergamenové listiny, sign. K 31, 1498, září 25.

[15] Státní oblastní archiv Třeboň, prac. Jindřichův Hradec, Rodinný archiv pánů z Hradce, č. 218/166, 1484, říjen 15.

[16] HAAS, Antonín (ed.). *Codex iuris municipalis IV-2. Privilegia non regalium civitatum provincialium, Annorum 1453-1500*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 178, č. 444. Také v pečeti města Prachatic z roku 1493, in LIŠKA, Karel – MUCHA, Ludvík. *Klíč k našim městům*. Praha: Práce, 1979. Pečetě, nestr., resp. dtto – pečeť Brandýsa nad Orlicí z roku 1503. LIŠKA, Karel, *Znaky III/1, A – CH*, Brno 2013, s. 56, č. 1. ISBN 978-80-87542-07-1.

ského gymnázia Josefem Eichlerem, zaznamenal pečeť, která se obsahem pečetního pole téměř shoduje s výše uvedeným zachovaným pečetidlem (obr. 2). Jiná je velikost průměru pečetní desky, která má 37 mm. Odlišujícím je také ohraničení pečetního pole věnečkem vedeným ve směru pohybu hodinových ručiček. Nápisová páska je také pětkrát přeložená, ale český nápis kapitálou je do jednotlivých částí rozvržen jinak: PECIET // P·MIE // STECK // A GILEM //NIC // E. Pásku doprovází ve volných plochách bohatší damaskování rozvilinami a ornamenty. Štít se tvarově téměř shoduje s předchozí pečetí, pouze horní rohy štítu jsou zkosené. Listnatý strom vyrůstá z dolního okraje štítu. Dolní půlkulatý tvar štítu vymezuje „palmová" ratolest, jejíž listy jsou především vně plochy štítu a jen sporadicky jsou zobrazeny uvnitř dolního okraje štítu.[17] Uvedená dvě jilemnická pečetidla, rozdílná pouze drobnými detaily obsahu pečetního pole a pak zejména velikostí, byla zřejmě myšlena jako jinde obvyklá dvojice užívaných městských pečetí označovaných jako *sigillum maius* a *sigillum minus*. Velkou pečetí se obvykle opatřovaly významné listiny a malá sloužila pro běžnou agendu. Pečetidlo muselo být ve 30. letech 19. století ve vlastnictví města, protože jeho otisk do vosku je součástí Eichlerovy sbírky v Archivu Národního muzea a byl pořízen v jilemnické městské kanceláři, případně prostřednictvím vrchnostenských úředníků pravděpodobně ve 30. letech 19. století. Dnes je pečetidlo nezvěstné.

Obr. 2. *Kresba pečeti městečka Jilemnice, pravděpodobně z konce 15. století – druhý typ, ø 37 mm (kresba Karel Liška).*

Podstatnou otázkou je, zda tyto dvě pečeti zobrazují skutečný městský znak. Lze se domnívat, že pečetní znamení ještě znakem nebylo. Nejprve musíme akceptovat fakt, že pečeť a znak není totéž. Pak je nutné přihlédnout k obsahu jilemnické pečeti v následujícím období, který je viditelně jiný. Dokladem je následující pečeť.

3 – Tato pečeť je pořadím vzniku nepochybně mladší než první dvojice (obr. 3). Svědčí o tom zřetelná inspirace jejich pečetním obrazem, který byl v této pečeti znovu použit v modifikované podobě. V Krkonošském muzeu v Jilemnici se zachovalo originální pečetidlo. Lze předeslat, že řemeslné zpracování pečetidla můžeme hodnotit jako nikoliv dokonalé (viz rozdílnost jednotlivých

[17] LIŠKA, *Znaky* III/2, 2013, s. 29, č. 1.

Obr. 3. *Pečetidlo městečka Jilemnice – hoření strany, ø 35 mm. KMJ, inv. č. H 825 (foto KMJ).*

Obr. 3a. *Pečeť městečka Jilemnice – hoření strany, ø 35 mm (kresba Karel Liška).*

písmen opisu). Průměr kruhové pečetní desky je 35 mm. Pečetní pole ohraničuje věneček vedený proti pohybu hodinových ručiček. Mezi dvěma linkami je český opis: PEC · MESTIC : GILEMNIC : NASTRA : HORZ : SINEGWIS : NADGIZIR.[18] V pečetním poli pokrytém damaskem, tvořeným rostlinnými úponky, je pětkrát přeložená nápisová páska s nápodobou textu, který je bez významu.[19] Pod páskou je štít s půlkulatou patou, vložený do kartuše. Štít s kartuší lze zařadit do první poloviny 17. století.[20]

Mimořádně pozoruhodný je obsah štítu této pečeti. Do paty byl vyryt dosud nebývalý trávník, resp. ploché návrší. Nad ním je vyryta figura evokující část vztyčené ostrve se dvěma nepravidelně uspořádanými suky (suk vpravo je výše). Na vrcholu ostrve je pravděpodobně vztyčené rychtářské právo (ferule), vrcholící dvěma koulemi vedle sebe. Tato figura vypadá jinak než dalších sedm (4, 3) vějířovitě rozložených provázejících figur, identifikovatelných jako obilné klasy (jiné určení je spíše nepravděpodobné). Na každé straně dolního konce ostrve jsou vyryty objekty, které byly v minulosti popisovány jako „*dva stromy menší*" (Zelinka) nebo jako „*keře*" (Liška). Při podrobnějším prohlédnutí lze menší stromy či keře hodnotit jako dvě kolčí přilby zobrazené čelně, včetně klenotu a přikrývadel. Nedokonalé rytí, způsobující schematičnost vzhledu

[18] KMJ, inv. č. H 825; Jizerka, levobřežní přítok Jizery, severně od Jilemnice.

[19] Čtení textu na pásce, či snaha odhadnout jednotlivá písmena a tím i možný smysl, je bez možnosti racionálního výsledku. Pomyslný text je z větší části tvořen literami vyvolávajícími představu písmen gotické fraktury„L" a „C", na dvou místech je čitelné písmeno „S". Rytcovou předlohou nepochybně byl typář se skládanou páskou a nápisem na ní (zde č. 1 a č. 2). Lze mít za jisté, že řemeslník práci nezvládl a rezignoval na nápis na skládané pásce, který nahradil opisem na obvodu pečetidla.

[20] NEUBECKER, Ottfried, *Heraldik. Wappen, ihr Ursprung, Sinn und Wert*. Augsburg: Battenberg Verlag, 1990, s. 76-77, Die Schildformen im Wandel der Zeit. ISBN 3-89441-275-5.

figur, nedovoluje lepší odečítání detailů a tím i dokonalejší hodnocení, nejen zmíněných přileb, ale celého pečetidla.[21]

Opis pečeti sděluje, že typář byl používán městysem Jilemnicí „strany hoření nejvýš nad Jizerkou". To může svědčit o rozdělení města na stranu horní a dolní, s vlastními samosprávami. Zelinka se pokusil tuto pečeť časově zařadit. Relativizoval původní spekulaci o jejím vzniku v období krátce po roce 1492, kdy bylo jilemnické panství Valdštejny rozděleno na dva díly, a přiklonil se k možnosti, že pečeť byla vyrobena až za Jilemnických z Újezdce (tedy v letech 1522–1577). Pečetní obraz a spekulativní identifikace figury ostrve by mohlo umožnit tvrzení, že pečeť vznikla v době, kdy vrchností této strany městyse Jilemnice byli Křinečtí z Ronova, s rodovým erbem černých zkřížených ostrví ve zlatém štítě. Dvě přilby by pak naznačovaly, že dva příslušníci tohoto rodu drželi tuto část Jilemnice v tzv. nedílu. Tato situace nastala v roce 1583, kdy se dědictví po otci a matce ujali bratři Dobromysl a Albrecht Gottfried Křinečtí z Ronova. Albrecht Gottfried byl nakonec jediným majitelem panství a zemřel v roce 1612. Prostřednictvím sester Křineckých byl díl Jilemnice ve vlastnictví rodu až do roku 1637, kdy jej koupil Jan Vilém Harant z Polžic a Bezdružic. Zelinka našel v semilském archivu zachovací list Petra Bělohlávka, sládka z Jilemnice, z 9. května 1650, potvrzený pečetí jilemnické horní strany. Uvažuje o tom, že tato pečeť byla uvedenou obcí používána až do roku 1701, kdy obě části města Jilemnice byly údajně spojeny Ferdinandem Bonaventurou, hrabětem z Harrachu, do jednoho celku.

4 – Originální pečetidlo zachované v Krkonošském muzeu v Jilemnici (obr. 4). Průměr kruhové pečetní desky je 28 mm. Pečetní pole ohraničuje bodovec a jednoduchá linka. Opis po obvodu německy unciálami: **:** STARKENBACHER STADTSIEGEL. Uprostřed pečetního pole empírový štít, s vy-

Obr. 4. *Pečetidlo města Jilemnice, ø 28 mm. KMJ, inv. č. H 828 (foto KMJ).*

Obr. 4a. *Pečeť města Jilemnice, ø 28 mm (kresba Karel Liška).*

[21] LIŠKA, *Znaky* III/2, 2013, s. 29, č. 2; ZELINKA, *Znaky*, 1970, s. 129. ANM, Eichlerova sbírka.

dutými boky v jejich horní polovině, nahoře vlnitý a uprostřed ve tvaru obráceného oslího hřbetu, stejně tak tvarovaný je i dolní okraj štítu, jeho horní rohy jsou protažené do hrotu. Pole štítu je vodorovně šrafované a v něm listnatý strom, jehož kmen je několikrát „nasekaný" a koruna je tvořena větvemi s listy. Nad štítem stylizovaná heraldická růže, na obou stranách s olistěnými položenými a odkloněnými větévkami. Nad růží je svazek pěti listů (dubových?, růžových?). Tento prvek inspiroval další vyrobená pečetidla. Plocha pečetní desky je hladká.[22]

Pokud bychom vnímali vodorovné šrafování štítu jako naznačení jeho barevnosti, pak tímto způsobem se v heraldice graficky vyznačuje modrá barva. Možná šlo o náhodný projev rytcovy subjektivní invence, která nezpůsobila vznik tradice. Z pozdějších vyobrazení městské znaku víme, že štít byl tradičně stříbrný.

5 – Originální kovové razítko ze sbírek Krkonošského muzea v Jilemnici má průměr kruhové desky 33 mm. Je ohraničena věnečkem zobrazeným v poloviční šířce (s listy jen na vnější straně) ve směru pohybu hodinových ručiček a jednoduchou širší linkou. Opis německy (začátek na 7. hod., konec na 5. hod.), dole rozdělený tlapatým křížkem: ✠ STARKENBACHER • STADT • SIEGEL. V poli je silnou linií zobrazen na výšku protáhlý štít s mírně vydutými horními polovinami boků, linie zvlněného horního okraje štítu je uprostřed svedena do tvaru obráceného oslího hřbetu, horní rohy jsou zkosené a dolní okraj štítu je půlkulatý. Inspiračním zdrojem pro tvar štítu byly předchozí pečeti. Ve štítu roste z nízkého návrší listnatý strom na kmeni pokrytém krátkými horizontálními vrypy. Koruna stromu je téměř kruhová (horizontálně

Obr. 5. *Kovové razítko města Jilemnice, ø 33 mm. KMJ inv. č. H 823 (foto KMJ).*

Obr. 5a. *Otisk kovového razítka města Jilemnice, ø 33 mm (kresba Karel Liška).*

[22] KMJ, inv. č. H 828; LIŠKA, *Znaky* III/2, 2013, s. 29, č. 4.

oválná) a pilovitě ohraničená. Plocha koruny stromu je posypána listy, které by bylo možné označit za dubové.[23]

Razítko lze zařadit do druhé poloviny 18. století. V praxi bylo použito ještě v roce 1849, kdy jím byl potvrzen „Seznam obyvatel města Jilemnice", který byl přílohou spisu o rozdělení bývalého panství Jilemnice na jednotlivé obce a ke zřízení politického okresu Jilemnice.[24]

Pokud bychom chtěli, v souladu s tradicí, mít zobrazený strom za jilm, pak je nutné konstatování, že listy, kterými je pokryta jeho koruna, nelze identifikovat jako listy jilmu, nýbrž evokují představu dubových listů.

6 – V Krkonošském muzeu v Jilemnici zachované originální pečetidlo o průměru 32 mm (obr. 6). Kruhové pečetní pole ohraničuje vnější věneček, vycházející z horního okraje k dolnímu, a jednoduchá linka. V pečetním poli je štít s mírně vydutými horními polovinami boků, linie zvlněného horního okraje štítu je uprostřed svedena do tvaru obráceného oslího hřbetu, dolní okraj štítu je dvakrát vypouklý. Dolní okraj štítu a boky jsou tvořeny olistěnou větévkou, vycházející ze středu paty štítu a s listy směřujícími dovnitř štítu. Vně štítu je větévka opatřena krátkými stonky bez listů. Na horním okraji štítu je koule, z níž nahoru a do stran rostou větvičky, každá s třemi listy. Z dolního okraje štítu roste strom s dlouhým kmenem pokrytým vodorovnými vrypy a zakončený korunou, tvořenou třemi vějířovitě rozloženými olistěnými větvemi. Nad štítem do oblouku vedený nápis německy a kurzívou (začátek na 8. hodině, konec na 4. hodině) : *Starkenbacher Stadt in siegel*.[25]

Obr. 6. *Pečetidlo města Jilemnice, ø 32 mm, prakticky užité v roce 1837. KMJ, inv. č. H 824 (foto KMJ).*

Praktické užití této pečeti známe z 18. 5. 1837, kdy jí byly potvrzeny městem vydané požární předpisy nazvané „Místní pořádek k hašení ohně".[26] Je patrné, že inspiračním zdrojem pro podobu štítu byla nejstarší známá pečetidla. Ze-

---

[23] KMJ, inv. č. H 823; LIŠKA, *Znaky* III/2, 2013, s. 30, č. 8 – popiskou je kresba pečeti označena jako *„kovové razítko"*.

[24] Státní okresní archiv Semily, Archiv města Jilemnice, kt. č. 18 (dále SOkA Semily, AM Jilemnice); druhé známé užití tohoto razítka je u listiny z 8. 8. 1852, ve sbírce Rudolfa Hlavy ze Semil, viz K. LIŠKA, *Znaky III/2*, 2013, s. 30.

[25] KMJ, inv. č. H 824.

[26] SOkA Semily, AM Jilemnice, kt.11/ XXIV,1.

jména to, které bylo výše hodnoceno jako „sigillum maius" (zde č. 2). Tento typář se také stal předlohou pro zobrazení městského znaku na kašně na náměstí před radnicí. Kašna je datována do roku 1836. Vše svědčí pro zařazení pečetidla na začátek 19. století.

Všechna následující pečetidla, pečeti a razítka jsou charakteristická českým opisem.

Obr. 7. *Pečeť města Jilemnice, ø 16 mm, z roku 1853 (kresba Karel Liška).*

7 – Z roku 1853 pochází drobná pečeť o průměru 16 mm, ohraničená jednoduchou linkou (obr. 7). V pečetním poli je zobrazen listnatý strom bez možnosti druhového určení. Strom roste z nízkého volného návrší, které u dosud popsaných pečetí postrádáme. Pod návrším je letopočet 1853 a nad korunou stromu do oblouku český nápis kurzívou (zač. na 9. a konec na 3. hodině) *Město Jilemnice*.[27]

8 – O typáři uloženém v Krkonošském muzeu v Jilemnici, s kruhovou deskou o průměru 36 mm (pravděpodobně mosaz), se můžeme domnívat, že bylo používáno jako razítko, protože vystupující písmo a štít se znamením jsou již značně opotřebené a zejména u štítu jsou detaily setřelé (obr. 8). Po obvodu je široká linka a při ní český opis rozdělený routami do dvou částí. Nahoře vrcholy písmen k vnějšímu okraji: ♦ PEČEŤ MĚSTA ♦ ; dole vrcholy písmen ku středu: JILEMNICE.[28] Štít je poprvé jiného tvaru než u předchozích pečetidel. Nahoře i dole má okraj tvar obráceného oslího hřbetu, horní rohy jsou zakončeny dvojicí volut stáčených „za štít". Boky jsou vyduté a dole je vydutí zakončeno dovnitř štítu stáčenou akantovou rozvilinou, nahoře vrcholící závitem. Z horního okraje štítu vyniká trojice kopinatých listů. Pole štítu je pokryto pravidelně rozmístěnými body, které evokují představu kosmého mřížování. Přestože strom nemá ostrý obrys, je zřejmé, že jde o listnatý strom rostoucí z volného návrší.

Obr. 8. *Kovové razítko města Jilemnice, ø 36 mm. KMJ, inv. č. H 827 (foto KMJ).*

9 – Pečetidlo z fondu AM Jilemnice v SOkA Semily (obr. 9). Kruhová mosazná pečetní deska má průměr 37 mm. Pečetní pole ohraničuje dvojitá linka, vnější je širší. Opis česky ve dvou částech nahoře a dole rozdělují (na 9. a 3.

[27] LIŠKA, *Znaky* III/2, 2013, s. 29, č. 5.
[28] KMJ, inv. č. 827.

hod.) šestilisté růžičky („hvězdičky"). Text je veden do oblouku při okraji pečetního pole. Nahoře vrcholy písmen k vnějšímu okraji: * PEČEŤ MĚSTA * ; dole vrcholy písmen ku středu: JILEMNICE. Uprostřed pečetního pole je štítek, který má nahoře i dole okraj ve tvaru obráceného oslího hřbetu, horní rohy jsou zakončeny dvojicí volut stáčených „za štít". Boky jsou vyduté a pod ním je bok štítu ohraničen dovnitř stáčenou akantovou rozvilinou, nahoře vrcholící závitem. Z horního okraje štítu vyniká trojice kopinatých listů. Pole štítu je pokryto pravidelně rozmístěnými body, které mohou vyvolat dojem kosmého mřížování. Ve štítě volný trávník, z něhož roste listnatý strom.[29]

Obr. 9. *Pečetidlo města Jilemnice, ø 37 mm. SOkA Semily, AM Jilemnice (foto Stanislav Kasík).*

Inventární záznam z roku 1998 zařazuje pečetidlo na počátek 20. století. Štít charakterizuje jako „barokní". Zde lze učinit upřesnění a nazvat štít jako „pseudobarokní" nebo „eklektický" z období historizujících slohů z posledních dvou dekád 19. a počátku 20. století. Listy vynikající z horního okraje štítu jsou zde pojmenovány jako „klenot". Klenotem však nejsou a jejich význam je ryze dekorativní s inspirací ve starších typářích (viz zde č. 4). Domněnka o existenci klenotu je znovu opakována v Katalogu pečetí, pečetidel a sbírkových odlitků,[30] který vznikal na popud Archivní správy ministerstva vnitra na přelomu dvacátého a dvacátého prvního století. V archivním inventáři i v Katalogu pečetí se shodně píše o štítu, který je „*... na pokos křížem šrafovaný*". Sdělení, jakým způsobem je plocha štítu grafickým šrafováním pokryta, je terminologicky nedokonalé. Je nutné sdělení korigovat. Hodnotitel podlehl optickému klamu, protože plocha štítu je „tečkovaná" a pravidelnost umístění bodů vyvolala představu kosmého mřížování. Při rigorózním posou-

Obr. 9a. *Otisk pečetidla (viz obr. 9) do vosku. SOkA Semily, AM Jilemnice (foto Stanislav Kasík).*

[29] SOkA Semily, AM Jilemnice, inv. č. 1346, Sbírka typářů 14.

[30] *Katalog pečetí, pečetidel a sbírkových odlitků*. Záznam č. 24131 /89/175 (dále Katalog).

zení obou jevů lze z nich vyvodit heraldické souvislosti, které budou významově zásadně odlišné. Při pokrytí plochy štítu tečkami (body) lze uvažovat o tom, že štít mohl být myšlen jako zlatý. Ale při kosmém mřížování bychom museli uvažovat o štítu černém. Jak archivní inventář, tak i katalog pečetí určují strom ve štítě jako jilm, ačkoliv na zobrazeném stromu nic „jilmového" není. Uvedenou figuru nelze nazvat jinak než listnatým stromem bez druhového určení.

10 – Pečetidlo z fondu AM Jilemnice v SOkA Semily (obr. 10). Kruhová železná pečetní deska má průměr 37 mm. Pečetní pole ohraničují dvě linky, vnější je širší. Mezi linkami je umístěn opis česky a unciálami, ve dvou částech nahoře a dole. Text rozdělují (na 9. a 3. hod.) pětihroté hvězdičky. Je veden do oblouku při okraji pečetního pole. Nahoře vrcholy písmen k vnějšímu okraji: ★ PEČEŤ MĚSTA ★ ; dole vrcholy písmen ku středu: JILEMNICE. Uprostřed pečetního pole je štítek, který má nahoře i dole okraj ve tvaru obráceného oslího hřbetu, horní rohy jsou zakončeny dvojicí volut stáčených „za štít". Boky jsou vyduté a dole je vydutí zakončeno dovnitř štítu stáčenou akantovou rozvilinou, nahoře vrcholící závitem. Pole štítu pokrývají nepravidelně rozmístěné podlouhlé i bodové vrypy, směřující převážně v kosmém směru. Ve štítě je volný trávník, z něhož roste listnatý strom.[31]

Časové zařazení tohoto typáře bude zřejmě shodné s předchozím. Katalog pečetí, pečetidel a sbírkových odlitků zařazuje pečetidlo do období vymezeného lety 1850–1900,[32] zatímco starší inventář fondu AM Jilemnice do počátku 20. století.

Obr. 10. *Železné pečetidlo města Jilemnice, ø 37 mm. SOkA Semily, AM Jilemnice (foto Stanislav Kasík).*

Obr. 10a. *Otisk pečetidla (viz obr. 10) do vosku. SOkA Semily, AM Jilemnice (foto Stanislav Kasík).*

[31] SOkA Semily, AM Jilemnice, inv. č. 1347, Sbírka typářů 32.

[32] Katalog, záznam č. 224139 /97/175.

11 – Ve shodě s podobou naposledy popisovaného pečetidla je i v praxi používané gumové razítko (obr. 11). Rozdíl spočívá ve velikosti (průměr 34 mm), v ohraničení vnější dvojitou linkou a v odlišné podobě rozdělovacích znamínek v opisu. Zde mají podobu pětilisté růžičky („hvězdičky") místo pětihroté hvězdy. Razítko bylo použito v přípisu městského úřadu ze 7. 2. 1913.[33]

Obr. 11. *Otisk gumového razítka na dokumentu z roku 1913, ø 34 mm (kresba Karel Liška).*

Díky Liškově kresbě máme detailní představu o podobě štítu, který je jinak utvářený než štíty v předchozích typářích. Důležitost této podoby štítu spočívá v tom, že se stal inspirací pro pokus o konstituování podoby městského znaku už na počátku tisíciletí (viz níže – Josef Augustin, 2001). To pak bylo akceptováno i pro „*Jednotné užívání znaku města*" zpracované v roce 2014 a schválené Radou města Jilemnice (viz níže). Horní okraj štítu měl již tradiční pojetí zvlněné linie uprostřed stažené do tvaru obráceného oslího hřbetu. Tentokrát tvoří jeho okraj na obou stranách akantová rozvilina zakončená uprostřed závitem dovnitř. Akantem jsou tvořeny i vyduté boky štítu nad dovnitř stáčeným kosmým a šikmým rolverkem se závitem na jeho dolním konci. Dolní okraj štítu tvoří dvojitá linka.

12 – Karel Liška nalezl ve Státním ústředním archivu (dnes Národní archiv) otisk kruhového razítka o průměru 21 mm (obr. 12). Mezi vnější a vnitřní jednoduchou linkou je český opis unciálami (začátek na 7. hod., konec na 5. hod.), dole rozdělný šestilistou růžičkou („hvězdičkou"): ∗ PEČEŤ MĚSTA JILEMNICE. Uprostřed štítek inspirovaný předchozími podobami, ale tentokrát zjednodušených forem. Ve štítě na volném trávníku roste listnatý strom.[34] I když opis sděluje, nejen v tomto případě, že jde o „pečeť", šlo ve skutečnosti o gumové razítko. Tradice opisů pečetidel z posledních desetiletí byla i zde dodržena.

Obr. 12. *Otisk gumového razítka, ø 21 mm (kresba Karel Liška).*

---

33 SOkA Semily, AM Jilemnice, kt. 13/110; LIŠKA, Znaky, III/2, 2013, s. 30, č. 6, v popisce „*kaučukové razítko*", autorem zařazené do období „*první republiky*".

34 LIŠKA, *Znaky,* III/2, 2013, s. 30, č. 7, v popisce „*kaučukové razítko*" autorem zařazené do „*doby první republiky*".

ZNAK MĚSTA JILEMNICE V ODBORNÉ LITERATUŘE

Jakkoliv by se mohlo zdát, že jilemnický městský znak, resp. znak městečka, zobrazují už první známé pečeti, lze o tom vést polemiku. Můžeme relativizovat argument, že z pohledu heraldického lze uvažovat o znaku proto, že v jilemnických pečetích je figura stromu umístěna do štítu. Zde by bylo možné parafrázovat platnou heraldickou tezi „bez štítu není znaku" jejím pomyslným obrácením „je-li štít, je i znak". To však nemůže platit absolutně. Zde lze uvažovat o nápodobě pečetí se skutečnými městskými znaky. Snad teprve po roce 1849, kdy se Jilemnice stala sídlem okresních úřadů, byl důvod ke stanovení městského znaku tak, že pečetnímu znamení listnatého stromu ve štítě mohla být dána barevnost.

První zmínka o znaku města Jilemnice v odborné literatuře je učiněna v Schallerově Topografii Království českého z roku 1790. Zde se píše: „*Starkenbach, Gilemnicze, ein Städtchen…führet im Wappen ein Rüst- oder Jlmbaum (Ulm, Gilm oder Gilem)…*"[35] Schaller neuvádí tinktury znaku a zdá se, že popisuje pouze pečetní obraz, který ze své podstaty nemůže být barevný. Z tohoto pohledu je Schallerova informace o znaku heraldicky neupotřebitelná. Můžeme spekulovat o tom, že ani v roce 1790 nebyl jilemnický znak řádně konstituován a dosud fakticky neexistoval.

Schallerův následovník Johann Gottfried Sommer učinil v roce 1835 zmínku o znaku městečka Jilemnice podobným způsobem – „*…der böhmische Name kommt von Gilem, eine Ulme oder Rüster, welchen Baum auch das Städtchen im Wappen führt.*"[36] Ani z tohoto nedokonalého popisu jilemnického znaku nelze dovozovat jeho barevnost. Opět je možné spekulovat o tom, zda v této době znak skutečně existoval. Musíme také připustit, že topografové Schaller a Sommer nebyli heraldiky a jejich primárním zájmem byly především topografické a statistické údaje. Přesto, měli-li v jiných případech k dispozici kompletní informaci o podobě městského znaku včetně barevnosti, pak ji uvedli.

V roce 1864 bylo dvorním a státním vydavatelstvím a tiskárnou ve Vídni vydáno heraldické kompendium znaků měst a městeček v Českém království, německy napsané Vincenzem Robertem Widimskym, lékárníkem z Města Albrechtice v Krnovsku. Kompendium nazývá Jilemnici městečkem a přináší také zprávu o jilemnickém znaku.

---

[35] SCHALLER, XVI. 1790, s. 101.

[36] SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen. Dritter Band. Bidschower Kreis*. Prag 1835, s. 170-171.

Když byla v roce 1850 nahrazena patrimoniální správa správou státní, převzalo vídeňské ministerstvo vnitra také agendu komunální heraldiky. Pro potřeby této instituce bylo nezbytně nutné získat přehled o existujících a užívaných městských znacích v celém Rakouském císařství. Těmto potřebám podle vídeňských úředníků vyhovovala amatérsky sestavovaná sbírka zmíněného lékárníka V. R. Widimského. Z okolností vydání kompendia vyplývá, že se ministerstvo vnitra stalo pomyslným garantem jeho obsahu. Díky nemožnosti dospět k jinému zdroji poznání byla Widimského práce pragmaticky a bez výhrad akceptována, ačkoliv šlo z dnešního pohledu o ryze pozitivistickou a z odborného hlediska nekritickou sbírku znaků.

V. R. Widimsky v úvodu své publikace sděluje, že mnohá města navštívil osobně nebo využil pomoci svých přátel (krom jiných asi také stavovských kolegů – lékárníků), či si o informace napsal na příslušný úřad. Je možné, že s představiteli městyse Jilemnice korespondoval, ale jakékoliv doklady o tom chybí. Sběr materiálu ukončil v roce 1860. Lze se domnívat, že podoba znaku městečka Jilemnice byla stanovena právě před tímto rokem. Mohlo se tak stát za přispění jilemnické samosprávy nebo šlo o výsledek dalšího počínání Widimského. Lze dovodit, že jeho zdrojem poznání byla také Eichlerova sbírka v Archivu Národního muzea. Pečetním obrazům přiřazoval ad hoc heraldické tinktury a stal se tak svévolným „tvůrcem" české komunální heraldiky. Prostřednictvím Widimského publikace pak tímto způsobem vytvořený znak Jilemnice nabyl charakter znaku oficiálního.

Widimsky o jilemnickém znaku píše: „*Seinen deutschen Namen Starkenbach erhielt er von dem vorbeifliessenden Starkenbach; den böhmischen von einem Ruster, Ulmbaum – böhmisch Gilem – welcher von ziemlicher Höhe bis zum Jahre 1788 noch mitten auf dem Marktplatze stand, welchen auch das Städtchen in sein Stadtwappen in silbernem Schilde erhielt.*" K tomu následně poznamenává: „*In welcher Zeit und von wem Starkenbach seine städtischen Rechte und das oberwähnte Stadtwappen erhalten hat, bezeugen keine Urkunden.*"[37]

V barevné litografické příloze Widimského kompendia je vyobrazení jilemnického znaku provedené neznámým kreslířem. Důležitou vlastností tohoto vyobrazení je, že je barevné a fakticky jde o první známou publikovanou informaci tohoto druhu. Zde je zobrazen ve stříbrném štítu listnatý strom v přirozené barvě, rostoucí ze zeleného trávníku. Zcela nepatřičné je doplnění stříbrného štítu zlatým lemem. Tím jsou vybaveny téměř všechny štíty měst-

[37] WIDIMSKY, Vincenz Robert. *Städtewappen des österreichischen Kaiserstaates. I. Königreich Böhmen*. Wien 1864, No 478 „*Starkenbach*", s. 124 (dále WIDIMSKY).

ských znaků v obrazové příloze. Lem je heraldickou figurou a v těchto případech je nadbytečným a spíše matoucím doplňkem znaku, nemajícím žádné heraldické opodstatnění i proto, že popisy uvedené v textové části žádnou informaci o lemech neobsahují.

Mohli bychom Widimského heraldické počínání hodnotit s určitou shovívavostí, nebýt toho, že jeho publikace o městských znacích v Českém království zásadním způsobem ovlivnila vnímání komunální heraldiky v českých zemích nejen v době bezprostředně následující, ale její neblahý vliv je patrný dodnes. Prvním nekritickým epigonem byl Josef Kořán, který v 70. letech 19. století publikoval na stránkách časopisu Světozor seriál o *znacích měst a míst českých*. Jeho zprávy se zcela opíraly právě o Widimského, a to nejen textem, ale i kresbami, které v podstatě byly černobílými pérovkami s předlohou v příloze s litografiemi městských znaků. Kořán o jilemnickém znaku napsal: „*Vypravuje se, že město obdrželo své jméno od jilmu, který prý stával uprostřed města až do roku 1788. Jilm barvy přirozené také se vyskytuje ve znaku městském, a sice v poli stříbrném.*"[38] Černobílé zobrazení jilemnického znaku je totožné ve svém provedení se znakem u Widimského.

Počínání Vincenze Roberta Widimského a Josefa Kořána výrazně ovlivnilo redaktory Ottova slovníku naučného. Tato ryze česká mnohosvazková encyklopedie začala vycházet v osmdesátých letech 19. století.[39] Redakce bez výhrad akceptovala výsledky konání obou autorů a do jednotlivých dílů přijala Widimského texty a pérovky městských znaků z Kořánových časopiseckých článků.[40] Heslo „Jilemnice" přináší třináctý díl zmíněné encyklopedie. Zde je uveden popis znaku: „*Znak městský vypisuje se takto: ve stříbrném štítě na zeleném spodku jilma přirozené barvy*". Popis doprovází kresba znaku v černobílé pérovce ve shodě s Widimským a Kořánem, tedy včetně lemu.[41]

August Sedláček, znalec české rodové heraldiky a známý autor obsáhlého díla o českých hradech, zámcích a tvrzích, zmiňoval v místopisu Českého království i městské znaky. Učinil tak i v kapitole věnované Jilemnici, v jejímž závěru napsal: „*Erb: stříbrný štít a na něm strom jilm své přirozené barvy na trávníku.*"[42]

---

[38] KOŘÁN, Josef. *Znaky měst a míst českých*. Světozor, roč. VIII., příloha k č. 30, z 24. 7. 1874, s. 358.

[39] První díl Ottova naučného slovníku byl vydán v roce 1888.

[40] Snad byl Josef Kořán autorem kreseb městských znaků v Ottově naučném slovníku. Znaky zpočátku kreslil významný český heraldik Vojtěch Král z Dobré Vody, ale spolupráce s ním byla brzo ukončena.

[41] Ottův slovník naučný. Díl XIII. Praha 1898, s. 508, vyobrazení č. 2086 (dále OSN).

[42] SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. [Praha 1908/1909], s. 370.

O jilemnickém městském znaku psal v roce 1970 ředitel Okresního archivu v Semilech Timoteus Čestmír Zelinka. Sděluje: „*…městečko Jilemnice… neoplývalo výsadami a zvláštními milostmi udělenými vrchností, jak jinde bylo běžným zvykem. A tak také dlouhou řadu let neměla Jilemnice svůj vlastní znak… Kdy byl přiznán Jilemnici znak a jaká byla jeho původní podoba, zůstává tajemstvím, a snaha po odhalení je pohybem v dohadech, byť někdy pravdě velmi podobných. Jedinou pomůckou ukazující dobře cestu jsou zachované městské pečeti, které nesou v pečetním poli znak města… Někdy v druhé polovici 15. století byla… zbudována v Jilemnici tvrz… A v té době – zcela jistě do r. 1492 – Jilemnice dostala v užívání znak: na stříbrném štítu zelený strom – jilm.*“[43] Citovaná pasáž Zelinkova sdělení odráží obecné dobové nahlížení na genezi městských znaků nejen u nás. Tedy, že existuje přímá souvislost mezi pečetěmi a městskými znaky. Taková teze však nebyla vždy akceptovatelná.

Akt povýšení na město byl v kompetenci vladaře a nikoliv vrchnosti. Stejný vztah platil i pro udělování znaků městům. Nejméně od 15. století to bylo právo královo, zaručované zemskými zákony, a proto nelze předpokládat, že by se o uvedených aktech ve vztahu k Jilemnici nevědělo například z jiných než jilemnických zdrojů. Neexistenci „povyšování“ a „udělování“ můžeme považovat za relativně jistou a zároveň vylučující zachování privilegia dokládajícího povýšení Jilemnice na město, stejně jako privilegia, kterým by císař městu udělil znak. Kdyby vše shořelo při požárech města, můžeme předpokládat, že nějaké zprávy o takových aktech bychom zaznamenali v příslušných registrech, vedených centrálními úřady. Zelinka předpokládá, že Jilemnice musela znak od někoho „dostat“. Je zřejmé, že nemusela. V Jilemnici se znak vyvinul z pečeti. Tento způsob konstituování městských znaků byl v českých zemích statisticky převažující a nebyl ničím neobvyklým. V Jilemnici se tak s velkou pravděpodobností stalo po roce 1850.

V 70. letech 20. století publikoval svou práci o komunální heraldice Jiří Louda. Ten se stal nepřehlédnutelným popularizátorem heraldiky u nás. Zabýval se především rodovou heraldikou a do českého prostředí přinesl heraldický výtvarný názor, který se pro mnohé stal vzorem. V roce 1972 v práci o městských znacích zmiňuje Louda i znak města Jilemnice, zařazený do kapitoly „Znaky mluvící“: „*…a Jilemnice v Podkrkonoší klade do svého znaku urostlý jilm.*“[44] Ve druhém vydání z roku 1975 Louda sděluje: „*A ještě jeden příklad toho, jak strom napovídá jméno města: podkrkonošská Jilemnice klade do stříbrného pole*

---

[43] ZELINKA, *Znaky*, s. 128. Poslední archeologické výzkumy její pravděpodobný vznik posouvají do 13. století.

[44] LOUDA, Jiří. *Znaky československých měst*. Praha: Mladá fronta, 1972, s. 33.

svého znaku urostlý jilm".[45] Jak je patrné, tak Louda nepřinesl o znaku města Jilemnice žádnou novou zásadní informaci.

Významný badatel v oboru komunální sfragistiky a heraldiky Karel Liška se stal autorem obsáhlé sbírky kreseb pečetí, razítek a znaků. Výsledek jeho celoživotní práce je uložen v Archivu Národního muzea a byl v nedávné době vydán zásluhou PhDr. Ivo Speráta. Většina Liškovy badatelské práce spadá do 70. a 80. let 20. století. V Liškově sbírce je i karta s jilemnickými pečetěmi a barevnou kresbou jilemnického městského znaku. Karta však neobsahuje všechny dosažitelné jednotlivosti. Liška byl limitován tím, že navštěvoval především pražské archivy a podstatným zdrojem jeho poznání byla již výše zmíněná Eichlerova sbírka v Archivu Národního muzea. Jak vyplývá z Liškova poznámkového aparátu, tak pro něj nebyly předmětem badatelského zájmu sbírky Krkonošského muzea v Jilemnici a ani Archiv města Jilemnice v semilském okresním archivu. O podobě jilemnického městského znaku Liška píše: „*V městském znaku je strom jilm své přirozené barvy, na zeleném trávníku v stříbrném poli.*" K tomu dodává: „*Starý jilm stával uprostřed náměstí až do r. 1788, kdy vznikl velký požár, v němž shořela i radnice a s ní staré listiny.*"[46] Ve druhém sdělení se odrážejí dva zdroje – Widimsky a Zelinka. Liškova kresba vyobrazuje listnatý strom, o němž nelze říci, že na první pohled je zřejmé, že jde o jilm.

V roce 1985 vyšlo pod názvem „*Městské znaky v českých zemích*" dlouho očekávané a před tím několikrát anoncované vydání kompendia o komunální heraldice u nás. Jako autor díla je uváděn Jiří Čarek, svého času ředitel Archivu hlavního města Prahy a předseda Komise pro otázky znaků měst při Archivní správě ministerstva vnitra ČSR. Jiří Čarek však nebyl autorem převážné většiny encyklopedických hesel v publikaci. Jako vedoucí redakční rady shromažďoval jednotlivá písemná zpracování kapitol od archivářů z příslušných okresních a oblastních archivů. Příspěvky následně redakčně upravoval. Heslo „Jilemnice" vypracoval ThDr. T. Č. Zelinka.

„*Její znak se vyvinul patrně z prvotně mluvícího znamení pečeti, která nese strom jilm. Jilemnice byla po jistou dobu (1492–1701) rozdělena na dvě části a tehdy horní část, vlastní Jilemnice, si patrně pro rozlišení přidávala do svého znaku na pečeti vedle stromu ještě dva menší keře, zatímco městečko Jilm mělo jen jeden strom. Po spojení se užívalo až do nové doby jediného stromu na trávníku. Popis znaku: Na stříbrném štítě stojí na trávníku strom jilm v přirozených barvách.*"[47]

---

[45] LOUDA Jiří. *Znaky československých měst*. 2. rozšířené vydání. Praha: Mladá fronta, 1975, s. 49.

[46] LIŠKA, *Znaky* III/2, 2013, s. 30.

[47] ČAREK, *Městské znaky*, s. 184.

Můžeme plně akceptovat názor, že znak města Jilemnice se vyvinul z pečetního znamení. Za pozitivní lze mít také skutečnost, že nebyly činěny spekulativní výklady o vydaném, ale nedochovaném panovníkově znakovém privilegiu a o pomyslné „historické smůle", spojené s požárem městečka. Lze vést polemiku s názorem, že v pečetích byl „prvotně" strom jilm jako mluvící znamení. Takové hodnocení se díky jménu sídla nepochybně nabízí, ale v pečetích strom jilm identifikovat nelze. U popisu prvotních pečetí bylo poukázáno na skutečnost, že listy stromu na pečeti nejsou jilmové, ale určitě jiné (javorové, možná topolu bílého, později dubové). Jediným nekonfliktním a zároveň korektním pojmenováním stromu v pečetích je „listnatý strom". Je potřebné upřesnit, že svého času byla Jilemnice rozdělena dokonce na tři části, resp. horní strana byla v roce 1664 rozdělena na dva díly mezi bratry Haranty z Polžic a Bezdružic. Podobě pečeti „jilemnické horní strany nejvýše nad Jizerkou" byla v Čarkově publikaci věnována neobvyklá pozornost. Tato pečeť nejenže vypadala zcela jinak (viz poznámky k pečetidlu č. 3), ale také nijak neovlivnila vývoj jilemnického městského znaku. Z tohoto pohledu jde pouze o jakousi „zajímavost", na niž kdysi upozornil T. Č. Zelinka. V pečeti však nebyl strom a dva keře, ale jiné figury. V archivu v Semilech je k vidění pouze pečeť jako otisk pečetidla. T. Č. Zelinka ale „četl" pečeť subjektivně a neporovnal ji s originálním typářem v Jilemnici.

V barevné příloze je vyobrazen znak Jilemnice ve štítu s půlkulatou patou. Autor kresby grafik Stanislav Valášek nakreslil obecný listnatý strom v přirozených barvách (zelená koruna a hnědý kmen), rostoucí na zelené patě, která má v heraldické terminologii také expresivní pojmenování „trávník". Strom je pojatý ve skutečné naturalistické podobě a zároveň trojrozměrně. Takovému pojetí je lépe se vyhnout, protože heraldika je tradičně dvojrozměrná. Lze však připustit, že v 18. a 19. století běžně docházelo k porušování této zásady a shodný výtvarný názor přetrval u některých autorů až do současnosti. Pokud odhlédneme od výtvarné „rozvernosti" Stanislava Valáška, která se projevila například ve stínování koruny stromu a zobrazení suků na jeho kmeni, pak můžeme konstatovat, že máme k dispozici ideální podobu znaku města Jilemnice.

Čarkova publikace je v odborných kruzích považována za poslední „relevantní" kompendium české komunální heraldiky. I přesto, že není prosta celé řady chyb, omylů, nepřesností a také mystifikací. To, co vyšlo po Čarkovi a mělo stejnou vizuální charakteristiku kompendia české komunální heraldiky, nebylo v žádném případě revidující a překonávající. V roce 1997 a znovu v roce 2001 vydal Josef Augustin dvě publikace s přehledem městských znaků u nás.

První s názvem „*Česká republika ve znacích, symbolech a erbech*" byla v podstatě prostým reprintem publikace Jiřího Čarka z roku 1985 s nepodstatnými doplňky Josefa Augustina, který se v titulu bezostyšně označil za autora. Tím, že původní Čarkův text byl u jednotlivých hesel zbaven podstatné odborné části, kterou byly odkazy na prameny a literaturu, se Augustinův počin stal z odborného hlediska v podstatě nepoužitelnou laicizující marginálií. Podobnou charakteristiku má i další Augustinovo kompendium, které vyšlo v roce 2001 pod názvem „*Velká encyklopedie měst a obcí ČR*". Základem je odborných pasáží zbavený Čarek. Novinkou byl pokus o pomyslnou revizi kresebných podob historických městských znaků, které byly v některých případech prezentovány ve dvou provedeních, nazvaných „*zpracování podle obce*" a „*heraldické zpracování*". Výtvarný názor nazvaný „heraldické zpracování" byl stavěn do opozice ke „zpracování podle obce". Přičemž bylo zjevné, co autor považuje za správné či správnější. Ve vzájemném poměřování obvykle méně správná byla kresba Stanislava Valáška, který nebyl heraldikem, a proto se mnohdy dopouštěl subjektivního konání. Josef Augustin učinil zásadní metodické pochybení tím, že nebyla hledána heraldicky korektní podoba jakéhokoliv znaku prostřednictvím odborné rešerše, ale byly oslovovány městské úřady s vírou, že právě zde nejlépe vědí, jak má jejich městský znak správně vypadat. Shodnou praxi v některých případech používal i Jiří Čarek. Můžeme mít za zřejmé, že takový postup je metodicky chybný a nezaručuje odborně dobrý výsledek. To se nakonec projevilo i u Josefa Augustina, který přinesl další pochybení, včetně znaků nesmyslných.

V případě jilemnického znaku se Augustin velice pravděpodobně obrátil na Městský úřad v Jilemnici s žádostí o sdělení podoby užívaného městského znaku. V té době byl v Jilemnici zjevně zastáván názor, že „správným" znakem města je ten, který se shoduje s jeho vyobrazením na pečetích z přelomu 19. a 20. století (viz pečetě č. 10 a 11). V Augustinově publikaci je znak města Jilemnice dodaný městským úřadem vyobrazen a doplňující popiska obsahuje sdělení „zpracování podle města". Tento znak lze stručně popsat: Ve stříbrném (pseudobarokním) štítě listnatý strom, rostoucí z volného, dole vypouklého trávníku. Vše je v přirozené barvě. Vedle tohoto vyobrazení je zde další, označené v popisce jako „heraldické zpracování". Strom s trávníkem byl vložen do štítu s půlkulatou patou a díky tomu trávník již nebyl volný.[48] Augustinovo korigování jilemnického znaku nacházelo oporu v Čarkově kompendiu a v popisu znaku, který je v něm uveden.

[48] AUGUSTIN, Josef. *Velká encyklopedie měst a obcí ČR*. Sokolov: Arbor, 2001, s. 804. ISBN 80-901534-1-0.

Znak města Jilemnice v ozdobném pseudobarokním štítu je uveden také v publikaci Petra Houzara „*Klíč ke znakům měst České republiky*", vydané v Brně v roce 2016. Zde je znak města popsán v souladu s vyobrazením, které nepochybně dodalo samo město s tím, že v této podobě je jilemnický městský znak oficiálně používán, s pravděpodobným dodatkem o rozhodnutí rady města z roku 2014. Houzar znak Jilemnice popisuje: „*Jilemnice – ve stříbrném štítě s volným trávníkem vyrůstající jilm přirozených barev*". V poznámce za slovy „s volným trávníkem" odkazuje na obrazovou přílohu Čarkova kompendia a na publikaci V. R. Widimského.[49] Je však pozoruhodné, že ani v jednom z uvedených kompendií není trávník popisován a ani zobrazován jako volný. Stejně pozoruhodná je skutečnost, že Houzar zcela správně popisem neuvádí pseudobarokní štít.

PRAKTICKÉ UŽITÍ ZNAKU V PROSTŘEDÍ MĚSTA JILEMNICE

V prostředí města se vyobrazení jilemnického městského znaku vyskytuje několikrát. Lze pozorovat, že pro zobrazení znaku se v mnoha případech stala předlohou městská pečeť. Zařadit tyto heraldické projevy do jednoznačné chronologické řady je obtížné.

Obr. 13. *Obraz z městské pečeti na kašně z roku 1836 na Masarykově náměstí v Jilemnici (foto Martin Witkowski).*

Pravděpodobně nejstarší zachované vyobrazení městského znaku je na vnější straně nádrže kašny, stojící na náměstí před budovou radnice. Na straně přivrácené k radnici je „kartuše" ve tvaru štítu, v němž je do kruhu stočený had požírající konec svého ocasu a obklopující letopočet 1836. Na opačné straně nádrže, směrem do náměstí, je oválná plocha ohraničená vavřínovým věnečkem, rostoucím zdola nahoru. Uprostřed je štít na každém boku vymezený olistěnou větví s listy směřujícími dovnitř. Ve štítu z dolního okraje roste listnatý strom. Nad štítem je koule s listy. Znak je tesán jako nevýrazný reliéf a jeho detaily jsou dnes již obtížně odečitatelné. Přesto je zřejmé, že předlohou pro toto zobrazení byla pečeť pořízená pečetidlem zachovaným ve sbírkových fondech Krkonošského muzea v Jilemnici.[50] Praktické užití této pečeti známe z roku 1837.

---

[49] HOUZAR, Petr. *Klíč ke znakům měst České republiky*. Brno: MZK, 2016, s. 188. ISBN 978-80-7051-221-0.

[50] KMJ, inv. č. H 824, zde výše pečetidlo č. 6.

Jako zdánlivě starší by mohl být hodnocen znak namalovaný nad oknem jižní oratoře v kostele sv. Vavřince, která byla součástí přestavby kostela po požáru v roce 1788. V letech 1803 a 1838 se pracovalo na klenutí oratoře nad sakristiemi a z té doby by mohl pocházet i zmíněný malovaný znak. Tento odhad však musíme relativizovat. Jeho podoba nachází inspiraci v pečetidlech uložených v archivu v Semilech[51] a v razítku zaznamenaném Liškou.[52] Provedení znaku v kostele sv. Vavřince je výtvarně bohatší než jeho předpokládaná předloha. Podle laskavého sdělení dr. Jana Luštince pocházejí oba znaky v kostele (městský i protější harrachovský) až z poslední opravy chrámu roku 1930. Je však pravděpodobné, že za předlohy posloužily původní starší práce. Kartuše znaku je okrová se stínováním a má vyvolat představu zlata. Plocha štítu je bílá s nádechem světle modré. To zřejmě mělo vyvolat představu o stříbru. Koruna stromu je tmavě zelená a kmen hnědý. Strom roste z volného zeleného trávníku, který je dole tvarován do podoby klínu. Vjem trávníku je posílen pokusem malíře malovat jednotlivé listy trávy. Ojedinělý tvar dolního okraje volného trávníku je tvarově totožný s dolním okrajem štítu, který má podobu obráceného oslího hřbetu. Takové provedení trávníku je inspirováno pečetí (razítkem), jejíž typář se v úplně totožném provedení nezachoval ani ve sbírkách Krkonošského muzea v Jilemnici a ani ve fondech Státního okresního archivu v Semilech. Jeho podobu však zaznamenal Karel Liška v Národním archivu v Praze.[53]

Městským znakem je opatřeno rovněž průčelí školní budovy naproti kostelu. Ta byla postavena v roce 1869 jako škola chlapecká. Znak byl umístěn nad rozetové okno ve štítu rizalitu v ose budovy. Má několik výtvarných předloh. Tvar znakového štítu je inspirován pečetidlem, které je ve sbírkách Krkonošského muzea v Jilemnici.[54] Strom a volný trávník jsou odpozorovány z pečetidel uložených dnes v archivu v Semilech.[55] Tři listy na horním okraji štítu mají oporu v pečetidle ze semilského archivu.[56] Znak je barevný. Je pouze otázkou, kdy polychromie vznikla. Plocha štítu je bílá (bílá v heraldice zastupuje stříbrnou). Štít má světlemodrý lem (zřejmě výsledek „lidové tvořivosti"), strom se zelenou korunou má hnědý kmen a roste z volné podesty, která není zelená a není tedy trávníkem. Má spíše hnědou barvu a je se dvěma hrotitými

---

[51] Viz výše pečetidla č. 10, 11.

[52] Viz výše razítko č. 12.

[53] Tamtéž.

[54] KMJ, inv. č. H 823. Viz výše pečetidlo č. 5.

[55] Viz výše pečetidla a razítka č. 9, 10 a 11.

[56] Viz výše pečetidlo č. 9.

výstupky na každé straně kmene (skalky?). Výstupky mohou být inspirovány starou pečetí jilemnické horní strany. Tři listy na horním okraji jsou zelené.

Pseudorenesanční budova bývalé dívčí školy, později jedenáctiletky, postavené v letech 1898-1899, je opatřena podstřešní lunetovou římsou, která má lunety a fabiony pokryty černým sgrafitem na okrové omítce. Centrální fabion v ose průčelí je opatřen městským znakem. Oválný štít ohraničený náznakem astragalu je vložen do rolverkové kartuše. Ve štítě je kuželovitý vrch a na něm roste listnatý strom.

Znakem je opatřeno i průčelí radnice. V patře mezi okny pod střešním arkýřem je umístěn znak, jehož podoba je odvozena od pečetí z přelomu 19. a 20. století. Rámec znaku tvoří štít s vydutými boky v jejich horní polovině, které tvoří akant s listy uvnitř štítu. Dolní rohy štítu jsou stočeny do rolverku a pata štítu je ukončena hrotem. Horní vlnitý okraj štítu ohraničuje listový akant, který přechází uprostřed do závitu. Ve štítu je volný trávník, z něhož roste listnatý strom. Znak je polychromován. Závity, rolverk a dolní orámování štítu jsou hnědé (resp. červenohnědé), listy akantu jsou zelené a nahoře zeleně „stínované", štít je světlemodrý až bílý, trávník a koruna stromu jsou zelené a kmen hnědý. Z úrovně náměstí není možné odhadnout materiál, z něhož je znak zhotoven. Na radnici byl údajně umístěn v 80. letech 20. století.

V archivu města Jilemnice se dochovaly zprávy o praktickém užívání městského znaku jinými subjekty. Zachovaly se žádosti různých organizací, adresované městskému úřadu, o povolení k užívání městského znaku. Z archivních materiálů známe v některých případech znění jak žádosti, tak příslušné odpovědi. V jiných pouze rozhodnutí městské rady k podané žádosti. Ze sdělení městské rady, vyhovující podaným žádostem, je patrné, jak vnímali představitelé města podobu znaku města a zda se pokoušeli o regulování jeho užívání.

Městská rada na schůzi konané 17. května 1886 (zápis č. 880/1886) vyhověla žádosti o povolení k umístění znaku města Jilemnice na spolkový prapor hasičského sboru a svolila, aby znak města Jilemnice „*krášlil prápor jednoty hasičské*".[57] Podmínky pro podobou znaku nebyly stanoveny.

Dne 21. března 1895 byla podána žádost Živnostenské jednoty katolických jinochů a mužů v Jilemnici, v níž je sdělováno, že na valné schůzi jednoty, konané dne 10. března 1895, bylo rozhodnuto pořídit si spolkový prapor. V žádosti je popsána podoba praporu: „*Prapor ten má nésti na straně červené znak města Jilemnice, na druhé pak bílé obraz patrona spolku sv. Josefa.*" Předkladatelé jednatel Florián Štych a předseda P. Antonín Zámečník žádají zastupitelstvo

[57] SOkA Semily, AM Jilemnice, kt. 11/110.

města Jilemnice o *„…udělení povolení, by směla na svém praporu nositi znak slavného města Jilemnice*". V zápisu z jednání zastupitelstva města (č. 628) je uvedeno: *„K podané Vámi žádosti ze dne 21. března 1895 o udělení povolení, by směla jednota Vaše na svém praporu nositi znak města Jilemnice, obecní zastupitelstvo na schůzi dne 3. dubna 1895 konané vyhovuje.*" Sdělení bylo žadateli odesláno dne 9. dubna 1895.[58] Podmínky pro podobu znaku stanoveny nebyly.

Dne 1. března 1903 byla odeslána žádost představenstva výstavy „O českém severovýchodu", konané v Hořicích, o užití znaku města Jilemnice v prostorách výstaviště. Žádosti bylo vyhověno a v rozhodnutí bylo krom jiného také napsáno: *„Nečiníme žádných námitek a milerádi schvalujeme k vyvěšení městského našeho znaku na průčelí průmyslového paláce… Otisk znaku v čele tohoto listu Vám snad postačí a připomínám, že zelený strom na stříbrné půdě jest znakem naším…*" Z purkmistrovského úřadu města Jilemnice byla odpověď odeslána dne 13. května 1903.[59] Za pozoruhodné lze mít doporučující sdělení o podobě znaku s odkazem na hlavičku dopisního papíru a upozornění na jeho barevnost. Sice nejde o ryze odborný popis jilemnického znaku, ale pro figuru bylo použito sousloví „zelený strom" a nikoliv „zelený jilm", které bychom mohli spíše očekávat.

Obr. 14. *Znak města Jilemnice z roku 1913 na tiskovině jilemnického ochotnického spolku „Kolár" (foto Stanislav Kasík).*

Dne 1. února 1913 podal městskému úřadu žádost (žádost přijata pod č. 261) Spolek divadelních ochotníků „Kolár" v Jilemnici *„…o povolení používati městského znaku na divadelní cedule v domnění, že když má jeviště v Obecním domě*". Předseda spolku Rudolf Kazda argumentuje tím, že *„…podobně užívají znaku v Nymburce, v Mladé Boleslavi atd…, že by mu to také dovoleno býti mohlo*". Součástí žádosti byla ukázka divadelního programu se znakem města v záhlaví. Na žádost reagoval městský úřad přípisem ze 7. února 1913, v němž městská rada udělila ochotnickému spolku „Kolár" povolení, aby na *„divadelních návěštích*" užíval městského znaku. Přípis potvrdil podpisem starosta JUDr. Karel Čermák a připojil pečeť města.[60] Město žádným způsobem neregulovalo podobu a způsob užití městského znaku.

[58] Tamtéž.
[59] Tamtéž, opis.
[60] Tamtéž.

POZNÁMKY K POJEDNÁNÍ „JEDNOTNÉ UŽÍVÁNÍ ZNAKU MĚSTA [JILEMNICE]“

Pravděpodobně v roce 2014 vypracoval Bc. David Hlaváč (od roku 2018 radním, 2020 zvolen starostou) text, určený nejspíše pro potřeby městské rady. Nesl název *Jednotné užívání znaku města* a byl doplněn dalšími materiály. Jejich zpracovatel se nejprve pokoušel o určení „správné“ podoby městského znaku jako základu pro stanovení jeho „definitivního“ vyobrazení, určeného pro užívání městem. Podnětem pro takové počínání byla snaha standardizovat podobu městského znaku. Hned v úvodu lze konstatovat, že k problematice bylo přistupováno z pozic laických a nikoliv heraldických. Použité metodické postupy nemohly vést k potřebnému korektnímu závěru. Zpracovatel nevysvětlil, co je smyslem jeho počínání a jakého cíle mělo být dosaženo. Chybí zde jakýkoliv vysvětlující text či uvedení do problematiky. Smysl autorova počínání lze jen dedukovat z obsahu vypracovaného pojednání a snad ho vyložit tak, že byla pociťována nejednotnost v zobrazování městského znaku a byla hledána jeho ideální podoba, která by se stala schopnou všeobecného užívání. Základem pro takové konání však musí být seriózně zpracovaná odborná rešerše, která se bude zabývat genezí městského znaku, způsoby jeho užívání v minulosti, názory na jeho podobu uvedené v odborné literatuře, a to vše vyhodnotit odborně korektním způsobem. Předpokladem pro takové hodnocení je znalost obecné heraldiky a jejích pravidel a zejména speciální znalost české komunální heraldiky.

Autor těchto materiálů shromáždil vyobrazení městského znaku a nadpisem: „*Důvody proč:*“ dával snad najevo, že právě díky rozličným způsobům zobrazování jilemnického městského znaku, které se v tomto souboru objevily, může odůvodnit své počínání. K tomu připojil tři autentická vyobrazení z prostředí města Jilemnice (radnice, oratoř kostela sv. Vavřince a měšťanská škola). Nad nimi je výrazný text „*Použití slavnostních znaků na budovách*“ a pod nimi stejně výrazná a navíc sugestivní otázka „*Který je správný (heraldicky?).*“ Kategorie „slavnostních“ městských znaků obecně neexistuje. Pro oprávněnost použití sousloví „slavnostní znaky“ v uvedeném vztahu lze položit verifikující otázku – jsou známy i jiné městské znaky s opačným významem, např. „neslavnostní“, jako všeobecně přijímaná kategorie? Stejného druhu je položená otázka pod fotografiemi různých podob městského znaku na architekturách ve městě: „*Který je správný (heraldicky?).*“ Už to samo o sobě autora usvědčuje z jeho nedostatečné odborné připravenosti. Pokud otázka není myšlena jako

řečnická, na niž není očekávána odpověď, pak je položena chybně, protože správnost znaku spočívá především v jeho odborném popisu, a nikoliv v hodnocení jeho vyobrazení podle rozličných parametrů, zejména subjektivních. Například podle „stáří" (obvykle vnímáno čím starší, tím správnější), podle slohového pojetí, podle tvarové rozdílnosti štítů a kartuší (parafrázuji: čím bohatší provedení, tím „krásnější"), podle rozdílnosti kresebného pojetí stromu (hledání, co je víc jilm a co méně jilm), či podle faktu známého z jiných míst, že hodnocený znak nakreslil např. Mikoláš Aleš nebo nějaký akademický malíř a takto vytvořený znak má „přidanou" hodnotu nejvyšší kategorie atd. Otázka je navíc formulovaná tak, že lze uvažovat o autorově představě o dvou druzích „správnosti". Jedné obecné a jiné v závorce „heraldické". Jako by onomu obecnému mohla být dávána přednost před heraldickým. Pokud chceme v intencích položené otázky dospět k nějakému serióznímu výsledku, tak znaky, včetně jilemnického, nelze posuzovat a hodnotit jinak než z pohledu heraldiky. Vše ostatní nemůže být rozhodující. Na autorovu otázku lze odpovědět lapidárně – všechny zobrazené znaky jsou správně, protože se shodují s odborným popisem jilemnického znaku.

Pozoruhodné je, že z pojednání nevyplývají pevně stanovená kritéria, na jejichž základě byl znak hodnocen. Dvoupolohové hledisko „líbí–nelíbí", které pravděpodobně bylo použito, je zcela subjektivní a nic nevypovídající o chtěné „správnosti". Tu může zaručovat pouze odborné hodnocení. Přesto se můžeme domnívat, že ona „správnost", která ovšem „správností" není, byla podmíněna právě oním subjektivním hlediskem na straně „líbí".

Autor buď jednostranně stanovil „správný" znak města Jilemnice, nebo se pragmaticky přiklonil k již užívané podobě znaku, uvedené v příslušných materiálech a doplněné popiskou „*Znak použitý na městských stránkách*" (zřejmě webové stránky města). Nebo také „*Znak poskytovaný žadatelům*". Domnívám se, že pro prosazovanou podobu městského znaku byla pravděpodobně využita Ambrožova publikace o Jilemnici z roku 1941, kde je shodně řešený městský znak zobrazen na titulní straně.[61] Výtvarné pojetí znaku je inspirováno městskou pečetí z přelomu 19. a 20. století a také malovaným znakem na oratoři v kostele sv. Vavřince.

Byl stanoven (není zřejmé kým) domněle odborný popis znaku: „*Ve stříbrném štítě košatý jilm přirozených barev se zelenou patou.*" Stanovený popis není zcela dokonalý. Expresivní termín „košatý" je zcela zbytný, protože „košatost" stromu není možné v heraldice přesně definovat. Stejně tak lze pole-

[61] AMBROŽ, Jindřich. *Jilemnice – výňatky z dějin a zvláštnosti města*. Praha 1941.

mizovat s termínem „jilm", protože z pohledu heraldické terminologie jde pouze o „listnatý strom", na kterém nic „jilmového" není. Z dikce popisu vyplývá, že součástí jilmu je ještě zelená pata. Stromy v heraldice nemají paty. Pata je heroldská figura a v popisech má přednost před figurami obecnými. Obecnou figurou je zde strom. Aby byl tento vjem eliminován, musel by popis znít jinak – například: *Ve stříbrném štítě ze zelené paty vyrůstá listnatý strom v přirozené barvě.* Koruna stromu je obrysová a není tvořená listy, z nichž by se při jejich konkrétním tvaru dalo o jilmu uvažovat. Snad by se dalo v popise použít obratu „listnatý strom – jilm" a tím se vyhnout případným námitkám a pokusům o kontroverzní debatu. Dalším problematickým místem popisu je sdělení o patě štítu, která však ve znaku zobrazena není. Zde je pata volná, či jinak, je zde „volný trávník". Vyobrazením znaku a textem jeho popisu v „*Příručce pro užívání městského znaku*" byla vytvořena dvojice informací, které byly na 74. schůzi Rady města Jilemnice, konané dne 23. dubna 2014, schváleny dle předložených pravidel užívání městského znaku.[62] Na první straně další části zmíněné „příručky" je zobrazena podoba znaku v kartuši, uveden popis znaku a připojena poznámka: „*Slouží jako závazná pomůcka pro aplikaci znaku města.*"

Pokud bychom měli brát obojí, tedy vyobrazení znaku a jeho popis, za závazné pro aplikování znaku města, pak je nemožné jakoukoliv závaznost dodržet, protože mezi vyobrazením a popisem je nepřekonatelný rozpor a jedno neodpovídá druhému. Z pohledu heraldického jde v několika ohledech o výsledek „diletantského" počínání. Volba kartuše či pseudobarokního štítu s rolverky a akanty je pro závaznou podobu užívaného městského znaku nevhodná nejen pro svou tvarovou nejednoznačnost. Nepřijatelná je i nemožnost kartuš či pseudobarokní štít heraldicky definovat. Z nemožnosti definování vyplývá nemožnost stanovit heraldicky korektní popis. Co v heraldice nejde popsat, tak nejde ani zobrazit, a co nejde zobrazit, fakticky „neexistuje". Jakákoliv kartuš stejně jako jakýkoliv tvar štítu nejsou nositeli heraldických informací, a proto se ani nestávají obligatorní součástí odborných heraldických popisů. V případě Jilemnice je uvedený pseudobarokní štít doplněn výraznými zelenými prvky, které v podstatě celý štít lemují. Rigorózně posouzeno lze takové doplnění štítu vnímat jako zelený lem, který nemá v zobrazování jilemnického znaku žádnou tradici a také není obsažen v žádném z jeho nedávných odborných popisů. Tím se stává neodůvodnitelnou heraldickou floskulí. Prosazováním členité kartuše (štítu) se vše zcela zbytečně komplikuje.

---

[62] Usnesení Rady města Jilemnice č. 77/14, s přílohou č. 7.

V prostředí současné české komunální heraldiky je pro praktické užití a také pro heraldickou tvorbu v komunální heraldice doporučován štít s půlkulatou patou. Ten byl výsledkem odborné diskuse, která proběhla na počátku roku 1990 na prvních přípravných zasedáních Heraldické komise České národní rady (dnes Podvýbor pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky). Takový tvar štítu byl doporučován pro své velice dobré vlastnosti ve vztahu k výtvarnému heraldickému konání. Diskutující se k tomuto tvaru přiklonili i proto, že takový štít heraldická kompendia české komunální heraldiky už několik desetiletí používala. Shodným způsobem si počíná také evropská komunální heraldika.[63] Tradice užívání tohoto typu štítu v kompendiích je mnohem starší a má zdroje již ve 14. a 15. století. Z tohoto pohledu je jilemnická kartuše neopodstatněnou mimořádností. Ostatně autor v přehledu znaků města Jilemnice posbíraných z různých zdrojů musel zaznamenat, že mimo jilemnické prostředí je znak města Jilemnice prezentován vždy ve štítu s půlkulatou patou. Jistě je možné namítat, že na přelomu 19. a 20. století byly císařem udělovány městské znaky včetně kartuší. Je vhodné poznamenat, že znak tak jako tak byl ve štítě obvykle s půlkulatou patou a to vše bylo v ozdobném orámování, které lze vnímat jako kartuši. V některých ojedinělých případech se zmínka o kartuši dostala i do popisu. To vše lze hodnotit jako výsledek názoru některých znakových cenzorů ve vídeňském Šlechtickém archivu, kteří znaky hodnotili, posuzovali a také schvalovali. Vedle nich to byli také erbovní malíři, kteří schválené znaky malovali do vydaných privilegií. Ti sem přinesli dobovou manýru výtvarného eklektismu. Zde je vhodná poznámka, že se jednalo o časově ohraničené období, v němž se tak dělo, ale nikoliv před tím (před polovinou 19. století) a nikdy poté (po zániku Rakousko-Uherska).

K tomu lze připojit důležitou poznámku. Stávající podobu znaku lze samozřejmě používat zejména v prostředí města Jilemnice, ale není vhodné ji považovat za oficiální a neměnnou a zejména vyžadovat na jiných, aby konali shodným způsobem. Bylo by to proti pravidlům a duchu heraldiky. Navíc komplikovaný tvar štítu ztěžuje možnost účinné ochrany znaku a regulace jeho užití jinými subjekty. Rozhodnutí rady města nemůže být dokonce zcela závazné, protože z pohledu heraldiky lze pomyslný regulativ jednoduše a nenapadnutelně obejít. Z toho vyplývá, že pokus o stanovení „jednotného užívání městského znaku" nedokáže naplnit svůj zřejmě seriózně myšlený záměr.

---

[63] LOUDA, Jiří. *European civic coats of arms*. London 1966; týž, *Znaky evropských měst*. Praha 1995. ISBN 80-7012-080-0.

POZNÁMKA K PRAPORU MĚSTA JILEMNICE

Návrh praporu města byl pravděpodobně vytvořen v roce 1998. Autorem byl akad. malíř Jiří Škopek. Následovala žádost o jeho udělení městu, odeslaná Podvýboru pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny PČR. Ten žádost projednal na zasedání konaném dne 7. října 1999. Prapor byl městu udělen na základě rozhodnutí předsedy Poslanecké sněmovny č. 41 ze dne 26. listopadu 1999, dekretem datovaným dne 6. prosince 1999. V roce 2004 bylo na základě požadavku vexilologické části PPHV rozhodnuto nahradit termín „prapor" pojmem „vlajka". Obojí je v podstatě shodným symbolem. Prapor je pevně přichycen k žerdi a nemá závazný poměr stran, vlajka se na stožár vytahuje pomocí lanka a poměr stran je předepsán.

Udělený prapor byl v dekretu popsán následovně: „*List tvoří tři svislé pruhy, zelený, bílý se zeleným jilmem s hnědým kmenem a zelený, v poměru 1 : 2 : 1. Poměr šířky k délce listu je 2 : 3.*"

V popisu praporu byl strom nazván jilmem, přesto, že v návrhu byl zobrazen listnatý strom, jehož druhové určení nelze odečítat. Dolní konec kmene je rozeklán do tři hrotů, které mohou evokovat kořeny. Nejenže je takový způsob zobrazení stromu v rozporu se znakem, ale zároveň by takový strom musel být z pohledu terminologie pojmenován jako „vykořeněný". Tento přívlastek, který je možné vnímat s pejorativní konotací, však ve znaku není a neměl by být ani na vlajce. Je obvyklé, že když je na listu vlajky použita figura ze znaku, pak by ji měla opakovat. Zřejmě je zbytečné v současné době revidovat podobu uděleného praporu, ale při jejím navržení nebyl brán v úvahu fakt, že strom roste z trávníku, který na praporu zobrazen není a tím došlo k určité kolizi vztahu znaku a praporu.

IDEÁLNÍ PODOBA ZNAKU MĚSTA JILEMNICE

Ideální podoba znaku města Jilemnice má oporu ve způsobu zobrazení v posledním domácím relevantním kompendiu komunální heraldiky z roku 1985.[64] To v podstatě odpovídá na otázku, co je v jilemnickém městském znaku správnější, zda zelená pata štítu zvaná „trávník" nebo „volný trávník" připomínající „ostrůvek". Musíme připustit, že z pohledu heraldiky je obojí možné. Přesto je vhodné obrátit pozornost k prvním pečetím, z nichž je patrné, že strom roste z dolního okraje štítu a nic takového, co by bylo možné hodnotit jako

[64] ČAREK, *Městské znaky*, oddíl IV., Barevné vyobrazení znaků, nestránkováno.

patu štítu, návrší, či dokonce jako „volný trávník" zde není možné pozorovat. To platí i pro kašnu na náměstí z roku 1836, kde je vytesána plastika, jejíž předlohou byla městská pečeť z přelomu 18. a 19. století. První známé barevné vyobrazení jilemnického městského znaku je z roku 1864 a zde je strom na trávníku, jehož provedení lze hodnotit jako návrší. Tento pomyslný „vzor" byl pak opakován v roce 1874, 1898, 1913 atd. Na přelomu 19. a 20. století vznikla pečetidla a razítka, která měla zcela nový pečetní obraz, pro nějž bylo typické vyobrazení stromu rostoucího z „volného trávníku". Dá se uvažovat o tom, že šlo o výsledek subjektivního přístupu zhotovitele, a nikoliv o nový způsob zobrazování městského znaku. O dochovaných znacích na architekturách ve městě se dá říci, že měly předlohu v pečetích a barevnost byla zopakována podle Widimského kompendia z roku 1864. Můžeme se domnívat, že i po zavedení nového typu pečetního obrazu s „volným trávníkem" nedošlo k jeho vnímání jako nového znaku města, protože souběžně (1913) byl zobrazován městský znak se stromem rostoucím z trávníku. Můžeme spekulovat o tom, že tento heraldicky patrný rozdíl nebyl vůbec vnímán jako rozdíl a vše bylo považováno za shodné. Když bylo v minulosti radou města povolováno užívání městského znaku jinými subjekty, nikdy nebylo sdělováno či zdůrazňováno, že by strom měl růst z volného trávníku a tím by tak bylo dáváno najevo, že jde o podstatnou součást správné podoby městského znaku. Z toho plyne, že prostý trávník v jilemnickém městském znaku má své opodstatnění, na rozdíl od trávníku volného.

Jak bylo výše uvedeno, pojmenování listnatého stromu v městském znaku jilmem není zcela korektní. Nepochybně můžeme figuru pojmenovat listnatým stromem, ale jilmem již nikoliv, protože silueta stromu nemůže takové pojmenování vyvolat. Při pokusu o kresebné zpracování listnatého stromu bylo přihlédnuto k těm typům pečetí, kde je koruna stromu členěna do několika pomyslných pater, která uvedený strom odlišují od zcela obecného stromu a vyvolávají představu určité mimořádnosti. Jak je patrné, kreslíři jilemnického znaku si s listnatým stromem, který chtěli mít za jilm, žádné velké starosti nedělali a nakreslili korunu stromu jako oválnou a zcela anonymní. Pokusy kreslit do zelené paty trsy trávy a vyvolat tak představu skutečného trávníku jsou již nad rámec nutného. Jde o projev spíše neheraldický.

Ideální popis znaku města Jilemnice zní: Ve stříbrném štítu ze zelené paty roste listnatý strom – jilm v přirozené barvě.

Za pomoc a spolupráci upřímně děkuji Ing. Petru Faistauerovi, tajemníkovi Městského úřadu v Jilemnici, Bc. Martině Housové ze Státního okresního archivu v Semilech, Janě Krausové z Krkonošského muzea v Jilemnici, PaedDr. Janu Luštincovi, emer. řediteli Krkonošského muzea v Jilemnici, a Mgr. Janě Nonnerové z Městského úřadu v Jilemnici.

Stanislav Kasík
Heraldická kancelář Dauphin
Roudnice nad Labem

Über das Wappen der Stadt Jilemnice

Die Studie befasst sich mit der Entstehung des Wappens der Stadt Jilemnice (Starkenbach) und seiner praktischen Anwendung. Das Wappen von Jilemnice hat sich aus dem Stadtsiegel entwickelt. Die ersten Berichte darüber sind in der topographischen Literatur von 1790 verzeichnet. Die erste bekannte farbige Darstellung des Stadtwappens wird im Kompendium der Kommunalwappenkunde von V. R. Widimsky aus dem Jahre 1864 wiedergegeben. Seine Betrachtung des Wappens des damaligen Marktfleckens Jilemnice war für viele seine Nachfolger ein ständiger Ausgangspunkt. Die letzte Tat war die Veröffentlichung von Jiří Čarek aus dem Jahre 1985, die das Stadtwappen von Jilemnice folgend beschreibt: Auf einem silbernen Schild steht am Rasen eine Ulme in natürlichen Farben.

Die letzten Kapitel des Beitrages beschäftigen sich mit den öffentlich präsentierten Bestrebungen der Stadt, eine verbindliche Form des Stadtwappens von Jilemnice durchzusetzen. Dies stößt jedoch auf die heraldischen Regeln und den allgemein gültigen Gebrauch bei der gegenwärtigen städtischen Heraldik. Kurz besprochen wird ferner die Stadtfahne, die offiziell 1999 genehmigt und erteilt wurde.

Die ideale Beschreibung des Wappens der Stadt Jilemnice lautet: In einem silbernen Schild wächst aus grünem Boden ein Laubbaum – eine Ulme in natürlicher Farbe.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

ÚMRTNOST VE FARNOSTI HORNÍ ŠTĚPANICE V LETECH 1784–1830 Z HLEDISKA JAZYKOVÉHO A DEMOGRAFICKÉHO

Martina Lobotková

Farnost Horní Štěpanice se ve sledovaném období skládala z pěti obcí (Benecko, Dolní Štěpanice, Horní Štěpanice, Mrklov, Štěpanická Lhota) a tří osad (Rychlov, Zákoutí, Žalý). Oblast byla osídlována nejprve v podhorské oblasti v návaznosti na zdejší hrad Valdštejnů v Horních Štěpanicích. Později vznikly Dolní Štěpanice jakožto nejníže položená obec, následovaly Mrklov a Štěpanická Lhota a jako poslední Benecko, spadající již k horské oblasti. Přitom i samotné Benecko bylo osídlováno zdola kvůli úrodnější půdě, a to od dnešní místní části Dolní Benecko. Vesnice s osadami tvořily od počátku nerozlučný celek v rámci farnosti a později jako středisková obec (jednotný obecní úřad pro všechny funguje dodnes).

MATERIÁLOVÁ ZÁKLADNA

Materiál byl pro tuto studii získán výhradně z matrik farnosti Horní Štěpanice s přihlédnutím k matrikám evangelickým (farnost Křížlice). Nejstarší dochovaná matrika zemřelých začíná rokem 1722. První záznamy jsou ovšem neúplné a zkratkovité, neuvádí například křestní jména zemřelých dětí, spokojují se pouze se zápisem typu *„Umřelo dítě Václavovi Kučerovi“*[1]. Postupně dochází ke zpřesnění, uváděn je např. věk zemřelého, od roku 1734 do roku 1743 dokonce hodina smrti (*„okolo 10. hodiny na noc“*[2], *„na úsvitě“*[3]). Právě

[1] SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje 1587–1949 (dále jen: Sbírka matrik), Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2821, sign. 4901, Matrika Z 1722–1771, úřední kniha (ukn.) 2821, 1a.

[2] Tamtéž, 9b.

[3] Tamtéž, 10b.

roku 1743 byly opuštěny rozsáhlejší větné podoby zápisů a přešlo se k jednodušším. Od roku 1771 přibývá číslo domu, kde zesnulý žil. Nově bylo zapisováno do předem nalinkovaných kolonek a zcela opuštěn byl větný zápis. V květnu roku 1784 se přidává pro naši studii nejzajímavější kolonka, a to příčina úmrtí (z tohoto důvodu byla dolní časová hranice příspěvku ohraničena právě tímto rokem).[4]

Výzkum komplikovala skutečnost, že od roku 1784 byly vedeny zvláštní matriky pro evangelíky. Tyto matriky zahrnovaly daleko širší oblast, než jak tomu bylo u katolických farností, a to z důvodu nižšího počtu přihlášených evangelíků v porovnání s katolíky, nutnosti zakládat nové modlitebny a rovněž kvůli přísnějším státním nařízením. Evangelíci si totiž směli vystavět modlitebnu, potažmo školu, pouze v případě, že jejich nekatolická obec čítala alespoň 100 rodin nebo 500 osob.[5] V oblastech s menším zastoupením evangelíků tudíž bylo výhodné spojit více obcí dohromady. Ostatně v době před vydáním tolerančního patentu fungovaly tyto kontakty přes hranice obcí velmi dobře a pomáhaly posilovat a udržovat tehdy nepovolené vyznání.

Evangelíci z hornoštěpanické farnosti spadali v tomto období pod křížlickou farnost společně s mnoha dalšími obcemi.[6] Při sběru materiálu bylo tedy nutné projít příslušnou evangelickou matriku[7] a vybrat z ní pouze ty záznamy, které se týkaly farnosti Horní Štěpanice. Následně bylo třeba získané údaje porovnat s údaji z katolických matrik, protože hrozilo zdvojení zápisů. Katoličtí faráři totiž měli za úkol vést evidenci veškerého obyvatelstva, a tudíž (až na výjimky) zapisovali všechny obyvatele farnosti bez rozdílu vyznání. Z 566 získaných evangelických zápisů pouze 45 nebylo uvedeno v katolické matrice. O tyto záznamy byl obohacen materiál získaný excerpcí katolických matrik. Mezi zdvojenými zápisy pak bylo nalezeno 245 případů, kdy se příčina úmrtí

---

4 Z důvodu uvádění příčin úmrtí od května 1784 neobsahuje příspěvek údaje z prvních měsíců roku.

5 MELMUKOVÁ, Eva. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Neratovice: Verbum, 2017, s. 103.

6 Arnoštov, Bělá, Bílé Poličany, Bítouchov, Bystrá n. J., Čistá, Dolní Rokytnice, Haratice, Harta, Herlíkovice, Horka u Staré Paky, Horní Branná, Horní Hamry, Horní Kalná, Horní Sytová, Jestřabí v Krkonoších, Jičín, Jilem, Jilemnice, Karlov, Kořenov, Košťálov, Košťálská Olešnice, Kotelsko, Krausovy Boudy, Kruh, Křížlice, Kundratice, Lány, Lázně Bělohrad, Liberec, Libštát, Martinice, Mříčná, Nová Paka, Nová Ves nad Popelkou, Olešnice, Peřimov, Petříkovice, Podlevín, Podmoklice, Poniklá, Přívlaka, Roprachtice, Roudnice, Heřmanovy Sejfy, Rybnice, Semily, Spálov, Stará Lomnice, Stará Paka, Studenec, Svatojánský Újezd, Svojek, Šumburk, Těšín, Tužín, Úbislavice, Úzké Údolí, Valteřice, Víchová, Víchovská Lhota, Vítkovice, Vrchlabí, Vysoké n. J., Zálesní Lhota, Zákoutí, Ždírnice.

7 SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Křížlice, inv. č. 11401, sign. L 2-14, Matrika Z 1784–1835, ukn. 11401.

v evangelické a katolické matrice neshodovala. Někdy pomohl evangelický zápis objasnit nejasnou příčinu úmrtí v katolické matrice. Protože byl však materiál primárně získáván z hornoštěpanických katolických matrik, byla jako platná příčina úmrtí vzata ta, kterou uvedl katolický farář.

ZDRAVOTNÍ STAV OBYVATELSTVA ČESKÝCH ZEMÍ

Zvláště na venkově negativně ovlivňovala zdravotní stav obyvatelstva v první řadě jednostranná výživa, někdy až podvýživa, a vyčerpání z těžké fyzické práce. K šíření nemocí přispívaly i nevhodné podmínky v obydlích, jejich stísněnost, špatná větratelnost, nevhodné vytápění či velké množství osob žijících v jedné domácnosti. Čeleď bydlela ve chlévech společně s dobytkem nebo dokonce byl dobytek držen v obytných místnostech. Právě domestikovaná zvířata byla zdrojem chorob již od neolitu (svrab, prašivina, tasemnice, škulovci, škrkavky od psů, spalničky, neštovice, tuberkulóza, tasemnice, motolice od skotu, motolice, anthrax, horečka maltská od ovcí a koz, chřipka, tasemnice, svalovci od vepřů atd.).[8] Podceňovala se osobní hygiena i lehká onemocnění či první příznaky závažnějších chorob. Důležitým faktorem byla rovněž nedostupnost lékařské péče i nedůvěra lidí, zvláště z venkova, ke schopnostem lékařů.[9]

Vývoj obyvatelstva narušovaly demografické krize, k nimž přičítáme např. třicetiletou válku, v jejímž důsledku se navýšil počet úmrtí a snížil počet sňatků a početí. Populace byla ohrožována neúrodami či epidemiemi. V 17. století to byl hlavně pravý mor, jeho poslední epidemii datujeme do let 1713–1715. Poslední velký hladomor v českých zemích proběhl v letech 1770–1772. Pro 18. století byly typickou epidemickou nemocí neštovice. Očkování proti nim propagovala již Marie Terezie, prosazovalo se zvláště od roku 1800, ovšem velmi pomalu. Chorobami 19. století se staly cholera, která se šířila od 30. let 19. století z Asie, a tuberkulóza. Do sledovaného období zasáhly epidemie neštovic (1794, 1799–1801) a tyfu (v souvislosti s napoleonskými válkami 1806, 1813, 1814).[10]

Skladba obyvatelstva v období od 70. let 18. stol. do roku 1848 byla následující: jednu třetinu tvořily děti do 15 let, 40 % pak kategorie do 20 let, nad

---

[8] BIRABEN, Jean-Noël. Vývoj lékařského myšlení a chorob v Evropě do konce středověku. *Historická demografie 24*, 2000, s. 5–47. ISSN 2570-9259.

[9] SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-424-1.

[10] Tamtéž; ŠIKULOVÁ, Alexandra. Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém" 19. století (1785–1914), *Historická demografie 35*, č. 2, 2011, s. 217–262.; KOLOUCHOVÁ, Jana. Obraz mortality chebské farnosti sv. Anny 1787–1901, *Historická demografie 39*, č. 1, 2015, s. 75–104.

50 let něco málo přes jednu desetinu. Kojenecká úmrtnost byla stále velmi vysoká (200 až 250 zemřelých dětí do 1 roku na 1000 živě narozených). V polovině 18. století se lidé dožívali v průměru 25 až 28 let, v následujících letech se situace začala pozvolna zlepšovat.[11]

Demografické studie věnované mortalitě většinou docházejí k podobným výsledkům, co se týče rozložení úmrtnosti v rámci roku. Nejnižší počty úmrtí zaznamenávají v letních měsících, od podzimu narůstají a vrcholu dostupují v lednu. Vysoké hodnoty si drží až do dubna. Důvody jsou zřejmé, v průběhu zimních měsíců s přesahem na počátek jara trpěli obyvatelé vyčerpáním organismu z důvodu nedostatku stravy či alespoň některých vitamínů, častěji docházelo k prochladnutí a vzniku plicních onemocnění. S létem pak byly většinou spojovány střevní problémy.[12]

Sledované období je stále typické vysokou kojeneckou úmrtností a velkým rizikem, které přinášelo těhotenství a porod pro ženy. Porody probíhaly takřka výhradně v domácnosti za přítomnosti porodní báby (pokud se stalo, že porodní bába nestihla dorazit včas, zastala ji příbuzná rodičky, která již měla zkušenosti s vlastním porodem – matka, babička apod.). V případě komplikací (slabé porodní bolesti, jiná poloha dítěte než poloha hlavičkou atd.) měl být podle nařízení povolán lékař a porodní bába směla zasahovat jen v případě, kdy se lékaře nepodařilo sehnat. Často se tak ovšem nedělo, porodní báby volaly lékaře nerady či pozdě, někdy si jeho přítomnost nepřála rodička či příbuzní. Až do 18. století nebyly porodní báby nijak školeny. Ke změně došlo roku 1745, podle vydaného dekretu se měly porodní báby účastnit přednášek profesora anatomie a přihlížet pitvám. Od roku 1748 měly být zkoušeny na lékařské fakultě. Roku 1783 se přidala praktická výuka porodnictví. Venkovské porodní báby byly nicméně až do roku 1804 pouze přezkušovány krajským fyzikem. Postupně byla ovšem zajišťována stipendia, aby i porodní báby z venkova mohly absolvovat kurzy a praxi v Praze.[13] V matrikách 18. století se uvádělo ke každému narozenému dítěti jméno porodní báby a postupně se přidávala i informace o tom, zda byla tato žena náležitě vzdělána a přezkoušena.

---

[11] SVOBODNÝ – HLAVÁČKOVÁ 2004.; BOZDĚCH, Lukáš. Kojenecká úmrtnost ve Staňkově v 19. století. *Historická demografie* 41, č. 1, 2017, s. 73–86.

[12] KOLOUCHOVÁ, J., Obraz mortality chebské farnosti sv. Anny 1787–1901, s. 75–104.

[13] LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-4; LENDEROVÁ, Milena a kolektiv. *Ženy s kufříkem a nadějí. Porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století.* Praha: Karolinum, 2020. ISBN 978-80-246-4475-2.

SITUACE VE FARNOSTI HORNÍ ŠTĚPANICE

Na základě excerpce matrik bylo zjištěno, že ve sledovaném období zemřelo ve farnosti Horní Štěpanice 3 469 osob různého vyznání (ponejvíce katolického, méně evangelického – helvétského či augsburského). Věkové složení zemřelých svědčí o velmi vysoké kojenecké úmrtnosti.[14] Největší podíl zemřelých tvořily děti ve věku do jednoho roku (31 %). Následovala další nejvíce ohrožená skupina, a to děti od jednoho do čtyř let (24 %). Ostatní věkové kategorie byly zastoupeny podstatně méně. Riziko úmrtí se zvyšovalo s věkem, tudíž více ohrožené byly osoby nad 50 let (50 až 59 let 6,3 %, 60 až 69 let 8,2 % a 70 až 79 let 7,3 %). Osob dožívajících se více než 80 let nebylo mnoho, proto kategorie osob nad 80 let vykazuje pouze 3,5 %. Největší šance na přežití měly podle statistiky děti a mládež ve věku od 10 do 19 let (10 až 14 let 1,6 %, 15 až 19 let 1,7 %). U starších dvaceti let se rizika úmrtí zvyšovala v důsledku porodů u žen nebo pracovních úrazů u mužů.

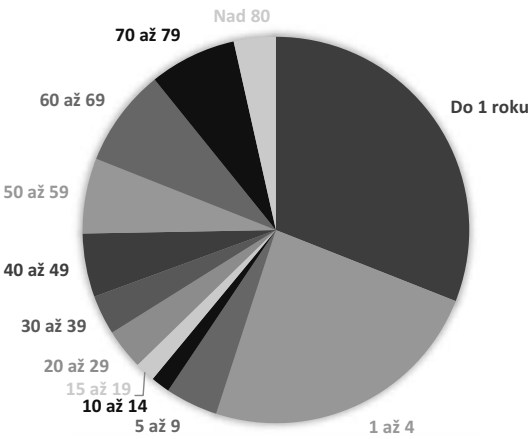

Graf 1. *Zastoupení věkových kategorií na úmrtnosti v letech 1784–1830.*

Následující graf a tabulka uvádí přesné procentuální zastoupení pro všechny věkové kategorie. Skupina nejmladších dětí do jednoho roku zde byla rozdělena do tří oddílů, a to na děti zesnulé při porodu nebo na jeho následky (či na následky vrozených vad) do stáří jednoho týdne. Dále jsou uvedeny děti do věku jednoho měsíce a poté děti starší jednoho měsíce do jednoho roku.

Zajímavé je také porovnání vývoje počtu zemřelých v jednotlivých věkových kategoriích. Zřetelný nárůst vykazují všechny kategorie v období napoleonských válek, s výjimkou dětí do jednoho roku, což bylo nepochybně způsobeno menším množstvím narozených dětí.

[14] Údaje o věku dětí bývaly poměrně spolehlivé, zvláště u starších lidí je ovšem třeba počítat s tím, že uvedený věk nemusel odpovídat realitě. Stávalo se, že faráři věk zaokrouhlovali nebo pozůstalí neznali přesný věk zemřelého (lidé v této době často ani sami nevěděli, kdy přesně se narodili).

Tab. 1. *Procentuální zastoupení věkových kategorií na úmrtnosti v letech 1784–1830*

Stáří	Procentuální zastoupení
do 1 týdne	4,4 %
do 1 měsíce včetně	8,1 %
do 1 roku	18,4 %
1 až 4	24,0 %
5 až 9	4,4 %
10 až 14	1,6 %
15 až 19	1,7 %
20 až 29	3,4 %
30 až 39	3,3 %
40 až 49	5,3 %
50 až 59	6,3 %
60 až 69	8,2 %
70 až 79	7,3 %
nad 80	3,5 %

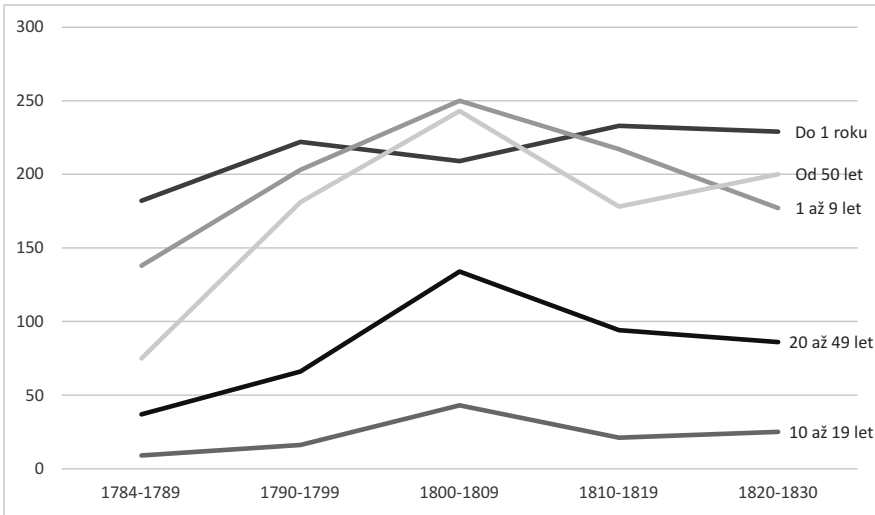

Graf 2. *Vývoj počtu zemřelých v jednotlivých věkových kategoriích v letech 1784–1830.*

Zajímavým tématem je také rozložení úmrtí v průběhu roku. Dalo by se předpokládat, že se úmrtnost zvyšovala v zimních měsících, zvláště na sklonku zimy, kdy ubývaly zásoby jídla a lidský organismus byl vyčerpaný a náchylnější k chorobám. Podobného trendu si všímají i demografické studie věnované tomuto tématu.[15] U horské oblasti, kde bývaly zimy velmi tuhé a nedalo se počítat s velkou úrodou, která by v podobě zásob pomohla přečkat nejtěžší měsíce, by měly být podle očekávání zřetelnější výkyvy ve „prospěch" zimního období. Výsledky získané z matrik farnosti Horní Štěpanice to však nepotvrdily. Zastoupení jednotlivých měsíců bylo poměrně rovnoměrné, mezi říjnem, kdy za sledované období zemřelo nejvíce osob, a únorem, který byl zastoupen naopak nejméně, byl rozdíl pouhých 69 osob. Překvapivá je i skutečnost, že právě únor, pozdní zimní měsíc, vykazoval nejnižší počet úmrtí. Zde mohla sehrát roli délka měsíce v porovnání s ostatními. Naproti tomu nejvíce zemřelých bylo zaznamenáno v říjnu, poté v květnu a lednu. Při porovnání procentuálního zastoupení jsou malé rozdíly ještě výraznější (viz tabulka níže).

Tab 2. *Počty úmrtí v průběhu roku v letech 1784–1830*

Měsíc	Počet zesnulých	Procentuální zastoupení
Leden	302	8,7 %
Únor	247	7,1 %
Březen	297	8,5 %
Duben	288	8,3 %
Květen	307	8,8 %
Červen	289	8,3 %
Červenec	288	8,3 %
Srpen	268	7,7 %
Září	296	8,5 %
Říjen	316	9,1 %
Listopad	277	8,0 %
Prosinec	294	8,5 %

[15] Např.: ŠIKULOVÁ, Alexandra. Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém" 19. století (1785–1914), *Historická demografie 35*, č. 2, 2011, s. 217–262.

PŘÍČINY ÚMRTÍ[16]

Pokud studujeme úmrtnost, je třeba si uvědomit stav lékařské péče v daném období. Návštěvu lékaře si mohli dovolit pouze zámožní občané, a kromě toho byla zdravotnická zařízení situována do měst. Pro chudé venkovské obyvatelstvo, nadto okrajové horské a podhorské oblasti, kam se řadí farnost Horní Štěpanice, byla i v této době v podstatě nedostupná. Faráři neměli potřebné medicínské znalosti a často byli k umírajícímu povoláni pozdě. Tím, kdo hlásil příčinu úmrtí pro zápis do matriky, byli nakonec nejbližší příbuzní. Jejich jména byla zapisována od ruku 1788 do roku 1811. Ve většině případů se jednalo o otce dítěte nebo manžela zesnulé, výjimečně o jiného příbuzného (děd, bratr, zeť), málokdy o ženu (matku či manželku, nejspíše v případech, kdy se jednalo o vdovy a nebyl k dispozici jiný blízký mužský příbuzný). Někdy záznamy uvádějí nepříbuzného muže, zde často šlo o hospodáře ohlašujícího úmrtí podruha, jenž pro něj pracoval.[17]

Škála příčin úmrtí byla poměrně široká, nemůžeme je ovšem vždy považovat za zcela věrohodné. Často nebyla nemoc konkrétně pojmenována, ale zastoupena pouze nejvýraznějším příznakem (bolest, píchání). Někdy bylo zapsáno více příčin úmrtí, často se takto kombinovalo více příznaků (těžkost a kašel, horkost a píchání atd.), zatímco onemocnění, která bylo možné snadněji identifikovat (např. neštovice), bývala uváděna samostatně. Z důvodu zdvojení některých příčin úmrtí byly tyto zápisy započítávány dvakrát, pokaždé v příslušné kategorii. V součtu proto počty příčin neodpovídají počtu zemřelých.

Příčiny úmrtí byly rozděleny do kategorií podle druhu onemocnění. Rozdělení vycházelo z typizace využívané autory studií týkajících se této tematiky[18] a následně bylo upraveno podle získaných dat.

Na grafu níže je patrné, že nejvíce zastoupena byla v hornoštěpanické farnosti neurologická onemocnění (psotník, kolika, křeč, zapálení/zánět mozku,

---

[16] Autorka se tomuto tématu věnovala již ve své disertační práci, vycházela ovšem pouze z materiálu ohraničeného koncem 18. století. Tato studie přináší původní výsledky obohacené o materiál třiceti let 19. století a o hledisko demografické, které v disertační práci, orientované jazykovědně, chybělo.

[17] Záznamy v matrikách se postupně zpřesňovaly s ohledem na povinné lékařské ohledání mrtvých, od 30. let 19. století se vedly úmrtní listy (ohledací listy, Todtenbeschauzettel), obsahující příčinu smrti určenou lékařem.

[18] JANČÁREK, Petr. Zdravotní stav obyvatel Zubrnic v 1. polovině 19. století. *Historická demografie 17*, 1993, s. 229–240; ŠIMEČKOVÁ, Alena – DOKOUPIL, Lumír. Příčiny úmrtí obyvatelstva ostravské průmyslové oblasti v 19. století. *Historická demografie 9*, 1985, s. 143–160; ŠIKULOVÁ, Alexandra. Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém" 19. století (1785–1914). *Historická demografie 35*, č. 2, 2011, s. 217–262.

nervová slabost, epilepsie).[19] Důvodem prvenství je vysoká míra kojenecké úmrtnosti, která se většinou souhrnně zařazovala pod psotník. Následovaly infekční choroby (tuberkulóza, neštovice, tyfus, úplavice, sněť, angína, spalničky, zápal/zánět plic, žloutenka, záškrt, spála). Nad oběma ovšem převyšuje kategorie příznaků nemocí, kam byly zařazeny všechny příčiny úmrtí, které jednoznačně nepatří k jedné konkrétní nemoci, ale mohly být odrazem více různých onemocnění (kašel, těžkost, píchání, opuchnutí, boule, mdloba, palčivost, krvácení, bolest, zapálení hrdla). Ostatní typy jsou oproti nim zastoupeny téměř zanedbatelně. Mezi střevní onemocnění spadal ze zaznamenaných příčin úmrtí pouze zánět střev. Onemocnění dýchacích cest byla zastoupena astmatem a vodou na plicích, onemocnění močového ústrojí pak ledvinovými kameny. Ke kožním nemocem byla zařazena osypka, erysipel (neboli růže) a vředy (apostema)[20]. K cévním onemocněním patřilo pálení srdce (či také píchání u srdce) a hemoroidy (zlatá žíla). Pouze jednoho zástupce měly duševní choroby (melancholie), nádorová onemocnění (rakovina) a onemocnění pohybového aparátu (dna). Jako samostatná kategorie byla vyčleněna úmrtí v souvislosti s porodem. Spadají sem následky porodu, které nebyly blíže specifikovány, a to jak při úmrtí matky-rodičky (*po porodu*,[21] *při porodu*,[22] *skrze porod*[23]), tak dítěte (*hned po narození*,[24] *porod*,[25] *porodní nemoc*,[26] *těžkost porodu*[27]). Pokud se jednalo o předčasný porod, bylo používáno výrazů *nedospalost*,[28] *nedochození*,[29] *nebyli došlí*,[30] *nedospalost k porodu*[31]. Četně zastoupenou příčinou úmrtí byly různé výrazy spojené se stářím (*starost*,[32] *stáří*,[33] *sešlost*,[34] *věkem*,[35]

---

[19] Seřazené podle četnosti od nejčetnějšího onemocnění po nejméně četné.

[20] ČERNÁ, Alena. *Staročeské názvy chorob*. Praha: Karolinum, 2009, s. 39, 111, 130.

[21] SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2824, sign. 6797, Matrika Benecko Z 1805–1905, ukn. 2824, 14a.

[22] Tamtéž, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 198b.

[23] Tamtéž, inv. č. 2824, sign. 6797, Matrika Benecko Z 1805–1905, ukn. 2824, 7b.

[24] Tamtéž, inv. č. 2827, sign. 6798, Matrika Rychlov Z 1823–1906, ukn. 2827, 1b.

[25] Tamtéž, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 58a.

[26] Tamtéž, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 58b.

[27] Tamtéž, inv. č. 2825, sign. 4905, Matrika Dolní Štěpanice Z 1808–1867, ukn. 2827, 19b.

[28] Tamtéž, inv. č. 2824, sign. 6797, Matrika Benecko Z 1805–1905, ukn. 2824, 5b.

[29] Tamtéž, inv. č. 2823, sign. 7106, Matrika Horní Štěpanice Z 1805–1905, ukn. 2827, 7b.

[30] Tamtéž, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 167b.

[31] Tamtéž, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 155a.

[32] Tamtéž, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 112b.

[33] Tamtéž, inv. č. 2825, sign. 4905, Matrika Dolní Štěpanice Z 1808–1867, ukn. 2827, 8b.

[34] Tamtéž, inv. č. 2823, sign. 7106, Matrika Horní Štěpanice Z 1805–1905, ukn. 2827, 12a.

[35] ČERNÁ, A.. *Staročeské názvy chorob*, s. 39, 111, 130; SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2824, sign. 6797, Matrika Benecko Z 1805–1905, ukn. 2824, 14a.

sešlost věku[36]). Pod tuto kategorii se dá schovat prakticky cokoli, pokud zemřel starší člověk a nevykazoval typické známky všeobecně známé nemoci (jako je např. tuberkulóza). Zvlášť vyčleněny byly také horečnaté stavy (horkost, zimnice) a vodnatelnost. Další kategorií byla slabost těla, kam se zařazují všechny výrazy související s celkovým oslabením organismu z různých příčin (neduživost, churavost, slabost, vyschlost těla). Mezi nehody bylo zařazeno umrznutí, utopení, opaření, spálení, pády a následky nespecifikovaných nehod (vnitřní zranění), úrazy či ergotismus (otrava námelem). Předposlední skupinu tvoří sebevraždy, v matrice nalezené pouze jednou, konkrétně se jednalo o oběšení a bylo zapsáno v evangelické matrice (katolická matrika tuto příčinu neuváděla). Do poslední kategorie byly zařazeny všechny osoby, jejichž příčina úmrtí nebyla uvedena v matrice nebo objasněna při výzkumu (např. kvůli nečitelnosti nebo proto, že v matrice nebyla příčina jasně stanovena – *náhle*[37]).

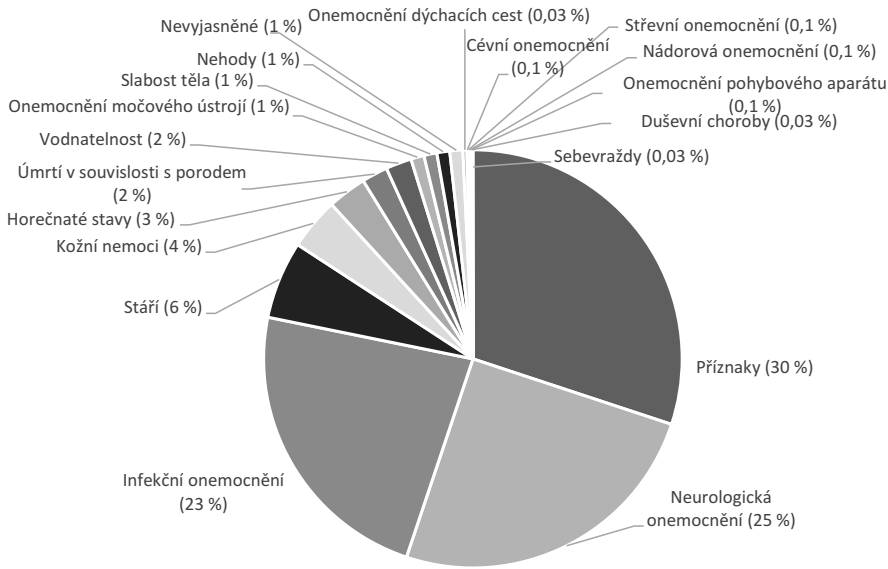

Graf 3. *Procentuální zastoupení příčin úmrtí v letech 1784–1830.*

[36] ČERNÁ, A., *Staročeské názvy chorob,* s. 39, 111, 130; SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2824, sign. 6797, Matrika Benecko Z 1805–1905, ukn. 2824, 1b.

[37] SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 116a.

Nejvíce případů úmrtí bylo zapsáno jako psotník (božec, dětinec atd.), tomuto křečovému onemocnění byla přičítána většina úmrtí novorozenců a kojenců. Druhý nejčastější byl kašel, který byl z důvodu vágnosti zařazen mezi příznaky. Nelze totiž s jistotou určit, zda se jednalo o černý kašel, nebo o kašel jako příznak jiné choroby. Často byl také doprovázen dalšími příznaky (osypka, píchání, těžkost atd.). Třetí v pořadí byla tuberkulóza (souchotiny).

Nyní se podíváme na příčiny úmrtí z hlediska věkových skupin. Mezi ryze dětské nemoci můžeme zařadit psotník, neštovice, angínu, spálu a spalničky. Děti byly také náchylnější k různým nehodám: opaření, utopení. Dospělé postihovaly choroby močového ústrojí (ledvinové kameny), krvácení, mrtvice, píchání, rakovina, sněť, zánět plic a samozřejmě sešlost věkem. Více byli ohroženi tuberkulózou či tyfem. Dospělých se také týkaly všechny případy umrznutí, vnitřního zranění v důsledku nespecifikovaného úrazu a také jediný případ sebevraždy. Obě skupiny zasahovala úplavice, vodnatelnost, různé záněty, záškrt, horečnatá onemocnění, žloutenka.

Rozdíly mezi muži a ženami nebyly příliš velké. Pro následující graf byly vybrány pouze ty příčiny úmrtí, kde byl rozdíl patrnější. Je jich pouze šest. Ukazuje se na nich skutečnost, že chlapci umírali častěji těsně po porodu či v kojeneckém věku, zatímco ženy více ve starším věku (na tuberkulózu nebo stáří). Veskrze mužskou chorobou se podle výsledků jeví ledvinové kameny.

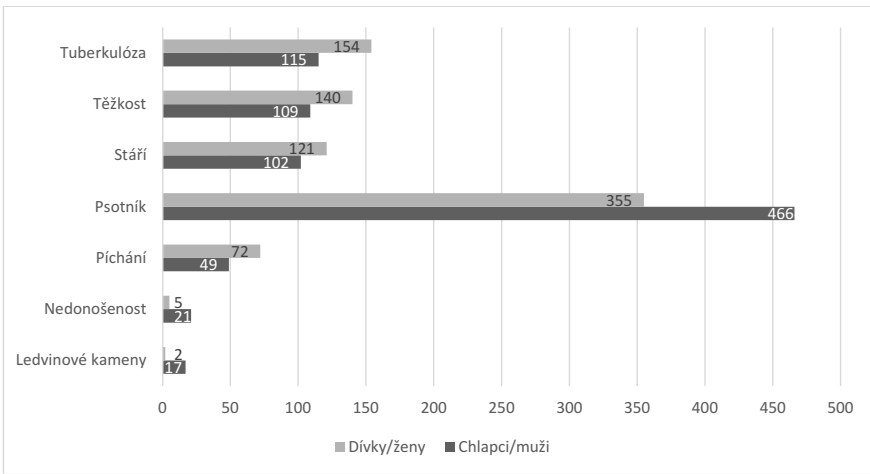

Graf 4. *Počty zemřelých u vybraných chorob podle pohlaví.*

VÝVOJ U NEJČASTĚJŠÍCH CHOROB

Souhrnná čísla u jednotlivých příčin úmrtí nám nemohou nastínit vývoj v průběhu sledovaného období. Jak již bylo zmíněno v obecném úvodu, v 18. století byly nejvýraznější infekční chorobou neštovice, v 19. století následované cholerou, její šíření však začíná až od 30. let 19. století, tudíž mimo vytyčené časové ohraničení této studie. Důležitým milníkem je také období napoleonských válek, kdy se šířil zvláště tyfus (1806, 1813, 1814), pro epidemie neštovic roky 1794, 1799 až 1801. Na následujícím grafu je vidět, že právě období 1800–1809, kam spadají hlavní boje napoleonských válek, znamená vrchol pro šíření infekčních chorob (s výjimkou tuberkulózy, která byla nejspíše na čas upozaděna ostatními chorobami a po skončení válečného období opět nabývala na síle). Nejvýraznější je podle očekávání nástup úplavice (dyzentérie), protože průjmová onemocnění patří k typickým průvodcům válečných tažení (a to i pro nevojenské obyvatelstvo). Její zastoupení mimo válečné období bylo téměř zanedbatelné. Stejně jako v ostatních částech země prudce narostl i počet onemocnění tyfem. Překvapivé by mohlo být zastoupení neštovic. Jak víme, od roku 1800 se prosazovalo očkování, ovšem nedá se očekávat, že by je obyvatelé horské oblasti, vzdálené od jakýchkoli větších center, přijímali příliš ochotně

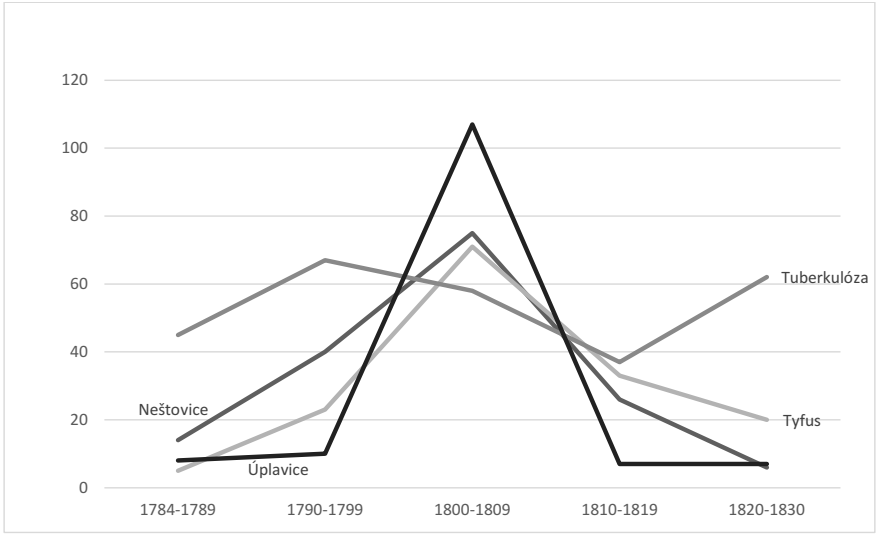

Graf 5. *Vývoj počtu úmrtí u nejčastějších chorob v letech 1784–1830.*

(je také otázkou, jak bylo dostupné a jestli vůbec měli možnost své děti nechat očkovat). Nadto od počátku očkování uplynul teprve krátký čas, aby se mohly jeho výsledky dostatečně projevit. K šíření neštovic mezi léty 1800 a 1809 nejspíše napomáhalo celkové zhoršení zdravotního stavu obyvatelstva a oslabení organismu v souvislosti s epidemiemi tyfu a úplavice.

Nejvíce zastoupeným onemocněním byl, jak už bylo uvedeno výše, psotník. Budeme tedy nyní věnovat pozornost tomuto onemocnění, které se dotýkalo nejvíce narozených dětí a ohrožovalo kojence a batolata do tří let věku. Pro tabulku níže jsme z příslušných matrik narozených[38] excerpovali ještě počty narozených dětí (zjišťován byl jen hrubý počet, nebylo přihlíženo k tomu, zda jsou v zápisech uvedeny všechny evangelické děti či není některý zápis chybně zařazený či zdvojený, výsledné číslo tedy nemusí být úplné). Jak ukazují výsledky, počet dětí, které zemřely na psotník, se v průběhu let pozvolna zvyšuje, což odpovídá i vyššímu počtu narozených dětí. Ze statistiky vyplývá, že průměrně 18 % narozených dětí zemřelo důsledkem této choroby. Na grafu je také patrný propad v počtu narozených dětí (u počtu zesnulých ke změně nedochází) právě ve válečném období, kdy se dá očekávat odkládání početí související s odkládáním sňatků i horším zdravotním stavem obyvatelstva. Potvrzení těchto domněnek by ovšem vyžadovalo další výzkum nad rámec tématu této práce.

Na tomto místě nesmíme zapomenout na jednu z častých příčin smrti, která ohrožovala ženy v produktivním věku, a to komplikace při porodu či těhotenství. V rámci statistiky byla vyčleněna kategorie, která zahrnovala úmrtí při porodu, pokud tak bylo v matrice vysloveně uvedeno. Většinou bylo zapsáno pouze *po porodu*[39] či *při porodu*,[40] výjimečně blíže specifikováno: *skrze porod nedospalýho dítěte;*[41] *při nedokonaným porodu skrze krvetok matky*[42]. Některé případy ovšem mohly zůstat skryty pod jinými příčinami. Tuto možnost skýtá zvláště kategorie krvácení, zde jako *krvetok*. Komplikace po porodu a v průběhu šestinedělí mohly být různé a mohly být pak zařazeny podle příznaků či jiných doprovodných chorob (slabost, mdloba, horečka, zimnice, těžkost atd.). Pro

---

[38] SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2806, sign. 4899, Matrika N 1766–1831, ukn. 2806.; tamtéž, inv. č. 2807, sign. 4904, Matrika Dolní Štěpanice N 1809–1832, ukn. 2807.; tamtéž, inv. č. 2808, sign. 4906, Matrika Horní Štěpanice N 1811–1857, ukn. 2808.; tamtéž, inv. č. 2809, sign. 4907, Matrika Mrklov N 11817–1854, ukn. 2809.; tamtéž, inv. č. 2806, sign. 4899, Matrika Benecko N 1818–1859, ukn. 2810.; tamtéž, inv. č. 2811, sign. 5781, Matrika Rychlov N 1822–1885, ukn. 2811.

[39] Tamtéž, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 84a.

[40] Tamtéž, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 137a.

[41] ČERNÁ, A., *Staročeské názvy chorob*, s. 39, 111, 130; SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2824, sign. 6797, Matrika Benecko Z 1805–1905, ukn. 2824, 7b.

[42] SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 97a.

rozkrytí všech možností by bylo třeba provézt rekonstrukci rodin, tedy přiřazovat všechny narozené, oddané či zemřelé osoby k sobě na základě příbuzenských vztahů, což je budoucí cíl autorky, nyní však značně přesahující rámec této práce.

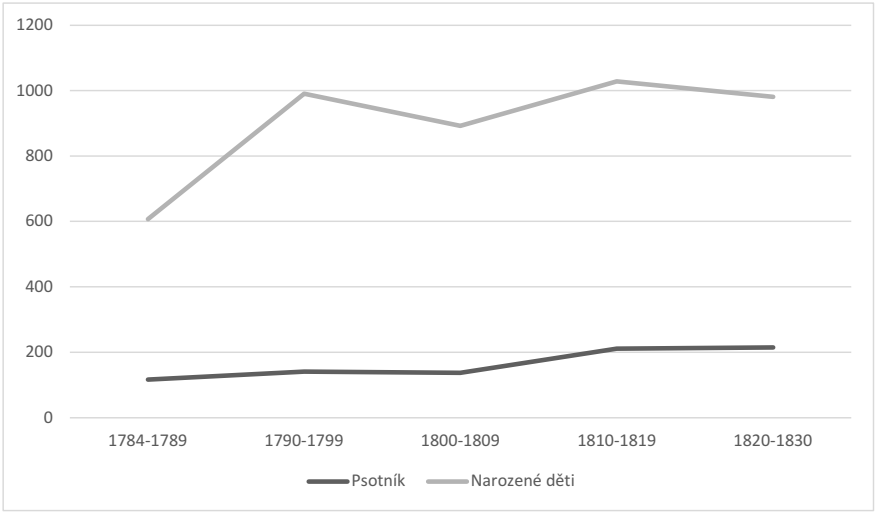

Graf 6. *Porovnání počtu zemřelých dětí na psotník a počtu narozených dětí v letech 1784–1830.*

DALŠÍ VYBRANÉ PŘÍČINY ÚMRTÍ

Na tomto místě bude pozornost věnována příčinám smrti, které nemusely být příliš časté, to jim ovšem neubírá na zajímavosti. Patří mezi ně různé nehody. U dospělých nacházíme jako příčiny úmrtí úrazy a pády. Dva případy úrazu byly zaznamenány v květnu a červnu, mohlo k nim tedy dojít v rámci prací. U třech úmrtí (červenec, listopad, prosinec) byla uvedena „vnitřní škoda", dále nikterak nespecifikována, zde se tedy nemůžeme ani dohadovat, zda se jednalo o zranění při práci, cestování apod. Pět osob zemřelo na umrznutí, jednalo se o tři muže a dvě ženy ve věku od 21 do 76 let. Nejstarší osoba byla uvedena jako žebračka. Tři lidé umrzli v únoru, dva na konci listopadu. Ke zranění dětí docházelo při neopatrnosti, děti se mohly připlést k různým pracím: *skrze nešťastný pád při lámání kamení*[43] (šestiletý chlapec), *opařený*,

[43] SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 121b.

skrze pád do kádě[44] (dvouletý chlapec), *od spálení*[45] (čtyřletá dívka). Dvakrát byla zaznamenána skupinová úmrtí, která spolu souvisela. Prvním bylo utonutí tří děvčat ve věku od 3 do 7 let v Dolních Štěpanicích. Došlo k němu ve druhé polovině dubna. Pokud počítáme s tím, že zimy byly dříve tuhé a trvaly déle, než je tomu nyní, mohlo zde sehrát roli zvednutí hladiny řeky Jizerky způsobené táním sněhu. Podle uvedeného bydliště dívky (dvě z nich byly sestry) žily v těsné blízkosti Jizerky. Druhý případ zahrnoval rovněž tři osoby, tentokrát se jednalo o otravu námelem (ergotismus), obětmi byli matka a dva synové.

SLOVNÍK PŘÍČIN ÚMRTÍ

Na závěr této práce se budeme věnovat všem chorobám, které byly v matrikách doloženy. Představeny budou pomocí slovníku. Tento způsob nám umožní podrobit názvy chorob jazykovědnému úhlu pohledu. Nemoci byly v matrikách velmi často uváděny pod různými názvy, ať už českými, či německými. Slovník přehledně shrne všechny tyto varianty. Choroby budou řazeny podle typů onemocnění (infekční, neurologické, duševní apod.) a uváděny vždy pod současným názvem (nemusí se shodovat s dobovými názvy, které jsou vypsány pod bodem 2). Bod 1 vysvětlí, o jakou chorobu se jedná, bod 3 přinese etymologii českého názvu (německé názvy nebudou vysvětlovány, pokud zde nebude souvislost s českým výrazem).

Struktura slovníku je následující:

1. Druh onemocnění (současné označení)
2. Dobové názvy
3. Etymologie

Mezi ***infekční onemocnění*** se řadí:

Angína

1. Zánět přední části hrtanu, zvláště mandlí.[46]
2. Angína.
3. Z latinského slovesa *angere* (dusit se, svírat).[47]

---

[44] SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 96a.

[45] Tamtéž, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 137b.

[46] *Slovník spisovného jazyka českého*, dostupné na https://prirucka.ujc.cas.cz [3. 3. 2022].

[47] REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001, s. 54.

Neštovice

1. Nakažlivá virová choroba projevující se puchýřky na kůži.[48]
2. Neštovice, peteče, Blattern, Menche Blattern.
3. Do současnosti užívané *neštovice* vycházejí z podstatného jména *nežit* (vřed).[49] Výraz *peteče* byl užit pouze jednou, Příruční slovník jazyka českého jej označuje jako lidový. Původ slova lze hledat ve spojitosti s latinou či románskými jazyky (latinsky *peteccia*, italsky *petecchie*, francouzsky *pétéchies*, španělsky *petéquias*).[50] V matrikách se také v menší míře užívala německá označení *Blattern* nebo *Menche Blattern* (tedy „lidské neštovice").

Sněť (gangréna)

1. Infekční rozpad tkáně.[51]
2. Brand, vnitřní brand, Gedarmebrand.
3. K označení byl používán pouze německý výraz *Brand*, často spolu s českým upřesněním (*brand po porodě*, *brand od bolesti noch*, *vnitřní brand*).[52] *Gedarmebrand* bude souviset se střevem (německé *Darm* ve významu „střevo").[53]

Spála

1. Nakažlivá choroba projevující se angínou, ohnivě červenou vyrážkou a loupáním kůže.[54]
2. Scharlach.
3. Zaznamenána byla pouze jednou německým výrazem *Scharlach*.

Spalničky

1. Dětská infekční choroba projevující se katarem dýchacích cest a vyrážkou.[55]
2. Masern, Masernausschlag, Schafmasern.
3. V matrikách byly nalezeny pouze pod německými názvy.

---

[48] *Slovník spisovné češtiny*, dostupné na https://prirucka.ujc.cas.cz [3. 3. 2022].

[49] REJZEK, J., *Český etymologický slovník,* s. 409, 411.

[50] MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia, 1968, s. 447.

[51] *Slovník spisovné češtiny*.

[52] SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik, fond Farní úřad Horní Štěpanice, inv. č. 2822, sign. 4902, Matrika Z 1771–1829, ukn. 2822, 110a, 141b, 153b.

[53] *Genealogické stránky GENEA*, dostupné na http://www.genea.cz/ [3. 3. 2022].

[54] *Slovník spisovné češtiny*.

[55] Tamtéž.

Tuberkulóza

1. Chronické onemocnění plic.[56]
2. Souchotiny, Abzehrung, Darrsucht, Hektik, Lungensucht, Skrofelnkrankheit.
3. Název *souchotiny* vychází z přídavného jména *suchý*, onemocnění se také říkalo *suchá nemoc*. Označována byla také německými názvy *Abzehrung* (či *Abzehrung Fieber*), *Darrsucht*, *Hektik* (z německého *Fieber hektisches*) nebo *Lungensucht*. Pouze jednou se vyskytuje výraz *Skrofelnkrankheit*, složenina z německého *Skrofeln* (tuberkulóza na krční mízní uzlině) a *Krankheit* (nemoc). Termín *tuberkulóza* zavedl německý lékař Johann Lukas Schönlein (1793–1864).[57]

Tyfus břišní

1. Nakažlivé horečnaté onemocnění.[58]
2. Hlavnice, Nervenfieber, Schleimfieber, Faulfieber.
3. Staročeský výraz *hlavnice* (také *hlavnička*, v matrice nedoložené) využívá přenesení významu a vychází z projevu nemoci, tedy bolesti hlavy.[59] Ostatní široká škála výrazů pocházela z němčiny.

Úplavice

1. Průjmové infekční onemocnění.[60]
2. Červená, Blutfluss, Brechruhr, Diarrhorea.
3. Nejčastěji označováno jako *červená* podle toho, že byla nemoc provázena krvavými průjmy. Německé *Blutfluss* rovněž odkazuje ke krvi. Z němčiny vychází také pojem *Brechruhr* a z řečtiny *Diarrhorea* (použito pouze jednou).

Zápal plic / zánět plic

1. Zánět: Postižení projevující se zpravidla zrudnutím, otokem, bolestí a zvýšenou teplotou. Jinak také zápal.[61]

---

[57] *Česko-německý slovník Fr. Št. Kotta*, dostupné na http://kott.ujc.cas.cz/ [3. 3. 2022]; *Genealogické stránky GENEA*, dostupné na http://www.genea.cz/ [3. 3. 2022]; STŘÁLKOVÁ, Simona: *Vybrané staročeské názvy chorob a motivace jejich pojmenování*. Magisterská diplomová práce. Ústav českého jazyka Masarykovy univerzity, 2012.

[58] *Slovník spisovného jazyka českého*.

[59] KLOUDOVÁ, Martina. *Vývoj antroponymické soustavy v matričních záznamech z 18. století (s přihlédnutím k jazyku a stylu matrik)*. Disertační práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2015, s. 103.

[60] *Slovník spisovné češtiny*.

[61] Tamtéž.

2. Zapálení plic, Lungentzündung.
3. *Zapálení* vychází ze slovesa *zapálit*, užíváno bylo podobně jako *zánět* se stejným významem, bylo ovšem častější.

Záškrt

1. Nakažlivá choroba projevující se silným zánětem mandlí a dýchacích cest.[62]
2. Stickkathar/Stickkatar.
3. Označováno pouze německy.

Žloutenka

1. Chorobný stav projevující se žlutým zabarvením pokožky, sliznice, očního bělma aj.[63]
2. Žloutenice.
3. Používaný výraz *žloutenice* vznikl stejně jako *žloutenka* přenesením významu na základě příznačné barvy pokožky.[64]

Neurologická onemocnění byla doložena následující:

Epilepsie (padoucnice)

1. Vleklá nervová choroba záležející v občasném zakalení nebo ztrátě vědomí nebo v záchvatech spínavých a škubavých křečí.[65]
2. Padoucí nemoc, Fallsucht.
3. České označení vychází z přenesení významu podle projevů nemoci, tedy upadnutí při ztrátě vědomí. Německý výraz má totožný základ.

Kolika

1. Křečové bolesti, zejména břišní.[66]
2. Kolika.
3. Název vychází ze středolatinského *colica* a to z řeckého *kōlikós* (od *kōlon*, čili úd, člen, střeva).[67]

---

[62] *Slovník spisovné češtiny*.
[63] Tamtéž.
[64] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 750.
[65] *Slovník spisovného jazyka českého*.
[66] Tamtéž.
[67] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 286.

Křeč

1. Mimovolné bolestivé stažení svalů.[68]
2. Křeč, Kramfpe.
3. Kromě německého výrazu *Krampfe* se užívalo od původu praslovanské slovo *křeč*.[69]

Mrtvice[70]

1. Náhlé ochrnutí způsobené porušením mozkových cév.[71]
2. Mrtvice, šlak, šlakem trefen/a, šlakem raněn/a, Schlagfluss, šlagflus, šlakflus.
3. Nejčastěji se využíval výraz *šlak* a různé jeho obměny. Pochází z německého *Schlag* (rána, úder, mrtvice). Užíván byl rovněž složený německý název *Schlagfluss* a různé jeho počeštěné podoby. Minimálně se vyskytlo označení *mrtvice* odvozené od přídavného jména *mrtvý*, pocházejícího z praslovanštiny.[72]

Neurastenie

1. Nervová slabost, vyčerpanost.[73]
2. Nervenschwäche.
3. Vyskytovalo se pouze pod německým označením, které má v překladu totožný význam (nervová slabost).

Psotník

1. Dětská nemoc provázená křečemi, upadnutím do bezvědomí.[74]
2. Božec, dětinec, fras, psotník, Fraisen, Frisl, Frysel, Kinderfras.
3. Výraz *božec* souvisí s dávnou představou, že nemoc způsobují zlí duchové vniknuvší do lidského těla.[75] *Fras* vychází z německého *Fraisen*. Označení *psotník* bylo utvořeno od podstatného jména *psota*. Takto utvořená slova označovala něco špatného, nepříjemného či podřad-

---

[68] *Slovník spisovné češtiny*.
[69] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 316.
[70] Mrtvice může být rovněž srdeční (infarkt), v matričních zápisech nebylo možné odhalit, o který druh mrtvice se jedná. Pro potřeby tohoto příspěvku zařazuji pouze pod neurologická onemocnění, nikoli už duplicitně pod srdeční choroby.
[71] *Slovník spisovné češtiny*.
[72] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 394, 633.
[73] *Slovník spisovné češtiny*.
[74] ČERNÁ, A., *Staročeské názvy chorob,* s. 110, 124.
[75] Tamtéž.

ného.[76] Výraz *dětinec* vychází ze skutečnosti, že nemoc postihovala pouze děti.

Zánět mozku (encefalitida)

1. Infekční onemocnění mozku.
2. Zapálení mozku, Gehirnentzündung, Hirnentzündung.
3. Použita byla dvě německá označení, u českého je patrné nevyhraněné používání výrazů *zápal/zapálení* a *zánět*, častěji užíváno bylo *zapálení*.

Následují ***onemocnění dýchacích cest,*** mezi něž již duplicitně neřadíme nemoci uvedené mezi infekčními.

Astma

1. Onemocnění projevující se náhlými záchvaty dušnosti.[77]
2. Dušnost.
3. Jediný použitý výraz *dušnost* pochází od slovesa *dusit* (praslovansky **dušiti*[78]).[79]

Voda na plicích

1. Nadměrné zmnožení tekutiny v prostoru mezi plícemi a hrudní dutinou.[80]
2. Brustwassersucht.
3. Nalezeno pouze pod německým označením.

Mezi ***kožní nemoci*** zařazujeme z doložených tyto:

Osypka

1. Kožní nemoc.[81]
2. Osejpka, vosypka, vosejpka.
3. Vycházelo se ze slovesa *osypati se*.[82] Bývá uváděno také s protetickým *v-*, které se šířilo od 14. století zvláště v Čechách a dodnes zůstává živé

---

[76] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 516.
[77] *Slovník spisovné češtiny*.
[78] Hvězdička označuje v jazykovědě nedoložený tvar.
[79] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 150.
[80] Medlicker, dostupné na https://medlicker.com [28. 3. 2022].
[81] *Slovník spisovné češtiny. 3, M–O.* Praha: Academia, 1989, s. 610.
[82] ČERNÁ, A., *Staročeské názvy chorob,* s. 57.

jako součást obecné češtiny. Projevuje se také diftongizace[83] *y* v *ej*, k níž docházelo rovněž od 14. století.[84]

Erysipel

1. Nakažlivá kožní nemoc.[85]
2. Růže.
3. Lidové označení vzniklo na základě přenesení významu podle vnějších projevů nemoci, tedy zarudnutí kůže.

Zástupci ***cévních onemocnění*** byly:

Pálení srdce / píchání u srdce

1. Může být myšleno jako projev srdečních onemocnění (infarkt).
2. Pálení srdce, píchání u srdce.
3. V obou případech se vychází z popisu typu bolesti, *pálení* jako palčivá, štiplavá bolest[86], *píchání* jako krátká, pronikavě se opakující bolest.[87]

Hemoroidy

1. Chorobně rozšířené žíly konečníku.[88]
2. Zlatá žíla.
3. Označení *zlatá žíla* se používá dosud, uvádí jej i Slovník spisovného jazyka českého. Patrně se jedná o přenesení významu.

Minimálně doložená byla ***onemocnění močového ústrojí***.

Ledvinové kameny (nefrolitiáza)

1. Usazeniny v různých orgánech, zejména ledvinách, močovém měchýři a vylučovacím ústrojí.[89]
2. Kámen, od kamene.
3. Usazeniny byly pojmenovány jako *kameny* na základě podobnosti s kusy horniny.

---

[83] Diftongizací se nazývá fonologický proces, při němž se ze samohlásky stává dvojhláska, např. *u* > *ou*, *ú* > *ou* (chlup > chloupek, múka > mouka). Např. viz https://www.czechency.org/slovnik/DIFTONGIZACE [28. 3. 2022].

[84] Např. *Nový encyklopedický slovník češtiny*, dostupné na https://www.czechency.org/ [25. 3. 2022].

[85] *Slovník spisovné češtiny*, dostupné na https://prirucka.ujc.cas.cz [3. 3. 2022].

[86] *Slovník spisovné češtiny.*

[87] Tamtéž.

[88] Tamtéž.

[89] ČERNÁ, A., *Staročeské názvy chorob,* s. 95.

Duševní choroba byla zapsána pouze jedna, a to:

Melancholie

1. Duševní choroba projevující se velkou stísněností a smutkem.[90]
2. Melancholie.
3. Výraz byl přejat z latinského *melancholia*, který vycházelo z řečtiny a mělo význam „mající černou žluč".[91]

Pouze dvakrát se vyskytla ***nádorová onemocnění***:

Rakovina

1. Choroba projevující se zhoubným nádorem z překotně bujících tkáňových buněk.[92]
2. Rak.
3. Výraz vznikl již v řečtině, a to na základě představy, že rak v těle užírá postiženou část.[93]

Dvakrát se objevilo ***onemocnění pohybového aparátu***:

Dna (pakostnice, revmatismus)

1. Onemocnění postihující především kosti a klouby.[94]
2. Suché lámání, Gicht.
3. Označení *suché lámání* vzniklo přenesením významu, a to podle „lámavé bolesti", která doprovází onemocnění.[95]

Mezi ***střevní choroby,*** které nejsou infekčního původu, bychom mohli zařadit:

Zánět střeva

1. Zánět: postižení projevující se zpravidla zrudnutím, otokem, bolestí a zvýšenou teplotou.[96]
2. Darmentzündung.
3. Doloženo pouze pod německým názvem.

---

[90] *Slovník spisovné češtiny.*
[91] REJZEK, J., *Český etymologický slovník,* s. 371.
[92] *Slovník spisovné češtiny.*
[93] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 526.
[94] ČERNÁ, A., *Staročeské názvy chorob,* s. 52.
[95] Tamtéž, s. 52.
[96] *Slovník spisovné češtiny*.

Mezi ***horečnaté stavy*** patří:

Horkost

1. Stav vysoké teploty.[97]
2. Horkost, horká zimnice, horká nemoc, Zehrfiber.
3. Česká označení využívají přídavné jméno *horký*, buď jako samostatného podstatného jména *horkost*, či ve spojení s jinými výrazy (zimnice, nemoc), vždy s ohledem na vysokou teplotu nemocného. Využito je také německého výrazu pro horečku *Zehrfieber* (zde jako *Zehrfiber*).[98]

Zimnice

1. Pocit mrazení po celém těle, třesavka, infekční onemocnění s těmito příznaky.[99]
2. Zimnice, zima.
3. Označení *zimnice* vychází z praslovanského **zima*, využito bylo jednou dokonce pouhé *zima*[100] ve významu *zimnice*.[101]

Další příčinou úmrtí byla ***vodnatelnost*** vyčleněná jako samostatná kategorie.

Vodnatelnost

1. Chorobné nahromadění vody (tkáňového moku) v tkáních a dutinách tělních.[102]
2. Vodnatelnost, vodnatedlnost.
3. Označení vzniklo ze staročeského spojení *vodné tele*, což mělo znamenat červa, který vnikne do těla při pití vody a způsobí tuto nemoc.[103]

Pod ***nehodami*** nalezneme:

Ergotismus

1. Otrava námelem (semeník obilnin znetvořený působením podhoubí jedovaté paličkovice nachové).[104]

---

97 *Slovník spisovného jazyka českého*.

98 *Česko-německý slovník Fr. Št. Kotta*.

99 *Slovník spisovného jazyka českého*.

100 Případy umrznutí byly označovány jinak, zde se opravdu jednalo o zimnici, nikoli zemřel od zimy ve významu umrznul.

101 REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 738.

102 *Slovník spisovného jazyka českého. 7, V–Y*. Praha: Academia, 1989, s. 127.

103 MACHEK 1968, s. 638.

104 *Slovník spisovného jazyka českého*.

2. Kriebelkrankheit.
3. Doloženo ve třech souvisejících případech, vždy pouze s německým názvem.

Umrznutí

1. Umírat mrazem.[105]
2. Zmrzl/a.
3. Sloveso *zmrznout* se používalo již v praslovanštině a je utvořeno od stejného základu jako podstatné jméno mráz.[106]

Utonutí

1. Ponořením do vody usmrtit.[107]
2. Utopení.
3. Odvozené od slovesa *topit* známého již v praslovanštině a vycházejícího patrně z indoevropského základu.[108]

Opaření

1. Zranit pokožku, kůži vařící tekutinou nebo párou.[109]
2. Opařený, upařil se, vopařil se.
3. Všechny použité výrazy vycházejí z podstatného jména *pára*, které má původ v praslovanštině.[110] Objevuje se také protetické *v-* (*vopařil*), které se šířilo od 14. století zvláště v Čechách a dodnes zůstává živé jako součást obecné češtiny.[111]

Pád

1. Pohyb shora dolů způsobený vlastní váhou.[112]
2. Pád.
3. Odvozené od slovesa *padat*.

---

105 *Slovník spisovné češtiny*.
106 REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 394.
107 *Slovník spisovné češtiny*.
108 REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 666.
109 *Slovník spisovné češtiny*.
110 REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 446–447.
111 Např. *Nový encyklopedický slovník češtiny*, dostupné na https://www.czechency.org/ [25. 3. 2022].
112 *Slovník spisovného jazyka českého*.

Spálení

1. Poranit se ohněm nebo žárem.[113]
2. Spálení.
3. Odvozené od slovesa *pálit*.

Úraz

1. Těžší poranění živého organismu.[114]
2. Ouraz.
3. Vychází ze slovesa *urazit*. Podoba *ouraz* odpovídá hláskové změně, která probíhala od počátku 15. století, na počátku slova se ovšem udržela pouze v nářečích.[115]

Vnitřní zranění

1. Škoda ve významu „poškození".[116]
2. Vnitřní škoda.
3. Podstatné jméno *škoda* bylo převzato ze starohornoněmeckého *scado* (v dnešní němčině *Schade*).[117]

Sebevražda byla zaznamenána pouze jednou, a to:
Oběšení

1. Usmrtit pověšením za hrdlo.[118]
2. Oběsil se.
3. Sloveso *oběsit* bylo používáno již ve staroslověnštině.[119]

Mezi ***příznaky*** byly zařazeny:
Bolest

1. Nepříjemný tělesný pocit působený chorobou, chorobným stavem.[120]
2. Bolest, bolení.
3. Oba výrazy vychází ze slovesa *bolet*.

---

113 *Slovník spisovné češtiny*.
114 *Slovník spisovné češtiny*.
115 Např. *Nový encyklopedický slovník češtiny*.
116 *Slovník spisovné češtiny*.
117 REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 631.
118 *Slovník spisovné češtiny*.
119 REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 418.
120 *Slovník spisovného jazyka českého.*

Boule

1. Zduřenina, opuchlina (zprav. po úderu).[121] Zde se ovšem spíše jedná o boule jiného typu než na základě zranění, spíše mohly doprovázet různá onemocnění, např. nádorová.
2. Boule, boule v krku, boule v životě, vnitřní boule.
3. *Boule* vychází ze staročeského *búla* a to má původ již indoevropský.[122] *Boule v životě* zde označují boule v oblasti břicha (*život* dříve označoval břicho).[123]

Kašel

1. Prudké hlasité výdechy způsobené podrážděním dýchadel, zpravidla chorobným.[124]
2. Kašel, Husten.
3. Slovo *kašel* je známé již z praslovanštiny. Výjimečně byl použit německý ekvivalent *Husten*.

Krvácení

1. Vytékání krve.[125]
2. Krvetok, Blutbrechen, Blutsturz.
3. Jedná se o spojení slov *krev* a *tok*, obě vycházejí z praslovanštiny.[126] Zbylé dva výrazy byly použity každý pouze jednou.

Mdloba

1. Náhlá tělesná slabost až bezvědomí.[127]
2. Mdloba, mdloba těla, mdloby.
3. Odvozené od přídavného jména *mdlý* s původem v praslovanštině.[128]

Palčivost

1. Nepříjemný, často štiplavý, pálivý pocit, bolest.[129]

---

[121] *Slovník spisovné češtiny.*
[122] MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia, 1968.
[123] *Příruční slovník jazyka českého.*
[124] *Slovník spisovného jazyka českého*.
[125] *Slovník spisovného jazyka českého*.
[126] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 652–653.
[127] *Slovník spisovné češtiny*.
[128] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 316.
[129] *Slovník spisovného jazyka českého. 4, P–Q*. Praha: Academia, 1989, s. 14.

2. Palčivost.
3. Odvozené od slovesa *pálit* s původem v praslovanštině.

Píchání

1. Krátká, pronikavě se opakující bolest.[130]
2. Píchání.
3. Odvozené od slovesa *píchat* s původem v praslovanštině.

Opuchnutí

1. Otok.
2. Spuchlotina, spuchlina, zpuchlost, zpuchlotina.
3. Matrika využívá různé tvarové obměny vycházející ze základu *puch-* (opuchnout, zpuchnout).[131]

Těžkost

1. Tělesné potíže.[132]
2. Těžkost.
3. Odvozené od přídavného jména *těžký*, která má původ z praslovanštiny.[133]

K označení ***slabosti těla*** sloužily:

Neduživost

1. Trpící neduhem, churavý, chorobný.[134]
2. Neduživost.
3. Odvozené od přídavného jména *neduživý*, a to od podstatného jména *neduh*, pocházejícího z praslovanštiny.[135]

Churavost

1. Neduživost, nemoc, zvláště vleklá.[136]
2. Churavost.
3. Odvozené od přídavného jména *churavý*, *chorý*.[137]

---

[130] *Slovník spisovné češtiny*.
[131] MACHEK, V., *Etymologický slovník jazyka českého*, s. 498.
[132] *Příruční slovník jazyka českého. D. 6, T–vůzek.* Praha: Státní nakladatelství, 1951–1953, s. 113.
[133] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 660.
[137] *Slovník spisovného jazyka českého*.
[135] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 406.
[136] *Příruční slovník jazyka českého*.
[137] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 227, 231.

Slabost

1. Tělesná skleslost, ochablost, úbytek síly.[138]
2. Slabost.
3. Odvozené od přídavného jména *slabý*, pocházejícího již z praslovanštiny.[139]

Vyschlost

1. Vlastnost něčeho vyschlého, suchost, vyprahlost.[140]
2. Vyschlost těla.
3. Odvozené od slovesa *vyschnout*.

Příčiny úmrtí ***v souvislosti s věkem*** byly uváděny následovně:

Sešlost

1. Zevní zchátralost, zpravidla tělesná.[141]
2. Sešlost, sešlost věku.
3. Od slovesa *sejít* ve významu *zchátrat*. Dosud se užívá spojení *sešel věkem*.

Stáří

1. Vysoký věk.[142]
2. Starost, starost věku, stáří.
3. Vychází z přídavného jména *starý* s původem v praslovanštině. Spojuje se i s výrazem *věk* (starost věku, v podstatě „starý věk").

Věkem

1. Ve významu stářím.
2. Věkem, věkem sešla.
3. Podstatné jméno *věk* pochází již z praslovanštiny.[143]

---

[138] *Příruční slovník jazyka českého*.
[139] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 579.
[140] *Příruční slovník jazyka českého*.
[141] *Příruční slovník jazyka českého. D. 5, S–Š.* Praha: Státní nakladatelství, 1948–1951, s. 174.
[142] Tamtéž, s. 689.
[143] REJZEK, J., *Český etymologický slovník*, s. 703.

SHRNUTÍ

Výsledky získané studiem materiálu excerpovaného z matrik přibližují zdravotní stav obyvatelstva na konci 18. a počátku 19. století. Ukazuje se zde zvláště vysoká kojenecká úmrtnost zahrnovaná nejčastěji pod nervová onemocnění (psotník). U starších osob se úmrtí sváděla ponejvíce na stáří bez ohledu na doprovodné příznaky. Velmi nebezpečné byly neštovice či tuberkulóza. Ke zvýšení úmrtnosti docházelo v důsledku probíhajících napoleonských válek (tyfus, úplavice). Kvůli nedostupnosti zdravotní péče byly mnohé příčiny úmrtí stanovovány vágně, což se ukazuje na vysokém zastoupení kategorie příčin úmrtí. Rozložení počtu úmrtí v rámci roku nevykazovalo velké rozdíly. Neprojevilo se vůbec očekávané navýšení v průběhu zimních měsíců. Může to svědčit o celkově těžkých životních podmínkách v horských a podhorských oblastech v rámci celého roku.

Názvy chorob a příčin úmrtí odrážejí často prastaré náhledy lidí na onemocnění, jak je patrné u rakoviny nebo vodnatelnosti, kde má nemoc způsobovat rak či červ, kteří napadají tělo. Obvyklé je přenášení významu, většinou na základě vnějších projevů nemoci (barvy, zasažené oblasti, bolesti, která nemoc provází atd.). Označení často vycházela z vnějších projevů, které byly jasně pozorovatelné a nezaměnitelné. Některé výrazy mají původ již v praslovanštině či vychází z indoevropského základu, zvláště pokud jsou odvozené ze slov základní slovní zásoby. Pokud dochází k přejímání z cizích jazyků, jedná se o němčinu či latinu. U latiny byli původci vzdělanci, zatímco u němčiny mohlo jít i o přejetí lidové. Nejvíce různých názvů bylo zaznamenáno u tuberkulózy a psotníku, tedy jedněch z nejčastějších příčin úmrtí, zatímco u těch, které se objevily v zápisech minimálně, postačoval jeden název. Zajímavé je, že výraz *peteče* pro neštovice byl použit pouze jednou, a to v prvních letech sledovaného období (1789). Jedná se o výraz starší, v této době je nejspíše opouštěn ve prospěch *neštovic*.

Otázkou je, nakolik byl výběr výrazu z více možností ovlivněn zapisujícím, a nakolik osobou, která mu příčinu úmrtí nadiktovala (těmito osobami byli nejbližší příbuzní zesnulého).

Mgr. et Mgr. Martina Lobotková, Ph.D.
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Mortalität in der Pfarrei Horní Štěpanice in den Jahren 1784–1830 aus sprachlicher und demografischer Sicht

Die Ergebnisse der Analyse der aus den Matrikeln herangezogenen Angaben geben ungefähr den Gesundheitszustand der Bevölkerung Ende des 18. und Anfang des 19. Jahrhunderts in dem Sprengel Horní Štěpanice (Ober-Štěpanitz) wieder. Hier zeigt sich eine besonders hohe Säuglingssterblichkeitsrate, die am häufigsten als Nervenkrankheit (Fraisen) betrachtet wird. Bei älteren Menschen wurde der Tod meist als altersbedingt eingestuft, unabhängig von Begleitsymptomen. Pocken und Tuberkulose waren sehr gefährlich. Der Anstieg der Sterblichkeit ist auf die anhaltenden Napoleonischen Kriege (Typhus, Ruhr) zurückzuführen. Wegen Unzugänglichkeit der medizinischen Versorgung wurden viele Todesursachen vage bestimmt. Die Verteilung der Todesfälle innerhalb eines Jahres zeigte keine großen Unterschiede. Der erwartete Anstieg in den Wintermonaten hat sich überhaupt nicht bemerkbar gemacht. Dies kann auf allgemein schwierige Lebensbedingungen in Berg- und Vorgebirgsgebieten während des ganzen Jahres hindeuten.

Die Namen von Krankheiten und Todesursachen spiegelten oft die alten Ansichten der Menschen über Krankheiten wider, wie bei Krebs oder Wassersucht merkbar war, wo man annahm, dass die Krankheit durch einen Krebs oder einen Wurm verursacht wurde, die den Körper angriffen. Üblich war die Übertragung der Bedeutung, meist basierend auf der äußeren Krankheitserscheinungsform (Farben, betroffene Bereiche, Schmerzen usw., welche die Krankheit begleiten). Die Bezeichnungen stützten sich oft auf äußere Erscheinungen, die klar beobachtbar und unverwechselbar waren. Einige Ausdrücke haben ihren Ursprung bereits im Urslawischen oder gehen aus der indogermanischen Grundlage hervor, insbesondere wenn sie von Wörtern des Grundwortschatzes abgeleitet werden. Falls sie aus Fremdsprachen übernommen werden, handelt es sich um Deutsch oder Latein.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

ČESKÁ MENŠINA V ZÁLESNÍ LHOTĚ OD KONCE 19. STOLETÍ DO ROKU 1938

Ondřej Vašata

SITUACE PŘED ROKEM 1918

Zálesní Lhota[1] (německý název Huttendorf), v písemných pramenech poprvé připomínaná roku 1403, byla do roku 1938 jedinou obcí v soudním okrese Jilemnice,[2] která měla většinu německého obyvatelstva.[3] Žila zde ovšem i početná česká menšina, čemuž se vzhledem k německo-české etnické hranici, která obcí probíhala, nelze příliš divit. Ostatně všechny sousední obce (Martinice, Studenec a Horní Kalná) vyjma Dolní Branné[4] měly českou většinu.

O životě i početní velikosti Čechů v Zálesní Lhotě do počátku 19. století toho mnoho nevíme. Etnicita obyvatel se tehdy neřešila a nelze tedy s jistotou

[1] Starší český název zněl Zahájská Lhota.

[2] V politickém okrese Jilemnice byly před rokem 1938 celkem čtyři obce s německou většinou, a to Zálesní Lhota, Rokytnice nad Jizerou, Vítkovice a Harrachov. Posledně tři jmenované obce spadaly do soudního okresu Rokytnice nad Jizerou.

[3] K české menšině v Zálesní Lhotě viz BENEŠOVÁ, Irena. Dvacet let první republiky. In: *Povídání o Studenci a Zálesní Lhotě*. Studenec: obecní úřad, 2000, s. 153–161. ISBN 80-260-3263-2; BENEŠOVÁ, Irena. Historie školy. In: *Povídání o Studenci a Zálesní Lhotě*, s. 127; BENEŠOVÁ, Irena. Spolkový život. In: *Povídání o Studenci a Zálesní Lhotě*, s. 146–147; BENEŠOVÁ, Irena. Zálesní Lhota v Třetí říši. In: *Povídání o Studenci a Zálesní Lhotě*, s. 163–165; MORÁVEK, Ed[uard]. *Česká škola v Zálesní Lhotě.* Naše menšiny, roč. 11, 10. 6. 1931, č. 5–6, s. 102–104; MORÁVEK, Ed[uard]. *Z kroniky míst. odboru N. J. S. v Zálesní Lhotě.* Naše menšiny, roč. 11, 10. 6. 1931, č. 5–6, s. 104–107; VAŠATA, Ondřej. *Česká menšina v Zálesní Lhotě před druhou světovou válkou.* Krkonoše – Jizerské hory. Měsíčník o přírodě a lidech, roč. 53, č. 3, 2020, s. 48–49. ISSN 1214-9381; VAŠATA, Ondřej. *Česká menšina v Zálesní Lhotě před druhou světovou válkou.* Krkonoše – Jizerské hory. Měsíčník o přírodě a lidech, roč. 53, č. 4, 2020, s. 44–45.

[4] K české menšině v Dolní Branné viz VAŠATA, Ondřej. Česká menšina. In: *Dolní Branná. Procházka dějinami obce v údolí Sovinky.* Dolní Branná: obec, 2019, s. 102–121. ISBN 978-80-270-6459-5.

určit, jak početné tu bylo české obyvatelstvo. Do popředí se tato otázka dostává až v druhé čtvrtině 19. století. Dle Sommerovy topografie z roku 1835 náležela ves Zálesní Lhota dvěma panstvím. Menší s 5 domy a 37 obyvateli byla součástí jilemnického panství. Ta větší se 169 domy a celkem 1 076 obyvateli příslušela ke studeneckému panství. J. G. Sommer uvádí, že ve studeneckém díle Zálesní Lhoty je řeč německá.[5] František Palacký naopak k roku 1843 o studeneckém díle Zálesní Lhoty píše, že má 174 domů a 1 200 Čechů.[6] Josef Antonín Šrůtek ve své topografii Královéhradecké diecéze vydané v roce 1857 označuje Zálesní Lhotu za německou ves, kde ve 183 domech žije 1 392 obyvatel.[7]

Hodnověrnější údaje o etnicitě obyvatel máme ovšem až z poslední čtvrtiny 19. století. Dle oficiálních sčítání z let 1880–1910 tvořili Češi za dob Rakouska-Uherska v Zálesní Lhotě méně než desetinu populace.

Tab. 1. *Obcovací řeč v Zálesní Lhotě*

Sčítání v roce	Obcovací řeč	
	česká	německá
úřední sčítání 1880[8]	172	1 109
úřední sčítání 1890[9]	135	1 139
úřední sčítání 1900[10]	151	1 117
úřední sčítání 1910[11]	159	977

[5] SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt. Dritter Band. Bidschower Kreis*. Prag: 1835, s. 181, 199–200.

[6] PALACKÝ, František. *Popis království českého čili podrobné poznamenání všech dosawadních krajůw, panstwí, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi české, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII.* Praha: nakl. J. G. Kalve, 1848, s. 126–127.

[7] ŠRŮTEK, Jos[ef] Ant[onín]: *Statistisch-topografisches Handbuch der Königingräzer Diözes zum Gebrauche für Seelsorger, Schullehrer, k. k. Behörden, Advokaten, Notare und Geschäftsmänner überhaupt*. Königingräz, 1857, s. 114.

[8] *Podrobný seznam míst v Čechách*. Wien 1885, s. 589.

[9] *Podrobný seznam míst v Čechách. Nově zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1890*. Wien 1893, s. 693.

[10] *Lexikon obcí pro Čechy. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900*, 1. díl. Vídeň 1904, s. 302.

[11] *Seznam míst v království Českém*. Praha 1913, s. 223; TURKA, R[obert]: *Národnostní menšiny dle úřední statistiky r. 1910 na Jilemnicku a Jablonecku.* Menšinová revue, roč. 1, č. 5, březen 1912, s. 268.

Soukromé české sčítání našlo v obci v roce 1900 405 Čechů.[12] Oproti úřednímu sčítání z téhož roku to byl rozdíl 254 osob. Soukromé sčítání v roce 1910 v případě počtu českého etnika došlo ke stejnému číslu jako to úřední, tj. k číslici 159.[13]

Odlišné údaje mezi úředním a soukromým (českým) sčítáním byly způsobeny tím, že oficiální sčítání nezjišťovalo národnost, ale obcovací řeč, kterou *„jednotlivec užívá v obyčejném styku, aniž by se stanovilo, zdali se tím rozumí styk v rodině, společnosti, povolání, škole, kostele"*.[14] Pojem obcovací řeč tak byl při sčítání lidu *„politickou agitací vykládán různě a využíván k nátlaku na závislé jednotlivce, přesto bylo ze statistických výsledků takto zjištěných usuzováno na poměry národnostní"*.[15] Docházelo tak k různým podvodům při sčítání, což platilo i pro Zálesní Lhotu v roce 1900, jak připomíná soudobá literatura: *„Sčítání lidu dopadlo pro Čechy nepříznivě, neboť mezi Čechy je zde veliká neuvědomělost. Továrny zde nejsou, lid je úplně samostatný. Jedné ženy ptal se sčítací komisař, jaká je její obcovací řeč. Ta se dívá na něho a ptá se, co chce, ona že německy nerozumí. Vysvětlí ji to tedy po česku, oč se jedná, a ona dala za odpověď: ‚Německá, německá, to my u nás všecko po německu.'"*[16]

Dle českého tisku sčítání obyvatel v Zálesní Lhotě roku 1910 nepostrádalo pikantnosti, když se měl k české obcovací řeči přihlásit starosta Josef Tauchmann z čp. 99, což zrovna nesvědčilo o proklamovaném německém rázu obce.[17] Teprve po velkém nátlaku ze strany německé majority (měli se sem kvůli tomu sjet němečtí poslanci) svoji českou obcovací řeč odvolal a udal naopak německou.[18] Sčítací operáty z let 1880–1910 se bohužel do dnešních dob nedochovaly, takže již nezjistíme jména osob ze Zálesní Lhoty, které se tehdy přihlásily k české obcovací řeči.

Víme, že roku 1900 sedělo v lavicích místní německé obecné školy 189 německých a 39 českých dětí.[19] Některé ze zdejších dětí naopak navštěvovaly čes-

---

[12] ŠUBRT, Jeronym. *České menšiny v severovýchodních Čechách s dodatkem: roztroušené německé menšiny*. Praha 1910, s. 187.

[13] *Národnostní menšiny v Kr. Českém 1910*. Praha 1910, s. 39.

[14] *Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, díl V. N–Q*. Praha 1931, s. 251.

[15] Tamtéž.

[16] ŠUBRT, J., *České menšiny*, s. 192.

[17] Při pohledu do sčítacích operátů obyvatel čp. 99 v Zálesní Lhotě z roku 1921 zjistíme, že bývalý starosta již v té době nežil. Všichni tři jeho synové (Josef, Ignaz a Franz) se přihlásili k německé národnosti, stejně tak jako služebná Goderová. Čs. národnost naopak uvedla Josefova manželka Mathilda a jeho matka Marie Tauchmannová, tj. vdova po bývalém starostovi.

[18] TURKA, R.: *Národnostní menšiny dle úřední statistiky r. 1910 na Jilemnicku a Jablonecku*, s. 268; Národní listy, roč. 51, č. 13, 13. 1. 1911, s. 2; č. 14, 14. 1. 1911, s. 1.

[19] ŠUBRT, J., *České menšiny*, s. 192.

kou obecnou školu v Horní Kalné.[20] V březnu 1895 pak měla Zemská školní rada v Praze povolit nepovinné vyučování češtiny na německé obecné škole v Zálesní Lhotě.[21]

Na konci 19. století obrátil přední český obranný spolek Národní jednota severočeská (dále NJS), založený roku 1885, svoji pozornost na oblast Krkonoš a Podkrkonoší. Vytipoval si některé lokality s výraznější českou minoritou, kde chtěl založit své odbory. Zasílal tam rovněž české knihy a noviny, aby tak posílil národní uvědomění českého obyvatelstva. V našem regionu spolupracoval například s Čechy z Dolní Branné, Vrchlabí, Harty (dnes Vrchlabí-Podhůří), Harrachova, Rokytnice nad Jizerou či právě Zálesní Lhoty.

Stanovy odboru NJS pro Zálesní Lhotu byly místodržitelstvím v Praze povoleny 20. května 1896.[22] Jeho zrod spadá do masivní kampaně NJS v oblasti severovýchodních Čech, kdy zde byly schváleny stanovy hned několika jejích místních odborů.[23] Odbor NJS tu ovšem za dob Rakouska-Uherska nevznikl. Důvodem, proč se tak nestalo, byla zřejmě absence výraznější osobnosti z řad místní české menšiny, která by nejen táhla chod celého spolku, ale čelila i případné perzekuci ze strany německé majority. V roce 1905 důvěrníci NJS hlásili, že by bylo možné v obci ještě téhož roku založit odbor NJS. Nakonec starosta a jednatel NJS okresnímu policejnímu komisařství v Praze v lednu 1907 oznámili, že nelze přikročit k ustavení odboru NJS v Zálesní Lhotě, a proto nenamítají nic proti jeho vyškrtnutí ze spolkového seznamu.[24]

Nejpozději od přelomu let 1898/99 začala NJS posílat do Zálesní Lhoty české noviny, které sem chodily ještě v roce 1906.[25] Další periodika na počátku

---

[20] *Listy Pojizerské,* roč. 21, č. 9, 29. 4. 1906, s. 3.

[21] *Katechetické listy: časopis katechetů československých*, roč. 2, č. 8, duben 1895, s. 189.

[22] *Jedenáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1895–1896*. Praha 1896, s. 11; *Devatenáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1903 až 1904*. Věstník Národní jednoty severočeské, roč. 4, č. 8–9, 1904, s. 332.

[23] Roku 1896 byly na Jilemnicku povoleny rovněž stanovy odborů NJS v Rokytnici nad Jizerou a Harrachově-Novém Světě, na Vrchlabsku v Hostinném a ve Vrchlabí, na Broumovsku v Martínkovicích a na Královédvorsku ve Slotově, Heřmanicích, Choustníkově Hradišti, Zaloňově a Malé Bukovině. Viz VAŠATA, Ondřej. Z historie první české školy v Heřmanicích. In: *Královédvorsko: sborník pro dějiny regionu*, sv. 2, 2007. Dvůr Králové nad Labem 2007, s. 46. ISBN 978-80-903848-1-1.

[24] *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za rok 1901–1902.* Věstník Národní jednoty severočeské, roč. 2, č. 9–10, červenec 1902, s. 311; *Devatenáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1903 až 1904*. Věstník Národní jednoty severočeské, roč. 4, č. 8–9, 1904, s. 332; Věstník Národní jednoty severočeské, roč. 5, č. 5–6, květen – červen 1905, s. 302; Věstník Národní jednoty severočeské, roč. 6, č. 7–8, červenec – srpen 1906, s. 373; Státní okresní archiv (dále SOkA) Semily, fond Okresní úřad (dále OÚ) Jilemnice, inv. č. 479, kt. 75. Odbor v Zálesní Lhotě je chybně uveden v Chytilově adresáři z roku 1914. Viz *Chytilův úplný adresář Království českého. 2. část. Obvod obchodní a živnostenské komory v Liberci*. Praha 1914, s. 685.

[25] *Čtrnáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1898–1899*. Praha 1899, s. 48.

20. století zasílal do Zálesní Lhoty dámský odbor NJS v Nymburce.[26] Na přelomu let 1903/04 dodával noviny do obce také odbor NJS v Jilemnici.[27]

Ústřední výbor NJS zase do obce roku 1904 předplácel noviny Národní politika.[28] Kromě toho zaslal roku 1904 do Zálesní Lhoty knihovnu o 101 svazcích.[29] Ta se zde připomíná ještě roku 1905, kdy měla 193 svazků.[30] Když ji chtěl Ústřední výbor NJS v roce 1920 vrátit zpět, nebyla již k nalezení. Dle šetření odboru NJS v Zálesní Lhotě za to mohl jistý Cerman. V dopise předsedy a jednatele odboru z června 1920 se píše: *„Odbor N.J.S. zde založen byl teprve v měsíci lednu 1920. Tedy odbor nemůže zodpovídati za knihovnu, která v roce 1904 zapůjčena byla osobě privátní, panu Cermanovi. Dle informací, které sebral jsem mezi místními Čechy, dovídám se následující: Pan Cerman zmíněnou knihovnu rozkramařil. Žádný neví z přítomných zde bydlících občanů (já přišel teprve loni), kam knihovna přišla. Toliko osm svazků bylo z ní zachráněno, kteréžto svazky uložil občan Jan Kuřík do knihovny tělocvičné jednoty Sokol ve Studenci! Jmenovaný pan Cerman zdržuje se nyní v Kucmucu*[31] *u Hostinného, bližší adresu neznáme. Dle místních Čechů však není si co už vzíti a vůbec jest to individuum nižší gramotnosti!"*[32]

Aktivní byl v regionu i český obranný školský spolek Ústřední matice školská (dále ÚMŠ), a to již od poloviny 80. let 19. století. Dělo se tak prostřednictvím jeho odboru v Jilemnici. V květnu 1886 proběhla valná hromada jilemnického odboru, která zhodnotila jeho činnost za druhé pololetí roku 1885 a první polovinu roku 1886. Z ní se dovídáme, že se odbor neúspěšně snažil o vzdělávání českých dětí v Dolní Branné, Zálesní Lhotě, Vrchlabí a Harrachově-Novém Světě: *„A nyní třeba rozhlédnouti se i po další působnosti našeho odboru. Ani v uplynulém roce nepodařilo se nám učiniti opatření, by česká mládež v Dolení Branné, Lhotě Zahajské, Vrchlabí a na Novém Světě mohla býti vyučována ve svém jazyku mateřském. Žalostné poměry, jež v minulé zprávě výroční byly vylíčeny, dosud nikterak se nezlepšily, ano obtíže jsou nyní větší, nežli bývaly. Jak zuřivě*

---

[26] *Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za rok 1902–1903.* Věstník Národní jednoty severočeské, roč. 3, č. 9–10, červenec 1903, s. 140, 313.

[27] *Devatenáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1903 až 1904*, s. 240.

[28] *Jubilejní výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za dvacátý rok trvání. (1904–1905).* Praha 1905, s. 181.

[29] *Devatenáctá výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za rok 1903 až 1904*, s. 231; *Jubilejní výroční zpráva Národní Jednoty Severočeské za dvacátý rok trvání. (1904–1905)*, s. 178, 302; Národní archiv (dále NA) Praha, fond Národní jednota severočeská (dále NJS), inv. č. 47, kt. 77.

[30] *Zprávy Zemského statistického úřadu království Českého, svazek XIV, sešit 1, Všeobecně přístupné knihovny, čítárny a musea, stále zřízená divadla a jeviště v království Českém r. 1905*. Praha 1910, s. 150.

[31] Dobrá Mysl (německy Gutsmuts) byla tehdy místní částí obce Horní Olešnice. Od roku 1947 patří k Hostinnému.

[32] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

vedou si nepřátelé české národnosti, jest všeobecně známo, a ta zuřivost sahá již tak daleko, že i učitel v Dolení Branné odvážil se dětem českých občanů tamních spílati ‚českých psů' a vyháněti je ze školy, na niž rodiče jejich platí."[33]

Soužití Němců a Čechů v Zálesní Lhotě se ještě na počátku 20. století dalo označit za vcelku poklidné. Ostatně oba národy zde byly hospodářsky provázané a navzájem se tak potřebovaly. V místních hostincích i obchodech se tehdy běžně mluvilo německy i česky.[34] Čeština tu byla všudypřítomná, jak připomíná soudobá česká literatura: „*V Zálesní Lhotě domluví se každý česky spíše než po německu, poněvadž té němčině není rozumět.*"[35]

Dalším dokladem o solidních vztazích mezi oběma národy v Zálesní Lhotě je událost, o které roku 1909 informoval český časopis Pokroková revue: „*Učitel tamní německé školy při slavnosti slunovratu ve své bojovné řeči pronesl kletbu, aby české ženy nerodily dětí. Učitel neměl snad ani tušení o tom, že kletba jeho týkala se všech žen ve Lhotě Zálesní, jež se srotily a proti učiteli hrozivě vystoupily. Učitel stal se pak v této obci nemožným a byl přeložen jinam.*"[36]

V průběhu prvního desetiletí 20. století se tento národnostní klid stával postupně minulostí, jak dokládá popis české menšiny v Zálesní Lhotě z roku 1910: „Až *do nedávna (asi před třemi roky) bylo Lhoťákům jedno mluvit česky nebo německy, ale v poslední době vlivem vrchlabských Němců poměry se zhoršily.*"[37]

Národnostní otázce v obci se věnovala také německá vlastivěda Vrchlabska, vydaná roku 1911. Uváděla, že řada (většina) Čechů žila v místní části Nový Svět, tj. blížeji k Horní Kalné.[38] Tato literatura také tvrdí, že Zálesní Lhota byla původně zcela německá. Několik zde vyskytujících se Čechů pocházelo z Martinic. Dostali se sem pomocí sňatků s místními německými vdovami.

---

[33] *Výroční valná hromada místního odboru Ústřední matice školské v Jilemnici.* Věstník Ústřední Matice Školské, roč. II, č. 6, červen 1886, s. 159–160. Dlužno říci, že ÚMŠ se ještě za dob Rakouska-Uherska podařilo otevřít české matiční obecné školy ve Vrchlabí (rok 1913) a Harrachově-Novém Světě (v letech 1910–1911) a roku 1911 také opatrovnu v Harrachově-Novém Světě. ÚMŠ rovněž roku 1898 koupila v Dolní Branné pozemek pro stavbu české školy, který ale později prodala.

[34] ŠUBRT, J., *České menšiny*, s. 193.

[35] Tamtéž, s. 192. K němčině viz ŠORM, Antonín. *Proč v Zálesní Lhotě tak divně „patlaj"*. Týden horských okresů, roč. 4, č. 32, 18. 8. 1934, s. 2.

[36] ŠKÁBA, Jos[ef]. *Vládní předloha se stanoviska menšinového. I. Sever českého království.* Pokroková revue. Měsíčník pro politiku, národohospodářství a život kulturní, roč. 5, č. 5, únor 1909, s. 284; ŠUBRT, J., *České menšiny*, s. 192–193.

[37] ŠUBRT, J., *České menšiny*, s. 193.

[38] JIRASEK, Fr[anz] J[osef]. Deutsche Notwehr. In: *Heimatkunde des Hohenelber Bezirkes und der angrenzenden Gemeinden*. Hohenelbe 1911, s. 1019; JIRASEK, Fr[anz] J[osef]. Deutsche Notwehr. In: *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hohenelbe und der deutschen Gemeinden der im Westen angrenzenden Gerichstbezirke Neupaka und Starkenbach*. Hohenelbe 1915, s. 1019.

Někteří zdejší němečtí mladíci se zase oženili s českými dívkami ze Studence, (Horní?) Branné a (Horní a Dolní) Kalné.[39] Vyzdvihuje fakt, že v Zálesní Lhotě je pouze německá obecná škola, která má zásadní význam pro udržení německého rázu obce.[40]

Podobně jako v jiných obcích v regionu, tak i Zálesní Lhota měla před první světovou válkou několik českých duchovních. Významné místo mezi nimi zaujímal farář Filip Jan Konečný (1862–1928), který v Zálesní Lhotě působil v letech 1904–1909. Do dějin se zapsal jako teolog a spisovatel.[41] V místním římskokatolickém kostele také nejspíše od počátku 90. let 19. století zněla čas od času kromě němčiny i čeština. Obdobně jako v případě sousední Dolní Branné, tak i zde se zřejmě četlo česky evangelium a příležitostně i česky kázalo. Tento stav tu platil až do roku 1938.[42]

Čeští evangelíci z Valteřic (dnes místní část Horní Branné) měli v Zálesní Lhotě nejpozději od roku 1900 svoji kazatelskou stanici. Například v roce 1900 tu bylo kázáno, ovšem pouze jednou.[43] Stanice byla činná minimálně ještě roku 1903.[44]

---

39 JIRASEK, F. J., *Deutsche Notwehr*, s. 1019. Také česká literatura tvrdí, že v obci bylo mnoho českých žen. Viz ŠKÁBA, J., *Vládní předloha se stanoviska menšinového. I. Sever českého království*, s. 284; *III. Národnostní poměry v okresu jilemnickém*, s. 192.

40 JIRASEK, F. J., *Deutsche Notwehr*, s. 1019.

41 Dle všeho se farář Konečný těšil u místního německého obyvatelstva vážnosti, jak připomíná článek o jeho osobě z roku 1912, kde se mimo jiné uvádí: *„Byl mezi Němci, ale spisoval dále česky. Psával do Vlasti i do Našich Listů, do Obzoru, do Vychovatele atd. Všecky články a pojednání jeho vynikají jasností, přesností a řízností. Filip Jan Konečný se ničeho a nikoho nebál, na vše trefně odpovídal a všecko plným jménem podepsal. A byl-li napaden, věcně a řízně všude a každému odpovídal… Na to se stal německým farářem v Bělé u Rychnova n. Kn., v Zálesní Lhotě u Jilemnice, a ač byl Čech, na obou místech jej Němci milovali a vším možným zanášeli. Dosud ho v Pouchově bývalí němečtí jeho osadníci navštěvují a v něm svého milého faráře ctí… V Zálesní Lhotě byl jsem toho očitým svědkem, a i sám, ač jen host, jsem tam med, půl tuctu šátků a jiné věci dostal od německých farníků."* Viz *Oslava dvou našich přátel.* Vlast. Časopis pro poučení a zábavu, roč. 28, č. 12, září 1912, s. 1159–1161. K osobě J. F. Konečného viz PODLAHA, Antonín. *Jan Filip Konečný.* Časopis katolického duchovenstva, č. 7, 1928, s. 827–829.

42 Ještě roku 1889 tomu tak ovšem nebylo. Poprvé se zde vedle německého jazyka připomíná čeština v roce 1893. Viz *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Reginae-Hradecensis pro Anno Domini Nostri Jesu Christi 1889*. Reginae-Hradecii 1889, s. 24; *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Reginae-Hradecensis… pro Anno Domini Nostri Jesu Christi 1889*. Reginae-Hradecii 1893, s. 25.

43 *Evanjelický církevník. Časopis věnovaný zájmům evanjelické církve A. V. v zemích koruny České a Uherské*, roč. 32, č. 2, únor 1901, s. 32. Roku 1878 se plánovalo založit nový sbor v Jilemnici, který by měl pět osob ze Zálesní Lhoty. Viz LOUDA, Jiří. Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Českobratrské církvi evangelické – II. část. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědná ročenka*, sv. 26. Litoměřice – Semily – Turnov – Jičín 2013, s. 92.

44 *Evanjelický církevník,* roč. 32, č. 8, srpen 1901, s. 184; roč. 33, č. 1, leden 1902, s. 10; roč. 34, č. 4, duben 1903, s. 41; roč. 35, č. 3, březen 1904, s. 33.

K příslušníkům české menšiny v Zálesní Lhotě patřil v 19. století například i Alois Vaněk (1812–1881) a jeho manželka Kateřina z čp. 84. Jejich starší syn JUDr. Josef Vaněk (1847–1904) se narodil 1. srpna 1847 v Zálesní Lhotě.[45] Po ukončení právnických studií se stal advokátním koncipientem v Turnově, poté soudním koncipientem v Jičíně, odkud se roku 1883 přestěhoval do Chotěboře, kde založil advokátní kancelář. Zde se také zapojil do spolkového života, když byl v letech 1888 a 1892 starostou chotěbořské sokolské jednoty. Zemřel v Chotěboři dne 31. srpna 1904.[46]

Nelze opomenout ani jeho mladšího bratra Jana Alberta Vaňka (1856–1915), absolventa gymnázia v Hradci Králové, kde také následně studoval teologii. Naposledy byl biskupským notářem a farářem v Mříčné na Jilemnicku.[47] Zemřel 29. května 1915 v Mříčné, kde byl také pochován.[48] Novinová zpráva z roku 1915 připomíná, že náhrobek rodiny Vaňkových byl spolu s hrobem matky faráře Konečného na hřbitově v Zálesní Lhotě jediný, který nesl český nápis.[49]

To, že obec patřila do politického okresu Jilemnice, kde převažovaly české obce, nesla část německého obyvatelstva Zálesní Lhoty nelibě. Vyskytly se proto snahy převést ji do politického okresu Vrchlabí, kde naopak Češi byli v menšině. Za dob Rakouska-Uherska k tomu ovšem nedošlo a tento stav platil vyjma krátkého období na podzim 1918 až do roku 1938.

OBDOBÍ 1918–1938

Vznik Československa oslavila v říjnu 1918 v Zálesní Lhotě pouze česká menšina. Podobně jako jinde v regionu, tak i na Jilemnicku a Vrchlabsku se v té době vyskytly snahy německé majority o připojení oblasti k provincii Deutschböhmen se sídlem v Liberci. Na podzim 1918 povolal k sobě okresní hejtman z Vrchlabí starosty obcí Stupná, Vidochov, Nedaříž a Borovnice z politického okresu Nová Paka a starostu obce Zálesní Lhota z politického okresu Jilemnice a oznámil jim, že je z těchto okresů vyděluje a přiřazuje do vrchlabského okresu, který se plně ztotožnil s Deutschböhmen. Starostové výše uvedených obcí tehdy složili slib věrnosti a podepsali o tomto aktu protokol.[50]

---

[45] Státní oblastní archiv (dále SOA) Hradec Králové, Sbírka matrik, sign. 5319, Zálesní Lhota – matrika narozených 1836–1853, fol. 119.

[46] https://www.sokolovnachotebor.cz/historie/, staženo 5. 3. 2020.

[47] SOA Hradec Králové, Sbírka matrik, sign. 5320, Zálesní Lhota – matrika narozených 1853–1863, fol. 41.

[48] *Obnova,* roč. 21, č. 25, 8. 6. 1915, nestr.

[49] Tamtéž. Hrob rodiny Vaňkovy z roku 1890 s českým textem stál ještě roku 2022 na hřbitově v Zálesní Lhotě.

[50] TURKA, Robert. Málo z mnoha vzpomínek… In: *Pamětní sborník hraničářského praporu 2 v Trutnově.* Trutnov 1931, s. 13; METELKA, Jaroslav. *Osvobození a vznik KSČ na trutnovském okrese 1917–21*. Trutnov 1967, s. 38.

Československý stát měl na podzim 1918 k dispozici jen minimum vojáků a nemohl proto okamžitě opanovat odbojné pohraničí. Dne 28. listopadu 1918 bylo vojenské velitelství v Jičíně telefonicky požádáno o zajištění nádraží v Martinicích z toho důvodu, že na trati v úseku Trutnov – Martinice jsou všechna nádraží a stanice až do Kunčic obsazena ozbrojenou německou stráží a údajně dokonce existuje plán německých separatistů obsadit se dvěma kulomety také Zálesní Lhotu. Již 30. listopadu proto dorazilo na nádraží v Martinicích malý vojenský oddíl 11. střeleckého pluku z Jičína. Nedlouho poté (7. prosince 1918) bylo čs. vojskem bez odporu obsazeno i Vrchlabí a tím definitivně skončila vláda provincie Deutschböhmen v regionu.[51]

Zrod samostatného československého státu v roce 1918 odstartoval novou kapitolu v životě české menšiny v Zálesní Lhotě. Ta se dočkala svých vlastních škol, spolků, i zastoupení v obecní samosprávě. Počet příslušníků československé menšiny zde ve srovnání s dobou před první světovou válku klesl, což ovšem platilo i o německém obyvatelstvu.

Tab. 2. *Národnosti v Zálesní Lhotě*

Rok	Národnost československá	Národnost německá
1921[52]	113	886
1930[53]	143	890

V roce 1921 se při sčítání obyvatel přihlásilo v Zálesní Lhotě 113 osob k čs. národnosti (11,31 % populace obce) a 886 k německé národnosti. Sčítání roku 1921 provázely podobně jako za dob Rakouska-Uherska nejrůznější omyly, přehmaty, či přímo podvody. Tak tomu mělo být i v Zálesní Lhotě, jak vyplývá z interpelace senátorů Čeňka Josefa Lisého a JUDr. Antonína Kloudy na ministerského předsedu JUDr. Jana Černého ve věci sčítání lidu v této podkrkonošské obci. Senátoři mu tehdy sdělili: „*V Zálesní Lhotě byli čeští občané tak za-*

---

[51] VAŠATA, Ondřej: Krátká epizoda provincie Deutschböhmen na Rokytnicku na sklonku roku 1918. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší – vlastivědná ročenka,* sv. 32. Litoměřice – Semily – Jičín 2019, s. 144–154.

[52] *Statistický lexikon obcí v Čechách. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 sb. zák. a nařízení. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*. Praha 1924, s. 153.

[53] *Statistický lexikon obcí v Čechách. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 sb. zák. a nař. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930*. Praha 1934, s. 125.

strašeni a německou agitací spleteni, že proti poslednímu sčítání objevil se zde úbytek Čechů asi o 55 z celkového počtu 159. A přece jest známo a naprosto jisto, že zde českého obyvatelstva přibylo. Soukromě provedené české sčítání lidu vykazuje 235 českých příslušníků. Třeba v tomto případě přímo označiti viníka, jímž jest německý sčítací komisař, učitel Hlavatý (učitel na místní německé obecné škole Hans Hlawaty, pozn. autora), který veřejně prohlašoval, že on jest sice také po rodičích Čech, že však hlásí se za Němce. Úředně bylo zjištěno, že také při aktu sčítacím vyhrožoval a podáno bylo naň proto trestní oznámení okresní správě politické v Jilemnici. Výsledky jeho činnosti jsou nyní viditelné. Poněvadž sčítání lidu zejména ve Lhotě Zálesní jest hotovým paskvilem, jest potřebí, aby bylo znovu provedeno, což jest dobře možno, neboť obec jest souvislá, na malém katastru a má pouze asi 1000 obyvatelů."[54]

Odpověď ministerského předsedy dr. Černého zněla takto: *„Také sčítání lidu v Zálesní Lhotě bylo provedeno dvěma sčítacími komisaři, a to traťmistrem Josefem Zejfartem, národnosti české, a učitelem Janem Hlawatym, národnosti německé, a sčítacím revisorem národnosti české Prokopem Hrubým z Jilemnice. K žádosti jak občanstva národnosti české i německé tak i po doporučení revisora sčítacího byli dodatečně ustanoveni ku sčítacím komisařům hlavním pomocní sčítací komisaři národnosti druhé, a to k Janu Hlawatymu sčítací komisař pomocný národnosti české Čeřovský Jaroslav, rolník v Zálesní Lhotě, a k Zejfarovi Josefu sčítací komisař pomocný národnosti německé Anton Kutschera ze Zálesní Lhoty, čím bylo vyhověno přání jak české menšiny, tak i občanstva národnosti německé a sledován ten účel, aby se předešlo výtkám stranickosti takto zavedenou kontrolou. Na sčítacího komisaře Hlawatyho, který prováděl sčítání v přítomnosti pomocného sčítacího komisaře národnosti české, došlo oznámení pro svémocnou opravu zápisu národnosti a nedovolený nátlak v jediném případě. Sčítací referent od okresní správy politické v Jilemnici vyšetřil ihned tento případ spolu se sčítacím revisorem osobně a provedl při té příležitosti revizi také v jiných rodinách, v nichž někteří členové byli zapsáni s národností německou a o nichž se sčítací orgány domnívaly, že se tak stalo pod nátlakem. Zápisy byly však shledány správnými. Okresní správa politická v Jilemnici omezila se proto na obnovu původního zápisu české národnosti, který sčítacím komisařem Hlawatym byl svémocně upraven, a uložila tomuto sčítacímu komisaři pokutu 500 Kč. V Zálesní Lhotě bylo napočítáno 999 obyvatel, a to 107 Čechů a 892 Němců. Proti roku 1910 vykazuje obec úbytek 137 obyvatelů, z něhož na Čechy připadá 52 a na Němce 85 osob."*[55]

---

[54] https://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0577_00.htm, staženo 10. 3. 2020.

[55] https://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0780_00.htm, staženo 10. 3. 2020.

Ze sčítacích operátů z roku 1921 vyplývá, že z vícečlenných domácností se k čs. národnosti často přihlásila pouze jedna osoba, která se narodila na čistě českém území (Martinice, Studenec, Horní Kalná, Hrabačov, Dolní Sytová atd.). Tyto „čs. duše" lze v některých případech zřejmě připsat na vrub českým sčítacím komisařům. Ti totiž v rámci odstranění (české) národní nespravedlnosti z dob mocnářství osoby, které se narodily v českém jazykovém prostředí, automaticky přiřadili k čs. národnosti. Z celých rodin uvedly čs. národnost například rodiny rolníka Jaroslava Čeřovského z čp. 36, rolníka Viléma Vaňka z čp. 46, truhláře Josefa Flaišera z čp. 104, tkalce Jana Šorma z čp. 131, obuvníka Josefa Jirouše z čp. 163 a tkalce Jana Šorma z čp. 167.[56]

Další sčítání proběhlo roku 1930. Tehdy uvedlo v Zálesní Lhotě 143 osob čs. národnost (13,8 % populace obce) a 890 německou národnost.

ŠKOLY

Po vzniku Československa byly pro místní českou menšinu postupně otevřeny tři typy škol (obecná, mateřská a měšťanská).[57]

V Zálesní Lhotě začalo vyučování na jednotřídní české obecné škole 5. listopadu 1919.[58] Její otevření oslavila místní česká menšina spolu s Tělocvičnou

Obr. 1. *Pohlednice s motivem budovy českých škol v Zálesní Lhotě, vydaná zřejmě na přelomu 20. a 30. let 20. století. (Archiv autora.)*

[56] SOkA Semily, fond OÚ Jilemnice, inv. č. 1350, kt. 371–372.

[57] LAUBE, Josef. *Naše Podkrkonoší*. Praha 1938, s. 43.

[58] SOkA Semily, fond Státní obecná škola Zálesní Lhota 1929–1940, kt. 1, třídní výkaz ze škol. roku 1919/20; MORÁVEK, E., *Česká škola v Zálesní Lhotě*, s. 102.

jednotou Sokol z Martinic již 28. září 1919 na pozemku Jaroslava Čeřovského, agilního Čecha ze Zálesní Lhoty.[59]

Své prostory našla nuceným záborem v budově německé obecné školy, kde ale jen živořila. Její vybavení bylo zprvu chudičké, jak připomíná zpráva v časopise Naše menšiny: *„Čtyři učouzené stěny, osm černých na spálení vhodných lavic a jakési prkénko, které prý bylo kdysi školní tabulí, zdědily naše děti po svých dávno již odrostlých předchůdcích německé národnosti. Nelze zapomenouti na černý stolek s černou židlí a černým umyvadlem, kteréžto předměty skvěle doplňovaly zařízení vhodnější pro umrlčí komoru než pro školní učebnu.“*[60] Relace komisaře Roberta Turky[61] z prosince 1921 o stavu menšinových škol v regionu její tristní stav potvrzovala: *„Škola v Zálesní Lhotě nemá kabinetu, tělocvičny, letního cvičiště, ani školní zahrady. Správce školy bydlí v malém pokojíku o jednom oknu, kde jest vlhko.“*[62]

Povážlivá situace tu panovala i v následujících letech, jak vyplývá z dokumentu z roku 1929: *„Jistě neprospívalo zdraví dětí používání pomůcek páchnoucích plísní a houbou kabinetu, místnosti, v níž bedna za 14 dní zcela zarostla houbou. Široké mezery mezi podlažními prkny jsou stále otevřenou cestou milionů choroboplodných zárodků. Sotva vytopenou učebnu jest nutno ihned zcela vyvětrati, poněvadž vzduch zkažený pařícími se zahnívajícími látkami nelze dýchati.“*[63]

Jednotřídní česká menšinová obecná škola v Zálesní Lhotě, jejímž zřizovatelem byl Československý stát, ve své nedlouhé historii nikdy neoplývala příliš velkým počtem žáků. Třídní výkazy se dochovaly prakticky z celého období její existence, a to vyjma školních roků 1920/21 a 1938/39. Nejvíce žáků (29) měla ve školním roce 1919/20, nejméně (16) ve školním roce 1931/32.

Vznik české školy v Zálesní Lhotě nesla zdejší německá majorita velmi nelibě. Místní německá obecná škola, která byla od roku 1903 čtyřtřídní, se v roce 1919 stala trojtřídní. Tento propad německá strana logicky spojovala s otevřením české školy v místě v témže roce.[64] Zejména ji iritoval fakt, že do ní chodily děti i z okolních českých obcí, tj. ze Studence a Rovnáčova (tehdy místní část

---

[59] MORÁVEK, E., *Česká škola v Zálesní Lhotě*, s. 102; HORÁČEK, Jaromír. *Jilemnicko – světová válka* –převrat. Jilemnice 1938, s. 230–231.

[60] MORÁVEK, E., *Česká škola v Zálesní Lhotě*, s. 102.

[61] K jeho osobě viz VAŠATA, Ondřej. *Robert Turka – český menšinový učitel a národnostní pracovník.* Krkonoše – Jizerské hory. Měsíčník o přírodě a lidech, roč. 43, č. 6, 2010, s. 46–47.

[62] NA Praha, fond NJS, inv. č. 29, kt. 13.

[63] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

[64] *Kleine Heimatkunde des Hohenelber Bezirkes und der deutschen Gemeinden der Gerichtsbezirke Neupaka und Starkenbach*. Hohenelbe 1923, s. 52.

Martinic, dnes součást Studence), ač ve svých bydlištích měly k dispozici vlastní české školy. Dopisem z 2. května 1920 měli Němci prostřednictvím Okresního školního výboru ve Vrchlabí protestovat u Zemské školní rady v Praze proti tomu, že do české školy v Zálesní Lhotě chodí děti z cizích obcí.[65] Vrcholem odporu byla událost ze 13. července 1920, kdy v Zálesní Lhotě proběhla demonstrace německého obyvatelstva proti české škole a jejím „cizím" žákům. Vyprovokoval ji zápis ze 7. července 1920, kdy se do zdejší české školy přihlásilo 12–15 dětí z Rovnáčova a Studence.[66] Výkaz ze školního roku 1920/21 se bohužel nedochoval, nicméně v předchozím školním roce 1919/20 měla škola 18 žáků ze Zálesní Lhoty a 11 z Rovnáčova.

O průběhu demonstrace víme to, že 13. července 1920 po osmé hodině večer prošla Zálesní Lhotou objednaná kapela pod vedením místního kapelníka Engelberta Tauchmanna, ke které se postupně připojilo zdejší obyvatelstvo v počtu 400 až 500 osob. Následně všichni došli až před budovu školy, kde před shromážděné předstoupilo několik řečníků, mezi nimiž nechyběli starosta obce Engelbert Klimenta a jeho náměstek František Schorm. Jelikož měl Schorm svoji řeč napsanou, budilo to dojem, že celá akce je dopředu připravená. Schorm na shromáždění řekl, že si Němci nepřejí, aby do jejich školy chodily děti české národnosti z jiných obcí, jelikož si školu postavili jen pro své děti. Ve stejném duchu mluvili i ostatní řečníci. Zdejší továrník Rudolf Müller měl pak shromážděným říci, že Češi z jejich německé školy sami odstraní český nápis označující školu a Němci postavení v řadách se na tu hanbu Čechů budou koukat. Přítomní chtěli nápis sundat hned, ale v tom jim Müller zabránil. Dle relace Roberta Turky určené státnímu návladnictví v Jičíně rozvášněný dav vykřikoval: „*Nieder mit der tschechischen Schule, nieder mit den Tschechen!*" Ve své zprávě pro úřady se Turka věnoval i námitce německých řečníků, že do české školy chodí i děti z okolních obcí. Dle komisaře to bylo v pořádku, neboť česká obecná škola byla povolena nejen pro děti ze Zálesní Lhoty, ale i ty z Rovnáčova, které to mají daleko do studenecké školy.[67]

Jen pro úplnost dodejme, že o pár měsíců později se na odpor postavila také německá majorita v Dolní Branné. Na dvojtřídní škole v Dolní Branné začalo vyučování 1. září 1920. Zahájení školního roku proběhlo krátce před vypuknutím stávky školních dětí na německých obecných a měšťanských školách. Ta začala 6. září 1920 a zasáhla politické okresy Broumov, Trutnov

---

[65] MORÁVEK, E., *Česká škola v Zálesní Lhotě*, s. 102.

[66] *Ostböhmische Presse*, roč. 53, č. 57, 19. 7. 1920, s. 8.

[67] SOkA Semily, fond Okresní soud (dále OS) Jilemnice, inv. č. 797, kt. 121.

a Vrchlabí. Na stávce se zástupci obcí a politických stran z těchto okresů dohodli na zasedání, které se konalo v Trutnově 9. srpna 1920. Protest skončil ovšem již po třech dnech, tj. 9. září. Do stávky se zapojili i příslušníci německého etnika v Dolní Branné, kteří se ráno 6. září 1920 před osmou hodinou pokusili zabránit školákům k přístupu do české školy. Mezi českými a německými dětmi došlo ke rvačce, při které naštěstí nebyl nikdo zraněn. Okolo deváté hodiny dopoledne zakročilo asi 35 (demobilizovaných?) čs. legionářů z Horní Branné, kteří demonstranty přinutili k rozchodu. Přitom vystřelili do vzduchu asi čtyři varovné výstřely.[68]

Demonstrace ze 13. července 1920 příliš nezmohla a děti z okolních vesnic chodily do české školy v Zálesní Lhotě ještě ve 30. letech, jak potvrzuje pamětnice Marie Soukupová (1926), žačka české obecné školy v letech 1932–1937. Ta v roce 2011 vzpomínala takto: *„Bylo nás asi dvanáct, kteří jsme chodili ze Studence a Rovnáčova do české školy do Lhoty. Pamatujeme to už jenom tři. Hodně jich už zemřelo. Z kopce od kapličky jsme se v zimě koulovali a někdy do školy přišli pozdě. Pan učitel Havlíček byl dost přísný, a tak jsme někdy museli být po škole. Bydlel ve škole nahoře a pozoroval, jak se loudáme. Měl i rákosku. Dcery, tuším Milena*

Obr. 2. *Pohlednice s motivem budovy českých škol v Zálesní Lhotě, vydaná na počátku 30. let 20. století. (Archiv autora.)*

[68] VAŠATA, O., *Česká menšina*, s. 107, 111.

a Jitka,[69] *s námi spolupracovaly. Ve Lhotě bylo na svačinu teplé mléko. Na Vánoce jsme se těšili, měli jsme dohromady besídku i se školkou a její paní učitelkou, která byla moc hodná. Pozvaní byli i rodiče. Bylo to pěkné. Každý měl velký dárek. Botky na míru, k tomu flanel na košili, velkou vánočku a nějaké sušenky. Ozdobený vánoční stromek pro všechny. Cesta domů byla veselá. Moc na to vzpomínám. Učili jsme se do poledne a v létě běhali domů na oběd a od hodiny do tří byla opět škola. V létě jsme běhali bosky. Snad proto jsme byli zdrávi. Doma bylo malé hospodářství, k tomu tatínek tkalcoval, takže nás zaměstnal od mládí. Školní potřeby jsme dostávali zdarma. Tím rodiče ušetřili. V šesté třídě na měšťance ve Studenci jsme si již museli kupovat sešity, tužky a pera. Tam to bylo těžší učení. Ráda na to vzpomínám."*[70]

Rovněž Rudolf Mejsnar (1928) ze Zálesní Lhoty chodil v letech 1934–1937 do místní české obecné školy. V roce 2011 vzpomínal na svá školní léta takto: *„Světlo světa jsem spatřil v podkrkonošské vísce Zálesní Lhotě v měsíci dubnu l. P. 1928 za asistence zlaté porodní babky paní Šubrtové. S její pomocí, ale o něco dříve, přišel na svět i známější Jiří Šlitr. K mému dětství jako snad ke každému klukovi z Podkrkonoší patřilo i několik úrazů, ba i zlomenin. ‚Napravil' je vždy spolehlivě pan Buchar z Mříčné u Jilemnice, kam mě otec po každém karambolu vezl na kole. Pan doktor, jak byl nazýván, vždy po ošetření přidal i černou mast (barvy asfaltu), kterou sám z krkonošských bylinek vyráběl (to by byla asi cesta pro zdravotnictví, jak ušetřit). V této poloněmecké vesničce byla jak německá, tak i česká menšinová škola, kam jsem chodil. Učil tam pan Havlíček z Kolína, měl tři dcery a byl silnější postavy. Rád hrál mariáš. Chodil jsem do školy české, ale jednou týdně po vyučování do školy německé, kam zajížděl na výuku náboženství evangelický farář z Vrchlabí, později odsunutý do bavorského Kemptenu. A jak vzpomínám na školní lavice? Byly tu ještě kalamáře plné inkoustu s čerstvými kaňkami na našich sešitech. To náš přísný učitel Havlíček také přísně trestal. Pamatuji si na klečení na stupínku a na předpažené ruce, na které položil ještě pravítko. Ale ve vyučování jsme hojně využívali krkonošských kopců, zvláště v zimě to bylo radosti. Na zasněžených stráních jsme lyžovali i po setmění, a to na prkýnkách vlastní výroby. No, nebyly to ovšem žádné fišery ani rosignoly, ale splnily své… V roce 1936 se naše rodina (rodiče, já a moji dva starší bratři) přestěhovala do Horní Branné, kde si pronajala usedlost statku Hamáčkových (10 ha)."*[71]

Na české obecné škole v Zálesní Lhotě působil nejprve v letech 1919–1921 učitel Josef Kovanda (1899–?). Po něm tu učil František Bubák a v letech 1922–

[69] Ve skutečnosti se jmenovala Libuše.

[70] Archiv autora, Vzpomínka Marie Soukupové z roku 2011.

[71] Archiv autora, Vzpomínka Rudolfa Mejsnara z roku 2011.

1924 Josef Šlitr (1899–1971). Jestliže zprvu bydleli učitelé ve stísněných prostorách (uváděn bývalý? školní kabinet) ve škole,[72] tak řídícímu učiteli Šlitrovi se za asistence četníků podařilo získat byt v obci v domě čp. 52 patřící Antonu Horatschekovi.[73] Zde se také manželům Šlitrovým narodil 15. února 1924 syn Jiří, později známý hudební skladatel.

Řídící učitel Šlitr se okamžitě zapojil do spolkového života české menšiny v obci. V září 1922 byl zvolen jednatelem odboru NJS v Zálesní Lhotě a v roce 1924 se dokonce stal jeho místopředsedou. Již v roce 1924 ovšem přešel na českou menšinovou školu v sousední Dolní Branné, kde působil do října 1938.[74]

Po Josefu Šlitrovi učil na české obecné škole v Zálesní Lhotě v letech 1924–1926 Josef Šádek. Od října 1926 ho nahradil Bohumil Bílek, později ředitel na české měšťanské škole v Mostku se sídlem v Bílé Třemešné. V říjnu 1927 nastoupil do Zálesní Lhoty učitel Ladislav Vrba. Toho v březnu 1928 vystřídal Eduard Morávek působící zde do počátku školního roku 1931/32. Jeho nástupcem byl na sklonku září 1931 již vzpomenutý František Havlíček, který v obci učil až do zániku školy v říjnu 1938.

Umístění české školy v budově německé školy nebylo ideální. Proto se již na počátku 20. let začalo uvažovat o postavení vlastní školní budovy. Pozemek pro ni vybrala komise v roce 1923. I když byla škola státní, tak její výstavby se ujal spolek ÚMŠ. Ten v roce 1924 nabídl Československému státu, že pod dozorem státních orgánů bude stavět budovy českých menšinových škol, které později převede do jeho péče. Dělo se tak za pomoci státem garantovaných úvěrů.[75] V oblasti Krkonoš si tuto činnost vyzkoušel nejprve u školy v Horní Rokytnici, postavené v letech 1927–1928.

V únoru 1929 pověřil spolek ÚMŠ architekta Václava Frýdu z Jilemnice, aby vypracoval plány nové školní budovy v Zálesní Lhotě.[76] K položení základního kamene nové školní budovy pak došlo za účasti četných hostů 28. července 1929.[77] Dne 10. listopadu 1930 byla nová školní budova (čp. 208) odevzdána svému účelu a 7. června 1931 slavnostně otevřena. České menšině sloužil jednopatrový objekt, kde se nalézala učebna, kabinet, mateřská škola a byt učitele, až do října 1938.

---

[72] V roce 1921 bydlel ve škole (čp. 187) učitel Josef Kovanda se svojí manželkou.

[73] MORÁVEK, E., *Česká škola v Zálesní Lhotě*, s. 102.

[74] Blíže k němu viz VAŠATA, O., *Česká menšina*, s. 120.

[75] ŘEHÁČEK, Karel. Ústřední matice školská v letech 1918–1951. In: *Paginae historie. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*, 15/2007. Praha 2007, s. 101.

[76] SOkA Semily, fond OÚ Jilemnice, inv. č. 1535, kt. 318.

[77] *Národní osvobození*, roč. 6, č. 209, 1. 8. 1929, s. 8.

Nová budova české školy se dle zprávy v českém tisku nesetkala s nadšením u německé veřejnosti. Dne 14. října 1930 vedl učitel zdejší německé obecné školy Hans Hlawaty[78] své žáky na cvičiště, přičemž procházeli kolem novostavby české školy, na jejíž fasádě byl čerstvě dokončen československý státní znak. Téměř všichni žáci před budovou ostentativně plili a hlasitě vykřikovali: „*Fuj!*" Učitel je ale za to nenapomenul, což učinil až na stavbě pracující fasádník Jirouš z Martinic. Teprve poté toho žáci zanechali.[79]

Kromě české obecné školy existovala v prvorepublikovém období v Zálesní Lhotě také česká mateřská škola. V srpnu 1928 byl v obci marně sháněn pozemek pro českou opatrovnu. Česká mateřská škola zde tak existovala až od počátku roku 1932.[80] Sídlila spolu s českou obecnou školou v domě čp. 208. Na rozdíl od obecné školy byl jejím zřizovatelem spolek ÚMŠ, který ji provozoval až do jejího zániku roku 1938.[81] V letech 1932–1937 tu učila Marie Školková, po ní M. Černohousová. Na počátku roku 1932 měla mateřská škola 20 dětí, zatímco v listopadu 1937 ji navštěvovalo 15 dětí.[82]

K trojlístku českých škol v Zálesní Lhotě patřila také veřejná měšťanská škola s československým jazykem vyučovacím, zřízená výnosem ministerstva školství a národní osvěty z 1. června 1929. Učit se zde začalo s počátkem školního roku 1929/30.[83] Vzhledem k naprostému nedostatku vhodných prostor v obci se ale již od začátku počítalo s tím, že škola, i když měla ve svém názvu Zálesní Lhotu, bude sídlit jinde. Škola zprvu našla své prostory v Rovnáčově, později ve Studenci. Ve školním roce 1931/32 byla již trojtřídní s jednoročním učebním kurzem.

Jestliže existence české obecné i mateřské školy skončila s říjnem 1938 po připojení obce k nacistickému Německu, tak měšťanská škola tomuto osudu unikla, protože fakticky sídlila ve Studenci, který tehdy zůstal v Československu.

---

[78] K osobě učitele Hanse Hlawatyho (1892–1973) viz FEIKS Heinrich. *In memoriam: Hans Hlawaty.* Riesengebirgsheimat, roč. 28, č. 3, březen 1974, s. 22–23.

[79] *Ejhle německá mládež!* Legie. Orgán nezávislé jednoty čsl. legionářů a kruhu přátel, roč. 5, č. 46, 13. 11. 1930, s. 4.

[80] TVRDOŇ, Antonín. *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v Republice Československé. Seznam podle stavu v roce 1934*. Praha 1936, s. 87; NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

[81] Na počátku škol. roku 1938/39 provozovala ÚMŠ celkem 219 opatroven a mateřských škol. Viz ŘEHÁČEK, K., *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*, s. 116–117.

[82] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kart. 77.

[83] SOkA Semily, fond Státní měšťanská škola Zálesní Lhota 1929–1940, inv. č. 1, kn. č. 16, Pamětní kniha, s. 1; JUNEK, Petr: *Měšťanská škola ve Studenci*, in: *Povídání o Studenci a Zálesní Lhotě*. Jilemnice 2000, s. 104–108.

SPOLKOVÝ ŽIVOT

Česká menšina v Zálesní Lhotě žila v prvorepublikovém období spolkovým životem. Za dob Rakouska-Uherska existoval odbor NJS v Zálesní Lhotě jen na papíře, zatímco po roce 1918 byl již skutečně činným. Jeho stanovy byly Zemským úřadem v Praze povoleny 3. října 1919. Ustavující valná hromada odboru proběhla 18. ledna 1920 na popud Josefa Kovandy, učitele na místní české obecné škole, přičemž do spolku se tehdy přihlásilo 44 osob.[84] Historicky prvním předsedou spolku se stal poštovní úředník Alois Wiesner z Dolní Kalné. Jeho dlouholetým předsedou (v letech 1930–1938) byl později rolník Josef Tauchman ze Zálesní Lhoty.[85] V roce 1932 měl spolek 71 členů a roku 1935 59 členů. V roce 1936 sdružoval rekordních 85 osob, zatímco roku 1938 jen 76 členů.[86] V jeho řadách byly osoby nejen ze Zálesní Lhoty, ale i ze Studence a Martinic.

O aktivitách spolku, který měl především stmelovat českou menšinu, jsme jen torzovitě informováni. Dne 25. dubna 1920 jeho členové zasadili na nedalekém vrchu Stráž „Lípu svobody". Příliš dlouho tu ale nevydržela, neboť ji neznámý pachatel v květnu 1921 zničil. Odbor NJS v Zálesní Lhotě také každoročně pořádal plesy. První proběhl 5. února 1921 ve Studenci v hostinci „U Višňáků".[87] Pravidelně se rovněž podílel na financování nadílek pro děti z českých menšinových škol v Zálesní Lhotě. Tyto aktivity byly pro spolek finančně velmi náročné, takže mu s nimi pomáhal jeho ochranitel, jímž byl mužský odbor NJS v Jičíně.[88] Podporu měl také ve studenecké textilní firmě Fejfar a Mládek, advokátu JUDr. Janu Hákovi z Jilemnice i Emilu Fléglovi, starostovi obce Studenec.[89]

---

[84] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77; MORÁVEK, E., *Z kroniky místního odboru N. J. S. v Zálesní Lhotě*, s. 104; SOkA Semily, fond OÚ Jilemnice, inv. č. 658, kt. 124.

[85] *Hraničář,* roč. 12 (39), č. 48, 2. 12. 1933, s. 5; *Výroční zpráva Národní jednoty severočeské 1935–36*. Praha 1937, s. XXXVI. Josef Tauchman nebyl potomkem někdejšího starosty obce, který se měl v roce 1910 přihlásit k čs. obcovací řeči. Jedná se o pouhou shodu jmen.

[86] K přehledu předsedů odboru NJS v Zálesní Lhotě viz *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za rok 1932*. Praha 1933, s. 62; *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské u příležitosti 50 let trvání 1933–1934*. Praha 1935, s. 179; *Výroční zpráva Národní jednoty severočeské 1935–36*, s. 50; *Naše menšiny,* roč. 11, č. 3, 15. 3. 1931, s. 79; roč. 15, č. 3, březen 1935, s. 63–64; SOkA Semily, fond OÚ Jilemnice, Spolkový registr, běžné číslo 436; NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

[87] *Naše menšiny*, roč. 1, č. 5–6, [1921], s. 21.

[88] *Výroční zpráva Národní jednoty severočeské 1935–36*, s. 50.

[89] Dotyčný byl otcem známého komunistického historika a ředitele Krkonošského muzea ve Vrchlabí Emila Flégla (1902–1977).

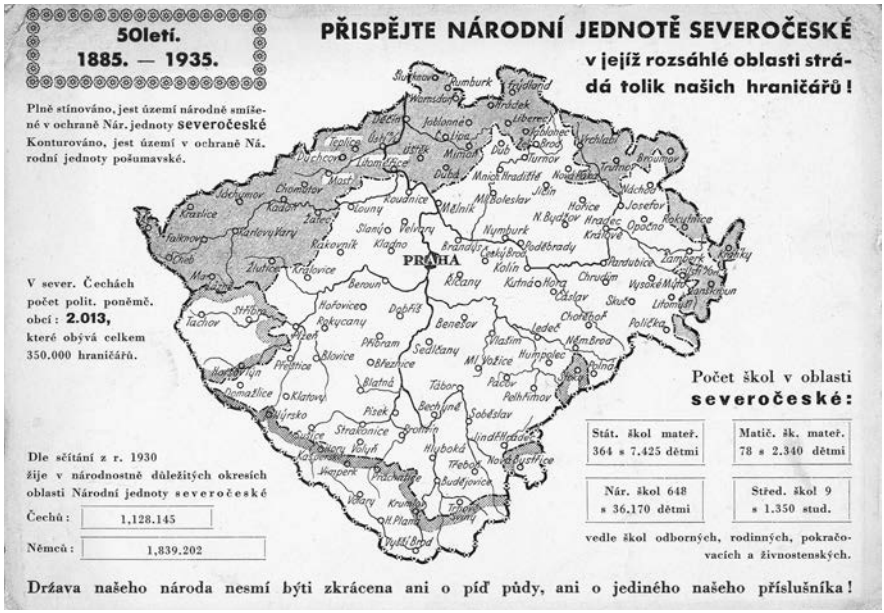

Obr. 3. *Pohlednice spolku Národní jednota severočeská vydaná v roce 1935 u příležitosti 50 let jeho existence. (Archiv autora.)*

NJS se též výrazně zasloužila o to, že místní český rolník Jaroslav Čeřovský obdržel roku 1921 koncesi na provozování hostince v Zálesní Lhotě. V hostinci (čp. 36) nazvaném „U Čeřovských" pak Češi získali spolkovou místnost. Na oslavu jeho otevření byla dokonce v obci pořádána 16. května 1921 „národní májová pouť".[90] Radost české menšiny ovšem neměla dlouhého trvání. Již 6. června 1921 totiž Čeřovský nabídl ústředí NJS k prodeji svůj dům čp. 36 i s přilehlými pozemky a hostinskou živností, a to za částku 190 000 Kč.[91] Tento překvapivý krok odůvodnil tím, že se stěhuje z obce. V dopise, kde dal NJS lhůtu na rozmyšlenou pouze několik dnů, se zároveň dušoval, že dům žádnému Němci neprodá. Opak byl pravdou. Když NJS dům nekoupila, tak Jaroslav Čeřovský, toho času předseda místního odboru NJS, prodal 21. června

[90] Z plakátu na tuto akci vyjímáme: *„Dovoluji si ctěné občany slušně upozornit na první český hostinec, jehož otevření zahájeno bude ve dnech nejbližších. – Snahou mojí bude, bych hosty místní i z okolí uspokojil co možná nejlépe. Apeluji na české okolí a prosím jej o laskavou přízeň. České občany z okolí prosím, by při zájezdu k nám navštívili můj hostinec. Přičiním se, bych hosty vždy své řádně a k naprosté spokojenosti obsloužil. Doufaje ve Vaši přízeň, kterou tím prokážete i místní české menšině, která má u mne místnost spolkovou, znamenán s veškerou úctou Jaroslav Čeřovský, hostinský."* Viz NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 63.

[91] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

1921 svůj hostinec německému továrníku Rudolfu Müllerovi ze Zálesní Lhoty, který byl považován za jednoho z úhlavních nepřátel místní české menšiny.[92] Češi poté skutečně přišli v hostinci o svoji spolkovou místnost. Jako náhradu za ztracený objekt koupila NJS v roce 1922 v Zálesní Lhotě dům čp. 164 a později i dům čp. 144. Oba posléze využila k ubytování českých rodin.[93]

NJS si bedlivě všímala i personálního obsazení místní římskokatolické fary. V roce 1919 požadovala odvolání faráře Vinzenze Gottwalda, jelikož *„nesnaží se o zmírnění národních protiv, nýbrž naopak je podporuje"*.[94] Biskupská konsistoř v Hradci Králové se ale za dlouholetého faráře v Zálesní Lhotě postavila. I tak zde Gottwald dlouho nepobyl, neboť v listopadu 1920 zase odbor NJS energicky vystupoval proti jmenování Josefa Rumlera správcem zdejší farnosti, protože prý svým německým vystupováním popouzel proti sobě všechny Čechy.[95] Přesto tu byl Rumler farářem až do roku 1923. Z českých duchovních je třeba připomenout faráře Františka Chládka, který zde působil v letech 1923–1928, načež odešel na odpočinek.

V roce 1932 psal pražskému ústředí NJS rozhořčený František Školka, otec učitelky Marie Školkové z mateřské školy v Zálesní Lhotě. V dopise si stěžoval, že jeho dcera marně vybízela bývalého čs. legionáře Čecha Josefa Schorma ze Zálesní Lhoty,[96] jehož žena je Němka, k tomu, aby své děti posílal do místní české školy. To on ale zatvrzele odmítal. Školka písemně vyzval ústředí spolku, aby se spolek do celé záležitosti vložil, což pro Schorma jako státního zaměstnance mohlo mít v konečném důsledku vážné existenční následky. Odbor NJS se ale Schorma zastal, když konstatoval, že listonoš i jeho žena jsou německé národnosti (k ní se ostatně přihlásili při sčítání v roce 1921) a z jejich dětí tak Češi nikdy nebudou.[97] Pro úplnost dodejme, že Schorm byl nakonec po druhé světové válce odsunut do Německa.[98]

Víme také, že v březnu 1935 se odbor NJS u Zemského četnického velitelství v Praze marně dožadoval toho, aby byla v Zálesní Lhotě zřízena četnická stanice.[99]

---

92 *Naše menšiny,* roč. 1, č. 9, [1921], s. 21.

93 *Naše menšiny,* roč. 3, č. 4, 30. 4. 1923, s. 77.

94 NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

95 MORÁVEK, E., *Z kroniky míst. odboru N. J. S. v Zálesní Lhotě*, s. 104.

96 K jeho působení v čs. legiích viz VONDRÁČKOVÁ, Daniela. *Legionáři: rodáci, obyvatelé a občané obcí okresu Semily*. Semily 2002, s. 144; BENEŠOVÁ, I., *I. světová válka v naší vsi*, s. 151–152.

97 NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

98 BENEŠOVÁ, I., *I. světová válka v naší vsi*, s. 152.

99 NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

Odbor NJS v Zálesní Lhotě spadal od svého vzniku pod jilemnický okrsek NJS. V roce 1934, kdy byl okrsek znovuustaven,[100] se jeho zapisovatelem stal učitel František Havlíček ze Zálesní Lhoty a tuto funkci zastával ještě roku 1936.[101] Jilemnický okrsek byl tehdy součástí VII. Krkonošského sboru NJS, v jehož čele stál Jindřich M. Vlček (1880–1940) z Malých Svatoňovic.[102] Jím vydávané časopisy *Naše menšiny* (1920–1936) a *Naše hranice* (1937–1938) otiskly větší množství článků o české menšině v Zálesní Lhotě.

Další českou korporací v Zálesní Lhotě byla místní osvětová komise, založená v říjnu 1928.[103] Zaměřovala se zejména na osvětovou a vzdělávací činnost. Svoji první přednášku spojenou s promítáním pořádala 28. října 1928. Vydatně spolupracovala s Okresním osvětovým sborem v Jilemnici.[104] Byla také pořadatelem slavnostního položení základního kamene nové školní budovy v Zálesní Lhotě dne 28. července 1929.[105]

OBECNÍ VOLBY

Po roce 1918 se česká menšina v Zálesní Lhotě aktivně účastnila obecních voleb. Zprvu nebyla příliš úspěšná. Například v roce 1923 česká kandidátka se 32 odevzdanými hlasy v obecních volbách propadla, když všech 15 mandátů v zastupitelstvu připadlo německým stranám.[106] V říjnu 1927 dopadly volby pro Čechy podobně a ti tak byli v 15členném obecním zastupitelstvu znovu bez mandátu.[107] Češi proti volebnímu výsledku (zisk pouhých 23 hlasů) podali stížnost a volby se tak v březnu 1928 opakovaly. Ty již pro českou menšinu dopadly o něco lépe. Získala 45 hlasů, což znamenalo jeden mandát v zastupitelstvu, který obsadil truhlář Josef Flaišer.[108] V roce 1932 dostala česká kandidátka 43 hlasů a obhájila svůj jeden mandát.[109]

---

[100] Patřily do něj odbory v Benecku, Horní Branné, Jestřábí, Horní Sytové, Vítkovicích, Štěpanické Lhotě, Zálesní Lhotě, Rychlově, Stromkovicích a dva (ženský a mužský) v Jilemnici.

[101] *Ustavení nových okrsků NJS.* Naše menšiny, roč. 14, č. 5, květen 1934, s. 75; roč. 16, č. 5, květen 1936, s. 72.

[102] K jeho osobě viz VAŠATA, Ondřej. Život a dílo „hraničářského hejtmana" Jindřicha M. Vlčka. In: *Jindřich M. Vlček a Malé Svatoňovice*. Malé Svatoňovice: obec, 2010, s. 15–36.

[103] MORÁVEK, E., *Česká škola v Zálesní Lhotě*, s. 103.

[104] *Naše menšiny,* roč. 8, č. 12, prosinec 1928, s. 271.

[105] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

[106] *Naše menšiny*, roč. 3, č. 10, 1. 11. 1923, s. 156; *Krásný český volební úspěch v Zálesní Lhotě.* Naše menšiny, roč. 8, č. 4, 1. 4. 1928, s. 125; VEJNAROVÁ, Lenka: *Vývoj vztahů Čechů a Němců v jilemnickém okrese v letech 1918–1938.* Diplomová práce, obhájená v roce 2005 na Ústavu historických věd Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, s. 71.

[107] *Naše menšiny,* roč. 7, č. 10–11, 31. 10. 1927, s. 281.

[108] *Krásný český volební úspěch v Zálesní Lhotě*, s. 125–126; VEJNAROVÁ, L.: *Vývoj vztahů Čechů a Němců v jilemnickém okrese v letech 1918–1938*, s. 73.

[109] *Naše menšiny,* roč. 12, č. 4, 15. 4. 1932, s. 78; VEJNAROVÁ, L.: *Vývoj vztahů Čechů a Němců v jilemnickém okrese v letech 1918–1938*, s. 77.

NÁRŮST NĚMECKÉHO NACIONALISMU A UDÁLOSTI ROKU 1938

S nástupem Adolfa Hitlera k moci v Německu v lednu 1933 se v československém pohraničí začaly postupně ochlazovat vztahy mezi německým a českým národem. To se záhy projevilo i v Zálesní Lhotě, kde 29. března 1933 proběhl sraz sokolských jednot z regionu. Sokolové se tehdy odsud hromadně vydali na vrch Stráž. Po cestě ovšem narazili na hákový kříž připevněný na sloup elektrického vedení.[110] Stále rostoucí část německého obyvatelstva Zálesní Lhoty se tehdy zhlédla v politice hitlerovského Německa a symboly se svastikou se tu proto objevovaly i v následujících letech. Julius Honců, František Hamatschek a Čeněk Hamatschek, všichni obyvatelé Zálesní Lhoty německé národnosti, namalovali v noci na 20. května 1934 bílým vápnem dva hákové kříže o průměru 1 metr na skalní stěnu v lomu Josefa Scharfa. Místo i dobu si vybrali schválně. Následující den se totiž v Zálesní Lhotě konala pouť, na kterou přišli lidé z širokého okolí. Po cestě si tak museli všimnout zdaleka viditelné výzdoby v lomu. Výzdoba byla ještě 20. května na náklady obce Zálesní Lhota odstraněna.[111]

Rok 1938 byl na řadě míst v československém pohraničí již velmi napjatý. Nejinak tomu bylo v Zálesní Lhotě. Dne 15. února 1938 musela být z důvodu zachování pořádku na schůzi Sudetoněmecké strany (dále SdP) povolána do obce desetičlenná četnická hlídka. Pětičlenná četnická hlídka dorazila do Zálesní Lhoty také 22. května 1938, aby zabránila blíže nespecifikovaným národnostním nepokojům.[112]

Dne 29. dubna 1938 zavítal do trafiky Jana Horáčka v Martinicích obchodník se semeny František Schorm ze Zálesní Lhoty. Schorm, jenž byl německé národnosti, zde na adresu Horáčka česky prohlásil: *„Vy si také musíte obstarati lepší nohy, až odtud budete utíkat. Kdybyste s sebou měl dva bochníky chleba a jeden ztratil, tak se pro něj nebudete mít kdy vrátit."* Na Horáčka, který měl jednu nohu chromou, tento výrok působil tak, že Schorm mu vyhrožoval, že až Němci poženou Čechy z pohraničí, tak ti že nebudou stačit utíkat. Schorm, který byl činný v SdP, ovšem při následném vyšetřování této události tvrdil, že to bylo řečeno v žertu.[113]

---

[110] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

[111] SOkA Semily, fond OS Jilemnice, inv. č. 978, kt. 185.

[112] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

[113] SOkA Semily, fond OS Jilemnice, inv. č. 980, kt. 185.

V noci na 1. května 1938 vyvěsili neznámí pachatelé na měřičskou pyramidu na vrchu Stráž papírový prapor s hákovým křížem. Prapor o rozměrech 300 x 153 cm zpozorovali 1. května kolem páté hodiny ráno občané Studence, načež se postarali o jeho okamžité odstranění.[114]

Poslední obecní volby prvorepublikového Československa proběhly roku 1938. V Zálesní Lhotě se konaly v červnu 1938 a podobně jako v dalších obcích s německou většinou v regionu, tak i zde měla navrch SdP, za jejímž programem tehdy stála většina obyvatel obce. Metod, jak toho docílila, bylo hned několik – od přemlouvání a zastrašování až po otevřené vyhrožování. Pokoušela se na svoji stranu získat i české ženy ze smíšených manželství. Zpráva z novin Krkonošský obzor z června 1938 k tomu uváděla: „*Nyní před volbami se konají tajné schůze, čeští voličové – ve Lhotě je přes padesát českých žen z Kalné a okolí provdáno za Němce – jsou častováni kávou, čajem a bábovkami, jsou jim vykládány henleinovské ideje. Používá se i skrytých pohrůžek, které zde ani tiskem nemůžeme otisknouti.*" Češi měli tehdy nabídnout místo na své kandidátce i německému sociálnímu demokratovi, což on ale odmítl ze strachu z pomsty ze strany SdP.[115]

Ve volbách tehdy získala česká kandidátka 90 hlasů a tři mandáty v obecním zastupitelstvu.[116] Tohoto dobrého výsledku dosáhla zřejmě i za podpory německých antifašistů (sociálních demokratů a zřejmě i komunistů), kteří zde vlastní kandidátky nepostavili a raději volili českou kandidátní listinu. Přesto volby v Zálesní Lhotě přesvědčivě vyhrála SdP s 84 % hlasů.[117]

Trafika Jana Horáčka v Martinicích se 20. září 1938 stala místem dalšího incidentu. Toho dne sem přišel truhlář Jan Borufka ze Zálesní Lhoty, který byl německé národnosti, a trafikantovi vyprávěl, že „*prezident Beneš dostal ultimátum, aby se do včera ztratil z Prahy, nebo že to s ním udělají*". Borufka tu také prohlásil: „*Kdybyste neměli Beneše, dostali byste autonomii, protože ji nedostali Němci, Češi ji vůbec nedostanou. Vy Češi nic nevíte, my Vám to za dva nebo tři dny srovnáme.*" Dále vyprávěl, že v Liberci bylo nějaké pozdvižení, ovšem československé vojsko odmítlo zakročit a složilo zbraně. Museli prý na to vzít trestance, dát jim zbraně, aby udělali pořádek. Při následném vyšetřování četnictvem Borufka přiznal, že se s Horáčkem skutečně bavil, ale uvedené výroky popřel. Dle šetření roztocké četnické stanice takovouto propagandou uváděl Borufka obyvatelstvo Martinic ve zmatek a ohrožoval tak obecný mír.[118]

---

[114] SOkA Semily, fond OS Jilemnice, inv. č. 980, kt. 185.

[115] *Před volbami ve Lhotě Zálesní.* Krkonošský obzor, roč. 8, č. 22, 4. 6. 1938, nestr.

[116] *Naše hranice,* roč. 18, č. 5–6, červen 1938, s. 90.

[117] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.

[118] SOkA Semily, fond OS Jilemnice, inv. č. 980, kt. 185.

PO MNICHOVU

Mnichovská dohoda přisoudila na sklonku září 1938 Zálesní Lhotu nacistickému Německu. Obec byla obsazena německým vojskem 11. října 1938.[119] Na podzim 1938 zde zanikly české školy i spolky. Část Čechů tu zůstala, jiní naopak z existenčních důvodů i z obavy o svůj život odešli do českého vnitrozemí. To byl také případ učitele Františka Havlíčka, který se ze Zálesní Lhoty odstěhoval a již 14. října 1938 se připomíná v Kolíně. Všechen majetek se mu ovšem nepodařilo ze Zálesní Lhoty odvézt a utrpěnou škodu odhadl na 3 000 Kč.[120] Havlíček záhy přešel z Kolína do nedalekých Polních Voděrad, kde se na místní obecné škole stal řídícím učitelem.

Rovněž majetek odboru NJS v Zálesní Lhotě musel být na podzim 1938 nakvap odvezen, o čemž ústředí NJS informuje v dopise z května 1939 řídící učitel František Havlíček. Píše: *„Spisy musely býti zničeny a částečně ponechány ve Lhotě* (Zálesní Lhotě, pozn. autora), *poněvadž odstěhování bylo velmi rychlé. V Martinicích u pana továrníka Horáčka*[121] *je skříň pro knihovnu a několik desítek knih, část jsem jich nedopatřením odstěhoval sem a jsou u mne k dispozici."*[122] V červnu 1939 připadla knihovna odboru NJS v Zálesní Lhotě, který formálně zanikl až 30. června 1939, Okresnímu osvětovému sboru v Jilemnici.[123]

Lidové noviny na sklonku října 1938 popsaly situaci v obci takto: *„Ve Lhotě Zalesní, kam se za posledních několik let vdalo pětašedesát českých dívek z Dolní Kalné, vlaje na každé chalupě červený prapor s hákovým křížem. V šesti chalupách jej neměli. Přišli členové SS oddílů, prapory přinesli a čeští lidé je musili zaplatit po 53 korunách."*[124]

NJS zůstal v zabrané Zálesní Lhotě majetek v podobě obytných domů čp. 144 a 164, se kterým ovšem od října 1938 nemohla řádně disponovat. Rovněž tu měla pozemek, využívaný jako zahrádka k domu čp. 164.

Po květnu 1945 se přílivem českého obyvatelstva z vnitrozemí a odsunem německého obyvatelstva během několika měsíců proměnila dosavadní česká minorita Zálesní Lhoty v majoritu. Od roku 1976 je Zálesní Lhota součástí obce Studenec.

---

[119] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.
[120] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.
[121] F. Horáček provozoval velkoobchod s živou zvěří.
[122] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.
[123] NA Praha, fond NJS, inv. č. 47, kt. 77.
[124] *Lidové noviny*, roč. 46, č. 534, 23. 10. 1938, s. 4.

Bývalý objekt české menšinové školy je v současnosti již několik let prázdný a čeká na své další smysluplné využití. Od roku 1997 je na jeho rodném domě čp. 52 umístěna pamětní deska připomínající hudebního skladatele Jiřího Šlitra.[125]

PhDr. Ondřej Vašata
Muzeum Podkrkonoší Trutnov

Die tschechische Minderheit in Zálesní Lhota vom Ende des 19. Jahrhunderts bis 1938

Die tschechische Minderheit in Zálesní Lhota (Huttendorf) im Gebiet von Jilemnice (Starkenbach) bestand schon zu Zeiten Österreich-Ungarns. Ihre große Entwicklung kam jedoch erst nach der Gründung der Tschechoslowakei zum Ausdruck, als sie eine eigene Schule und eine Vertretung in der kommunalen Selbstverwaltung erhielt. Zu dieser Zeit begann sie auch ein aktives Vereinsleben zu führen. Das Zusammenleben von Deutschen und Tschechen in der Gemeinde war in der zweiten Hälfte der 1930er Jahre spürbar durch das Aufkommen des deutschen Nationalismus geprägt. Nach dem Münchner Abkommen im Herbst 1938 wurde die Gemeinde an Nazideutschland angeschlossen und all ihre organisierten Aktivitäten wurden stillgelegt.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

[125] *Krkonoše. Měsíčník o přírodě a lidech*, roč. 30, č. 8, 1997, s. 8.

EDICE A MATERIÁLY

ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY V ULICÍCH SKÁLOVA A NA SBOŘE V CENTRU TURNOVA

DOMY ČP. 74 A 73*

Roman Sirovátka – Jan Prostředník

ÚVOD A LOKALIZACE

V Turnově v ulicích Skálova (původně zvané Klášterní) a Na Sboře proběhly v nedávné době dva záchranné archeologické výzkumy (dále: ZAV), související se stavebními aktivitami pana M. Kořínka. Lokalita se nachází v městské památkové zóně Turnov (rejstř. č. ÚSKP: 2020). První výzkum trval od dubna do začátku května 2014 a souvisel se stavbou kavárny a přípojek inženýrských sítí (ZAV ID 72/2014).[1] Zkoumaná plocha se nacházela v krátké uličce Na Sboře mezi domy čp. 72 a 75 (p. č. 544, 543 a 542). Druhý výzkum probíhal v několika etapách od konce března do července 2021 a souvisel s novostavbou vícepodlažního bytového domu, která zaujala pozemky p. č. 541 a 542/2, sousedící s již stojící kavárnou.[1a]

* Barevné obrázky k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. IV–VIII.

[1] PROSTŘEDNÍK, Jan – HARTMAN, Petr – KOŠEK, Jakub – GÁBR, Antonín. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Turnov – Skálova ul., parc. č. 543, 544. „Kavárna na p. p. č. 544, 543 a 542 – novostavba", 04-05/2014, ID 72/2014.* Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově 2014. (Zde se nachází také úplná dokumentace výzkumu, na niž čtenáře odkazujeme.)

[1a] SIROVÁTKA, Roman – PROSTŘEDNÍK, Jan 2021. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Turnov (okr. Semily). „Turnov, Skálova ul. (parc č. 541, 542/2) – bytový dům", 04 – 06/2021, ID 196/2021, C-202108137.* Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově 2021.

PÍSEMNÉ PRAMENY K HISTORICKÉ ZÁSTAVBĚ V DANÉ LOKALITĚ[2]

DŮM ČP. 73 (STARÉ ČP. 171)

Nejstarší písemná zmínka se váže ke dni 20. srpna 1635, kdy dům koupil Jiřík Sněhovský, a to po Anně Boleslavské za 25 kop míš. (tj. kop míšeňských). Dne 20. července 1691 koupil domek (zvaný Sněhovský) za 32 kop míš. Šimon Slanina. Domek stál již za tzv. Svěráckou bránou a náležela k němu celní a branná povinnost. Dále držel domek s povinností František Buděšínský. Dne 20. listopadu 1744 koupil řezník Václav Jelínek od svého tchána Františka Buděšínského domek, bránu a kousek zahrady za 60 kop míš. K domu se vázalo břemeno: *„přestane-li obec ve svém dvoře vybírat clo, budou V. Jelínek a všichni následující držitelé domku povinní toto clo vybírat sami; pokud dojde ke zpronevěře, musí být domek obsazen celníkem.*" Dne 30. prosince 1746 koupil domek s kouskem zahrady za 150 zl. r. (tj. zlatých rýnských) od Václava Jelínka kamenář František Soukal. K domku stále náležela mýtná povinnost. Dne 3. ledna 1749 koupil domek se zahradou a povinností vybírat mýto František Renat za 200 zl. r. od Františka Soukala. Dne 10. září 1749 koupil domek se zahradou od Františka Reneta kamenář Jan Richter za 160 zl. r. Dne 4. prosince 1766 koupila domek se zahrádkou od svého nevlastního syna Jana Richtra mladšího za 183 zl. r. Anna Richtrová. Dne 23. května 1774 koupil domek (č. 171) od Jana Bergla za 150 zl. r. František Taršinský. Ten jej za stejnou cenu prodal 9. listopadu téhož roku Františku Dobrovolnému. Dne 1. března 1777 koupil domek u obecního dvoru za 200 zl. r. Petr Tázler.

Dne 8. června 1804 ujímá se domku po otci Petr Tázler mladší. Ve stejný den odprodal kus zahrady k domu č. 171 Františku Fingerovi za 100 zl. r., aby si tento mohl postavit domek (čp. 74, pozemek 297; dům dnes zbořený na místě současné kavárny). Dne 30. června 1807 koupil domek (nově č. 172) Ondřej Feix od Petra Tázlera. Dne 8. ledna 1810 koupil dům čp. 73 od Ondřeje Feixe Jan Baudys. 10. února 1813 koupil tento domek od svého bratra Jana Antonín Baudys. Dne 6. března 1827 prodal Antonín Bouda (Baudys?) dům čp. 73 Vojtěchu Šídovi za 1000 zl. (tj. rakouských zlatých). Dne 18. dubna 1843 se domu ujímá Vojtěch Šída mladší.

V roce 1843 na mapách stabilního katastru je dům vyobrazen jako nespalný s lichoběžníkovým půdorysem, orientovaný kratší stranou do Skálovy ulice a rozšířený směrem do dvora o drobnou přístavbu (na začátku 19. století šlo

[2] ŠIMÁK, J. V. *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. Díl III. Turnov, 1904, s. 146–164.

o novostavbu). V říjnu r. 1863 shořel při městském požáru objekt Svěrácké brány (čp. 81) spolu se dvorem a blízký dům čp. 74. V roce 1880 je jako majitelka uvedena Kateřina Richtrová. Okolo roku 1915 proběhly stavební úpravy. V letech 1915–1930 zde fungoval obchod se smíšeným zbožím Anežky Křapkové. Okolo roku 1960 zde měl sídlo Výzkumný ústav minerálů (podrobnosti nebyly zjišťovány, došlo k dílčím stavebním úpravám?). V rozmezí let 1966–1979 byl dům zbořen. Ještě v roce 1966 je zachycen na archivním ortofotu vojenského snímkování (*ČÚZK 2021b*).[3] V roce 1979 je na Katastrálním úřadě v Semilech evidován jako zbořeniště.

DŮM Č. 74 (PRVE KUS POZEMKU Č. 73)

Dne 8. června 1804 koupil František Finger kus pozemku za 100 zl. od domu č. 171 patřícímu Petru Tázlerovi, aby zde vystavěl nový dům. Dne 24. září 1823 dům přejímá Marie Fingerová po své matce roz. Reslové. Dne 25. července 1824 koupil dům Jan Boudys za 500 zl. Dne 18. července 1843 se domu ujímá Marie Baudysová. Dne 20. dubna 1851 dům od ní kupují Petr a Terezie Mlejnkovi. V roce 1876 je zde uváděn Václav Müller a roku 1887 Marie Müllerová.

DŮM ZAŠLÝ, NYNÍ ZAHRADA PŘI Č. 74[4]

V roce 1595 je jako majitel uváděn Jan Houdek, který platí 2 groše české ourok. V roce 1623 koupil domec za Svěráckou ulicí Tomáš šafář za 35 kop míš. Dne 15. ledna dům koupil Matěj Dubský od purkmistra a pánů na místě sirotků po Tomáši šafáři za 20 kop míš. V letech 1645–1663 dům vlastní vdova Dubská. Dne 11. května 1682 dům koupil Jiřík Kramář. Dne 29. října 1728 dům koupil Jan Petr Santman, tkadlec, a to od svého tchána Tomáše Kramáře za 20 kop míš. Jeho dcery Anna a Helena mají na tom domě z těch 20 kop každá 5 kop míš.

METODIKA VÝZKUMŮ

V obou pojednávaných záchranných archeologických výzkumech (ZAV 2014 a 2021) jsme se na základě předložené projektové dokumentace domluvili se stavebníkem na rozdělení výzkumu do několika etap. A to na předstihový zjišťovací výzkum s cíleně trasovanými sondami, který pokračoval plošným výzkumem v území, kde byly detekovány historické terény spadající do oblasti

[3] https://ags.cuzk.cz/archiv/?start=lms [cit. 8. 3. 2022].

[4] Dům stál mezi zbořeným domem čp. 74 (nyní kavárnou) a současným čp. 75.

zájmu archeologie, a následnými specifickými požadavky ze strany investora, například dozor při hloubení výkopů pro inženýrské sítě atd. V roce 2021 předcházelo vlastnímu výzkumu hloubení pilotáže, během kterého jsme však mohli pouze konstatovat přítomnost antropogenních aktivit, poté teprve následovalo hloubení zjišťovacích sondáží.

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM 2014

Byly trasovány 4 sondy o šíři od 0,8 do 1,8 m, délce do 3 m a hloubce odvislé od mocnosti historických terénů. Jejich umístění jsme provedli na základě předpokladů přítomnosti reliktů historické zástavby. Po vyhloubení sond proběhla standardní dokumentace a vzorkování datovacího materiálu. Sondy byly polohopisně zaměřeny do celkového plánu. Během druhé etapy výzkumu došlo k ruční exkavaci historických terénů v celé trase základového výkopu. Historické terény byly rozebírány za použití škrabky a rovněž proběhla dokumentace standardním způsobem – uloženiny, relikty zdí i jiné nemovité objekty byly popisovány do kontextových formulářů. Fotografická a kresebná dokumentace nálezové situace probíhala průběžně podle postupu terénních prací. Řezy i půdorysy byly kresebně dokumentovány standardně v měřítku 1:20, celkový plán v měřítku 1:50 a 1:100. Zaměření sond, výpočty a zpracování je provedeno v závazném referenčním systému Jednotné trigonometrické sítě katastrální (S-JTSK) a výškovém systému Balt po vyrovnání. Z uloženin byly odebrány mobilní artefakty a ekofakty včetně vzorků uloženin, které byly po rozplavení analyzovány paleobotanikem. Následně došlo k laboratornímu očištění archeologických nálezů, které byly po komplexním zpracování a primární evidenci deponovány v Muzeu Českého ráje v Turnově.

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM 2021

Stejně jako v roce 2014 byly trasovány 4 sondy, a to tak, aby byl vytěžen maximální objem informací o stavbou zasaženém prostoru. Důraz byl kladen také na zachycení reliktů historické zástavby. Sondy měly šíři od 1 do 1,2 m s proměnnou délkou. Hloubka sond závisela na mocnosti a charakteru historických terénů a dno zpravidla dosáhlo buď historických konstrukcí nebo geologického podloží. Řezy všech sond byly standardně začištěny a průběžně byla prováděna fotografická a kresebná dokumentace všech nálezových situací (v měřítku 1:20 nebo 1:10). Celkový situační plán byl vyhotoven v měřítku 1:50. Dokumentace byla převedena do digitální podoby v programu CorelDraw, verze X8. Při hloubení sond probíhalo vzorkování a sběr movitých artefaktů.

Z nálezových situací byly také odebírány vzorky zeminy pro rozplavení a zisk biomateriálu pro následné environmentální analýzy. Nálezová situace byla zaměřena geodety firmy AQUA ČR, s. r. o., mobilním přístrojem GPS v závazném referenčním systému Jednotné trigonometrické sítě katastrální (S-JTSK) a výškovém systému Balt pro vyrovnání. Další etapa spočívala v hloubení zářezu na projektovanou nivelitu novostavby za stálého archeologického dohledu a provádění průběžné fotodokumentace. Došlo k odkryvu v prostoru sklepa (obr. 2), avšak pouze částečně, nikoliv na úroveň jeho podlahy. Dále bylo registrováno zdivo někdejšího domu, a to jak vnitřní příčky, tak zadní obvodová zeď. Ve východní části odkrývané plochy byla odbagrována zděná jímka (obr. 3). V úrovni základové nivelety v zadní části domu došlo k objevení a následnému prozkoumání tří nemovitých objektů, které souvisely se sklářskou výrobní činností v této lokalitě v novověku. Závěrečná část archeologického výzkumu proběhla formou dohledu, kdy byl hlouben obvodový výkop pro základové pasy, který se dotkl historické konstrukce sklepa, registrované již v předchozí etapě. Výkop dále protnul objekt 3 situovaný v jihovýchodním rohu zkoumané plochy, řez však nepřinesl oproti předchozí etapě nová zjištění. Výkop situovaný uprostřed zájmové plochy byl

Obr. 2. *Turnov – ZAV 2021. Ve střední části sondy 1 byl zdokumentován vstup do sklepení a kamenná*

Obr. 3. *Turnov – ZAV 2021. Ve východní části sondy 1 se nacházela jímka vyzděná z pískovcových kvádrů.*

zahlouben do rostlého geologického podloží tvořeného spraší. Movité archeologické nálezy byly stejně jako v etapě výzkumu v roce 2014 laboratorně ošetřeny, komplexně archeologicky zpracovány, evidovány a deponovány v Muzeu Českého ráje v Turnově.

VÝSLEDKY ZÁCHRANNÉHO VÝZKUMU 2014

Výzkumem bylo prokázáno kontinuální využívání lokality od 15. do 20. století: nejstarší fázi vývoje antropogenních aktivit dokládají pouze ojedinělé artefakty z vrcholného středověku, které byly nalezeny jako intruze v chronologicky mladších stratigrafických jednotkách (S1, vrstva 5; S3 – vrstvy 5, 6; sektory A1, A3 – vrstva 2). Vzhledem k následným zásahům se historické terény z této etapy v intaktní podobě nedochovaly.

Druhou fázi řazenou do raného novověku, tedy do období, kdy v Turnově registrujeme první doklady měšťanské zděné architektury, reprezentují jak přímo dochované stratigrafické jednotky, tak i artefakty, které byly průběžně nalézány v mladších uloženinách. Za historické terény z této dějinné etapy můžeme pokládat vrstvu 8 ze sondy 1. S největší pravděpodobností jde o štětovanou pochozí vrstvu, která by s ohledem na lokalizaci mohla souviset se stavbou domu, jenž má nejstarší písemnou zmínku jako již stojící stavba k roku 1595 (parc. č. 544). Relikty konstrukcí této stavby se bohužel ani při jednom z obou záchranných výzkumů nalézt nepodařilo. Do stejného časového úseku řadíme i výplň vkopu 6 s vrstvou uhlíků 7 v sondě 2/2014 a také pochozí vrstvu 5 a další uloženiny 6, 7, 8 a 9 v sondě 3/2014. Do druhé fáze náležejí ještě uloženiny 5, 6, 7 a 8 ze sondy 4/2014. Na základě stratigrafických pozorování jsme dospěli k názoru, že povrch v raném novověku, tedy v průběhu 16. století, se nacházel v hloubce 1,6 a 2 m od dnešní úrovně povrchu. Do širšího intervalu raného novověku, tedy do 16.–17. století, můžeme zařadit i konstrukci K2, která byla prokázána v sektorech B3, C3 a D3. Jde o trativod, který mohl odvádět vodu od domu směrem na parc. č. 544 (konstrukce je tvořena hrubě opracovanými pískovcovými deskami, které leží na stejně opracovaných pískovcových kvádrech, pojivo tvoří světle hnědožlutý jíl, trativod je narušen recentním vkopem pro inženýrské sítě).

Uloženiny 4, 5 v sondě 2/2014 a dále stratigrafická jednotka 21 (sektor E3, F3, H2, H3, I2) obsahovaly datovací materiál, který pocházel ze širokého časového horizontu novověku (16.–18. stol.). Na ně pak nasedaly uloženiny, které náležely do 3. fáze vývoje antropogenních aktivit, tedy do období vrcholného novověku až počátku 19. století. Do této etapy patřilo největší množství

vrstev a výplní. Horní hranici nám dobře určují stavební konstrukce domu, který byl na parcele 543 vystavěn v roce 1804.

Do třetí etapy náležejí následující kontexty: sonda 1/2014 – vrstvy 2, 3, 4, sonda 2/2014 – vrstvy 2, 3, sonda 3/2014 – vrstva 2; sonda 4/2014 – vrstvy 2, 3, 4; 2. etapa ZAV – vrstvy a výplně 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 19 a 31.

Nejmladší uloženiny souvisejí s demolicí domu čp. 74 a inženýrskými sítěmi ve druhé polovině 20. a na počátku 21. století. Sondy 1–4/2014 – vrstva 1; 2. etapa výzkumu – vrstvy 1, 2, 3, 4, 16, výplně 13, 14, 17, 18, 20, 28. Dále sem řadíme zásypy suterénů domu čp. 74 – 23 a 29. A patří sem i výkopy, kterými došlo k odtěžení zdiva z domu čp. 74 – výkopy 27, 26 a 30. Podobu domu si můžeme prohlédnout na historických snímcích (obr. 14–16).

Výzkumem byly odhaleny historické terény v celé trase základového výkopu. Bylo rozpoznáno a popsáno 48 stratigrafických jednotek (32 vrstev a výplní a 16 konstrukcí). Na základě porovnání vertikálních a horizontálních stratigrafických vztahů a samozřejmě pomocí chronologicky citlivých artefaktů získaných z uloženin můžeme rozdělit vývoj lidských zásahů do 4 hlavních fází: 1) antropogenní aktivity ve vrcholném a pozdním středověku (VS2-VS2/NO1); 2) antropogenní aktivity v raném novověku (NO1); 3) antropogenní aktivity ve vrcholném novověku a na přelomu 18. a 19. století (NO2); 4) antropogenní aktivity recentního a subrecentního stáří (REC–SUBREC).

VÝSLEDKY ZÁCHRANNÉHO VÝZKUMU 2021

Ve čtyřech sondách byly prozkoumány a zdokumentovány zděné konstrukce související s někdejším domem čp. 73, které byly překryty recentními uloženinami vzniklými při jeho demolici a následné planýrce. Zdivo domu se skládalo převážně z pískovce, zastoupena byla ojediněle také opuka. Podlahy byly vystavěny z cihel a zality betonovou polevou, dlažby pak z pískovce a opuky. Prozkoumán byl také prostor za domem, kde se nacházel betonový dvorek a za ním obdélná jímka vyzděná z pečlivě opracovaných pískovcových kvádrů. Podle nálezové situace se zdá, že nad jímkou stála malá budova lehčí konstrukce.

Celkem bylo evidováno 11 konstrukcí (501–511) a 44 uloženin (tj. stratigrafických jednotek SJ 1 – SJ 44 = vrstev VR 1 – VR 44).[5]

Nejstarší antropogenní aktivity reprezentují vrstvy 6 a 7. Tyto vrstvy se liší od všech ostatních a lze na ně nahlížet jako na výplň objektu zahloubeného do podloží (SJ 8). Pokud šlo o objekt, mohlo jít o jímku vzhledem k šedavě

[5] Podrobné popisy viz nálezová zpráva ZAV ID 196/2021.

probarvenému podloží pod výplní. Vlastní SJ 6 a 7 mají charakter požárového horizontu (hnědočervené probarvení SJ 7 s fragmenty mazanice a cihel). Ze SJ 7 byl získán vzorkováním soubor tří fragmentů keramiky datovatelné na rozmezí VS2 a NO1. Souvrství dokládá, že před výstavbou pozdějšího domu, ke které došlo snad někdy v 18. stol., zde byla odlišná situace. Vrstvy 6 a 7 nepřímo dokládají, že původní zástavba mohla zaniknout požárem.

Při snižování terénu v prostoru sklepa bylo obnaženo jeho obvodové zdivo. Bohužel již při demolici domu došlo k rozsáhlému poškození zdiva směrem k uliční čáře. I přesto jsme mohli odhadnout jeho původní půdorysné rozměry (6 x 3,5 m), přičemž byl situovaný podélně a rovnoběžně se sousedním domem čp. 72. Mezi stávající obvodovou stěnou čp. 72 a interiérem sklepa se nacházela obvodová zeď někdejšího domu čp. 73 z pískovců o šířce cca 0,6 m. Nejzachovalejší část sklepa tak tvořila jeho vstupní část se schody (K 501) a část jeho obvodové zdi – pískovcové zdivo (K 511) situované u okraje betonového povrchu dvorku v zadní části domu (K 507). Zachovalá část stěny sklepa byla dokumentována fotograficky. Přibližně uprostřed stěny se nacházela nika o šířce 0,3 m a obnažené výšce 0,25 m, která byla zaklenuta segmentovým obloukem, hloubka činila 0,1 – 0,15 m. Jižně ve vzdálenosti 0,5 m od ní se nacházela další nika, tentokrát však zazděná cihlami pojenými maltou. Její obnažená část měla šířku přes 0,6 m a výšku 0,3 m, zaklenuta byla rovněž segmentovým obloukem. Celý prostor sklepa byl původně zaklenut valenou klenbou, zřejmě rovněž z pískovců (o čemž svědčí náběhy na tuto nezachovanou klenbu zjištěnou při dokumentaci výkopů pro základové pasy – čtvrtá etapa).

Rozpoznány byly 3 nemovité objekty (obj. 1, 2, 3), situované pod uloženinami souvisejícími s demolicí domu a následnou planýrkou. Všechny objekty měly oválný půdorysný tvar. Objekty 1 a 2 si byly podobné, situovány byly na místě odbagrované S04, a to v úrovni pod zadní obvodovou zdí domu a trativodem. To, že uvedená nálezová situace byla pohřbena pod konstrukcemi souvisejícími s domem, nasvědčuje, že se jednalo o objekty starší než námi zkoumaný dům. Můžeme se proto domnívat, že na jeho místě původně existoval starší dům o menších rozměrech.

PŘEHLED NEMOVITÝCH OBJEKTŮ

OBJ. Č. 1/21

Lokalizace: k. ú. Turnov, parc. č. 541; exkavace a dokumentace: 08/06/2021; popis: zahloubený objekt oválného půdorysného tvaru; stratigrafie: 1 – tmavá šedočerná jílovitopísčitá hlína, středně ulehlá; 8 – spraš, podloží; nálezy: velice

početné fragmenty sklářských pánví a džbánů, odebrán vzorek artefaktů (obr. 4); interpretace: zahloubený objekt související se sklářskou výrobou, vyplněný fragmenty sklářských pánví.

OBJ. Č. 2/21

Lokalizace: k. ú. Turnov, parc. č. 541; exkavace a dokumentace: 08/06/2021 ; popis: zahloubený objekt oválného půdorysného tvaru; stratigrafie: 1 – tmavá šedočerná jílovitopísčitá hlína, středně ulehlá; 8 – spraš, podloží; nálezy: velice početné fragmenty sklářských pánví a džbánů, odebrán vzorek artefaktů; interpretace: zahloubený objekt související se sklářskou výrobou vyplněný fragmenty sklářských pánví.

OBJ. Č. 3/21

Lokalizace: k. ú. Turnov, parc. č. 542/2; exkavace a dokumentace: 08/06, 09/06, 10/06 a 11/06/2021; popis: zahloubený objekt nepravidelně oválného půdorysného tvaru; stratigrafie: 1 – středně ulehlá tmavě hnědá jílovitopísčitá hlína, četně střední fragmenty opuky, mazanice, cihly; 2 – spraš, spadlý blok; 3 – středně ulehlá tmavě černá jílovitopísčitá hlína, četně střední fragmenty opuky (asi 10–20 %), dále pískovce (80–90 %); podloží – spraš (SJ 8); nálezy: fragmenty stavební a kuchyňské keramiky, kost, Fe, valouny pískovce a opuky; interpretace: výrazně zahloubený objekt související snad se sklářskou výrobou, vzhledem k absenci sklářské keramiky však nelze tuto hypotézu potvrdit. Objekt byl výrazně zahlouben do podloží.

ARTEFAKTY A EKOFAKTY

Z historických terénů zkoumaných v rámci výzkumů v letech 2014 a 2021 byl získán standardní vzorek artefaktů a ekofaktů, které se vyskytují v historických terénech na městských parcelách. Jde o fragmenty keramických nádob, fragmenty kovových předmětů a další tzv. stavební železo, fragmenty břidlicové střešní krytiny, mazanici, drobné zvířecí kosti, zlomky zuhelnatělých konstrukcí a další biomateriál. K nejzajímavějším artefaktům patří malé i větší fragmenty tzv. sklářských pánví a džbánů, které lze datovat do 18.–19. století (obr. 4 a 13). Artefakty a ekofakty lze chronologicky zařadit na základě jejich stratifikace do jednotlivých kontextů, chronologicky se jedná o pokročilý novověk až recent. Registrujeme zde téměř kontinuální vývoj antropogenních aktivit od 15. století až do 70. let 20. století. Charakter souborů nabytých artefaktů z obou provedených výzkumů je podobný.

Tab. 1. *Turnov – Skálova ul., parc. č. 541. Popis artefaktů*

soubor	sektor	materiál	počet	hm (g)	popis, poznámka
1	A2	KE	3	7	drobné fragmenty
2	B2	KE	1	10	dno
3	B2	FE	2	16	hřebíky
4	B2	sklo	2	22	malá skleněná mistička, zelená kulička
5	B3	KE	21	1419	4 sklářské pánve na výrobu skla, 2 okraj s uchem, 2x dno, 2x stěna, 9 kachlů, 2 technická KE
6	B3	KO	1	18	
7	B3	KA	5	392	4 břidlice, 1 čedič
8	F	KE	1	154	hnědě glazované žebro, stejný materiál jako soubor č. 26, účel neurčen
9	F	slitek	1	71	hnědá skelná hmota, imitace kamene – bižuterie?
10	F	sklo	2	73	zelené hrdlo lahve se stěnou
11	F	plast	1	63	černá destička, recent
12	B2	KE	3	40	1 ucho, 1 stěna, 1 porcelán. okraj
13	B2	sklo	1	37	stěna zelené pivní lahve s nápisem, fragment
14	B2	KO	1	1	žebro
15	B1	uhlíky			vzorek na proplavení
16	B3	KO	1	73	fragment proděravělé stehenní kosti, seřízlé na obou koncích
17	B3	KE	4	194	3x kachel, 1 nožička nádoby
18	B3	sklo	1	2	tenké čiré kapátko s červeným plastem na dávkování
19	B3	KO	1	2	
20	B3	sklo	4	56	tenké čiré lahvičky s nápisy, 1 rozbitá, vyrobeno firmou „Dr. Heisler“ (tj. chemická továrna v Chrasti u Chrudimi)
21	B3	sklo	2	656	hrdla světle zelených demižonů?
22	S01	KE	1	3	erodovaný okraj
23	S01	FE	1	17	hřebík
24	B3	KE	2	25	1 ucho zdobené kanelurou, 1 stěna
25	B3	KO	1	12	
26	B3	KE	1	1991	hnědě glazovaná poklice?, zřejmě se používala při výrobě skla k zakrytí sklář. pánve?

soubor	sektor	materiál	počet	hm (g)	popis, poznámka
27	C1	KE	7	112	1 okraj s náběhem na ucho, 1 dno, 2x okraj, 3x stěna
28	C1	KE	41	976	soubor slepitelných fragmentů z 1 nádoby (4x funkčně zdobené hrdlo /závity/, 1x kolek „CHEMISCHE FABRIC“, zbytek stěny)
29	C2	KE	1	45	stěna sklářské pánve
30	C3	KE	4	36	1x dno, 3x stěny
31	C2	hliník	1	27	deformovaná lžíce
32	C2	sklo	3	60	1x víčko, 1x čiré hrdlo, 1x zelená stěna
33	C2	KE	23	1191	17x kachel, 1 ucho, 1x okraj, 4x dno (z toho 1 malované, 1x sklář. pánev, 1x glaz.)
34	so1	KE	18	421	2x ucho, 1 dno, 3x pekáč (postranní vodorovné žlábkování, kvadratický tvar nádoby), 1x okraj s lištou, 5x kachel, 6x stěny
35	so1	Fe	3	167	1 držadlo od Fe hrnce, zkorodované hřebíky
36	so1	zátka	1	3	Budweiser
37	so1	lino	1	2	fragment zdobeného lina
38	D1	KE	34	1111	2 slepitelné nádoby (N1: 2x dno, 5x stěna; N2: 4x stěna - z toho 1 s náběhem na nožku), 1 velká nožka z kvadratického stojanu/vařiče (4 nožky v rozích, kruhové prožlabení uprostřed, asi otvor uprostřed), 1 masivní okraj s dnem (plochá a nízká miska), 1 kachel, 3x ucho, 1 cihla, 5x okraj, 10x stěny (část zdobené); fotografováno na 2x
39	E1	KE	7	490	5x kachel, 2x dno
40	D1	KO	1	12	kloub
41	D2	KE	7	91	3x stěna, 1 stěna s kolkem (tři kruhy), 2x okraj, 1x dno
42	D2	KO	1	13	
43	D2	sklo	1	75	čiré ucho džbánu
44	D1	KA	1	266	fragment přirozeně obroušeného? kamene
45	E1	KE	18	536	13x kachel, 5x (1 okraj, 1 dno, stěny) - ze 2 nádob
46	E1	KE	2	191	kachle
47	E1	KE	3	209	keramika, část sklářské pánve
48	E1	FE	1	17	hřeb?
49	E1	beton	1	2488	kus betonu s otiskem konstrukce, 2x vtlačená pivní zátka (1 Svijany, 1 koroze)

soubor	sektor	materiál	počet	hm (g)	popis, poznámka
50	E1	hliník	2	0,5	obal od pomazánky „Pařížanka“ (mlékárna Louny)
51	E1	omítka	1	60	vnitřní omítka u 504, zelená + červená barva
52	E2	KE	1	4	stěna
53	E2	KE	6	277	3x kachel, 2x stěny
54	E2	MA	4	35	omletá
55	E2	KO	1	2	
56	E2	FE	1	56	koroze
57	E2	KE	16	92	11x stěna, 2x kachel, 3x dno
58	E2	MA	2	56	1 líc, 1 fragment
59	E2	KE	5	111	1 dno, 1 stěna, 1 okraj, 2x kachel
60	F	KE	4	37	2x dno, 1 ucho, 1 cihla
61	F	KE	2	17	2x okraj
62	B-C	KE	xxx		soubor fragmentů sklářských pánví a džbánů
63	B-C	KE	xxx		soubor fragmentů sklářských pánví a džbánů
64	B3	KE, MA, KE, Fe, kost	xxx		soubor kuchyňské keramiky, kamenů, kost, Fe, broušený kámen
65	C2	cihla	1		celá láhev s uchem a kolkem
66	B3	Fe	1		kramle
67	B-C	KE	1		sběr, celá láhev s uchem a kolkem na minerální vodu
68	B	KE	9		sběr, fragmenty druhé láhve s kolkem na miner. vodu
69	B	KE	5		okraj nádoby s malovanou linií, drobné fragmenty KE
70	B	sklo	1		hrdlo zelené lahve (demižon) s kolkem
71	B	KE	x		obdélný pekáč s uchy
72	B	KE	x		soubor fragmentů 1 nádoby, slepitelné
73	B	KE	6		kuchyňská KE, 2x sklářská KE
74	B	KE	3		1 zdobené hrdlo s okrajem; 1 náběh na ucho; 1 ucho
75	B-C	KE	1		1 hrdlo (okraj s náběhem na ucho)
76	C2	Fe, hliník	6		vidličky, lžíce, kramle, omítka C2
77	C1-E1	beton	1		vzorek betonu s linem (504)

SKLÁŘSKÁ PRODUKCE

Během závěrečné třetí etapy ZAV probíhala skrývka již prozkoumané nivelity terénu a jeho zarovnání na projektovaný zakládací horizont. Během toho došlo k odhalení, exkavaci a dokumentaci dvou zahloubených objektů, obj. 1 a 2. To, že se objekty nacházely v těsném sousedství, měly obdobné rozměry a jejich výplně s nálezy byly téměř identické, vypovídá velmi pravděpodobně o jejich současnosti. Objekty byly situovány pod úroveň konstrukcí souvisejících se zbořeným domem čp. 73, což přináší důležitý chronologický aspekt: Objekty předcházely stavbě domu a východní část jeho konstrukce byla přestavována (rozšiřována) v době, kdy již neplnily svou původní funkci. V jejich výplni se v rovině skrývky nacházelo značné množství sklářské keramiky o různé fragmentárnosti a s ohledem na terénní pozorování došlo u obou objektů k jednorázovému zásypu výrobním odpadem.

Z výplní byl odebrán vzorek nálezů, který lze chronologicky zařadit do 18. století (NO2). Získaný soubor jsme podrobili základní deskripci, tzn. rozměry a tloušťku fragmentů (tenkostěnné/silnostěnné), průměr okrajů/den, glazované/neglazované, charakter ostřiva. Fragmenty nádob můžeme dále dělit s ohledem na sklářskou výrobu, ke které byly primárně určeny, na dvě základní kategorie, a to na sklářské pánve (nižší tvary) a sklářské džbány (vyšší tvary).[6] Identická kolekce technologické sklářské keramiky byla získána již při výzkumné etapě v roce 2014, ovšem tyto artefakty byly registrovány v druhotném uložení (v navážkách) v historických terénech, které bezprostředně navazovaly na plochu zkoumanou v roce 2021.

Soubor se většinou skládá ze silnostěnných fragmentů, s jemným nebo žádným ostřivem (jílovitá keramická hmota – kamenina).

Dále je možné vymezit další kvalitativní deskriptivní podkategorie, související už přímo se sklářskou produkcí. Kategorie vznikly jako pracovní po makroskopickém porovnání s tím, že jednotlivé fragmenty mohou disponovat více deskriptivními znaky.

1) sklářské nádoby bez deformací nebo s nepatrnými stopami po tavbě

2) sklářské nádoby se skelnými nálepy s dokladem alespoň jednoho použití

---

[6] GELNAR, Michal. Typologie tavicích pánví ze stanovišť zaniklých sklářských hutí v Lužických horách a jejich okolí do průmyslové revoluce. In: *Archeologia technica 15*, příspěvek z 22. semináře industriální archeologie, 51–70. Brno 2004; TÝŽ. Typologie reliktů sklářských hutí a průvodních hmotných pramenů určujících správnost jejich interpretace. In: *Archeologia technica 23*, příspěvek z 30. semináře industriální archeologie, 63–69. Brno 2012.

3) sklářské nádoby opakovaně používané s vícečetnými skelnými nálepy

4) sklářské nádoby s vloženou další menší nádobou přilepenou na tavící strusku

5) silně zdeformované fragmenty sklářských nádob

V rámci těchto podkategorií by se pak v nálezovém souboru dala provést deskripce podle charakteru taveniny.

Tento soubor technické sklářské keramiky bychom chtěli v roce 2022 podrobit dalším analýzám, mohlo by se jednat o určení přesné technologie výpalu keramických nádob, dále teploty žáru spolu s dalšími podmínkami souvisejícími s tavením skla a analýzu nalepené skelné hmoty.

POKUS O REKONSTRUKCI ZKOUMANÉHO DOMU ČP. 73

Zvolená metodika archeologického výzkumu v kombinaci s mechanizovanou skrývkou nadloží v první fázi výhradně pro potřeby našeho výzkumu poskytla skvělou příležitost v rozpoznání původních konstrukcí domu čp. 73.

Na základě prozkoumaných historických terénů a souboru historických fotografií lze představit téměř úplnou rekonstrukci domu. Budova stála na lichoběžném půdorysu, který zcela nekorespondoval s linií uliční čáry vedoucí

Obr. 6. *Turnov – ZAV 2021. Historická fotografie domu čp. 73 ve 20. letech 20. století od severozápadu.*

ve směru JJZ–SSV. Delší osa domu byla vybočena severním směrem a probíhala přibližně ve směru JJV–SSZ. Dům měl rozměry přibližně 9,1 x 11 x 11,2 x 11,5 m (tj. strana do Skálovy ul. x strana do ulice Na Sboře x zadní východní strana domu x líc s domem čp. 72).[7] Zadní část domu byla zřejmě členitější, přibližně uprostřed obvodové stěny byl malý dvorek, vklíněný do lichoběžného půdorysu domu.

Obr. 7. *Turnov – ZAV 2021. Historická fotografie domu z 20. let 20. století od severu.*

Šlo o přízemní dům vystavěný na kamenných základech, tvořených pískovcovými štuky. Nadzemní část domu byla z většiny dřevěná (roubená?!). Dům byl kryt mansardovou polovalbovou střechou, jižním štítem se přimykající k domu čp. 72. Na historických fotografiích tvoří krytinu lepenka. Severní štítová stěna domu byla zdobena svislými bíle natřenými dřevěnými tenkými prkny, umístěnými nepravidelně od sebe. Podle historické fotografie (obr. 6–8) a také nálezové situace se domníváme, že v severní stěně mohl být boční vchod k chodbě vedoucí do zadní části domu a ústící do dvorku. Právě k této chodbě zřejmě patří dlažba z cihel. V pohledové uliční stěně, která byla omítnuta a natřena na světle hnědou až okrovou barvu, byl v blízkosti severního nároží umístěn hlavní vchod a dále tři okenní otvory s bílým orámováním.

Obr. 8. *Historická fotografie vchodu do domu ve 20. letech 20. století.*

[7] Odvozeno z ručního měření na katastrální mapě dostupné online na https://ags.cuzk.cz/av/.

Obr. 9. *Turnov – ZAV 2021. Na základě zkoumaných situací a dochovaných fotografií vytvořil Mgr. R. Sirovátka 3D model zaniklého domu.*

Obr. 11. *Turnov – ZAV 2014. Celkový pohled na prozkoumanou plochu v roce 2014.*

Nejbližší ke vchodu sloužil jako malá výloha s ozdobným dřevěným orámováním. Další dvě vzdálenější okna byla menší, špaletová.

Interiér budovy se skládal z několika místností a zřejmě dvou chodeb (viz obr. 5). Podél ulice v západní polovině domu byla situována světnice s dvěma malými okny a větší místnost sloužící k prodeji, která měla jedno výlohové okno a vstupní dveře. Po těchto místnostech se nic nezachovalo, během výzkumu se zde nalezly pouze destrukční vrstvy související s demolicí domu a planýrkou. V centrální části budovy se nacházely dvě chodby sledující JJV–SSZ osu domu. Nelze vyloučit, že chodby byly propojeny do jednoho prostoru, nicméně struktura podlah zjištěná při výzkumu se lišila (v severní části byla dlažba cihlová, u sklepa pískovcová). Přibližně ve středu domu se chodba zalamovala. Důvodem byl přístup k schodišti vedoucí do suterénu, jehož horní část jsme zkoumali. Vstup do sklepa kryly buď sklápěcí podlahové dveře, nebo mohl být obezděn (nález kapsy pro svislý trám na prvním schodu). Před vstupem do sklepa byl zřejmě vstup do jizby. Ve východní polovině domu byla situována další místnost, kterou jsme pracovně označili jako výrobnu. Právě v těchto místech byla v S02 a S04 zjištěna betonová podlaha pokrytá linoleem (K 504) a nacházelo se zde značné množství zelených skleněných kuliček (nejspíše prodejní artikl).

V průběhu 20. století byl interiér domu modernizován. Odkazují na to recentní zásahy například v podobě betonových podlah s linem ve východní části domu (K 504) a zalití značné části dvorku betonem (K 507). Upravována byla zřejmě také chodba u vstupu do sklepa, neboť do výše zmíněné kapsy pro svislý trám byla zasazena cihla přelitá betonovou polevou.

Při výzkumu jsme dokumentovali také těleso trativodu (K 506 a 502). Konstrukci 502 jsme původně mylně interpretovali jako severní obvodové základy v blízkosti uličního nároží domu, po následných komparacích terénních pozorování s dokumentací, parcelací a historickými leteckými snímky jsme konstatovali, že jde o pokračování trativodu K 506.

Obr. 14. *Turnov – ZAV 2014. Fotografie domu čp. 74 z počátku 20. století od severovýchodu, vlevo část č. p. 73.*

Obr. 15. *Turnov – ZAV 2014. Fotografie domu z 80. let 20. století od severu.*

ZÁVĚR

Archeologický výzkum v roce 2014 prokázal kontinuální využívání lokality od 15. do 20. století. ZAV byl rozdělen do dvou etap, kdy v rámci první byly trasovány čtyři sondy, jejichž cílem bylo poznání vývoje antropogenních aktivit na lokalitě. Sondy měly šířku od 0,8 do 1,8 m a délku do 3 m, hloubka byla odvislá od mocnosti historických terénů.

Druhá etapa organicky navázala na výsledky etapy první a vzhledem k zjištění historických terénů a reliktů architektury byly výkopy na staveništi prováděny ručně. Došlo k exkavaci historických terénů v celé trase základového výkopu. Archeologickým výzkumem v roce 2014 bylo potvrzeno kontinuální

Obr. 16. *Turnov – ZAV 2014. Fotografie domu z 80. let 20. století od západu.*

využívání lokality v časovém horizontu téměř šesti set let od 15. do 20. století: nejstarší fázi vývoje antropogenních aktivit nám dokládají pouze ojedinělé artefakty z vrcholného středověku, které byly nalezeny jako intruze v chronologicky mladších stratigrafických jednotkách. Za důležité zjištění pokládáme nestratifikované nálezy sklářské keramiky předběžně datované do průběhu 18. století. Nalezené džbány a fragmenty sklářských pánví svědčily existenci technologického zařízení v bezprostředním sousedství.

Při výzkumu v roce 2021 jsme prozkoumali relikty zbořeného domu čp. 73 a na základě terénních zjištění, písemných pramenů i získaných artefaktů se nám podařilo doložit 3 chronologické horizonty: 1) antropogenní aktivity v raném novověku 16. – 17. století (NO1), 2) v pokročilém novověku a industriální době (NO2, REC), 3) aktivity v 20. století (subrecent, převážná část dokumentovaných kontextů). Právě druhý horizont poskytl důležitá data pro potvrzení sklářské produkce na lokalitě v průběhu 18. století. Objev dvou odpadních jam (obj. 1 a 2) vyplněných fragmenty sklářské keramiky lokalizuje do zkoumaného prostoru sklářskou huť.

Spektrum nalezených artefaktů se příliš nelišilo od ZAV 2014, situovaného na sousedních pozemcích. Rozdíl však můžeme vysledovat v dobře stratifikovaných souborech sklářské keramiky, získané z výplní obj. 1 a 2. V rámci sou-

boru jsme vymezili 5 kategorií na základě vizuálního porovnání fragmentů. Na souboru bude velmi přínosné provedení série analýz, díky kterým by se nám mělo podařit zjistit technologii keramiky i skla a rekonstruovat podmínky, za kterých k výrobní činnosti docházelo.

Další antropogenní aktivity spadají do pokročilého novověku a potažmo industriální doby. Řadíme sem veškeré konstrukce a vrstvy související s domem čp. 73, který zde stál od 18. století do 70. let 20. století (NO2–REC). Poslední antropogenní aktivity souvisejí s demolicí domu a následnou planýrkou terénu provedenými v rozmezí let 1966–1979 (subrecent). Z tohoto období pochází největší množství vrstev a zásypů, bohužel pro poznání budovy a případné starší zástavby nemají přínos. Dům zde stál bezmála 250 let, nepočítáme-li jeho předpokládaného předchůdce. Stál v samé blízkosti Svěrácké brány na původním závěru Klášterní ulice. Uskutečněný výzkum nám dovolil prozkoumat jeho interiér a prostřednictvím 3D modelování ověřit a rekonstruovat jeho podobu, nahlédnout do vnitřního členění interiéru a částečně také interpretovat hospodářskou část za domem (obr. 9).

Mgr. Roman Sirovátka
Muzeum Českého ráje v Turnově

PhDr. Jan Prostředník, Ph.D.
Muzeum Českého ráje v Turnově

Archäologische Ausgrabungen in den Straßen Skálova und Na Sboře im Zentrum von Turnov

In Turnov (Turnau) in den Straßen Skálova (ursprünglich Klášterní) und Na Sboře wurden vor kurzem zwei archäologische Rettungsgrabungen durchgeführt – die erste im Frühjahr 2014 (Abb. 1–3) und die zweite in mehreren Etappen von Ende März bis Juli 2021. Die zweite Aktivität hing mit dem Neubau eines mehrstöckigen Mehrfamilienhauses auf den Grundstücken Parzellennummern 541 und 542/2 zusammen, die mit einem bereits bestehenden Kaffeehaus benachbart sind.

Die archäologischen Ausgrabungen im Jahre 2014 zeigten die kontinuierliche Nutzung des Standortes vom 15. bis zum 20. Jahrhundert. Die früheste Phase der Entwicklung anthropogener Aktivitäten wird durch seltene Artefakte aus dem Hochmittelalter belegt, die als Einbeziehung in jüngeren Schichten gefunden wurden. Beim Vergleich vertikaler und horizontaler stratigraphischer Beziehungen und mit Hilfe von chronologisch sensiblen Artefakten, die aus den Ablagerungen gewonnen wurden, können wir die Entwicklung menschlicher Eingriffe in vier Hauptphasen unterteilen: 1) im Hoch- und Spätmittelalter, 2) in der frühen Neuzeit, 3) in der Hochneuzeit und am Umbruch des 18. und 19. Jahrhunderts, 4) Aktivitäten der rezenten und subrezenten Zeit.

Bei den Ausgrabungen 2021 haben wir die Relikte des abgerissenen Hauses Nr. 73 untersucht und anhand von Ermittlungen im Gelände, schriftlichen Quellen und gewonnenen Artefakten drei chronologische Horizonte dokumentiert. Gerade der zweite Horizont gewährte wichtige Daten, welche die Glasproduktion am Standort im 18. Jahrhundert bestätigen. Der Fund zweier mit Glaskeramikfragmenten gefüllten Abfallgruben verortet eine Glashütte im untersuchten Gebiet. Die archäologischen Ausgrabungen im Jahre 2021 ermöglichten unter anderem das Aussehen des fast 250 Jahre hier stehenden Hauses Nr. 73 durch eine 3D-Modellierung nachvollziehen zu können.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

PŘEHLED ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ REGIONÁLNÍHO MUZEA A GALERIE V JIČÍNĚ ZA ROK 2021*

Jiří Unger a kol.

I v průběhu roku 2021 působilo jičínské muzeum ve sféře památkové ochrany archeologických lokalit. Cílem naší organizace bylo předcházet zbytečnému poškozování archeologického dědictví a v případě nevyhnutelných zásahů do terénů obsahujících informace o minulých lidských aktivitách zabezpečit jejich odbornou dokumentaci a vyzdvihnutí archeologických nálezů. Hlavním těžištěm tak byl monitoring stavebních aktivit v regionu, kdy bylo provedeno na 270 dohledů, z nichž se ve 28 případech ukázalo narušení archeologických situací a byl proveden jejich záchranný výzkum. Archeologové jičínského muzea tak dohlíželi na menší výkopy pro bazény u rodinných domů, ale i na velko-

Období	Počet
neolit	6
eneolit	1
mladší doba bronzová	1
pozdní doba bronzová / starší doba železná	2
mladší doba železná	1
zemědělský pravěk	2
raný středověk	1
vrcholný středověk	5
novověk	6

Typ stavby	Počet
RD + bazén + IS	8
liniové	7
maloplošné	3
velkoplošné	3
rekonstrukce památky	5
hřbitov	2

* Barevné obrázky k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. IX–XIII.

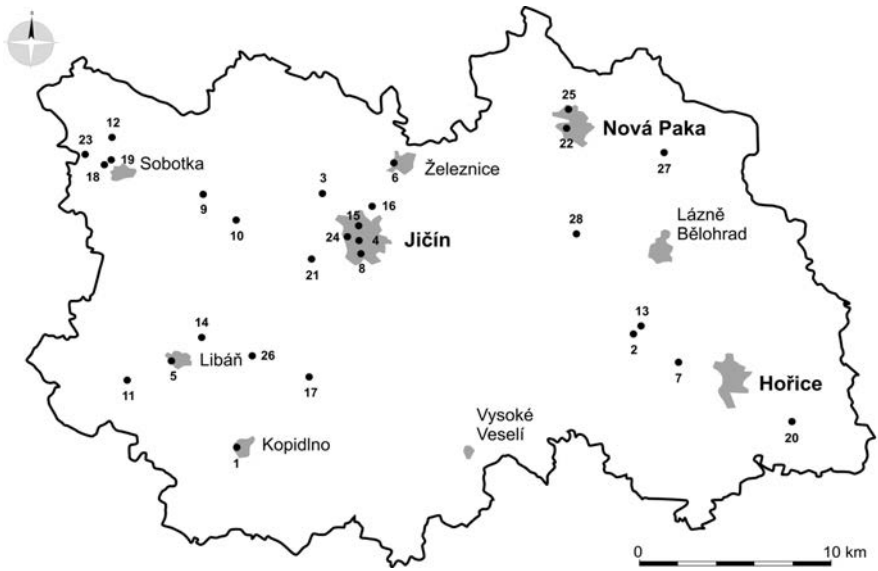

Obr. 1. *Seznam záchranných výzkumů a jejich označení v mapě, v tabulkách přehled zachycených období a hlavní typy staveb, na kterých výzkumy probíhaly. 1. KOPIDLNO, RD v ul. Luční; 2. OSTROMĚŘ, víceúčelové hřiště u ZŠ; 3. BRADA-RYBNÍČEK, výkop pro bazén; 4. JIČÍN, podzemní kontejnery v ul. Lindnerova; 5. LIBÁŇ, úprava silnice II/501 u křižovatky T. G. Masaryka; 6. ŽELEZNICE, obnova kNN v ul. Husova; 7. BÍLSKO U HOŘIC, výkop pro vodovod; 8. JIČÍN, výstavba haly v ul. Průmyslová; 9. SAMŠINA, rekonstrukce fary čp. 1; 10. OSTRUŽNO, RD; 11. DĚTENICE, RD; 12. LIBOŠOVICE-PODKOST, výkop pro vodovod; 13. HOLOVOUSY, rekonstrukce silnice; 14. BYSTŘICE, RD; 15. JIČÍN, rekonstrukce Pavilonu A v oblastní nemocnici; 16. JIČÍN, Valdštejnská lodžie, úpravy plochy nádvoří; 17. KOPIDLNO-BARTOUŠOV, zřízení výhybny železnice; 18. HUMPRECHT, revitalizace zámku; 19. SOBOTKA, IS a kanalizace na koupališti; 20. TŘEBOVĚTICE, výměna výtlaku na vodojem Cerekvice; 21. VELIŠ-VESEC, výstavba vodovodu, kanalizace a ČOV; 22. NOVÁ PAKA, rekonstrukce čp. 325 na Masarykově náměstí; 23. HRAD KOST, revitalizace hradu; 24. JIČÍN, úpravy nádvoří jezuitské koleje; 25. NOVÁ PAKA, revitalizace bývalého kláštera paulánů; 26. ÚDRNICKÁ LHOTA, RD; 27. PECKA, výkop pro bazén; 28. MLÁZOVICE, rekonstrukce hřbitovní zdi.*

plošné akce při výstavbě továrních hal. Jak je z tabulky patrné, nejčastěji zachycenou komponentou bylo neolitické osídlení regionu, ale vysoký podíl tvořily i vrcholně středověké/novověké situace, což souvisí s větším počtem revitalizací kulturních památek v regionu během roku 2021.

Cílem tohoto článku je nejen podat přehled o provedených záchranných výzkumech, ale i uvést, zdali a jak budou výsledky těchto výzkumů dále detailněji zpracovány a prezentovány. U menších výzkumů pak tento přehled slouží k jejich publikaci i mimo obvyklý informační dosah nálezové zprávy.

1. KOPIDLNO, rodinný dům v ul. Luční

První záchranný výzkum, který zde byl proveden již v roce 2013 v místě vznikající infrastruktury nové zástavby, odhalil osídlení lokality v mladší a pozdní době kamenné. Dále byla objevena část sídliště z mladší doby železné, datovaná do počátku 4. století př. n. l. Zachyceny byly 3 nadzemní stavby a jedna polozemnice.[1] V roce 2019 byl na parc. 504/36 a 504/37 v blízkosti časně laténské polozemnice narušen objekt, ve kterém byl nalezen zdobený keramický střep z tzv. braubašské misky. A na parcelách 504/18, 504/19 byl dále odkryt kostrový hrob. Žena ve věku 20–30 let byla uložená do mělké hrobové jámy pouze se dvěma bronzovými náramky s pečetítkovými konci, které můžeme typologicky zařadit do druhé poloviny 4. století př. n. l.[2] Skrývka pro rodinný dům na parcelách 504/21 a 504/22, která proběhla v roce 2021, potvrdila pokračování lokality i západním směrem a zdokumentováno bylo 7 kůlových a sloupových jam.

2. OSTROMĚŘ, víceúčelové hřiště u ZŠ

Na severovýchodním okraji obce Ostroměř nad stadionem u základní školy (parcela 684/7) byly zachyceny 4 sídlištní jámy staršího stupně kultury s vypíchanou keramikou. Z obce a blízkého okolí byly doposud známy pouze neolitické sídlištní komponenty kultury s lineární keramikou, nejbližší kontext kultury s vypíchanou keramikou byl zachycen v sousedícím katastru obce Sobčice.[3]

3. BRADA–RYBNÍČEK, výkop pro bazén

Drobný archeologický výzkum proběhl u výkopu pro bazén rodinného domu na parcele č. 108/4 v obci Brada – Rybníček. Zachycena zde byla zaniklá vodoteč a splachová vrstva s drobnými úlomky keramiky datovanými jen rámcově do období zemědělského pravěku a doby hradištní.

4. JIČÍN, podzemní kontejnery v ul. Lindnerova

V souvislosti s výstavbou podzemních kontejnerů v ulici Lindnerova byl proveden záchranný archeologický výzkum, který zachytil poměrně čilý ruch zaniklé starší uliční fronty během 14. až 16. století. Na poměrně malém prostoru

---

[1] WALDHAUSER, J. – NOVÁK, R. Záchranný výzkum časně laténského sídla v Kopidlně na Jičínsku. In: *Stories that made the Iron Age. Studies in honour of Natalie Venclová.* Praha 2017, 411–431. ISBN 978-80-7581-002-1.

[2] NOVÁK, Radek. *Dokument C-TX-202100137.* Regionální muzeum a galerie v Jičíně, 2021.

[3] VENCL, Slavomil. *Dokument C-TX-196207217.* Archeologický ústav AV ČR, Praha, 1962.

byl i přes narušení recentními zásahy a vkopy pro inženýrské sítě zachycen celý soubor nemovitých objektů a konstrukcí. Můžeme zde identifikovat výrazně zahloubený objekt (na obr. 2 označený jako č. 1) ze 14. století, do kterého byla později zapuštěna mladší jímka (č. 2). Suterén domu z druhé poloviny 14. století / přelomu 15. století se silnou destrukční požárovou vrstvou (č. 3), který je narušen jiným suterénem domu druhé poloviny 16. století (č. 4), ve kterém se dochovala část severní obvodové stěny a relikty schodiště. Na východním konci sondy byla odkryta valená klenba sklepa z lámaných pískovcových kvádrů (č. 5) s viditelným vkopem pro založení sklepa (č. 6), který lze dle stratigrafie zařadit nejdříve do 16. století. Toto poznání koresponduje i s výsledky staršího výzkumu, který ve výkopu pro plyn vedoucí zámeckým parkem jižně od budovy zámku do ulice Lindnerova zachytil v hloubce 30–40 cm a v délce 15 m destrukce domu shořelého v polovině 14. století. Ten byl narušen mladšími stavbami z horizontu po r. 1487 a poté i stavební činností při budování zámku za Albrechta z Valdštejna v letech 1625–1634.[4] Z bezprostředního okolí výzkumu lze ještě zmínit nález dvou nádob s celkem 462 pražskými groši Václava IV., který byl učiněn při stavbě měšťanské školy v letech 1886–1887.[5] A ve výkopu pro plynovodní přípojku ve dvoře školy v severní části byly v roce 2009 zachyceny sídlištní aktivity z vrcholného středověku.[6]

5. LIBÁŇ, úprava silnice II/501 u křižovatky T. G. Masaryka

Během rekonstrukce křižovatky a opravy chodníků na náměstí Svobody v Libáni byly pozitivní archeologické situace zachyceny pouze ve výkopech pro veřejné osvětlení. Jedním z nálezů byla část haťové cesty tvořené spíše drobnější kulatinou položenou v jedné vrstvě, jejíž přesné stáří nebylo díky absenci nálezového materiálu možné určit. Odhalena byla také část základů původní rohové budovy ulic T. G. Masaryka a Jičínská (p. č. 1669, 1693), zbořené na konci 19. století.

6. ŽELEZNICE, obnova kNN v ul. Husova

V průkopu pro kabel byla v ulici Husova při křížení s ulicí Muzejní zachycena část subtilnější kamenné konstrukce, dle doprovodného materiálu novověkého stáří.

---

4 ULRYCHOVÁ, E., ZAA 599/1995.

5 NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ. *Nález grošů v Jičíně.* Numismatický časopis československý XI, 1935, s. 110.

6 ULRYCHOVÁ, E., ZAA 15329/2009.

7. BÍLSKO U HOŘIC, výkop pro vodovod

Na severozápadním okraji obce Bílsko byly prozkoumány plochy montážních jam pro protlak vodovodu, které zaznamenaly sídlištní aktivity kultury s lineární keramikou. Toto zjištění koresponduje s výsledky výzkumu parcel RD v těsné blízkosti z minulých let.[7] V blízké budoucnosti je zde plánováno dobudování infrastruktury pro RD a výstavba RD, je tak evidentní, že dojde k většímu záchrannému výzkumu.

8. JIČÍN, výstavba haly v ul. Průmyslová

Při výstavbě skladovacích hal firmy Garland v ulici Průmyslová byly zachyceny sídlištní objekty jordanovské kultury z časného eneolitu (viz obr. 3). Největší podíl zahloubených objektů byl tvořen kůlovými jamkami v počtu 55, z nichž byl zřejmý půdorys původní nadzemní konstrukce, patrný ve dvou případech. Prozkoumány byly kromě zásobních a odpadních jam i exploatační jámy na hlínu, z nichž objekt č. 549 nepravidelného tvaru měl rozměry 20 x 12 m, dno bylo rozčleněno v mnoho nepravidelných jam a laloků s maximální hloubkou 2,5 m. Výzkum zachytil severní část či okraj sídelního areálu, který pravděpodobně pokračuje jižním a především východním směrem. Na Jičínsku máme jordanovskou kulturu zachycenou v Milovicích, Nadslavi, Nemyčevsi, Sběři a Žereticích.[8] Vzhledem k tomu, že se jedná o jedno z nejseverněji položených zdokumentovaných sídlišť této kultury, tak bude podrobněji publikováno.

9. SAMŠINA, rekonstrukce fary čp. 1

Centrem obce Samšina, která se poprvé připomíná r. 1352, je kostel sv. Václava, postavený v horní části nad okolní terén vyvýšené ostrožny. Tvrz zaujala místo cca 70 m jižně od kostela. První zmínka o tvrzi se váže k Janovi či Ješkovi ze Samšiny z let 1359–1361, v průběhu 14. a počátku 15. st. se na tvrzi vystřídalo více majitelů, poté se písemné prameny o Samšině odmlčují až do r. 1505, kdy se dozvídáme, že Hanuš ze Samšiny vypravil do války proti Šlikům vůz a čtyři pěší bojovníky. Z dalších pánů na tvrzi uveďme alespoň Abrahama Gerštorfa z Malšvic, který je se ženou Annou pohřben v samšinském kostele, nakrátko tvrz později získal i Albrecht z Valdštejna. V pohnutých letech třicetileté války byla Samšina mezi léty 1631 až 1648 několikrát vypleněna při vpádech švédských posádek z Hrubé Skály a Grabštejna. V roce 1643 je tak tvrz a statek

---

7 NOVÁK, Radek. *Dokument C-TX-201701405*. Regionální muzeum a galerie v Jičíně, 2017.

8 ZÁPOTOCKÝ, M. *Jordanovská kultura na východě Čech*. Památky archeologické CVII, 2016, s. 5–49.

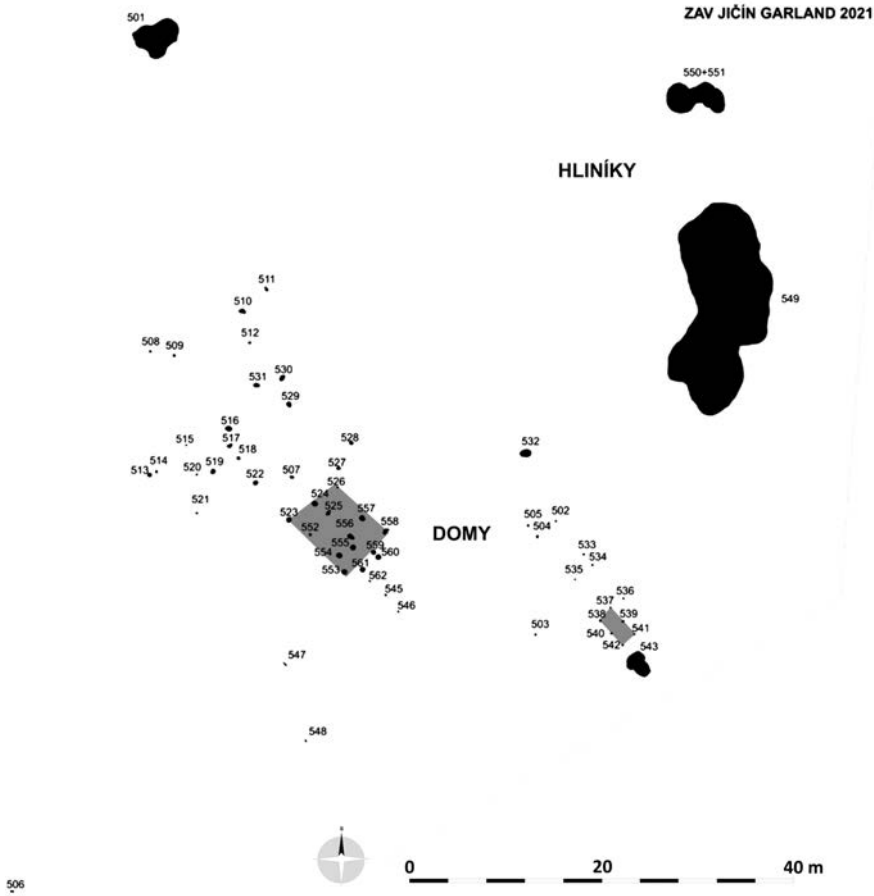

Obr. 3. *Jičín, ulice Průmyslová – celkový plán zachycených zahloubených objektů z časného eneolitu na ploše skladovacích hal v ulici Průmyslová v Jičíně. Šedě vyznačen průběh předpokládaných nadpovrchových konstrukcí domů.*

v Samšině „*velmi zruinirovaný*" prodán Fridrichovi Karlu Hubrykovi z Hennerstorfu, který se snažil tvrz opravit a samšinskému kostelu věnoval velký zvon. Později se na Samšině objevuje Jindřich Leveneur rytíř von Grünwall, který byl císařským tajným radou, soudcem a který se vyznamenal v bitvách s Turky u Harkáně, Ostřihomi a Moháče, odkud dokonce přivedl na Samšinu tři zajaté Turky. Ještě před rytířovou smrtí přechází tvrz roku 1709 do majetku hraběte Františka Josefa Šlika z Holiče. Ten roku 1739 odevzdal faráři k obývání tvrz „*na polo pobořenou*" a následujícího roku je zde zřízena fara.[9] Při přestavbě na

[9] SEDLÁČEK, A. *Hrady, zámky a tvrze království českého,* díl pátý. Praha, 1887, s. 277–279.

faru víme, že bylo snešeno zchátralé první patro a zůstala jen přízemní obdélníková budova, krytá valbovou střechou. Z původní tvrze tak měly být dochovány pouze tři valeně klenuté sklepy a část obvodového zdiva s renesančním vstupním portálem. Fara zde fungovala do roku 1950 a poté byla až do roku 2004 využívána JZD.

Díky přístupu nové majitelky proběhl na začátku letošního roku nejprve stavebně historický průzkum, který dodal další podstatné informace o možné původní podobě tvrze.[10] Ten identifikoval, že nejstarší dochované části přízemí pocházejí s největší pravděpodobností z poslední čtvrtiny 16. století. Dendrochronologický průzkum doložil druhotné užití dubových trámů u schodiště do podkroví, které byly pokáceny v rozmezí let 1575–1597 a odkazují tak na starší fázi tvrze. Důležité informace byly získány z farní kroniky, která byla sepsaná po finální stavební úpravě tvrze na faru v roce 1827 a která uvádí podstatné informace o nedochovaných částech tvrze. Dále se o tvrzi ještě v průběhu 18. století hovoří jako o „*starém rytířském hradu*".

Archeologický výzkum během roku 2021 přinesl mnoho nových poznatků o stavebním vývoji tvrze (přehled archeologických sond viz obr. 4). Nejprve při odtěžování zásypů v místnostech za hlavním vchodem byly v hloubce 2,5 m identifikovány znovu objevené suterénní prostory tvrze s dochovaným vstupním portálem do východní části tvrze a sklepů v západní části, okno do jižního průčelí a relikty otopného zařízení v nice černé kuchyně. Byla zde identifikována původní úroveň z horizontu 14. a 15. století, tedy z doby, která spadá do nejstarších písemných zmínek o existenci tvrze. Dále zde byla odkryta jáma s dřevěným roubením vymazaným jílem, která pravděpodobně sloužila jako chladící zařízení, prameny hovoří i o tom, že se v této místnosti vařilo pivo (obr. 4 – S1 + S2). Výrazně větší jáma o rozměrech 3 x 2 m, vysekaná do pískovce, byla zachycena v dalším ze sklepů, spodní partie měly také dochován omaz jílem s pozůstatky dřevěného roubení, maximální hloubka činila takřka 3 m (obr. 4 – S4 + S10).

Sondy položené vně tvrze zjistily další neznámé kamenné konstrukce včetně neznámého sklepa s valenou klenbou, který byl propojen s již známými sklepy pod tvrzí, dále byly nalezeny relikty jak východního, tak i západního křídla (obr. 4 – S6, S7, S8). Největší překvapení přinesla sonda na západní straně tvrze, kde nad hranou svahu padajícího strmě k potoku Žehrovka byly identifikovány dvě fáze valového opevnění dřevohlinité konstrukce, které dle

[10] PATRNÝ, M. – Mandažiev, P. Musilová, M. *Někdejší tvrz (fara), čp. 1, Samšina, okr. Jičín. Stavebně historický průzkum.* Rukopis, 2021.

Obr. 5. *Samšina, čp. 1 – sonda před hlavním vchodem s nově odkrytým sklepem, na stěnách je viditelný požárový horizont (dočervena propálená hlína a uhlíky) ze 13. stol., v popředí jsou vidět relikty kůlových jamek dřevěných budov nejstarší fáze tvrze.*

doprovodného materiálu spadá do vrcholného 13. století (obr. 4 – S5). Tato fortifikační linie je tak skoro o sto let starší, než jsou první písemné zmínky o Samšině jako takové. V prostoru po stranách zborceného sklepa se dále podařilo cca v půlmetrové hloubce identifikovat rozsáhlý požárový horizont, který překrýval několik zahloubených objektů typu kůlových jam a jedné polozemnice či lehce zahloubeného suterénu dřevěného domu. Nalezená keramika datuje tyto relikty dřevěných staveb také do druhé poloviny 13. století (obr. 5).

Vidíme zde pravděpodobně podobný vývoj, který probíhal v celých Čechách, kdy se na vesnicích od druhé poloviny 13. století začínají objevovat nové formy sídel drobné šlechty, zemanské dvorce a tvrze. Pokud by na Samšině stál zemanský dvůr, lze si ho hypoteticky představit jako soubor dřevěných obytných a hospodářských objektů kůlové nebo rámové konstrukce s dalšími drobnějšími stavbami, jako jsou polozemnice, dílny nebo chýše pro čeleď. V sousedství dvorce se pak vyskytuje kostel jako jediná kamenná stavba a celý areál může být ohrazen valem či palisádou. Pokud zde stávala první fáze tvrze, jednalo by se pravděpodobně o tzv. *motte*, tedy věžovou stavbu s obrannou i obytnou funkcí, stojící na nasypaném kuželovitém pahorku, který byl obehnán příkopem a případně ještě také valem nebo palisádou.

10. OSTRUŽNO, rodinný dům

Na parcele plánovaného rodinného domu na severovýchodním cípu obce Ostružno bylo zachyceno 16 zahloubených objektů. Většinu tvořily pozůstatky nadzemních dřevěných konstrukcí dochovaných jako kůlové jamky různé velikosti. Zbytek objektů má pak spojitost s hutněním železa. Podařilo se tak odkrýt relikt silnostěnné šachtové pece (obr. 6), jámu s výraznějším zastoupením primární suroviny a jámu neckovitého tvaru se stěnami omazanými jílem. Surovina v Ostružně je tvořena oxidem železitým (pravděpodobně limonitem – hnědelem), kdy můžeme předpokládat, že jeho těžba probíhala povrchově v bližším okolí. Z ojedinělých dochovaných drobných keramických zlomků lze provoz hutě datovat do období mladší doby hradištní.

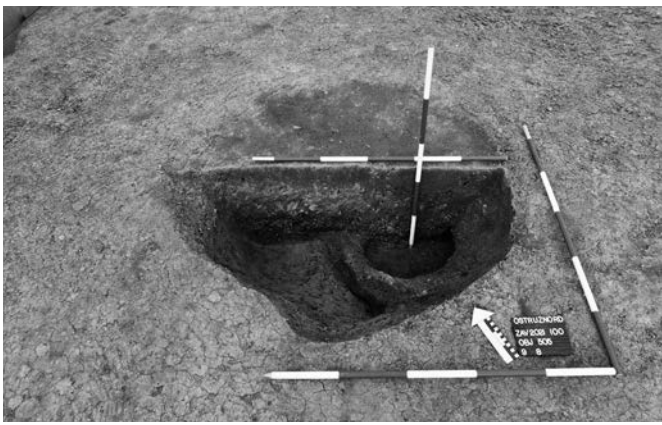

Obr. 6. *Ostružno, obj. č. 505, relikt šachtové pece.*

11. DĚTENICE, rodinný dům

V roce 2021 byly v přípojkách inženýrských sítí rodinného domku na parcele 230/19 zachyceny objekty kultury s lineární keramikou z mladší doby kamenné. Ve vzdálenosti asi 500 m (parcely 86, 1031/4, 108/3) byly identifikovány pozůstatky neolitického osídlení již v roce 2020. V rámci toho výzkumu byly v jedné odpadní sídlištní jámě nalezeny zlomky spálených kostí dítěte. Na základě antropologické analýzy, konkrétně mineralizace zubů, byl dožitý věk jedince asi 7 let, pohlaví nebylo možné určit.[11]

12. LIBOŠOVICE-PODKOST, výkop pro vodovod

V montážní jámě přímo před hotelem Podkost byla zachycena část základů stavení, které by mohlo mít spojitost s krčmou, uváděnou již k roku 1516, jež měla stávat právě v místech dnešního hotelu.

---

[11] KUBÁLEK, P. *Základní antropologické zpracování lidského kosterního nálezu z výzkumu v Dětenicích, okres Jičín, provedeném v roce 2020.* Rukopis, 2020.

13. HOLOVOUSY, rekonstrukce silnice

Na západní straně dnešní návsi obce Holovousy byla při skrývce před rekonstrukcí silnice zachycena haťová cesta, snad zpevňující terén při pravém břehu vodoteče, která rynkem procházela a která je vyznačena na I. vojenském mapování.

14. BYSTŘICE, rodinný dům

Drobná archeologická akce proběhla v Bystřici na parcele 850/4 při výkopech základových pasů rodinného domu. Zachyceny zde byly sídlištní jámy, které kvůli absenci archeologického materiálu nelze blíže určit. Dle typu zahloubených objektů by se mohlo jednat o zemědělský pravěk či raný středověk.

15. JIČÍN, rekonstrukce pavilonu A v oblastní nemocnici

Záchranný archeologický výzkum vyvolaný stavbou pavilonu A v jičínské nemocnici započal v polovině září dohledem nad zemními pracemi a hlavní část výzkumu proběhla v říjnu, kdy byla prozkoumána plocha pro stavební jámu nové budovy. Další etapa je plánovaná při začátku výkopů pro plánované inženýrské sítě a komunikace během r. 2022.

Bylo zdokumentováno přes sto zahloubených archeologických objektů, z nichž většinu tvořily sídlištní jámy z mladší doby kamenné, konkrétně spadající do kultury s lineární keramikou, fáze II. – III. Z tohoto období se podařilo zachytit půdorysy dvou neolitických tzv. dlouhých domů, přidružené zásobní, odpadní a exploatační jámy. Dále v tomto prostoru fungovalo i několik dílen na výrobu kamenné industrie. Z nich byla vyzvednutá celá řada polotovarů kamenné broušené industrie (sekery, ruční mlýnky, brousky) včetně primárních surovin. Díky tomu tento soubor zprostředkovává ucelený pohled do jednotlivých fází tehdejšího výrobního procesu.

Opravdu nečekaným nálezem je část ženské figurální plastiky, kterou tvoří cca 7 cm velký fragment levé paže vypálený z jemně plavené hlíny a s patrným zdobením svislými rýhami. Tento typ nálezu je charakteristickým fenoménem středoevropského neolitu a můžeme jej zařadit do skupiny kultovních předmětů spojených s duchovním životem tehdejších lidí.[12] Antropomorfní neolitické sošky jsou na našem území nacházeny především na Moravě v prostředí

[12] Např. PODBORSKÝ, Vladimír. *Těšetice-Kyjovice II. Figurální plastika lidu s moravskou malovanou keramikou.* Brno: UJEP, 1985.

kultury s moravskou malovanou keramikou, v Čechách jsou známy pouze asi čtyři desítky různých torz a fragmentů.

Další zachycenou komponentou je žárové pohřebiště z přelomu pozdní doby bronzové a starší doby železné, konkrétně se jedná o tzv. slezskoplatěnickou kulturu.[13] Bylo odkryto 6 hrobů, které jsou tvořeny souborem různého počtu keramických nádob, z nichž obvykle jedna sloužila jako urna, kam byl vsypán popel zemřelého, ostatní nádoby pravděpodobně obsahovaly potravinové milodary či byly použity při pohřebních rituálech (obr. 7). Při výzkumu pod dnešní lékárnou a hlavním vstupem do nemocnice byla obě zmíněná období potvrzena výzkumem v roce 2020. Po dokončení výzkumu budou obě komponenty předmětem podrobnější studie a publikovány.

Obr. 7. *Jičín, nemocnice – žárový hrob / obj. č. 247 – v rozích pohřební jámy byla zachyceny kůlové jamky pravděpodobně zajišťující dřevěnou konstrukci tvořící původní komoru pro uložení pohřbu. Do dna této komory byla ještě vložena mísa.*

16. JIČÍN, Valdštejnská lodžie, úpravy plochy nádvoří

Při rekonstrukci Valdštejnské lodžie probíhal i záchranný archeologický průzkum, během kterého bylo v rámci výměny povrchů v areálu čestného dvora zachyceno pod zatravněnou plochou nádvoří několik kamenných konstrukcí (obr. 8). Identifikovány byly celkem tři úseky na sucho kladených kamenů. Skladba z nepravidelných větších pískovcových kamenů i hrubých kvádrů kladených na plochu ve skladbě na divoko je dokladem cenné historické dlažby. Drobný dochovaný úsek dlažby před průjezdem má dokonce vyspádovanou stružku (rigol) pro odvod vody. Ta byla odváděna z nejintenzivněji užívané komunikace procházející přes čestný dvůr, jak naznačují oba průjezdy orientované ve směru jihozápad – severovýchod. Jaký byl rozsah zadláždění dvora, je z dochovaných pozůstatků dlažby velmi těžké stanovit. Je však pravděpodobné, že se jednalo o celou plochu nádvoří a dlažba by tak mohla souviset s původním řešením z doby výstavby objektu, tedy z 30. let 17. století.

[13] Např. VOKOLEK, Vít. *Pravěk východních a severovýchodních Čech*. Hradec Králové, 1962. 15–20.

17. KOPIDLNO-BARTOUŠOV, zřízení výhybny železnice

Drobnější akce proběhla v loňském roce při budování nové železniční výhybny v Bartoušově. Zachyceno zde bylo celkem 9 sídlištních objektů, datovaných do období neolitu, konkrétně do období kultury s vypíchanou keramikou, mladší stupeň. Z katastrálního území Bartoušov u Jičína byly dosud z období mladší doby kamenné známy pouze ojedinělé nálezy kamenné broušené industrie. Výraznější stopy osídlení pak pocházejí až z mladší doby železné a navazující doby římské.

18. HUMPRECHT, REVITALIZACE ZÁMKU

V rámci revitalizace zámku byly během archeologického výzkumu po rozkrytí cihelné podlahy odhaleny v místnostech 005–009 dřevěné trámy (obr. 9). Nalezený rastr trámů není na první pohled nikterak hustý a pravidelný. Rozestupy mezi trámy by tak nezabránily případnému propadu dlažby v interiérech, a tudíž se s největší pravděpodobností nejedná o podlahové polštáře pod cihelnou dlažbou. Navíc cihelná dlažba do maltového lože podlahové polštáře nepotřebuje, pokud by nenahrazovala starší dřevěnou podlahu, což se výzkumem nepotvrdilo. Cihelná dlažba je tedy nejspíše i s dílčími opravami autentickým řešením podlahy z doby výstavby objektu. Dřevěné trámy jsou intaktně osazeny do obvodového zdiva a směřují do středu dispozice anebo minimálně k mezitraktovému zdivu vymezujícímu centrální sál. V každé z pěti místností je jeden takový trám. Dále byly zjištěny dva trámy v okenních nikách (místnost 005 a 009). I tyto trámy byly zavázány do zdiva během jeho výstavby, jak dobře dokládají otisky malty ve zdivu, vykreslující negativ přiloženého trámu.

Interpretaci a dataci výsledků výzkumu výrazně pomohla provedená dendrochronologická analýza. Dochované trámy pod cihelnou dlažbou byly zhotoveny z dubového dřeva smýceného během zimní těžby dřeva na přelomu let 1666/1667. Výsledky datování dubových trámů nás tak odkazují k samotné výstavbě loveckého zámku, započaté v roce 1667.[14]

Vazba na obvodové zdivo v okenních špaletách, vztah k mezitraktovému zdivu a rozmístění v jednotlivých místnostech naznačují, že se může jednat o rastr trámů pomáhající vymezit dispozici objektu a zejména plnící funkci kleštin, které ztužují jak obvodové, tak mezitraktové zdivo zejména během vý-

[14] Např. VLČEK, Pavel. *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha: Libri, 2001, s. 266–267. ISBN 978-80-7277-028-1.

Tab. 2. *Dendrochronologický rozbor trámů (provedl Ing. Tomáš Kyncl)*

Čís.	WK	Popis prvku	Vzorek	Dřevina	Počet letokruhů / běl	Rok skácení
A	A	trám pod dlažbou v nice okna	Z6043	dub	49 / 0	1666/67
7	N	trám pod dlažbou u vstupu do místnosti s černou kuchyní	Z6044	dub	88 / -	1643+
8	A	trám pod dlažbou v místnosti s černou kuchyní	Z6045	dub	48 / 14	1666/67
B	N	trám pod dlažbou v nice okna	Z6046	dub	–	–

stavby, ale i v následujících staletích. Svým rozsahem drobný archeologický výzkum výrazně přispěl k poznání založení stavby v její nejstarší etapě a rovněž obohacuje obecně mozaiku trámových kleštin zjištěných pro období 17. století.

19. SOBOTKA, IS a kanalizace na koupališti

V montážní jámě pro průtlak inženýrských sítí při silnici mezi Sobotkou a koupalištěm na parcele čp. 1483/3 byla zachycena ohradní zeď obory, kterou nechal založit Humprecht Jan Černín kolem svého nově budovaného zámku Humprecht. Zeď byla rozebrána na stavební materiál v průběhu 19. a 20. století.

20. TŘEBOVĚTICE, výměna výtlaku na vodojem Cerekvice

Při průkopu pro vodovod poblíž Cerekvic bylo při provedeném dohledu zjištěno narušení několik zahloubených jam, které byly viditelné na stěnách kopané rýhy. Zbytek trasy vodovodu byl poté skryt pouze na úroveň podloží tvořeného sprašovými návějemi a vyrýsovaly se zde další archeologické sídlištní objekty. Výzkum pak prozkoumal více než 20 především zásobních a odpadních jam z období mladší doby kamenné – neolitu. Dle nálezů, které tvořilo větší množství keramických úlomků a broušené i štípané kamenné industrie, lze toto sídliště datovat do mladších fází kultury s lineární keramikou a následné kultury s vypíchanou keramikou.

Toto zjištění nabývá poměrně zásadního významu vzhledem ke své poloze, které je vzdušnou čarou vzdáleno cca 500 m jižním směrem od tzv. třebovětického rondelu. Toto unikátní kruhové ohrazení několikanásobných valů a příkopů je totiž považováno za neolitický rondel, ale doposud zde nebyl pro-

veden archeologický terénní výzkum a datace ohrazení je tedy nejistá. Existují také interpretace, které jej považují za zvláštní typ sídliště z doby laténské. Nález neolitického sídliště (viz obr. 10/1) v těsné blízkosti kruhového ohrazení (10/2) výrazně podporuje hypotézu toho, že se jedná o rondel. Z dalšího blízkého okolí pak pochází starší nálezy datovatelné také do obou kultur mladší doby kamenné, což je pro sídliště v blízkosti rondelů typické. Lze tak uvést nálezy keramiky a kamenných nástrojů odevzdané v roce 1984 panem Pourem z Jeřic z polohy Blatečky (10/3), obdobné spektrum nálezů poskytl sběr v roce 1970, kdy byly v poloze Za Rašovkami zjištěny silně naorané neolitické zahloubené objekty včetně destrukcí pecí (10/4) a identická situace se vyskytla severně od silnice Jeřice – Třebovětice, nálezy ovšem potvrzují pouze kulturu s vypíchanou keramikou (10/5). V roce 1959 došlo nezjištěným traktoristou k nálezu depotu 5 kamenných sekeromlatů ze šedomodré břidlice, které přísluší ke kultuře s vypíchanou keramikou (10/6).

Průzkum lokality tak bude pokračovat provedením geofyzikálního průzkumu k ověření rozsahu nalezeného sídliště a případné identifikace dalších rondelů, po vyhodnocení nálezového fondu získaného výzkumem budou výsledky publikovány.

21. VELIŠ-VESEC, výstavba vodovodu, kanalizace a ČOV

Poslední zkoumanou situací roku 2021 byla těsně před Vánoci studna či jímka roubená z masivních dřevěných trámů, nalezená ve výkopu pro vodovod u obce Veliš (obr. 11). Kvůli stavu dřeva nebylo bohužel možné dendrochronologickou analýzou určit stáří objektu.

Obr. 11. *Veliš – „vánoční" nadílka v průkopu pro vodovod.*

22. NOVÁ PAKA, rekonstrukce čp. 325 na Masarykově náměstí

V souvislosti s rekonstrukcí čp. 325 na Masarykově náměstí se začátkem listopadu roku 2020 rozeběhl i záchranný archeologický výzkum, neboť v rámci stavebního projektu byl v plánu výrazný zásah do prostoru při jižní stěně kostela sv. Mikuláše, kde se rozkládalo etážovité pohřebiště z období středověku a novověku.

Nejstarší písemná zmínka o farním kostele sv. Mikuláše pochází z r. 1357, kdy již lze odůvodněně předpokládat existenci hřbitova. Pohřbívání zemřelých zde bylo ukončeno v roce 1799,[15] což souviselo s výnosem Josefa II., který nakázal zrušení hřbitovů u farních kostelů a zakládání nových ústředních hřbitovů za městskými hradbami. Je tak zřejmé, že se na místě hřbitova farního kostela sv. Mikuláše pohřbívalo minimálně 400 let. Průběh hřbitovních hranic zůstal z větší části identický od doby svého založení, což je dáno charakterem přirozeného georeliéfu, pouze ve své jižní části byl někdy mezi lety 1767 a 1824

Obr. 13. *Nová Paka, čp. 325 – postupné odkrývání jednotlivých etáží hřbitova.*

[15] Např. BENEŠ, Zdeněk. *Dějiny Nové Paky I. (do roku 1939).* Nová Paka: město, 2012. ISBN 978-80-260-1701-1.

narušen stavbou domu čp. 325, jak nám indikují mapy I. vojenského mapování a mapa stabilního katastru (obr. 12). Ze soupisů obyvatel víme, že v 16. a 17. století se počet obyvatel Nové Paky pohyboval v rozmezí 400–600 a v 18. století již přesáhl hranici 1000. Pokud tyto údaje porovnáme s informacemi z obdobných situací (např. kostel sv. Václava v Lažanech nebo kostel Narození P. Marie v Chrudimi), kde byly odhadnuty počty pohřbených, lze rámcově stanovit počet osob, které mohly být pohřbeny u kostela sv. Mikuláše, na několik tisíc zemřelých.

Během archeologického výzkumu bylo možné identifikovat, zdokumentovat a vyzvednout 250 jedinců. Převažujícími nálezy byly samozřejmě hroby, ovšem jen část se dochovala v úplnosti. Tím, že se po dlouhou dobu čtyř století těla zemřelých ukládala na jednom místě, totiž došlo ke vzniku tzv. hřbitovní vrstvy, tedy vrstvy s množstvím ojedinělých lidských kostí, torz jednotlivých hrobů a také skupin lidských kostí, u nichž není na první pohled zřejmé, zda jsou v intencionální poloze (obr. 13). Ve spodních partiích je tak obvykle dochováno hned několik různých vrstev – etáží jednotlivých hrobů, které nebyly tolik narušeny vkopy pro mladší pohřby (obr. 14). V důsledku toho jsou špatně čitelné i obrysy hrobových jam a odkrývaná terénní situace je tím pádem velmi složitá a klade značné nároky na detailní preparaci jednotlivých kontextů a jejich terénní dokumentaci. Doložený pohřební ritus byl v naprosté většině případů jednotný, tj. tělo leželo na zádech v natažené poloze s hlavou k západu, tak jak předepisuje křesťanská liturgie. V několika případech bylo zjištěno radiální uspořádání s hlavou na sever ke kostelu, což bývá obvyklé především v mladších etapách od 16./17. století, a to zejména u závěru presbytáře. Převažovaly hroby s jedním zemřelým, ale identifikovali jsme i vícečetné pohřby. Nejčastěji se jednalo o hrob dospělého, kterému leželo v klíně a nohách dítě, což svědčí o jejich současném pohřbu. Další variantou bylo postupné pohřbívání více zemřelých do jedné hrobové jámy, což nasvědčuje tomu, že hroby byly nějakou

Obr. 14. *Nová Paka, čp. 325 – vzhledem k dlouhé kontinuitě pohřbívání do stejného místa došlo k převrstvení pohřbených do vícečetných vrstev.*

formou označeny. Ikonografické prameny ukazují, že vyznačení hrobů na povrchu hřbitova bylo nejčastěji pouze jednoduchým dřevěným křížem a případně i nevysokým nasypaným rovem. To umožnilo takový hrob využívat delší časový úsek nejpravděpodobněji jednou rodinou, a pokud se příbuzní např. odstěhovali nebo vymřeli, označení hrobu zaniklo a na místě byly hloubeny nové hrobové jámy, které starší hroby obvykle narušily. O zřetelném označení hrobů také svědčí jejich časté rozložení do pravidelných řad, které se zde vyskytlo hned v několika úrovních. U kostela sv. Mikuláše byly zachyceny první skupiny kostí v anatomické poloze cca 0,6 m pod dnešním povrchem a hřbitovní vrstva dosahovala hloubek až kolem 1,5 m.

Jak staré byly odkrývané hroby u sv. Mikuláše, nám hned v terénu nejprve napověděla pozice a poloha těla zemřelých. Důležitá je totiž poloha horních končetin, kdy ruce striktně podél těla se objevují od 13. století. Od 14./15. st. pak vidíme i ruce složené na břiše nebo v klíně a v novověku jsou často ruce zkřížené na břiše či na prsou – výzkum zachytil výskyt všech těchto variant. Pro novověk jsou častější i hroby orientované hlavou ke kostelu, které zase byly zachyceny na jižní straně podél lodě kostela. Některé z pohřbů byly porušeny stavbou zpevňujících pilířů bočních zdí kostela v r. 1783, další zase základy hlavní lodě kostela, což můžeme vztáhnout k roku 1564, kdy byl po požáru města postaven kostel nový z kamene, nebo opět k roku 1783, kdy byl kostel v rámci barokní přestavby prodloužen přístavbou presbytáře. Chronologicky citlivým materiálem jsou nálezy různých předmětů, které byly součástí pohřbů, především pozůstatky pohřebního oděvu a doplňků (knoflíky, spínací háčky) a předměty jako různé insignie, šperky, předměty denní potřeby nebo předměty osobní zbožnosti. Výzkum zachytil na několik desítek těchto artefaktů, mezi kterými převládají tzv. svátostky (závěsné medailony spojené především s křesťanským kultem), křížkové závěsky, růžence, ozdoby rakví, součásti oděvu, šperků, mince či železné hřeby rakví. V několika případech byly vyzvednuty i ozdoby hlavy ve formě čepců či věnečků, spletených nejčastěji z měděných drátků, které se obvykle vkládaly na hlavu dětí, mladistvých, jeptišek a kněží a měly tak pravděpodobně symbolizovat nevinnost, panenství a čistotu.[16]

---

[16] Více obecně k novověkému pohřbívání např. UNGER, Josef. Pohřební ritus městského obyvatelstva 13. až 18. století v archeologických pramenech Moravy a Slezska. In: *Archaeologia historica: sborník příspěvků přednesených na 31. konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky s hlavním zaměřením na středověké město a jeho zázemí. Banská Bystrica 27. – 30. září 1999.* Sv. 25. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, s. 335–356.

V současné době probíhá zpracování výzkumu, kde hlavní část, tedy antropologickou analýzu zemřelých, provádí RNDr. Vítězslav Kuželka. Zde je nutné zmínit, že jde o obrovské množství kosterního materiálu (do Antropologického oddělení Národního muzea bylo odvezeno 150 beden). Veškeré nálezy byly očištěny a popsány a soubor kovových předmětů byl restaurován a konzervován v jičínském muzeu. Dokumentace a rozbor nálezového fondu byly zadány jako bakalářská práce na katedru archeologie Univerzity v Hradci Králové. Po jejím dokončení budou výsledky výzkumu publikovány.

23. HRAD KOST, revitalizace hradu

V souvislosti s projektem revitalizace hradu Kost, díky kterému došlo k obnově pláště hradu a úpravě vnitřních prostranství a parkánu, probíhal na místě od roku 2019 i záchranný archeologický výzkum. V poslední etapě těsně před koncem roku 2020 došlo k překvapivému objevu, který pravděpodobně zcela přepíše nejstarší historii hradu. Na vnitřním nádvoří u jižní stěny kaple byly odkryty základy okrouhlé věže, která se svou povahou (tj. masivní tloušťkou zdiva přes 3 m), dá charakterizovat jako tzv. bergfrit. Jedná se primárně o útočnou věž, která mohla být bráněna jako samostatný fortifikační prvek hradu a obvykle byla přístupná pouze po můstku až v úrovni prvního patra. Především v souvislosti s nálezem základů doposud neznámé brány na severním parkánu v roce 2019, která svojí polohou a orientací zcela popírá dosavadní komunikační schéma dnešního hradu, tak získáváme konkrétnější představu o nejstarší stavební fázi hradu (obr. 15).

Obr. 16. *Kost, hrad – muzeum se podílelo i na přípravě nové expozice přímo na hradě Kost a vznikly tak 3D počítačové rekonstrukce různých stavebních fází. Zde hypotetická podoba nejstarší fáze s bergfritem.*

Před hlavní přestavbou Petrem z Vartenberka, kdy hrad získal víceméně dnešní podobu, je v písemných pramenech hrad zmiňován již v roce 1349, nicméně o jeho podobě nebyly k dispozici žádné poznatky. Předpokládalo se, že šlo spíše o jednodušší stavbu s větším podílem dřevěných konstrukcí, z níž se do dnešního dne dochovala pouze tzv. malá věž při vstupu do vnitřního nádvoří.

V současné době je dokončováno zpracování primárních dat získaných výzkumem (především zpracování nálezového fondu, digitalizace a kompletování terénní dokumentace). Dalším krokem bude provedení potřebných analýz stavebního materiálu, která nám zodpoví, jak spolu korelují nově nalezené konstrukce. Pokud bude jejich spojitost prokázána, máme zde překvapivé zjištění, že na místě dnešního hradu stál původně mohutný kamenný hrad bergfritové dispozice, který byl nejpozději v druhé polovině 14. století zcela rozebrán a materiál pravděpodobně použit pro stavbu nového hradu (obr. 16).

24. JIČÍN, úpravy nádvoří jezuitské koleje

Revitalizace bývalé jezuitské koleje probíhala již od roku 2018, kdy zde proběhl nejprve zjišťovací archeologický výzkum při odstraňování asfaltového povrchu II. nádvoří. Ten odhalil vrstvy související pravděpodobně s obnovovacími pracemi z let 1682–1683, které napravovaly škody způsobené požáry a které mohly být později použity jako vyrovnávací navážka související s obnovou dlažby. Očekávalo se tedy, že budoucí archeologický výzkum by mohl narušit kromě zmíněných vrstev i pozůstatky autentické dlažby, konstrukci studny a další prvky dosud neznámých stavebních konstrukcí. Toto očekávání se naplnilo v roce 2021.

Na nádvoří monumentálního raně barokního areálu byly pod stavební destrukcí dokumentovány různé typy dlažeb. Šlo zejména o nepravidelný štět kombinovaný s pravidelnějšími úseky u více užívaných ploch, kde byla dlažba rovnána na plocho do čtverců, a to jak s využitím drobného štětu, tak zejména většího deskovitého materiálu. Pravidelnější dlažba lemovala centrální plochu dvora, která byla dlážděná štětem kolem studny. Za zmínku stojí i poutavá barevná kombinace čediče a pískovcové dlažby.

Uprostřed nádvoří je situována již zmíněná studna zděná z mohutných pískovcových kvádrů. S mladším vedením vody od studny souvisí pravidelné obdélné podezdívky, založené již na beton, které jsou patrně revizními šachtami k vedení vody, ať už se jednalo o možný vodovod anebo pouze o přepad ze studny.

Za zmínku ještě stojí kamenná konstrukce odhalená v sondě 7. Jedná se o obvodové pečlivě rovnané lomové zdivo, šíbrované jak drobnějším kamenem, tak cihlami. Raně barokní zděná konstrukce byla založena do staršího středověkého horizontu s výraznou požárovou vrstvou. Pečlivost rovnaného líce dokazuje, že zedník stál v širokém vkopu a zdivo již od základů poctivě rovnal. Nejedná se tak o obvyklejší hrbaté zdivo házené do úzkého vkopu. Zjištěné stavební konstrukce poodhalují detaily cenné raně barokní architektury.

25. NOVÁ PAKA, revitalizace bývalého kláštera paulánů

V souvislosti s přestavbou bývalého kláštera paulánů na nové kulturně společenské centrum, které provádí občanské sdružení Život bez bariér, probíhal na místě i archeologický dohled. Oproti předpokladům bylo zjištěno, že drtivá většina původních horizontů zachycujících život kláštera již byla částečně odtěžena, a to nejprve po josefínských reformách, kdy klášter přešel do soukromých rukou, a poté i po zřízení okresní nemocnice, která na místě fungovala až do roku 2004. Archeologické nálezy tak tvořily většinou pouze novověké úlomky keramiky. Jedním z dochovaných původních kontextů z doby existence kláštera byly části valounových dlažeb obklopující studnu situovanou uprostřed rajského dvora (obr. 17).

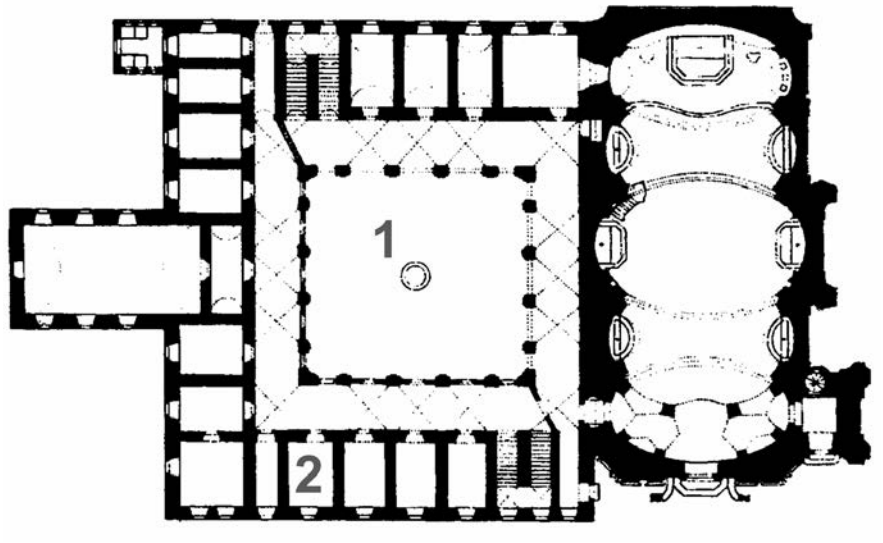

Obr. 17. *Nová Paka, klášter paulánů – jediná místa, kde byly zachyceny archeologické terény (1 – studna v rajském dvoře, 2 – relikt technického zařízení v suterénu).*

V suterénu kláštera u jihozápadního nároží klášterního konventu byla pod úrovní podlah zjištěna i kamenná konstrukce, jejíž zdivo nebylo provázáno s obvodovým zdivem místnosti (obr. 18). Na vyzděné stěny navazovala klenba, která se spolu s metrikou prostoru, vymezeného dvěma zídkami, svou podobou blíží sladovnickým ležatým hvozdům či topeništím teplovzdušných vytápění. Absence propálených vrstev či jiné stopy ohně však tuto interpretaci příliš nepodporují. Může se tak jednat o klenutý kanál či jiné technické zařízení neznámé funkce. Místnost po zrušení kláštera fungovala jako prádelna a je otázkou, zda tato funkce nenavazovala právě na starší využití prostoru, což by dokládal odvod splašků předpokládanou šachtou u jednoho z profilů. Rovněž dochované sopouchy tahových topenišť ve špaletách vstupu do sousední prostory nelze jednoznačně s nálezy zděných konstrukcí spojit.

I přesto, že většina původních horizontů z období fungování kláštera již byla v minulosti zničena či narušena, pořízená detailní dokumentace může přinést odpovědi i časem při budoucím komplexním zpracování dějin kláštera nebo při pokládání nových otázek, které mohou nastolit další výzkumy třeba lépe dochovaných archeologických situací.

26. ÚDRNICKÁ LHOTA, rodinný dům

V roce 2021 proběhl výzkum na parcele č. 398/14 v Údrnické Lhotě, kde se již v roce 2018 uskutečnil menší archeologický výzkum při stavbě rodinného domu, který zachytil pozůstatky sídlištních aktivit z mladší doby bronzové až starší doby železné. Tentokrát byl předmětem zájmu výkop pro čističku odpadních vod včetně přípojek a vsaku, ve kterých bylo identifikováno dalších 5 sídlištních objektů.

27. PECKA, výkop pro bazén

Při výkopu bazénu pro rodinný dům na parcele č. 222 v Pecce byla během archeologického dohledu zachycena pouze kulturní vrstva, obsahující nálezy keramiky datované do období novověku.

28. MLÁZOVICE, rekonstrukce hřbitovní zdi

Při rekonstrukci severní části hřbitovní zdi u kostela Nejsvětější Trojice v obci Mlázovice byla identifikována cca 20–30 cm mocná vrstva, obsahující velké množství dislokovaných lidských kostí, na kterou nasedal půdní horizont

o mocnosti 50–60 cm. S velkou pravděpodobností zde vidíme planýrku původního hřbitova, ke které došlo v roce 1725 při přestavbě původního dřevěného kostela, připomínaného již v roce 1360.

Mgr. Jiří Unger, Ph.D., Regionální muzeum a galerie v Jičíně
Mgr. Ivan Peřina, ÚOP Národního památkového ústavu v Liberci
Bc. Veronika Knobová, Regionální muzeum a galerie v Jičíně
Mgr. Veronika Dospíšilová, Regionální muzeum a galerie v Jičíně
Mgr. Dominika Schmidtová, Regionální muzeum a galerie v Jičíně
Jakub Košek, Regionální muzeum a galerie v Jičíně / OSVČ
Bc. Vojtěch Beránek, Regionální muzeum a galerie v Jičíně / OSVČ

Überblick über archäologische Ausgrabungen des Regionální muzeum a galerie v Jičíně für das Jahr 2021

Der Beitrag fasst die archäologischen Rettungsausgrabungen des Regionalmuseums in Jičín (Jitschin) für das Jahr 2021 zusammen, wo 28 Unternehmen verschiedener Art durchgeführt wurden, bei denen Zusammenhänge von der Jungsteinzeit bis zur Neuzeit erfasst wurden. Die wichtigsten Neuerkenntnisse waren die Entdeckung der ältesten unbekannten Bauphase der Burg Kost, die Dokumentation von 250 überwiegend barocken Gräbern bei der Kirche des hl. Nikolaus in Nová Paka (Neupaka), die langfristige Assistenz bei der Renovierung der Feste in Samšín oder die Ermittlung einer neolithischen Siedlung in der Nähe des sogenannten Rondells in Třebovětice.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

DROBNOSTI

POHOSTINSKÁ VYSTOUPENÍ PROFESIONÁLNÍCH HERECKÝCH SOUBORŮ V MNICHOVĚ HRADIŠTI V LETECH 1849–1885

Lenka Křížová

„I bylo moje překvapení veliké, když jednou v podzimu roku 1854 jsme zvěděli, že v blízkém Hradišti Mnichově meška Tyl (…)"[1]

V průběhu 19. století se vyhledávaným zpestřením každodenního života nejen v Praze, ale také ve venkovských městech a na vesnicích stalo divadlo. Zajišťovaly ho nejen ochotnické soubory vznikající často spontánně, ale také kočující herecké společnosti. Stejně jako do jiných českých obcí[2] zajížděly také do třítisícového okresního města Mnichova Hradiště, které leželo na jedné ze tří hlavních tras divadelních souborů, v trojúhelníku mezi Hradcem Králové, Turnovem a Mladou Boleslaví.[3] Od profesionálů bylo možné očekávat nejen dobré herecké výkony, ale také bohatší repertoár, byť i mezi nimi byly velké rozdíly. Předkládaný text nemá být pouze příspěvkem k dějinám Mnichova Hradiště, ale klade si za cíl postihnout rovněž tendence vývoje hereckých společností.[4]

Profesionální umělci si v Mnichově Hradišti pronajímali sály v hostincích, často U Černého orla na náměstí,[5] který byl centrem spolkového života, nebo měst-

[1] Dopis Josefa Ladislava Turnovského ze dne 4. 6. 1886 uveřejněný v slavnostním listu Tyl. Viz Muzeum města (dále: MM) Mnichovo Hradiště, fond Spolek divadelních ochotníků (dále: SDO) Tyl, složka (dále: sl.) Spisy vybrané a sebrané.

[2] Téma bylo zatím zpracováno velmi okrajově. Viz ČERNÝ, František. *Divadelní život v Jaroměři v letech 1819–1918. Čtení o tom, co dávalo divadlo občanům středně velkých českých měst*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1074-2; BARTÁK, Jaroslav. Semily jako štace kočovných divadelních společností, aneb Koláček od paní Riegrové. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 19*, 2006, s. 34–52. V poslední době vznikají v Olomouci pod vedením doc. PhDr. Jiřího Štefanidese diplomové práce zaměřující se na tuto problematiku, viz JANOŠKOVÁ, Alena. *České kočovné divadelní společnosti v Uherském Hradišti v letech 1863–1918*. Olomouc: FF UP, 2010; LEDVINA, Tomáš. *Představení českých divadelních společností v Olomouci v letech 1900–1918*. Olomouc: FF UP, 2011; NAJĎONOVOVÁ, Iva. *České divadelní společnosti v Přerově v letech 1897–1918*. Olomouc: FF UP, 2013.

[3] ČERNÝ, František – KLOSOVÁ, Ljuba a kol. *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848–1918*. Praha: Academia, 1977, s. 156.

[4] Pozornost je věnována pouze těm divadelním souborům, o jejichž působení se dochovalo více informací. Úplný přehled kočovných divadelních společnosti v Mnichově Hradišti v letech 1849–1885 zachycuje Příloha.

[5] Státní okresní archiv Mladá Boleslav (dále: SOkA), f. Archiv města (dále: AM) Mnichovo Hradiště, sl. Záležitosti divadla 1870–1920, zpráva ze dne 18. 6. 1881.

ské divadlo. To se původně nacházelo v prostorách staré barokní radnice, která byla roku 1891 stržena a nahrazena novou. V létě vystupovali v zahradě manželů Novotných v ulici Na Poříčí či v sálech dalších místních hostinců. Ochotníkům byla při pohostinských představeních vyhrazena vždy jedna řada sedadel. Divadelní společnosti zajížděly do Mnichova Hradiště pravidelně, a pokud se zdržely delší dobu, vystupovaly také v blízkých vesnicích.[6] Zpočátku někdy spolupracovaly s místními ochotníky nebo školní mládeží; herec Augustin Kříž ve svých vzpomínkách zaznamenal, že na konci čtyřicátých let hráli s profesionály také místní ochotníci,[7] a také pozdější člen spolku Tyl František Mendík uvedl, že v dětství několikrát vystoupil jako statista u společností Faltysovy a Kozlanského.[8]

Nejstarší záznam o návštěvě profesionálních herců se váže k roku 1849, kdy ve městě vystupoval německý soubor principála Suvara,[9] nic bližšího však o něm nevíme. První česky hrající společnost přijela do města zřejmě na podzim 1854.[10] Majitelem divadelní koncese, která opravňovala pořádat veřejná vystoupení na území Čech, byl Filip Zöllner. Ačkoli společnost byla založena jako německá, začala se od roku 1853, kdy se v jejích řadách objevil jako umělecký správce Josef Kajetán Tyl, orientovat na české publikum.[11] Lidé se prý tehdy snažili, *„aby se jen půl místečka ulovilo, až na dvě hodiny z okolí sem docházeli hosté, aby se vlastenskou músou pobavili"*.[12] V místní radnici byla uvedena dramata *Strakonický dudák*[13] a *Král Václav a jeho kat*. Tato inscenace údajně sklidila velký úspěch.[14] Repertoár tvořila česká dramata Klicperova, Štěpánkova, Kolárova a Tylova či zahraniční hry Kaisrovy, Benedixovy nebo Kotzebuovy, z nichž některé uvedli v šedesátých letech také mnichovohradišťští ochotníci.[15] Tylovo jméno nebylo ve městě samozřejmě neznámé. Dramatik byl od července 1844 v korespondenčním styku s vlasteneckým lékárníkem Václavem Janem Sekerou, jehož prosil o šíření svých spisů mezi vlastenci.[16] Dne 17. října 1847 mu zaslal několik kusů dramatu *Paní Marjánka, matka pluku*, s tím, že je měl doručit místním *„přátelům Thalie"*.[17] S miláčkem národa se v Mnichově Hradišti setkal i budoucí herec a spisovatel Josef Ladislav Turnovský, který se později oženil s jeho švagrovou. S odstupem let vzpomínal: *„V Mnichově Hradišti jsem Tyla osobně poznal. Bylo to ke konci prázdnin, když jsem tam náhodou přišel a divadelní ceduli o před-*

---

6 ŠIMON, Alois. Klášterské divadelní paměti. In: *Od Ještěda k Troskám* (dále: OJKT), roč. 13, 1935, s. 156.

7 Paměti Augustina Kříže cituje v kronice spolku Tyl František Dámec, viz *Kronika ochotnického spolku Tyl*, rkp, s. 30.

8 MM Mnichovo Hradiště, F. MENDÍK, *Vzpomínky I*, zejména s. 56–60.

9 *Kronika ochotnického spolku Tyl*, rkp, s. 30.

10 A. Z. Z *Mnichova Hradiště nad Jizerou*. Lumír, roč. 10, č. 22, 31. 5. 1860, s. 524.

11 *Česká divadla. Encyklopedie divadelních souborů*. Praha: Divadelní ústav 2000, s. 541.

12 A. Z., *Z Mnichova Hradiště nad Jizerou*, s. 524.

13 Viz MM Mnichovo Hradiště, f. SDO Tyl, sl. Spisy vybrané a sebrané, dopis Josefa Ladislava Turnovského ze dne 4. 6. 1886.

14 TURNOVSKÝ, Josef Ladislav. *Jos. Kaj. Tyl. Obraz životopisný*. Praha: I. L. Kober, mezi 1878–1898, s. 566.

15 *Česká divadla*, s. 541–542.

16 ŠIMON, Alois. Z korespondence hradišťského lékárníka Sekery. In: *OJKT 14*, 1936, s. 127–132.

17 *Tamtéž*, s. 131.

stavení činohry Král Václav a jeho kat na nároží spatřil. Úlohu titulní hrál Tyl sám, i zajímalo mě to dvojnásobně, že muž v české veřejnosti tak proslavený bude večer představovati osobu proslulou v našich dějinách."[18] Dva roky po Tylově smrti, na podzim 1858, se společnost do regionu vrátila.[19] Nejprve se zdržela v nedalekém Klášteře nad Jizerou. Tam ji zamýšlely opustit nejvýznamnější herečky souboru – sestry Magdalena a Anna Forchheimovy, které se rozhodly přejít k divadelnímu řediteli Prokopovi.[20] Hry byly hodnoceny jako dobré, herci pilní, výprava pěkná, chyběla prý však mladá a hezká milovnice, neboť tyto role hrály obstarožní dámy.[21] Možná proto nebyla návštěvnost tak vysoká jako prvně.[22] O tom, že představení zöllnerovců byla pro některé obyvatele městečka velkou kulturní událostí, svědčí příspěvek A. Z. (patrně duchovního Antonína Zumana) v časopise *Lumír*, který ještě roku 1860 na někdejší zážitky vzpomínal.[23]

V roce 1849 založil Josef Alois Prokop První českou divadelní společnost pro venkov.[24] Ta se do Mnichova Hradiště opakovaně vracela. Důvodem mohla být skutečnost, že členem souboru byl také Jan František Kozlanský, který snad pocházel z nedalekého Kláštera. O návštěvě roku 1856 se zmiňuje opět Josef Ladislav Turnovský; umělecky byla podle něj tato společnost slabší než Zöllnerova. Někteří herci byli totiž Němci a jejich čeština nebyla valná. Navzdory tomu měl prý Prokop slušnou návštěvnost.[25] V jeho repertoáru se nacházely zejména starší frašky a rytírny, přesto přispívala tato činnost v době neoabsolutismu k národnímu uvědomění.[26]

Roku 1860 se ve městě objevil Václav Nypl, který roku 1839 získal koncesi k realizaci českých představení pro kraj boleslavský, bydžovský a hradecký.[27] Společnost uvedla frašky (*Jan za chrta dán*, *Dobrý tón*) a populární dramata Kolárova (*Magelona*, *Monika*), ale „*pochodila nevalně*" a „*ředitelstvo za dobré uznalo výhodnější místo své činnosti si vyhledati.*"[28] Příčinou slabé návštěvy prý bylo krásné květnové počasí. Navzdory Nyplově neblahé zkušenosti přijela do města o několik měsíců později Prokopova společnost, která se zdržela tři týdny. Referent se o divadelnících nezmínil příliš pochvalně: „*Personál sestaven až na sl. Strakovou* […] *nejvíc ze začátečníků.*"[29] Samotného ředitele uznal sice za schop-

---

[18] TURNOVSKÝ, J. L., *Jos. Kaj. Tyl*, s. 566.

[19] Reprodukce plakátu z představení *Pražský flamendr*, na němž se nachází datum 7. září 1858. Viz ŠTĚPÁN, Pavel. *150 let trvání ochotnického divadla v Mnichově Hradišti*. Mnichovo Hradiště: Klub pracujících n. p. LIAZ, 1983, s. 13.

[20] ČERMÁK, Karel. *Kronika obrazů života. Český ráj v letech 1848–1900*. Jilemnice: Gentiana 2013, s. 50.

[21] A. Z., *Z Mnichova Hradiště nad Jizerou,* s. 524.

[22] ČERMÁK, K., *Kronika obrazů života*, s. 50.

[23] A. Z., *Z Mnichova Hradiště nad Jizerou,* s. 524.

[24] FRÝZEK, Jiří. Založení první divadelní společnosti pro venkov divadelního ředitele J. A. Prokopa. In: *Orlické hory a Podorlicko*, roč. 9, 1999, s. 176–188.

[25] ŠIMON, Alois. Národní obrození Hradišťska. Hrst dokladů. In: *OJKT,* roč. 9, 1931, s. 176.

[26] ČERNÝ, F. – KLOSOVÁ, L. a kol., *Dějiny českého divadla III*, s. 42.

[27] *Databáze českého amatérského divadla*, heslo NYPL, Nipl, Jan, Jilm, dostupné z: http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=osobnost&id=5454 (stav ke dni 21. 1. 2015).

[28] A. Z., *Z Mnichova Hradiště nad Jizerou,* s. 524.

[29] A. Z., *Z Mnichova Hradiště nad Jizerou,* s. 813.

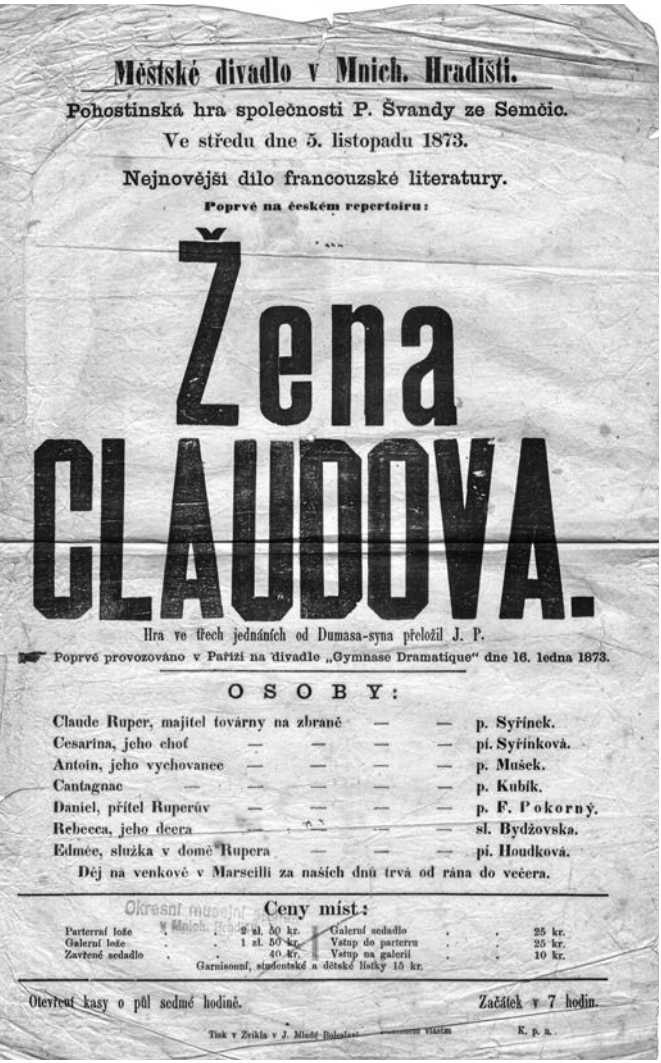

Městské divadlo v Mnich. Hradišti.

Pohostinská hra společnosti P. Švandy ze Semčic.

Ve středu dne 5. listopadu 1873.

Nejnovější dílo francouzské literatury.

Poprvé na českém repertoiru:

Žena CLAUDOVA.

Hra ve třech jednáních od Dumasa-syna přeložil J. P.

Poprvé provozováno v Paříži na divadle „Gymnase Dramatique" dne 16. ledna 1873.

OSOBY:

Claude Ruper, majitel továrny na zbraně	— —	p. Syřínek.
Cesarina, jeho choť	— —	pí. Syřínková.
Antoin, jeho vychovanec	— —	p. Mušek.
Cantagnac	— —	p. Kubík.
Daniel, přítel Ruperův	— —	p. F. Pokorný.
Rebecca, jeho dcera	— —	sl. Bydžovska.
Edmée, služka v domě Rupera	— —	pí. Houdková.

Děj na venkově v Marseilli za našich dnů trvá od rána do večera.

Ceny míst:

Parterní lože	2 zl. 50 kr.	Galerní sedadlo	25 kr.
Galerní lože	1 zl. 50 kr.	Vstup do parterru	25 kr.
Zavřené sedadlo	40 kr.	Vstup na galerii	10 kr.

Garnisonní, studentské a dětské lístky 15 kr.

Otevření kasy o půl sedmé hodině. Začátek v 7 hodin.

Tisk v Zvikla v J. Mladé Boleslavi K. p. s.

Plakát společnosti Pavla Švandy ze Semčic na představení hry Alexandra Dumase Žena Claudova, uvedené v Mnichově Hradišti 5. listopadu 1873. Muzeum města Mnichovo Hradiště.

ného, ale také měl k němu výhrady. Výše zmiňované sestry Forchheimovy u Prokopa již nepůsobily, po několika měsících se vrátily zpět k Zöllnerovi, aby roku 1860 odešly k nově zřízené společnosti Josefa Štandery. Na jaře roku 1862 přijel do Hradiště ředitel Josef Jan Stránský-Šemerer. O společnosti, která bývala do roku 1859 německá,[30] víme pouze to, že se jí dařilo dobře a vzbudila zájem hlavně obyvatel z venkova.[31]

Až do šedesátých let působily v Čechách pouze čtyři divadelní společnosti.[32] Poměry se změnily po obnovení ústavnosti. O dalších zájezdech se dozvídáme z tisku, kde je zmínka také o třetí štaci Zöllnerových.[33] Po smrti Filipa Zöllnera roku 1863 přešla koncese na jeho vdovu Elišku. V šedesátých letech divadlo umělecky řídil její druh Jan Šourek, pod jehož vedením se společnost začala orientovat zejména na hudební divadlo.[34] V Mnichově Hradišti však představili zejména veselohry a frašky (*[První den] po svatbě*, *[Venkovská neviňátka aneb] Líska a Lyska*, *Krejčí co lékař* [?], *Zámecké schody* – možná adaptace hry *Přízeň malých aneb Zadní schody*) a romantickou činohru *Zvoník u Matky Boží*. Z novin je zřejmé, že k hostujícím profesionálům byl referent kritičtější než k místním ochotníkům:

30 TURNOVSKÝ, Josef Ladislav. Divadlo. In: *Ottův slovník naučný VII*. Praha: J. Otto, 1853, s. 657.

31 ČERMÁK, K., *Kronika obrazů života*, s. 67.

32 MAREK, Pavel. Kočovný herec. Příklad rodiny Štanderů. In: Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J. (eds.). *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2004, s. 424.

33 Z Mnichova Hradiště. In: *Boleslavan*, roč. 5, č. 60, 29. 6. 1864, s. 323.

34 *Česká divadla*, s. 542.

nelíbilo se mu, že herci nosili nemoderní copy a konzervativní fraky. Tento postřeh dokládá tvrzení, že ochotníci měli leckdy lepší a nákladnější materiální vybavení než řada kočovných souborů.

Když roku 1868 přijela do města opět Prokopova společnost, vlastnila již koncesi vdova Vojtěška. Tehdy byli herci konfrontováni s malou návštěvností. Diváci, kteří přišli, dorazili většinou jen ze zvědavosti kvůli krajanovi Kozlanskému.[35] Ten po smrti svého principála soubor dokonce několik let řídil,[36] nedlouho po návštěvě Hradiště však obdržel vlastní koncesi a 30. července 1871 zde inscenoval Tylova *Jana Husa*.[37]

Zprávy o dalších hostujících společnostech z následujících dvou desetiletí jsou torzovité.[38] V sedmdesátých letech patřily k nejlepším společnostem družina Pavla Švandy ze Semčic, společnost Františka Pokorného a Jana Pištěka.[39] S výjim-

Tab. 1. *Přehled návštěv kočovných divadelních společností.*

Rok	Společnost
1849	Suvarova společnost
1854	společnost Filipa Zöllnera
1856	společnost Josefa Aloise Prokopa
1858	společnost Filipa Zöllnera
1860	společnost Josefa Aloise Prokopa
1860	společnost Václava Nypla
1862	společnost Josefa Jana Stránského-Šemerera
1864	společnost Elišky Zöllnerové
1864	společnost loutkáře Jana Nepomuka Lašťovky
1868	společnost Vojtěšky Prokopové
60./70. léta 19. stol.	společnost Josefa Faltyse
1871	společnost Jana Františka Kozlanského
1872	Plzeňské městské divadlo – společnost Pavla Švandy ze Semčic
1873	společnost Pavla Švandy ze Semčic
1885	společnost Františka Pokorného
1885	společnost Vojtěšky Prokopové (um. řed. Josef Mušek)

35 ČERMÁK, K., *Kronika obrazů života*, s. 92.

36 ŠIMON, A., Klášterské divadelní paměti, s. 152.

37 *Tamtéž.*

38 V novinách se zprávy o divadelních štacích neobjevují a ani fond mnichovohradišťských ochotníků mnoho informací neobsahuje.

39 TURNOVSKÝ, J. L., Divadlo, s. 657.

kou poslední jmenované navštívily i ony – byť nakrátko – Mnichovo Hradiště: Švanda v letech 1872 a 1873, Pokorný dvakrát roku 1885[40] a třikrát v blíže neurčeném roce.[41] Ač byl známý náročnějším repertoárem,[42] prezentoval zde komické opery (*Žebravý student*, *Zvonky cornevillské*, *Prodaná nevěsta*) a romantické činohry (*Majitel hutí*), provedena byla rovněž Verdiho opera *Trubadúr*.[43]

V osmdesátých letech 19. století začalo divadelních společností přibývat. Roku 1884 žádal městskou radu o propůjčení divadla v radnici na dvacet her umělecký ředitel Alois Merhaut, který vedl společnost Arnoštky Libické.[44] O činnosti se nedochovaly žádné zprávy, není tedy jisté, zda společnost do města vůbec přijela. Podobné žádosti nebyly od té doby výjimkou.

Do Mnichova Hradiště zajížděly také loutkoherecké společnosti,[45] cirkusy a varieté či jiní umělci. Loutková představení byla v době národního obrození určena všem, tj. i dospělým. V průběhu první poloviny 19. století se ale situace začala měnit. Loutkové hry začaly být hrány především pro děti a mnohde byly jedinou kulturní aktivitou, která byla určena přímo jim.[46]

Konfrontace dochovaných divadelních plakátů a novinových referátů ukazuje, že archivní materiály nejsou dochovány v úplnosti. Je tedy více než pravděpodobné, že divadelních společností, které v Mnichově Hradišti mezi lety 1849–1885 hostovaly, bylo (podstatně) více. V průběhu druhé poloviny tzv. dlouhého 19. století se česká společnost začala výrazně proměňovat: zatímco na konci čtyřicátých let existovala jediná divadelní společnost, která byla určena českému divákovi (zmiňovaný Nypl o koncesi přišel asi v polovině padesátých let, jeho působení bylo navíc lokálně omezené), počet uměleckých skupin se do sedmdesátých let 19. století očividně rozšířil. Zatímco společnosti v padesátých a šedesátých letech byly nuceny využívat pomoci místních ochotníků hlavně proto, že neměly dostatečné množství herců, později se k tomuto řešení uchylovaly, aby na představení přilákaly místní diváky. Změnám podléhal nejen repertoár, ale také zastoupení jednotlivých žánrů. Od frašek, které byly populární v letech šedesátých, přešli umělci postupně k realistickým dramatům, operám a operetám. Pohostinská představení v této době představovala významnou kulturní událost a výrazně jistě přispěla k procesu formování novodobého českého národa.

Mgr. et Bc. Lenka Křížová, Ph.D.
Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.

---

[40] MM Mnichovo Hradiště, f. SDO Tyl, sl. 1885, oběžník ze dne 10. 2. 1885.

[41] Tamtéž, f. Plakáty, sl. Společnost Františka Pokorného.

[42] *Česká divadla*, s. 393–394.

[43] MM Mnichovo Hradiště, f. Plakáty, sl. Různé, Společnost Františka Pokorného.

[44] MM Mnichovo Hradiště, f. SDO Tyl, sl. 1884, dopis Aloise Merhauta.

[45] Nejstarší návštěva je doložena k roku 1864, kdy ve městě pobýval loutkář Lašťovka, viz *Z Mnichova Hradiště.* Boleslavan, roč. 1, č. 11, 15. 1. 1861, s. 97.

[46] ČERNÝ, František. Místo divadla v životě českých měst v 19. století. In: *Město v české kultuře 19. století*. Praha: Národní galerie, 1983, s. 65.

Gastspiele professioneller Schauspieltruppen in Mnichovo Hradiště in den Jahren 1849–1885

Der Artikel fasst die Erkenntnisse über die Tätigkeit von Wandertheatertruppen in Mnichovo Hradiště (Münchengrätz) zwischen 1849 und 1885 zusammen. Leider wird der Wissensstand von vorhandenen Dokumenten bestimmt, die nicht vollständig erhalten sind, jedoch zumindest in groben Zügen bestimmte Tendenzen erfassen, die dieses Phänomen durchmachte. Da das Wandertheater eines der Mittel war, womit bestimmte Ideen des Vorganges bei der Konstitution der modernen tschechischen Nation verbreitet wurden, handelt es sich um ein Thema, das einen Einfluss auf die Gestaltung des kulturellen Milieus in einer kleinen Bezirksstadt hatte, wie gerade Mnichovo Hradiště darstellte.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

KRONIKA

DEVADESÁTINY PROFESORA ROBERTA KVAČKA

Eduard Maur

V letošním roce se v plné duševní síle a svěžesti dožil neuvěřitelných devadesáti let prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc., přední český historik a vynikající vysokoškolský pedagog. Za svého života vychoval stovky posluchačů historie, kteří s vděčností a úctou vzpomínají na svého učitele jako na mimořádnou osobnost vysokých morálních kvalit, na jeho pedagogické vlohy, řečnické umění i chápavý přístup ke studentům. Jeho obsáhlé vědecké a popularizační dílo, udivující svým rozsahem i kvalitou, bylo již velmi podrobně popsáno u příležitosti jeho minulých „kulatých" jubileí, především ve sbornících, které vydal Historický ústav AV ČR, Univerzita Karlova v Praze a Technická univerzita v Liberci. Zájemcům je tu možno doporučit zejména zasvěcené příspěvky k životu a dílu našeho jubilanta z pera Jindřicha Dejmka, Josefa Tomeše nebo Jany Čechurové a bibliografii Kvačkova díla. Nepovažuji proto za účelné podávat na tomto místě podrobný výčet jeho četných děl. Vedle jejich stručné charakteristiky se chci soustředit spíše na to, co formovalo Kvačkovu osobnost, a doplnit svůj výklad i o postřehy ze společného působení na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

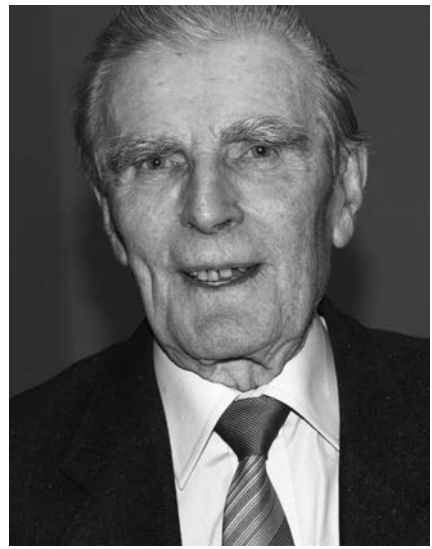

Profesor Robert Kvaček na fotografii Jiřího Němečka z roku 2012.

Robert Kvaček se narodil 5. července 1932 v malé vesničce Dvorce u Jičína. Tomuto městu, „bráně Českého ráje", kam se jeho rodiče přestěhovali, když mu byly čtyři roky, kde vyrostl a kde absolvoval základní i střední školu, zůstává věrný dodnes. Český ráj je krajem mimořádné krásy, dané jeho polohou na hranici „kraje" a „hor", úrodného rovinatého Polabí a chudé podhorské a horské „protoindustriální" oblasti na severovýchodní hranici Čech, stejně jako charakterem terénu, zvrásněného dlouhými lesnatými chlumy, vyvřelými kopečky i tajemnými skalními městy. Četné návštěvníky přitahuje i svou bohatou historií a stopami, které tu zanechala. Není přitom třeba chodit hluboko do minulosti, stačí připomenout, že Český ráj spolu s Podorlickem a přilehlými oblastmi Polabí byly po celé devatenácté sto-

letí krajem mimořádně čilého národního hnutí, krajem písmáků, aktivních místních buditelů, organizátorů lokální české politiky. Nikoliv náhodou proto z Českého ráje vyšlo i množství předních českých historiků, kteří s krajem zůstávali trvale spojeni po celý život. Stačí připomenout ty nejslavnější – Josefa Pekaře, J. V. Šimáka nebo Františka Kutnara. A k nim se v další generaci přiřadil i náš jubilant Robert Kvaček. Ten sice nevyhledával v kraji témata pro své práce jako oni, nicméně i on jím byl trvale silně poznamenán.

Ptáme-li se, co konkrétně budoucího historika Kvačka formovalo, na prvém místě je třeba jmenovat rodinné prostředí, v kterém vyrůstal. Narodil se a první čtyři roky svého života prožil ve Dvorcích, kde jeho prarodiče měli drobné hospodářství. Vzhledem k jejich věku spočíval jeho provoz především na bedrech Robertovy matky, zatímco otec našel obživu jako řidič autobusu. Po přestěhování do Jičína pak na Robertově mamince ležela tíha péče o rodinu v nelehkých válečných podmínkách i za prvních poválečných let, zejména poté, co Robertův otec předčasně zemřel. Malý Robert musel přiložit ruku k dílu alespoň péčí o drobné zvířectvo, jehož chov rodině napomáhal překonat válečnou mizérii. Z rodinného prostředí si přinesl do života úctu k poctivé a tvrdé práci, skromnost, neokázalost a živé sociální cítění.

Stejně výrazně formovala Roberta Kvačka škola. Jičínské Lepařovo gymnázium, které navštěvoval od roku 1945 až do maturity v roce 1951, si trvale uchovávalo vysokou úroveň a Robert Kvaček na ně vždy vzpomínal s úctou. Ale nejen to, i po absolutoriu s ním udržoval úzké styky, a to až do vysokého věku, konal zde besedy se studenty a podílel se i jinak na jeho vzdělávacích aktivitách. Na gymnáziu ale Robert Kvaček našel i příležitost rozvíjet svůj sportovní zájem. Bavil ho zejména tenis, košíková a fotbal, v některých letech dokonce úspěšně ve sportu školu reprezentoval. Aktivní i pasivní zájem o sport pak udržoval i v následujících letech, někteří jeho bývalí žáci z filozofické fakulty dodnes vzpomínají na fotbalové zápasy mezi studenty a učiteli, kterým Robert „velel".

A konečně je nutno uvést, že na gymnáziu našel budoucí historik i svou studentskou lásku, která se posléze stala jeho ženou a dala mu syna. Po studiích pracovala Robertova manželka na Vysoké škole chemicko-technologické v Pardubicích, zatímco on byl přes týden vázán svými povinnostmi v Praze. Místem jejich společných schůzek tudíž zůstával Jičín. Kvačkova manželka byla zřejmě vzácná žena, Robert Kvaček o ní jednou napsal, že byla „nejlepší součástí" jeho života. Bohužel, počátkem 70. let tragicky zemřela, a to právě v době, kdy nastupující normalizace vážně ohrozila i Robertovu existenci jako vysokoškolského učitele. Péče o syna zůstala v nelehké době opět na bedrech Robertovy obětavé maminky. Za ní a za synem pak Robert Kvaček koncem každého týdne dojížděl z Prahy do Jičína. Setkávali se v domku, který tu kdysi pořídil pro svou rodinu jeho otec, a kam posléze trvale přesídlil.

Léta dětství prožívaná v Jičíně ovšem nebyla jen dobou bezstarostných her a zábav, ale i dobou války a německé okupace. Obojí rovněž hluboce poznamenalo formování Robertovy osobnosti. Později vzpomínal zejména na hrůzy, které přinesla heydrichiáda, ale i na rasové výzkumy probíhající ve škole, na shánění jídla, na odbojovou činnost, do níž se zapojil jeho otec, který byl krátce i vězněn gestapem, stejně jako na hřmění děl blížící se fronty i na pochody zbědovaných zajatců. Již za

války také začal číst noviny, což prohloubilo jeho zájem o politické dění, trvající dodnes. V četbě tisku pokračoval samozřejmě i po válce, dodnes vzpomíná, jak hluboce na něj – třináctiletého – zapůsobily Gelovy reportáže o Norimberském procesu. Na samém počátku Kvačkova zájmu o tištěné slovo ovšem byly dětské knihy a časopisy; Robert vzpomíná především na Mladého hlasatele. Ten byl za války mimořádně oblíben a vyhledáván, jeho předválečné ročníky se předávaly jako velká vzácnost. Redaktor Jaroslav Foglar jeho prostřednictvím rozvinul hnutí dětských klubů, jejichž členové si spolu s ostatními čtenáři časopisu osvojovali morální zásady prvorepublikového skautingu. Myslím, že vliv Mladého hlasatele na mládež dospívající v průběhu války zůstává stále nedoceněn.

Za studia na gymnáziu se zrodil a rostl Robertův hluboký a trvalý zájem o krásnou literaturu. Šel dokonce tak daleko, že gymnazista Kvaček roku 1946 jako čtrnáctiletý zaslal do literární soutěže dětského časopisu Vpřed tři básně (Praha, Podvečer a V lese), které tu také byly otištěny. Zaujetí literaturou posléze přivedlo Roberta Kvačka ke studiu na Filozoficko-historické fakultě Karlovy univerzity. Ta tehdy spolu s filologickou fakultou vznikla politicky motivovaným rozdělením původní filozofické fakulty, ale po několika letech se obě opět spojily. Jičínský maturant se hlásil na kombinaci dějepis-čeština, ale nakonec se rozhodl pro jednooborovou historii, kterou absolvoval v letech 1951-1956. Byla to doba tuhého stalinismu, na filozofické fakultě ještě daleko tužšího než jinde. Avšak i po zásazích, které přinesla doba bezprostředně po roce 1948, bylo na fakultě stále několik znamenitých, zkušených a vědecky plodných učitelů, jako byl František Kutnar nebo Josef Polišenský, na jejichž přednášky a semináře stálo za to chodit. A tehdejší studijní plány, přestože vyžadovaly řadu nesmyslných povinností, měly i jednu výhodu. Ve srovnání s dneškem byl počet předepsaných hodin výuky podstatně nižší, například pátý ročník byl až na pár hodin vyhrazen jen pro práci na diplomce. To otevíralo velký prostor pro samostatné studium, přesahující v mnoha směrech znalosti vyžadované u zkoušek nebo potřebné pro přípravu diplomní práce. A ti, kteří byli více studenty než posluchači, toho dokázali využít. Patřil k nim i Robert Kvaček. Jeho studijní výsledky byly natolik dobré, že již v roce 1955 byl na fakultu přijat jako asistent, po absolutoriu pak pokračoval jako odborný asistent a roku 1967 dosáhl docentury. Již roku 1958 pak vyšla jeho první odborná knižní monografie *Osudná mise*, tematicky čerpající z problematiky dějin československé zahraniční politiky, která pak zůstala celoživotně hlavním tématem jeho vědeckého úsilí.

Na Filozofické fakultě UK působil Robert Kvaček více než polovinu století. Vedle toho pedagogicky působil i na DAMU a FAMU a v závěru své pedagogické kariéry i na Technické univerzitě v Liberci. Přitažlivost jím přednášené tematiky i pověst výborného učitele přiváděla do jeho seminářů i na jím vypisované výběrové přednášky nebývale velký počet posluchačů. Přes časovou zátěž, kterou to s sebou přinášelo, ale dokázal rozvinout intenzívní badatelskou a publikační činnost. Stal se vynikajícím znalcem domácích pramenů a relevantní domácí i zahraniční odborné literatury a edic, ale dokázal také navázat kontakty s významnými osobnostmi předválečné politiky a využít ve své práci jejich vzpomínek. Nabyté vědomosti pak vtělil do odborných monografií zásadního významu, stejně jako do čet-

ných prací popularizačních, jejichž část napsal společně s některými přáteli, zvláště s redaktorem Dušanem Tomáškem. Ke knižním publikacím se u Roberta Kvačka družily i studie a recenze v odborných časopisech, přednášky pro veřejnost, zejména pro učitele, a neúnavná popularizační činnost v tisku, hlavně ve Svobodném slově a v Hlasu revoluce, ale i vystoupení v rozhlasu a televizi a spolupráce s filmem. Jeho práce přitahovaly odborníky i laickou veřejnost nejen bohatstvím fakt, která vytěžil z archivů, ale i způsobem podání. Robert Kvaček se brzy proslavil jako vynikající stylista. Ve svých pracích, a to i úzce odborných, vycházel z přesvědčení, že historický výklad musí být i výkladem literárním. Vysoké nároky však kladl i na svá ústní vystoupení, která vždy předem důkladně promýšlel, aby dosáhla žádoucího účinku. I to mu zajistilo u posluchačů obdiv a popularitu. Ovšem stejný dopad mělo i to, co ve svých textech i přednáškách sděloval. Jeho pohledy, zejména jeho odvážná snaha zbavit československé předválečné politiky v čele s Edvardem Benešem nálepek dávaných jim komunistickou propagandou, se podstatně odlišovaly od zpolitizovaných oficiálních výkladů. Nepřekvapí, že již v padesátých letech se o něho, neúspěšně, zajímala Státní bezpečnost, která ho podezírala, že je agentem cizí mocnosti.

Tvrdá rána přišla ale teprve po roce 1968. Katedru československých dějin muselo v rámci „normalizace" opustit šest jejích členů, další dva odešli do emigrace. Katedra byla doplněna o nové, „politicky perspektivní" pracovníky v čele se smutně proslulým Václavem Králem, a ti z původních členů, kteří mohli na svém místě setrvat, se dostali do zcela podružného postavení, byli spíše jen trpěni. Patřil k nim i Robert Kvaček. Ten musel zanechat výuku dějin po roce 1918, ve které ho vystřídal Václav Král, a přeorientovat se na „dlouhé" devatenácté století. I na tomto poli se ale zakrátko ukázal jako odborník na slovo vzatý, neboť mohl využít své hluboké znalosti české kultury a podávat výklad politického vývoje na pozadí vývoje české kultury i naopak. Ke svému původnímu zaměření se pak mohl v plném rozsahu vrátit až po listopadu 1989, kdy také teprve získal profesuru, která mu právem přináležela již dávno.

Pedagogická, vědecká a publicistická činnost vynesla Robertu Kvačkovi řadu oficiálních poct. Byl zvolen členem Učené společnosti České republiky, čtyřikrát byl odměněn Cenou E. E. Kische, stal se nositelem Ceny města Jičína, Ceny města Liberce, Ceny Slovenské republiky za literaturu faktu, Zlaté medaile Karlovy univerzity i Technické univerzity v Liberci, čestného doktorátu Univerzity Pardubice, byl jmenován čestným členem Pekařovy společnosti Českého ráje. K 28. říjnu 2021 pak prezident republiky ocenil jeho celoživotní dílo udělením jednoho z nejvyšších vyznamenání – medaile Za zásluhy o stát.

Poznal jsem Roberta Kvačka již za svých studií v letech 1955–1960, kdy spolu s Věrou Olivovou konal kurzovní přednášky z československých dějin od roku 1914. Již tenkrát nás svými vystoupeními nesporně zaujal, a jakmile vyšla jeho Osudná mise, okamžitě jsem si ji zakoupil a potěšil jí i svého otce, učitele dějepisu se živým zájmem o soudobé dějiny. Trvale jsme se pak setkávali od roku 1962, kdy jsem jako asistent nastoupil na Katedru československých dějin, a to až do Robertova odchodu na odpočinek. Poznal jsem v něm za ta léta vzácného člověka, kterému byly cizí žabomyší spory, jež občas proběhly na katedře, kolegu a přítele, který

nejen k historii, ale i žité současnosti přistupoval se širokým nadhledem a na kterého bylo možno se kdykoliv spolehnout. Ke krásnému věku, kterého se letos dožil, bych mu chtěl nejen popřát to nejlepší, ale také ze srdce poděkovat.

SEDMDESÁTINY OLGY BIČIŠŤOVÉ

Karol Bílek

12. listopadu 2021 oslavila sobotecká učitelka Olga Bičišťová krásné životní jubileum – sedmdesátiny. Patří k té menšině pedagogů, která se ráda a s nadšením věnuje kulturní a vlastivědné činnosti, daleko nad rámec svých povinností.

Olga Bičišťová, Olinka, je věrná Soboťačka. Narodila se sice v Mladé Boleslavi, ale to jen proto, že v Sobotce není porodnice. V městě pod Humprechtem tráví celý život. Jen na studie musela jinam: nejprve do Mladé Boleslavi (dvanáctiletá střední škola), potom do Brandýsa nad Labem (Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, obor čeština – občanská výchova). Pak nastoupila jako učitelka na sobotecké základní škole a působila zde (stejně jako její mladší sestra Jiřina) celý aktivní kantorský věk. Milovala češtinu a hudbu, i když musela učit i jiné obory.

Od dětství byla směřována k aktivnímu kulturnímu životu. Působil na ni hlavně dědeček Josef Fejfar, bývalý ředitel sobotecké školy, malíř a zakladatel Fejfarova dětského hudebního souboru, jehož byla členkou. Byla rovněž dlouholetou členkou Recitačního studia Šrámkova domu, s nímž absolvovala jeho slavné období vrcholící uvedením několika inscenací lidových her v televizi. Snad právě zde jsou kořeny jejích předvánočních pořadů pro soboteckou veřejnost, v nichž účinkovala třeba i stovka dětí. Jednou z těchto vánočních inscenací byla i procházka dějinami Sobotky „Proti proudu času", ke které jsem jí napsal scénář. Bylo to deset zastavení v nejdůležitějších momentech dějin Sobotecka a bylo nádherné sledovat, s jakým nadšením děti hrály, jak i ti největší rošťáci rychle a šikovně přestavovali kulisy, jak si všichni i s diváky nakonec zazpívali „Znám já jeden krásný zámek".

Olinka má ráda Sobotku a Sobotecko. Umí děti i dospělé provést městem a vyprávět o jeho památkách i dějinách. Provede tak ráda i účastníky festivalu „Šrámkova Sobotka", k jehož organizátorům patří. S Marií Sekerovou vede už skoro 50 let učitelskou prázdninovou exkurzně vzdělávací základnu. Provádí na požádání ve Šrámkově domě a ráda a dobře recituje při nejrůznějších kulturních akcích.

Důležité je, že si své vědomosti nenechává jen pro sebe. Studia zakončila diplomovou prací o soboteckém básníkovi Vilému Pečovi. 25 let psala pečlivě školní kroniku a při výročí 100 let od postavení budovy sobotecké školy byla roku 1993 jednou ze spoluautorek jubilejního sborníčku. Často píše do Zpravodaje Šrámkovy Sobotky, spolu jsme napsali knížku k 200. výročí otevření sobotecké lékárny. Je rovněž autorkou nebo spoluautorkou stovek hesel v našem regionálním biografickém slovníku „Kdo je kdo v dějinách Sobotecka a Dolnobousovska", jehož doplňky nyní

s dalšími spoluautory chystáme. A pracuje i na své nové knize, což budou „Procházky Sobotkou".

Ovšem jejím „životním" dílem je „Vlastivěda Sobotecka a okolí". Pracovala na ní od mládí, od doby, kdy si přečetla rukopisnou vlastivědu, kterou pro sebe i své kolegyně napsala ředitelka sobotecké školy a autorka vlastivědných prací Gabriela Mačenková (1881–1961). Samozřejmě využila i svých životních pedagogických zkušeností. Kniha doplněná fotografiemi jejího manžela Ivana Bičiště je příkladnou učebnicí vlastivědy a pobídkou k následování. Vyšla již ve dvou vydáních.

Plným právem je Mgr. Olga Bičišťová nositelkou Ceny města Sobotky.

ODEŠEL STANISLAV HLAVA – BOZKOVSKÝ PATRIOT

Miloš Plachta

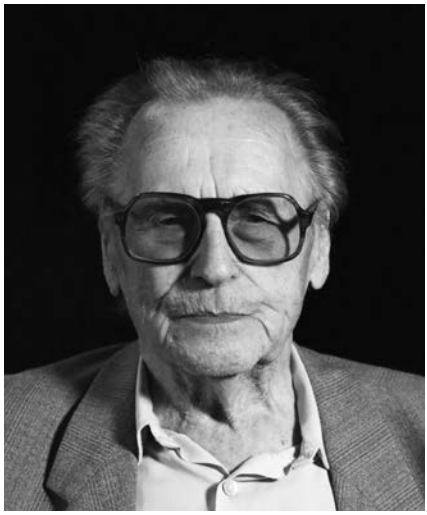

PhDr. h. c. Stanislav Hlava.

Regionální historik Stanislav Hlava žil bohatým životem, jenž byl naplněn vírou v Boha a bohatostí ducha, úžasnými vědomostmi, životním optimismem, tedy plný lásky a naděje. Vzácný člověk, který o sobě nic neříkal a na nic si nestěžoval, žil skromně a v pokoře, ačkoliv toho zažil dost zlého, ale medaili za statečnost by nepřijal. Byl vděčný za život, jaký žil.

Stanislav Hlava se narodil v Bozkově 22. 12. 1926 v rodině rolníka Josefa Hlavy, jako prostřední ze tří synů. Po absolvování reálného gymnázia v Turnově studoval v letech 1946–1949 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze předměty, které miloval (historii a latinu), a tak je studoval výborně, ale marně. Ta marnost není úplně jistá, pocit křivdy a bezpráví však ano. Ponižující byly prověrky s konečným závěrem: „Bigotně" věřící student nemůže studovat historii na vysoké škole. Po vyloučení z fakulty v předposledním roce studia pracoval jako pomocný dělník na stavbách, později zastával i technické funkce v Okresním stavebním podniku Semily a při zaměstnání vystudoval střední průmyslovou školu stavební, na které v roce 1965 maturoval. Dokonce začal vyučovat technické předměty na Středním odborném učilišti v Semilech, ale v době normalizace v 70. letech musel skončit, a to opět kvůli své víře, kterou samozřejmě nikomu nevnucoval. Byl dobrým

otcem rodiny a s manželkou Olgou vychovali k obrazu svému tři syny – Zdeňka, Stanislava a Jaroslava, který dokázal zdolat Mount Everest.

Zadostiučinění za všechna příkoří v životě Stanislava Hlavy přišlo až v roce 1991, kdy se v aule Karolina konala opožděná promoce a z rukou rektora UK prof. Radima Palouše převzal diplom s titulem doktora filozofie. A satisfakce pokračovala, když v letech 1991–2005 mohl Stanislav Hlava externě vyučovat svoje předměty na Gymnáziu Ivana Olbrachta v Semilech. V roce 1991 byl též starostou Bozkova, i když pouze devět měsíců. Jeho velkou výhodou byla fenomenální paměť, miloval rodný Bozkov a staral se, jak nejlépe mohl, o krásný barokní klenot tohoto poutního místa, kostel Navštívení Panny Marie. Byl aktivním členem Matice bozkovské, která má péči o kostel ve své gesci, pravidelně psal články do občasníku „Bozkováček" a jako dobrý regionální znalec historie a archivních pramenů zpracoval publikaci „Přehled obyvatel a domů obce Bozkova od roku 1800 do roku 2000" (vydána OÚ Bozkov 2004). S Karlem Čermákem napsali „Bozkouský přitrefuňky" (Gentiana 2012) a „Bozkouský a nejen bozkouský přitrefuňky" (Gentiana 2013), s Dr. Jarmilou Bachmannovou sepsal „Slovník podkrkonošského nářečí" (Academia 2016). Byl činorodý až do konce svého požehnaného života a mnoho jeho rukopisných prací již asi nebude nikdy publikováno. Ještě žijí pamětníci dávných ministrantů, mezi něž Stanislava Hlava patřil, kteří oslavovali bozkovskou Pannu Marii – Královnu hor krásným čtyřhlasým zpěvem. Tenkrát každou neděli zpívaný gregoriánský chorál lákal k zbožné úctě nejen prosté poutníky, ale i řadu významných osobností. Poslední ministrant osvíceného bozkovského kněze a mučedníka komunistického režimu P. Josefa Hofmanna zemřel 17. září 2021. Odešel člověk vzdělaný, skromný a statečný, jehož život se naplnil vrchovatě.

VÝSTAVA „NA POSLEDNÍ CESTĚ…" V TURNOVSKÉM MUZEU

Jan Prostředník

Počínaje rokem 2021 byla v Muzeu Českého ráje v Turnově změněna výstavní koncepce, a to tak, že ve všech prostorách sídla muzea ve Skálově ulici bude pravidelně instalována velká celosezónní výstava, trvající pět až sedm měsíců. Změnu, jež by měla přinést soustředění sil muzejního kolektivu na jedno nosné téma a zároveň jeho vyčerpání ze všech možných hledisek, jsme odstartovali výstavním projektem *„Na poslední cestě…"*

Byl otevřen od 18. března do 5. září 2021 a rozdělen do tří samostatných částí: chronologická část s podtitulem *„Smrt a pohřbívání v Pojizeří napříč staletími"* byla instalována ve výstavním sále muzea; tematicky zaměřené výstavy pak v Kamenářském domě (*„Zločin, trest a záhrobí"*) a v Klenotnici (*„Klenoty na věčnost"*). Ve výstavním sále se návštěvníci seznámili s podobou pohřebních rituálů v regionu Pojizeří od střední doby kamenné až po 20.

Rekonstrukce pohřbu dítěte objeveného při archeologickém výzkumu v Abri pod Pradědem v roce 1995, ve skrčené embryonální poloze. Podle náhrdelníku z liščích zubů, které mělo dítě na krku, i podle dalších indicií náleželo ke komunitě lovců a sběračů (realizace modelu Tomáš Štefánek a Pavel Hendrych).

století. Byly zde prezentovány poznatky z oboru archeologie, historie, etnologie i folkloristiky. Smrt člověka s sebou ve všech dobách přinášela rozličné mechanismy, díky nimž se kolektiv vyrovnával s odchodem svého příslušníka a které zesnulému jedinci zajišťovaly přechod ze světa živých do světa mrtvých. Jejich vývoj výstava vylíčila názornou, poučnou, nikoli však morbidní cestou. Šlo o vůbec první komplexní zpracování tohoto tématu v našem regionu od nejstaršího pravěku až po 20. století. Období novověku reflektovalo nejenom křesťanské, ale i židovské pohřební rituály.

Druhá část výstavy, která byla instalována v Kamenářském domě, poskytla možnost nahlédnout do tajuplného světa popravišť, upírů a revenantů či pod-

Pohled na výklopnou rakev ze hřbitova v Nové Vsi nad Popelkou a na nezdobenou černou rakev z márnice židovského hřbitova v Miroticích u Písku.

Kněz s tzv. viatikem u lůžka umírajícího. Scéna, jež znázorňuje ars moriendi, vychází z iluminace v rukopisu Horae beatae Marie virginis francouzské provenience z let 1470–1480. (Originál v Národní knihovně, sign. XXIII G 89.)

krkonošského spiritismu. Větší pozornost byla věnována i místům výkonu hrdelního práva v regionu, došlo zejména k jejich lokalizaci a pasportu. Největší pozornost byla věnována turnovské šibenici, jejíž podoba byla mimo jiné představena i formou modelu. „Klenoty na věčnost" přinesly zajímavý pohled na luxusní funerální výbavu opět napříč staletími. Návštěvníci měli možnost si prohlédnout technologické repliky hrobové výbavy germánského krále z moravské Blučiny, originál a liturgickou kopii ostatkového románského kříže z Českého Dubu nebo kopii pohřební koruny Přemysla Otakara II. Posledním představeným exponátem byl prostý, o to však poutavější osobní pektorální kříž biskupa Františka Petra Krejčího, který byl objeven při exhumaci této osobnosti 30. června roku 2020 a se kterým byl znovu uložen do své hrobky pod centrálním křížem 21. září 2021.

Výstavní projekt provázely četné komentované prohlídky jednotlivých spoluautorů, ale také tematicky zaměřené tvůrčí dílny odstupňované podle věku i zručnosti. Dále pak i animace pro školní skupiny a simulace archeologického výzkumu kostrového hrobu. Výstavní projekt byl doplněn o velmi obsažný katalog, který shrnul poznatky o tomto významném fenoménu lidských dějin – HAVELKOVÁ, Michaela et al. *Na poslední cestě: smrt a pohřbívání v Pojizeří napříč staletími*. Turnov: Muzeum Českého ráje v Turnově, [2021]. 188 stran. ISBN 978-80-87416-32-7.

Oprátka vraha Josefa Köglera, oběšeného v Liberci v roce 1897. Přiloženo osvědčení kata Království českého Leopolda Wohlschlagera.

Vyberme alespoň některé „top" exponáty, které zaujaly širokou návštěvnickou obec:

- poprvé vystavené nejstarší lidské kosterní pozůstatky z Českého ráje
- liturgická kopie ostatkového procesního kříže z 13. století z Českého Dubu
- rekonstrukce dvojnáhrobníku Ješka z Vartenberka a jeho manželky Elišky z roku 1369
- barokní cyklus obrazů Tance smrti z márnice u kostela sv. Kryštofa v Kryštofově Údolí z poloviny 18. století
- dětský relikviář z 18. století z Jilemnice
- unikátní výklopná rakev ze hřbitova v Nové Vsi nad Popelkou z konce 18. století
- model historické turnovské šibenice, vyrobený podle dobových náčrtů
- unikátní lámací katovské kolo s břitem ze Slavonic
- zdobený katovský meč z 16. století z Jičína
- oprátka vraha Josefa Köglera, kterého 23. března 1897 oběsil pražský kat Leopold Wohlschlager
- oprátka, na níž byl v květnu 1947 oběšen gestapák Anton Dworzak
- medijní kresby dosud neznámého kreslícího média Roberta Hanaye v Semilech

Výstavy si prohlédlo téměř 18 tisíc návštěvníků a více než 500 dětí prošlo tvůrčími dílnami v Kamenářském domě. Díky úpravě textů na zavěšených posterech je možné vynaloženou práci odborného týmu zpřístupnit dalším zájemcům v mimoturnovských výstavních prostorách – pro příští rok jsou exponáty zamluveny pro Krkonošské muzeum v Jilemnici a ve Státním okresním archivu v Semilech.

(Barevné obrázky jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. XIV–XVI.)

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV JIČÍN V ROCE 2021

Karel Chutný

I po celý rok 2021 bylo plnění plánu práce výrazně ovlivněno mimořádnou situací v souvislosti s pandemií COVID-19. Na základě opatření ministerstva zdravotnictví, ministerstva vnitra a ředitele archivu byl nadále omezen provoz badatelen, dle aktuálních okolností většina státních zaměstnanců vykonávala po dobu několika měsíců službu na základě dohod o výkonu státní služby z jiného místa (home-office). Většině zaměstnanců v pracovním poměru bylo nařizováno pracovní volno z důvodu překážek na straně zaměstnavatele.

PŘEHLED O MNOŽSTVÍ ARCHIVÁLIÍ

Státní okresní archiv Jičín ke dni 31. 12. 2021 evidoval 5 597,60 bm archiválií, reprezentujících 2 341 archivních souborů. Archiv obohatilo 40,20 bm archiválií.

PŘEDARCHIVNÍ PÉČE

V rámci předarchivní péče se uskutečnilo 7 metodických návštěv u šesti veřejnoprávních původců. Nad tento rámec jsme průběžně poskytovali konzultace v oblasti vedení spisové služby s upozorněním na aktuální změny v legislativě, potřebné vybavení spisoven k ochraně dokumentů, provádění skartačního řízení, vedení obecní kroniky apod. Byly posouzeny spisové řády 4 veřejnoprávních a 1 soukromoprávního původce. Skartačních řízení bylo provedeno 52, z toho 37 (6 ve spolupráci s Národním digitálním archivem) ve skartačním a 15 mimo skartační řízení. Setkání s kronikáři obcí jičínského okresu bohužel neproběhlo ani v tomto roce.

ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

V rámci oblastních priorit archivu pokračovala příprava podkladů pro nový prezentační web. Jednalo se o převod archivních popisů včetně archivních pomůcek do softwaru ELZA – přepsáno bylo 202 archivních pomůcek, celkový počet přepsaných/převedených pomůcek po anonymizaci činil 544. Lektorováno bylo 1059 pomůcek pro Státní okresní archiv Hradec Králové, Státní okresní archiv Náchod a Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou. Nadto se podařilo vytvořit relevantní přístupové body pro matriky a sčítací operáty, přejmenovat a transformovat příslušné digitalizáty. Zpracování archivních souborů bylo dočasně pozastaveno. Knihovna archivu získala dalších 143 položek, celkový počet dokumentů tak činil 25 430.

Pracovníci dílny Státního okresního archivu Chrudim zrestaurovali knihu protokolů o přijímání mistrů, tovaryšů a učedníků + cechovních příjmů 1779–1859 (1883) z fondu Cech rozličných řemesel Miletín.

VYUŽÍVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Dlouhodobější uzavírky badatelny si vynutila mimořádná situace v souvislosti s pandemií COVID-19 (4. 1.–15. 2. 2021) a stavební činnosti a opravy (8. 11.–29. 12. 2021).

Služeb badatelny využilo 146 badatelů (z toho 3 cizinci) v rámci 313 návštěv z důvodu studia 149 témat. Archiváři zpracovali 45 rešerší pro úřední a 81 pro sou-

kromé účely. K významnějším patřily rešerše týkající se identifikace fyzických osob pro komplexní pozemkové úpravy, šetření státního občanství, dědických, majetkových, stavebních řízení, vztahující se k osobám, událostem, budovám, kulturním památkám. Archiválie byly zapůjčeny v 35 případech, v 10 poskytnut souhlas s jednorázovým užitím jejich reprodukcí.

ODBORNÁ A KULTURNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST

Jičínští archiváři byli nadále členy různých komisí (v rámci Státního oblastního archivu v Zámrsku i mimo něj), spolků apod. Radka Janků spolupracovala s Jičínským spolkem pro architekturu a urbanismus na *Jičínském architektonickém manuálu*. Eva Bílková na dny 16. 7. a 6. 8. připravila další z tradičních literárně historických procházek Jičínem. Radka Janků promluvila na akci pořádané 10. 9. v rámci festivalu *Jičín – město pohádky* o rekatolizaci na Jičínsku, konkrétně o osobě Tomáše Svobody. 30. 9. během exkurze studentů Lepařova gymnázia Jičín seznámila přítomné s archivem a pomocnými vědami historickými. Josef Matoušek přednášel 2. 11. v Libáni o historii tamějšího cukrovaru.

Zdenka Gláserová Lebedová napsala pro Kopidlenské listy dva popularizační články: *Politické procesy 50. let 20. století. Příběh první – jak jsme vykupovali traktor* a *Co najdeme ve sčítání obyvatel, domů a bytů v roce 1921? Drahoraz před 100 lety*. Josef Matoušek připravil pro periodikum Němčice pod lupou pojednání *Počátky němčické kopané na stránkách dobového tisku. K výročí 90 let organizovaného fotbalu v Němčicích nad Hanou*. Na stránkách spolkového periodika Bellum 1866 se věnoval osobě Antonína Tvrzského, prvního jednatele Komitétu pro udržování pomníků na bojišti Královéhradeckém.

PERSONÁLNÍ PODMÍNKY A VYBAVENÍ ARCHIVU

V roce 2021 se kolektiv zaměstnanců archivu ve svém složení nezměnil. Ve dnech 26. 7.–6. 8. 2021 proběhly odborné praxe studenta Univerzity Hradec Králové a studentky Univerzity Palackého v Olomouci. Vedle základní údržby a správy budovy, provozních technologií a zařízení bylo vyměněno zastaralé a opotřebené sanitární příslušenství. V rámci rozsáhlé investiční akce byly v badatelně kompletně zrekonstruovány datové a elektrické rozvody, upravena podlaha a vyměněna krytina. Dále došlo k modifikaci rozvaděče a doplnění wifi bodů v celé budově. Prostory badatelny byly vybaveny novým kancelářským a sedacím nábytkem.

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV SEMILY V ROCE 2021

Pavel Jakubec

Zaměstnanci se především v první polovině roku potýkali s nucenou nepřítomností na pracovišti z důvodu špatných pandemických podmínek a vyhlášených uzávěr. Novinkou se stalo zavedení povinného testování na přítomnost onemocnění Covid-19.

ARCHIVÁLIE

SOkA Semily pečoval ke konci roku o 2 217 archivních souborů v rozsahu 4 943,86 běžných metrů. Zpracovaný materiál činí 2 372,61 bm, tedy 47,99 %. V roce 2021 bylo evidováno 46 přírůstků v celkovém rozsahu 32,73 bm. Během roku bylo uspořádáno a inventarizováno 17,08 bm archiválií. Pořádána byla Sbírka soudobé dokumentace a zpracovány fondy MNV Záhoří, Smrčí a Všeň, dodatky k Úřednímu soudu Rokytnice n. J. a OS Vysoké n. J. Do databáze ProArchiv byly převedeny cechovní fondy z Lomnice nad Popelkou, místní a újezdní školní rady, inventáře archivů obcí a škol, Farní úřad Bozkov a gymnázia semilského okresu do roku 1953. Proveden byl soupis digitálních nosičů, VHS, audiokazet apod., celkem 2,2 TB, aby mohlo být posouzeno, která data by bylo vhodné převést do Národního digitálního archivu.

Náročné skartační řízení probíhalo u Okresního soudu Semily a Okresního státního zastupitelství Semily, jež si vyžádalo 28 celodenních návštěv. Proveden výběr dokumentů z bývalého n. p. SEBA, závod Rokytnice n. Jiz. Nejrozsáhlejší přírůstek byl předán Městským úřadem v Turnově. Skartací bylo provedeno 77 u 73 organizací, mimoskartačních řízení 8.

Archiv získal darem fotografické album ze stavby silničního mostu u Spálova těsně před druhou světovou válkou.

V restaurátorské dílně SOkA Liberec byly ošetřeny čtyři listiny z Archivu města Semily.

VYUŽÍVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Badatelnu navštěvovalo 103 badatelů, kteří učinili 204 badatelských návštěv. Předloženo jim bylo 1 919 evidenčních jednotek. Vypracováno bylo 13 tematických rešerší.

Archivní knihovna obsahuje 15 953 svazků knih a 9 225 svazků periodik. Během roku bylo zaevidováno 336 přírůstků a 35 svazků bylo vyřazeno.

PUBLIKAČNÍ ČINNOST

V roce 2021 byla vydána archivně muzejní ročenka *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 34, 295 + XVI stran.

Pavel Jakubec s kolektivem připravil do tisku knihu *Pěnčín: život mezi Ještědem a Jizerou*. 288 stran. Publikace byla 29. června 2021 vyhlášena Knihou roku Libereckého kraje v oblasti místopisné literatury.

Pro časopis Od Ještěda k Troskám sepsal příspěvky o Ohrazenicích a Přepeřích, do katalogu Na poslední cestě části o krematoriích a židovských pohřbech.

Archiv spolupracoval s Ještědskou pobočkou České archivní společnosti na přípravě a realizaci již pátého bienále soutěže O nejlepší kroniku Libereckého kraje. Hodnocení přihlášených kronik ve dvou kategoriích (obce do/nad 2 000 obyvatel) provedla odborná komise, výsledky byly

Zahájení výstavy grafické části Severočeské sbírky Romana Karpaše v semilském archivu. Foto Pavel Jakubec.

vyhlášeny v Severočeském muzeu v Liberci 14. září. Na prvním místě v kategorii obcí nad 2 000 obyvatel se umístila již podruhé kronika Semil, na místě druhém kronika Jablonného v Podještědí a na místě třetím kronika Lomnice nad Popelkou. V kategorii obcí do 2 000 obyvatel obhájila první místo Horní Branná na Jilemnicku, na druhém místě stanula Zásada z ORP Železný Brod a na místě třetím českolipské Blatce.

Daniela Coganová přednesla 4 přednášky, Pavel Jakubec dvě.

VÝSTAVNÍ ČINNOST A KONCERTY

11. 6. – 1. 10. *Do dna!*

Výstava historických pivních lahví, etiket, tácků a dalších tematických kuriozit ze sbírky Milana Jecha otevřená u příležitosti Mezinárodního dne archivů.

14. 10. – 28. 1. *Severočeská sbírka*

Výběr grafik a kreseb výtvarníků spjatých s regionem ze sbírky Romana Karpaše.

V první třetině roku spolupracoval archiv s Muzeem Českého ráje v Turnově na realizaci celoroční výstavy *Na poslední cestě*. Muzeu zapůjčeny vybrané knižní a časopisecké tituly, zhotoveny kopie kšaftů z fondu Archiv města Turnova, vypracovány texty ke krematoriím a pohřbům v židovském prostředí, použité posléze i v tištěném katalogu.

SOkA Semily spolupracoval na dvou zásadních výstavách Muzea a Pojizerské galerie v Semilech – výročí 100 let semilského skautingu a 150 let sboru dobrovolných hasičů (výstava Ve službě bližním) – a na jedné výstavě Městského muzea v Železném Brodě – Brodecká vápenka.

V říjnu se uskutečnil koncert akordeonistů Pražské konzervatoře. Ostatní naplánované koncerty byly po svém vyhlášení z důvodu momentálně platných hygienických norem odvolány.

ODBORNÝ VÝZKUM

D. Coganová celoročně pracovala na projektu Historického ústavu AV ČR, v. v. i., a Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy „Prameny Krkonoš" v rámci *Programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity pro léta 2016–2022* (NAKI II), jehož cílem je prostřednictvím řady výstupů zásadně přispět k poznání dějin Krkonoš (zejména jejich jižní/české strany) v období Československa a otevřít nové cesty bádání zpřístupněním informací o řadě dosud zcela roztříštěných, a tedy často prakticky téměř nedohledatelných pramenů.

P. Jakubec pracoval na první etapě projektu NAKI *Nástroje pro zachování historické hodnoty a funkce obloukových a klenbových silničních mostů*, jejímž cílem byla heuristika vybraných jedenácti konstrukcí z území historických Čech.

MTZ

V průběhu roku došlo na řešení nevyhovujícího stavu klimatizace v budově.

MĚSTSKÉ MUZEUM A GALERIE HOŘICE V ROCE 2021

Oldřiška Tomíčková

SBÍRKY

V roce 2021 bylo do přírůstkové knihy muzea zapsáno deset předmětů. Jednalo se o historické plakáty, staré stavební plány a prapor vojenských vysloužilců z roku 1862.

Pro sbírky městského muzea byly restaurovány dvě vzácné zástěry s lidovou výšivkou ze sbírky historického textilu. Práci provedla restaurátorka textilu Zuzana Červenková. Pro Galerii plastik byl restaurován sádrový model k sousoší V. Levého „Adam a Eva". Restaurátorské práce provedla akad. sochařka Martina Hozová.

Ze sbírek Městského muzea a galerie plastik byly zapůjčeny pro výstavní činnost předměty Oblastní galerii Liberec, Krkonošskému muzeu v Jilemnici, Galerii Středočeského kraje v Kutné Hoře, Městskému muzeu Nová Paka, Galerii moderního umění v Hradci Králové, Muzeu Mladoboleslavska, Kulturnímu středisku města Blanska a Národní technické knihovně v Praze.

INVENTARIZACE

Dne 1. prosince 2020 byla zahájena mimořádná inventarizace všech sbírek, nařízená zřizovatelem v souvislosti se stěhováním sbírek v minulých letech a s nástupem nové ředitelky. Po desetiletích, kdy byly muzejní sbírky natěsnány v 1. patře a podkroví budovy čp. 160 na náměstí Jiřího z Poděbrad, nastala po přestěhování do budovy bývalého gymnázia Husova čp. 1414 doba, kdy může být sbírkám věnována náležitá a potřebná péče. Předměty byly roztříděny a urovnány a při následné inventarizaci byly fyzicky zkontrolovány a sepsány. Poté bylo zahájeno ztotožňování dohledaných a zapsaných přírůstkových a inventárních čísel s příslušnými evidenčními záznamy, ve kterém bude pokračováno i v následujícím roce 2022. Kromě kmenových zaměstnanců při inventarizaci sbírek pracovalo také několik externích pracovníků na DPP, specialistů z jiných muzeí a také zástupce zřizovatele.

BADATELÉ

V důsledku koronavirové epidemie byla muzejní badatelna po řadu měsíců pro veřejnost uzavřena a pracovníci muzea se snažili vyřizovat badatelské dotazy písemně a telefonicky. V badatelně bylo evidováno 8 badatelů, kteří zde vykonali 14 návštěv. Jednalo se o studenty Univerzity Pardubice a Masarykovy univerzity v Brně, pracovníky Muzea východních Čech v Hradci Králové, Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a další zájemce o místní historii.

EDIČNÍ ČINNOST A PROPAGACE

Byly připraveny propagační materiály, plakáty, pozvánky a tiskové zprávy ke všem akcím městského muzea a Galerie plastik. Propagace probíhala také na webu, Facebooku, v regionálním tisku a v Českém rozhlase Hradec Králové. Příspěvky k regionální historii byly pravidelně publikovány ve vlastivědné čítance *Pod Zvičinou*, v *Hořickém zpravodaji* a v *Hořickém kulturním zpravodaji*. On-line propagace a so-

ciální sítě umožnily zprostředkování muzejní a galerijní činnosti také během uzavření institucí v důsledku covidu. V létě proběhla v České televizi na Déčku reportáž o hořickém muzeu v pořadu *Tamtam*.

ODBORNÉ SLUŽBY A VÝZKUM

Pro potřeby městského úřadu a infocentra byla dodána fotodokumentace např. k pomníku Jana Žižky, koupališti na Dachovech či k hořickým trubičkám. Byly zpracovány texty ke dvěma naučným tabulím a brožuře „Husité v Hořicích", realizovaným v rámci česko-polského projektu.

Byla navázána spolupráce s Městským muzeem ve Dvoře Králové v rámci chystaného projektu financovaného z Mezinárodního visegrádského fondu. Uměleckoprůmyslovému muzeu v Praze byly dodány informace o hořických hračkách podle návrhu výtvarnice Minky Podhajské. Pro TV společnost Prima Zoom byly zaslány informace o konci 2. světové války na Hořicku.

PROVOZNÍ ZÁLEŽITOSTI

Byla zpracovaná nová zřizovací listina MMaG, organizační řád a pracovní a provozní řád. Všechny tyto dokumenty byly schváleny Radou města Hořice.

VÝSTAVY

Městské muzeum

„Za drahými kameny do pravěku" (Štorchova síň)

Výstava uspořádaná ve spolupráci s Krkonošským muzeem v Jilemnici.

„Historie a současnost KČT Hořice" (Multimediální sál)

Výstava věnovaná 100. výročí hořického odboru KČT v r. 2020.

„Z naší práce" (Multimediální sál)

Práce výtvarného oboru ZUŠ Melodie k 25. výročí vzniku školy.

„Výstava děl žáků ZUŠ" (Multimediální sál)

Práce žáků výtvarného oboru ZUŠ Havlíčkova ul.

„3D miniatury aneb Hořice a Strzegom jako na dlani" (Multimediální sál)

Výstava uspořádaná v rámci česko-polského projektu Svět kamene ve spolupráci se Střední uměleckoprůmyslovou školou sochařskou a kamenickou v Hořicích.

„Vladimír Houdek / ECHO" (Štorchova síň)

Obrazy předního českého výtvarníka „Barvy svobody" (Multimediální sál).

Výstava k světelné show Světlo svobody.

„Putování za kamennými kříži Českého ráje a Podkrkonoší" (Štorchova síň)

Výstava uspořádaná ve spolupráci s Krkonošským muzeem v Jilemnici.

„Kouzlo Vánoc aneb jak si zkrášlit čas vánoční" (Multimediální sál)

Vánoční tradice a zvyky na Hořicku a v Podkrkonoší.

Muzeum navštívilo 2 194 osob.

Galerie plastik

„Jakub Janovský / Hodinu na houpačce"

Výstava děl mladého českého výtvarníka na téma navazování mezilidských vztahů.

„Pavel Doskočil / Není pravda, že kapacita mozku s postupujícím věkem neklesá"

Autorská výstava akad. sochaře a profesora Střední uměleckoprůmyslové školy v Hořicích.

Galerii plastik navštívilo 524 osob.

Umělecká díla ve veřejném prostoru

„U-mění Hořice"

Výstava současného umění, prezentovaná výtvarníky spjatými s hořickou sochařskou školou ve veřejném prostoru – Mi-

chaela Jezberová, Martina Hozová, Bronislaw Fiutowski, Ladislav Jezbera a Jan Pospíšil.

Masarykova věž samostatnosti
Věž samostatnosti byla otevřena od května do září a navštívilo ji 4 910 osob.

Museum Czech Road Racing (Zámek)
„60 let na jednom okruhu"
Výstavu navštívilo 2 453 osob.

PŘEDNÁŠKY A JINÉ AKCE

Přednášky a besedy
„Nyčko v Banátu" – přednáška manželů Tomíčkových

Cyklus besed se zajímavou osobností, při nichž vyprávěli o svém životě a práci akad. sochařka Ellen Jilemnická, léčitelka, cestovatelka a spisovatelka Izabela Klímová a ochotnický herec a zpěvák Jan Müller.

Koncerty v Atriu
The Brownies, GOJI a Hořický komorní orchestr

Divadlo v Atriu
„Romeo a Julie" (ochotnický spolek Lužánky z Brna) a „Nepřítel lidu" (ochotnický soubor V TAHU)

Workshopy
Komentované prohlídky výstavy „Za drahými kameny do pravěku" s výtvarným workshopem pro školy s Jarmilou Gregorovou
Plenér Malířské setkání v hořické krajině s Jarmilou Gregorovou
Vázání adventních věnců s Šárkou Kuhnovou a Adélou Černou
Malování vánočních ozdob ve spolupráci s firmou DUV Vánoční ozdoby Dvůr Králové nad Labem

Jiné akce
„Světlo svobody" – světelná show na Masarykově věži samostatnosti (28. 9. 2021)
Evropský den židovské kultury ve spolupráci s Církví československou husitskou
Autobusový zájezd „Na skok do středověku" ve spolupráci s Církví československou husitskou
Archeologická vycházka s PhDr. Evou Ulrychovou do Votuze
Komentované prohlídky města v letních prázdninových měsících
Komentovaná prohlídka stálých expozic a výstav pro press trip novinářů z Polska
Zasedání krajské sekce Asociace muzeí a galerií

Masarykova věž samostatnosti
Večerní prohlídky MVS v červenci a srpnu

PERSONÁLNÍ SITUACE:

V roce 2021 v městském muzeu pracovaly na plný úvazek Petra Zachovalová, M.A. (ředitelka), PhDr. Oldřiška Tomíčková a Mgr. Jarmila Gregorová (odborné pracovnice), na zkrácený pracovní úvazek Bc. Adéla Černá, Jan Lukeš, Stanislav Štěp a Bc. Martina Vostřezová. Pomoc při inventarizačních pracích, provoz na recepci a úklid zajišťovali další pracovníci na DPP a DPČ.

Složitá situace nastala v Galerii plastik, kdy v průběhu roku ukončili pracovní poměr oba dlouhodobí pracovníci, PhDr. Jana Cermanová, Ph.D., a Tomáš Mates. V době jejich dlouhodobé nepřítomnosti (OČR, pracovní neschopnost) zajišťovala plnění výstavního plánu galerie Mgr. Jarmila Gregorová. Od října byli na základě výběrového řízení přijati prozatím na částečný úvazek Bc. Anna Crhová a Mgr. Filip Jakš. Další pracovníci zajišťovali jako průvodci na DPP provoz v Masarykově věži samostatnosti a v Museu Czech Road Racing.

REGIONÁLNÍ MUZEUM A GALERIE V JIČÍNĚ V ROCE 2021

Michal Babík

Máme-li zmínit nejzásadnější moment, který souvisí s činností jičínského muzea v roce 2021, je to určitě vznik nového depozitáře v Robousích u Jičína. Po mnoha letech nejrůznějších intervencí, po několika neúspěšných pokusech zajistit externí zdroje financování této stavby, se především díky přičinění našeho zřizovatele, Královéhradeckého kraje, podařilo v posledním kvartálu roku 2021 dokončit a předat naší instituci k užívání novostavbu depozitáře. Za investicí ve výši cca 30 mil. korun plně stojí právě Královéhradecký kraj, zhotovitelem stavby byla firma VALC, s. r. o., z Hradce Králové. Slavnostní předání depozitáře se uskutečnilo 27. října 2021 za účasti politické reprezentace Královéhradeckého kraje a mnoha dalších hostů. Jičínské muzeum tímto způsobem získalo kvalitní a moderní prostor skládající se ze tří velkých místností, jež jsou vybaveny kompaktními regály, a dále zázemí několika kancelářských prostor, které v budoucnu budou využity především archeologickým oddělením. Prostory budou sloužit potřebám uložení etnologické a archeologické podsbírky. Areál fary a depozitáře bude v budoucnu využit k edukačním aktivitám.

Jakkoliv zmiňujeme jako nejvýznamnější bod roku 2021 vznik depozitáře, je nutné poznamenat, že do činnosti jičínského muzea ve sledovaném roce vstoupilo několik dalších momentů. Organizace se musela vypořádávat s protiepidemiologickými opatřeními v souvislosti s pandemií covid-19, mnoho našich zaměstnanců muselo střídavě pracovat z domova a podstupovat různá omezení. Zjistili jsme také, že musíme pracovat se strachem a obavami potenciálních návštěvníků, což se následně projevilo v celkové návštěvnosti naší instituce.

Ze strategických dlouhodobých cílů naší organizace nesmíme opomenout přípravu nové stálé expozice, pro kterou bychom v budoucnu chtěli žádat finanční podporu z externích zdrojů.

PERSONÁLNÍ OBLAST

V roce 2021 došlo k několika drobným personálním obměnám. Z muzea odešel archeolog Mgr. Radek Novák, který se rozhodl založit svou vlastní archeologickou společnost. Plnohodnotně ho nahradil Mgr. Jiří Unger, Ph.D. Do archeologického týmu na částečný úvazek přibyla také Mgr. Veronika Dospíšilová. A návrat do muzejních řad podstoupila také Mgr. Dominika Schmidtová, která se na částečný úvazek věnovala především problematice detektorářů na Jičínsku. Zaměstnanci v tomto roce pokračovali v zahraničních stážích v rámci programu Erasmus+: mj. navštívili Itálii, Maďarsko, Slovensko a jiné státy.

VÝSTAVNÍ ČINNOST V ROCE 2021

V návaznosti na pandemickou situaci v České republice musel být výstavní program v roce 2021 modifikován. Některé výstavy musely být zrušeny, jiné naopak byly prodlouženy.

Ve výstavní chodbě se od dubna do poloviny června konala výstava věnovaná významnému jičínskému rodákovi, památkáři a historikovi umění Jaroslavu

Wagnerovi, od jehož narození v roce 2021 uplynulo sto let. Základem výstavy byla především pozůstalost Jaroslava Wagnera, kterou jeho manželka Jaroslava darovala jičínskému muzeu. Ve stejných prostorech pak byla následně instalována výstava kurátorky Mgr. Petry Zíkové s názvem „Strašidelná zvířata a proč se jich nebát". Základ výstavy tvořily desítky fotografií, makropreparátů, modelů i živých zvířat. Kromě pavouků, strašilek a švábů se návštěvníci mohli seznámit s oblovkou či tropickým slimákem veronicellou. Výstava byla připravena se zřetelem na dětského návštěvníka. Na konci září pak následovala výstava s názvem „Fotoateliér Podlipný", která pomocí fotografií, písemností a trojrozměrných předmětů představila pracovní i soukromý život fotografů spjatých s Jičínem – Aloise, Karla a Jana Podlipných. Vánoční čas pak ve výstavní chodbě zaplnila výstava vánočních ozdob firmy Rautis z Poniklé.

V prostorách galerie se první výstava konala až na začátku května. Jmenovala se „Jičínsko očima výtvarníků" a představila více než sto olejů, akvarelů a grafik ze sbírky RMaG v Jičíně. Společným jmenovatelem všech vystavených děl byl Jičín a jeho okolí. Kurátorkou této výstavy byla kunsthistorička Mgr. Jana Schlesingerová. Od poloviny června do konce srpna pak galerii zaplnila výstava s názvem „Čeho je moc…" Seznámila návštěvníky se sbírkotvornou činností našeho muzea. Její pomocí jsme chtěli ukázat, kterých sbírkových předmětů je v našich sbírkách nejvíce, a pokusit se zodpovědět otázku, proč je právě těchto předmětů ve sbírce hodně. Tato výstava de facto úzce souvisela s medializací nového depozitáře v Robousích.

V závěru roku se pak v galerii uskutečnily dvě výtvarné výstavy. První byla věnovaná libáňskému rodákovi, grafikovi a ilustrátorovi Vladimíru Silovskému, od jehož narození uplynulo v červenci 130 let. Druhou výstavu s názvem „Michail Ščigol: Deníky F. K." připravila kurátorka Mgr. Lenka Patková a představila dlouholetý zájem malíře o dílo Franze Kafky.

Kromě výše zmíněných výstavních projektů jsme se v roce 2021 pokoušeli výstavami proniknout i do veřejného prostoru. Například jsme na několika plakátovacích plochách v různých částech města vyvěsili plakáty s historickými fotografiemi a pohlednicemi ze sbírky RMaG v Jičíně. Na konkrétních místech bylo možné porovnat, jak místo vypadalo kdysi a jak vypadá dnes. Byla to částečná snaha vyjít vstříc publiku v důsledku protiepidemiologických opatření, kdy muzea musela být uzavřena.

OSTATNÍ PREZENTAČNÍ ČINNOST MUZEA

Také ostatní činnost muzea byla bohužel podobně jako v předchozím roce významně zasažena vnějšími vlivy. Bohužel jsme neuskutečnili tradiční akci s názvem „Café muzeum". Přednáškovou činnost realizovali pouze naši kmenoví odborní zaměstnanci a byla myšlena jako nadstavba k probíhajícím výstavám.

Činnost edukátorského pracoviště v tomto období reagovala na uzavření muzeí aktivitou mimo muzeum a uspořádalo pro školy tematické vycházky. V době, kdy to již bylo možné, připravilo oddělení speciální prohlídky výstav pro školy. Se začátkem září se pak již rozběhl tradiční edukační cyklus „Člověk putuje historií". Odborní pracovníci muzea se také podíleli na realizaci některých tzv. projektových dnů pro základní školy.

EDIČNÍ A VYDAVATELSKÁ ČINNOST

Jičínské muzeum vydalo v roce 2021 dvě čísla muzejního čtvrtletníku *Hurá, muzeum!* Vydali jsme také nové číslo *Muzejních novin*, které se věnovalo dějinám, kultuře a přírodě obce Střevač. S podporou Ministerstva kultury ČR pak byla vydána publikace *Jaroslav Wagner, památkář a jičínský rodák* z pera Mgr. Hany Fajstauerové.

NÁVŠTĚVNOST

Návštěvnost Regionálního muzea a galerie v Jičíně především kvůli epidemiologickým opatřením významně poklesla. Stálou expozici a výstavy v muzeu a galerii navštívilo 12 156 návštěvníků (v roce 2020 to bylo 19 958). Připočteme-li návštěvníky besed, přednášek, workshopů, vzdělávacích programů atd., jednalo se o celkem 15 758 návštěvníků.

ROZŠIŘOVÁNÍ SBÍRKY, KONZERVACE

V roce 2021 organizace zaznamenala 232 evidenčních čísel nových přírůstků. Největší část se jich do muzea dostala prostřednictvím vlastního sběru (archeologie) a darů. V roce 2020 bylo konzervováno 33 ks textilií, 24 ks kovových předmětů a 1 ks dřevěného nábytku.

KRKONOŠSKÉ MUZEUM V JILEMNICI V ROCE 2021

David Ulrych

Muzeum je zařízením Správy Krkonošského národního parku a na provozu se finančně podílí město Jilemnice. Využívá budovy zámku (čp. 75), pivovaru (čp. 1) a zahradního domku.

Rok byl ovlivněn pandemií koronaviru COVID-19. Muzeum bylo pro veřejnost opět uzavřeno od 18. prosince 2020 až do 4. května 2021. V tomto období jsme se zaměřili na údržbu, zpracování sbírkového fondu, přípravu výstav, ale také na publikační činnost a prezentaci v médiích. Konání kulturních akcí bylo i poté několikrát omezeno, přesto jsme nabídli několik výstav a doprovodných akcí.

PERSONÁLNÍ PODMÍNKY

Na plný úvazek pracovali vedoucí Bc. David Ulrych, odborní pracovníci Mgr. Martin Witkowski a Jana Krausová, kurátorka sbírkových fondů Tereza Tauchmanová, provozně ekonomická pracovnice Veronika Houdová. Průvodkyni Ing. Sabinu Rychterovou, která ukončila pracovní poměr k 31. březnu, vystřídala 1. května Ing. Lucie Exnerová. Na zkrácený úvazek pracovaly pokladní Věra Kyzewetterová, Jaromíra Voborská, Mgr. Milena Janatová a Eva Martinová. V letní sezóně pomáhali s provozem brigádníci a v průběhu roku také praktikanti.

NÁVŠTĚVNOST

Pokles návštěvnosti kvůli uzavření muzea a omezení akcí byl velký a ubylo zejména hromadných výprav. Nevyrovnala jej ani poměrně vysoká návštěvnost v letní sezóně. Celkem muzeum navštívilo 10 962 osob.

VÝSTAVY

Připravili jsme šest nových výstav a tři trvaly z předchozího roku. Mimo muzeum jsme uspořádali putovní výstavy *Za drahými kameny do pravěku* a *Putování za kamennými kříži Českého ráje a Podkrkonoší*. Na dalších jsme spolupracovali.

Zámek (čp. 75) – výstavní síň
29. 5. 2020 – 6. 6. 2021 „Stopy osvobození"
19. 6. – 14. 11. „Zdeněk Burian – Dobrodružství pravěku"
4. 12. – 30. 1. 2022 „Perličkové Vánoce"

Pivovar (čp. 1) – výstavní síň
11. 12. 2020 – 31. 1. 2021 „Já bych rád k Betlému"
29. 5. – 21. 11. „Z depozitářů muzea"
27. 11. – 30. 1. 2022 „Půjdem spolu do Betléma"

Pivovar (čp. 1) – Erbovní sál
11. 12. 2020 – 6. 6. 2021 „Putování za kamennými kříži Českého ráje a Podkrkonoší"
12. 6. – 12. 9. „Obrazy a plastiky ze Severočeské sbírky"
25. 9. – 13. 3. 2022 „Kouzlo zastaveného času, aneb jak se Jilemnice bavila"

AKCE A PŘEDNÁŠKY

Uspořádali jsme devatenáct doprovodných akcí a přednášek v muzeu, jako například přednášky *Život v armádách třicetileté války* Mgr. et Mgr. Kláry Andresové, *Podzim a zima v lidové stravě Krkonoš* PhDr. Daniela Dědovského nebo komentované prohlídky výstav s jejich autory a speciální programy pro školy. Dalších osm přednášek proběhlo mimo muzeum a čtyři online.

Z výstavy Krkonošského muzea v Jilemnici „Já bych rád k Betlému".

Poskytli jsme prostory pro konání tří akcí a dvou svateb, zejména v souvislosti s využitím sousedního Sloupového sálu jako očkovacího centra a logickým hledáním náhrady pro konání akcí.

PUBLIKAČNÍ ČINNOST A PREZENTACE V MÉDIÍCH

Publikovali jsme jednu odbornou studii, tedy *Stavebně historický průzkum objektu bývalé likérky v Horních Štěpanicích* ve vlastivědné ročence Z Českého ráje a Podkrkonoší, dále 26 článků a menších příspěvků v periodikách a tisku, kde za zmínku stojí seriály *Putování za kamennými kříži* nebo *Květnové povstání na Jilemnicku* v časopise Krkonoše – Jizerské hory. Vystupovali jsme v 25 rozhlasových a 3 televizních pořadech, v řadě dalších byly propagovány naše akce. Pokračovali jsme v aktivitě na webu a zejména na sociálních sítích, kde jsme publikovali 13 článků a desítky dalších příspěvků. Propagovali jsme muzeum na serverech v České republice, Polsku a dokonce v USA.

SPOLUPRÁCE

Poskytli jsme materiály například pro natáčení filmu *Poslední závod*, dokumentu *Industrie*, pořadu *Pečení na neděli* nebo publikaci *Zlatý klíč k památkám*, leták *Zvědavá ulička – malebná podkrkonošská architektura*, kalendář *Martinice v Krkonoších 2022* a podíleli se na přípravě knihy *Pamětnice roprachtická*. Vyřídili jsme 75 badatelských dotazů. Bylo uskutečněno 21 výpůjček 391 předmětů na naše výstavy a naopak 14 zápůjček 76 předmětů na výstavy v jiných institucích. Další trvaly z předchozích let. Lze zmínit například zapůjčení obrazů na výstavu *František Kaván: Podmrak* do Oblastní galerie Liberec nebo fotografií na výstavu *Karkonosze Photography 1945–2021* do Biura Wystaw Artystycznych w Jeleniej Górze v rámci polsko-českého projektu Handmade Photography. Spolupracovali jsme tak s řadou institucí, zejména muzei, galeriemi a archivy, ale také s jednotlivci, jako umělci a sběrateli u nás i v zahraničí.

PRÁCE SE SBÍRKOU

Většinou z darů, pozůstalostí a starého fondu jsme získali 240 přírůstkových čísel, odpovídajících 281 předmětům. Dotace Ministerstva kultury z programu ISO C – Výkup předmětů kulturní hodnoty mimořádného významu nám umožnila zakoupit obraz Františka Kavána *Krkonoš od Pančické louky* z roku 1893. Mezi další zajímavé akvizice patřila kresba stejného autora s názvem *Hradec Králové*, pocházející z roku 1888, lidový betlém z Jilemnice ze 40. let 20. století, pamětní sklenice z lesnické exkurze konané na jilemnickém panství pod záštitou Jana Nepomuka hraběte Harracha v roce 1879, saně „rohačky" z počátku 20. století, soubor petrolejových lamp z období od 2. poloviny 19. století do 1. poloviny 20. století, soubor předmětů obsahující církevní textilie, ale i obrazy či model kostela z fary ve Studenci.

Dotace Ministerstva kultury z programu ISO II/D – Preventivní ochrana před nepříznivými vlivy prostředí nám umožnila restaurovat obrazy Františka Kavána *Svatby táhnou přes vrcha* a *Na zarostlém rybníce*, oba z roku 1896. Konzervátorským zásahem prošel mědiryt Petra Paula Rubense *Vztyčení kříže* z 1. poloviny 17. století a lyžařská bota z konce 19. století. Vlastními silami proběhlo také vyčištění a konzervace rakouské jezdecké šavle vzor 1861, rakouské jezdecké perkusní pistole vzor 1859, bodáku na rakouskou pěchotní perkusní pušku Lorenz vzor 1854, rakouské myslivecké perkusní pušky Lorenz vzor 1854, pruské pěchotní jehlovky Dreyse M 1841, rakouského dělostřeleckého granátu z bojiště u Náchoda z roku 1866, těžítka vyrobeného z artefaktů nalezených na bojišti u Chlumu z roku 1866 či rakouské šavle pro námořní důstojníky vzor 1850/71. Proběhlo také preventivní plynování depozitáře. Inventarizací prošla celá podsbírka Historie.

KNIHOVNA

Získali jsme 38 publikací a 284 čísel periodik do knihovny. Bylo uskutečněno 50 knihovních výpůjček.

OPRAVY A INVESTICE

Na zámecké budově čp. 75 bylo z rozpočtu města zrenovováno 53 vnějších částí oken. Došlo k výmalbě a výměně koberců v části expozice a kanceláři, výměně vodovodních baterií, osvětlení ve vitrínách a dalším drobným opravám. Rovněž byl zakoupen nový nábytek do kanceláří.

MĚSTSKÉ MUZEUM A GALERIE V LOMNICI NAD POPELKOU ROKU 2021

Jan Drahoňovský

Rok 2021 byl pro lomnické muzejníky především ve znamení 130. výročí vzniku naší instituce. K tomuto jubileu se v průběhu celé sezony uskutečnily různé kulturní aktivity. Uplynulé období bylo však i nadále ovlivněno pokračující pandemickou situací, která opět výrazně ochromila chod muzea ve vztahu k veřejnosti – zrušena či odložena musela být řada z plánovaných akcí, zvláště v její první polovině, kdy bylo muzeum díky covidové uzávěře až do května nepřístupné.

VÝSTAVY, KONCERTY A PŘEDNÁŠKY

Oproti jiným letům (až tři desítky akcí) se uskutečnilo pouze pět výstav, dva koncerty a čtyři přednášky.

Ze široké a pestré nabídky připravených, ale z velké části bohužel nerealizovaných měla veřejnost možnost navštívit alespoň tyto výstavy: Zkraje roku doznívala *„19. ročník přehlídky betlémů"*, dále *„Lomnicko v proměnách času očima malířů"* ve virtuální podobě, v letních měsících 25. ročník tradiční prázdninové výstavy *„Drahé kameny a minerály ze sbírek lomnických kamenářů a jejich hostů"*, na podzim *„130 let činnosti Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou aneb Když muzejníci vzpomínají"* a závěr roku patřil *„20. ročníku výstavy betlémů"*.

Z koncertů došlo na prezentaci jičínského souboru Fidle, která nesla název *„Samá voda"*, složená z lidových písní našeho kraje, včetně mysliveckých motivů, a na *„Zpívání mezi betlémy"* písničkářky z Českého ráje Marušky Špačkové.

Pokud jde o přednášky, uskutečnil se pouze, a to ještě v omezeném počtu, podzimní cyklus. Konkrétně se jednalo o následující tituly: pořad skladatele a muzikanta Josefa Krčka se synem Josefem nazvaný *„Písničky z okolí Lomnice a povídání o řece Vltavě"*, spojený s promítáním filmu *„Vltavský triptych"*; cestovatelské přednášky zastupovalo putování *„Po stopách třeboňských rybníkářů"* v podání Mgr. Libora Drahoňovského. Do třetice se role přednášející ujala zooložka Mgr. Petra Zíková z Regionálního muzea a galerie v Jičíně s nezvykle znějícím názvem *„Strašidelná zvířata aneb Proč se jich nebát"*. Přednášky uzavřel známý historik prof. Josef Žemlička s tematikou *„Vzestupy a pády rodu Vršovců"*, navazující na obdobné se zaměřením na vládnoucí Přemyslovce a konkurenční Slavníkovce.

SLUŽBY VEŘEJNOSTI

Kromě výše uvedených aktivit poskytovalo muzeum, pokud to situace dovolila, celou škálu doplňkových služeb pro veřejnost. Vedle prodeje upomínkových předmětů, šperků, místní speciality Lomnických sucharů i Lomnického piva, novin či knih také kopírování a služby pro návštěvníky v prostorách stylově zařízené muzejní kavárny. Muzeum vyšlo vstříc též i badatelům (cca 36), ať už při jejich osobních návštěvách muzejního archivu či prostřednictvím dotazů e-mailem. Podobně jako každoročně, došlo i vloni na pronájem společenské místnosti pro schůze různých neziskových sdružení a spolků. Pracovníci

muzea nad rámec svých povinností, ale rádi, také dlouhodobě z piety pečují o hrobky původních majitelů objektu, kde nyní muzeum sídlí, průmyslnické rodiny Šlechtů. Nezapomněli jsme ani na osvětovou činnost, např. při provázení návštěvníků po historickém jádru města s odborným výkladem a v rámci muzejních nočních prohlídek, či formou přednášek, seznamujících posluchače s dějinami Lomnicka. Do této kategorie též spadá průvodcovská činnost i mimo region, konkrétně šlo o *„Putování po hradech Českého ráje"* s žáky a studenty místních škol.

PÉČE O SBÍRKY

Jako každou sezonu probíhala v začátku roku inventarizace muzejních podsbírek. Vloni bylo zinventarizováno 326 předmětů z pěti podsbírek. Sbírkový fond se rozšířil o 14 přírůstkových čísel. Za všechny jmenujme především reprezentativní sedací soupravu ve stylu neogotiky, tvořenou dvěma honosnými masivními křesly a čtyřmi židlemi, které se staly součástí interiéru expozice „Panský pokoj". V lovecké expozici, která byla ozvučena průvodním slovem jejího tvůrce pana Oldřicha Horáka ze Žďáru u Kumburku, je od minulého roku nově instalován bohatě vyřezávaný myslivecký bufet a několik zcela nových loveckých trofejí. Mezi získané technické zajímavosti můžeme zařadit část výbavy z místního kadeřnického prvorepublikového salonu. O několik pozoruhodných kusů byla obohacena i muzejní sbírka oděvů. Pokud jde o etnografii a lidové stavitelství, nesmíme pominout zcela nový kuriózní přírůstek – trám ze štítu rekonstruovaného domu čp. 76 v lokalitě Nové Město, datovaný 1811, s podrobným výčtem tehdy aktuálně zdražených cen potravin a různého zboží.

Velký prostor jsme v loňském roce věnovali také zvýšené propagaci instituce, ať už v médiích, či na umístěných velkoplošných poutačích v několika atraktivních turistických lokalitách, což alespoň částečně pomohlo k udržení návštěvnosti v dnešní nelehké době. Samozřejmě pokles v této oblasti byl patrný, stejně jako i v ostatních kulturních zařízeních podobného typu.

V rámci připomínky 130. výročí vzniku našeho zařízení se podařilo vydat vedle řady suvenýrů (vizitek, pohlednic a samolepek s logem muzea) pamětní minci jednak v klasické podobě leštěné mosazi, ale také speciální edici 20 sběratelsky vyhledávaných a znalci ceněných v povrchové úpravě tzv. patinování. Autorkou zdařilého návrhu je slečna Monika Braunerová a jedná se o její studijní práci na SUPŠ a VOŠ Turnov. V průběhu roku došlo také na plodnou a všestrannou spolupráci s partnerskými organizacemi, a to hlavně v souvislosti s oboustranně výhodnými mezimuzejními výpůjčkami rozličných sbírkových předmětů, spojených s výstavní činnosti. Například se to týkalo funerálních (pohřebních) „štítů" lomnických cechů z první poloviny 19. století, dřevěné výklopné rakve z katolického kostela sv. Prokopa v Nové Vsi nad Popelkou a hřbitovních már z evangelického kostela v Libštátě, smírčího kříže ze Želech a exponátů s vazbou na sportovní historii našeho města. Konkrétně se jednalo o spolupráci s muzei v Turnově, Jilemnici, Nové Pace, Jaroměři a Hořicích.

I v loňském roce pokračovaly vítané kontakty se středními školami, a to především formou krátkodobých praxí studentů spojenou s edukační činností a pomocí při realizaci virtuální výstavy. Díky spolupráci se Střední umělecko-průmyslovou školou v Turnově se v jejích restaurátorských dílnách zrestaurovalo několik

dalších ohrožených předmětů ze sbírkového fondu muzea. Vlastními silami v rámci možností se nám podařilo vrátit původní podobu zatím nezařazenému betlému kralického typu a opatřit jej vhodnou skříňkou.

Nejzajímavější dlouhodobou zápůjčkou se beze sporu stal velký skříňový betlém se zvonkohrou, vyrobený v průběhu dvanácti let dle vzoru barokních mistrů řezbářů z Tyrol. K jeho zhotovení se spojilo hned několik tvůrců. Především rovenský farář P. František Kocman (40 figur), dále profesionální řezbář Zdeněk Farský z Náchoda (architektura stylizovaného města Jeruzaléma), malíř Jan Mach z Červeného Kostelce (polychromie) a červenokostelecký truhlář Kamil Regner (skříň). Použité pozadí (dálina) pochází z nedochovaného historického betlému, jenž byl původně v místním zájezdním hostinci U koníčka na Husově náměstí.

PROPAGACE AKTIVIT

Aktivity muzea byly pravidelně zveřejňovány a propagovány na stránkách různých periodik, ale i na vlnách rozhlasu a televize. Mezi naše nejzásadnější články se řadí text otištěný v časopisu Krkonoše a Jizerské hory (12/2021, s. 22) s názvem *„Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou oslavilo 130 let existence"*, mapující jak historii instituce, tak její současnost. Tato akce se bezpochyby stala zcela oprávněně vyvrcholením loňské výstavní sezony a skládala se jak z tematické výstavy, tak i řady doprovodných pořadů. Závěrem došlo na předání čestného občanství města Lomnice nad Popelkou emeritnímu řediteli Františku Novákovi, promovanému geografovi, a to za jeho celoživotní přínos k rozvoji kultury, sportu a hlavně městského muzea.

Také jsme částečně participovali na vzniku nové knihy autora Josefa Markse

12. září 2021 převzal emeritní ředitel Městského muzea v Lomnici nad Popelkou František Novák (1933–2022) čestné občanství města.

s názvem *„Drahé kameny Podkrkonoší – Lomnice nad Popelkou, Rváčov, Dráčov, Morcinov a další"*. Konkrétně šlo o sepsání úvodní části popisující stálé expozice, především oddělení věnované odkazu průkopníka geologie na Lomnicku Jana Bendy, a připomenuta je i též tradice pořádání pravidelných krátkodobých výstav s přehlídkami sběratelské činnosti místních kamenářů. Připravována byla též reprezentační publikace o lomnickém muzeu.

MTZ A PERSONÁLNÍ STAV

Největší investiční záležitostí se stala na konci roku rozsáhlá rekonstrukce parketové podlahy v prvním poschodí nad hlavním schodištěm.

Personálně je muzeum dlouhodobě obsazeno pouze třemi kmenovými zaměstnanci (jedná se o nejmenší počet ze všech muzeí našeho rozsahu v bývalém semilském okrese v kontrastu s rozměry čtyřpodlažní budovy a rozšířením o další expozice). Velkou výhodou se jistě jeví fakt, že kolektiv v tomto složení se v průběhu více jak dvaceti let nezměnil, z čehož pramení možnost bezproblémové zastupitelnosti a naší vzájemné důvěry. Tuto skutečnost považujeme za nenahraditelnou a cennou devízu.

NÁVŠTĚVNOST MUZEA

I přes aktuální všeobecně známé zdravotní problémy ve společnosti muzeum v loňském roce navštívilo celkem 7 082 platících osob, z toho plné vstupné hradilo 5 065 osob, snížené 1 612. Nehledě na omezený počet přednášek, besed, koncertů a vernisáží přijalo pozvání 405 návštěvníků.

A tak do nadcházejícího roku 2022 vstupujeme s nadějí, že bude lepší než ten uplynulý, plný starostí, problémů a nejistoty. Naším vroucím přáním je, a doufejme, že to tak již bude, abychom měli možnost pro veřejnost uskutečnit plánované kulturní akce bez omezení a v plném rozsahu. Největším dárkem pro muzejníky bude trvalá přízeň a sympatie návštěvníků, neboť jejich spokojenost je nám tou největší odměnou. Je pro nás prvořadou věcí a závazkem zároveň. Uděláme vše pro to, abychom nezklamali Vaše očekávání.

MUZEUM A POJIZERSKÁ GALERIE V SEMILECH V ROCE 2021

Miroslav Šnaiberk

Muzeum zaměstnávalo 3,6 přepočtených pracovníků. Provoz instituce zajišťovalo dalších 6 pracovníků, zaměstnaných na VPP prostřednictvím Úřadu práce, z toho pět jen na část roku a vesměs na kratší úvazek. Jako externí průvodci působilo osm osob.

Muzeum bylo vládním nařízením od 1. ledna do 30. dubna uzavřeno. Návštěvnost činila 4 032 osob. Také připravené edukační programy k jednotlivým výstavám vyzněly naprázdno – jen několik školních skupin je mohlo absolvovat, a to ještě v rouškách: dvacet skupin bylo provedeno po výstavě *Bílá místa konce války*, devatenáct výstavou *Za betlémskou hvězdou*, sedm *Na skautské stezce* a šest skupin po výstavě *Ve službě bližním*.

Do soutěže vyhlášené v srpnu 2021 na téma *Portrét – autoportrét* bylo přihlášeno 213 prací. Oceněna byla první tři místa v každé kategorii: do 12 let, do 18 let a dospělí.

Stálé expozice představuje *Tajemství řemesel našich předků* v podkroví hlavní budovy a v Červené roubence je instalována etnografická expozice a pilníkářská dílna.

VÝSTAVY

- *Bílá místa konce války 1944–5* (17. 7. 2020 – 25. 7. 2021)
- *Šedesát let semilského muzea* (27. 10. 2020 – 30. 5. 2021)
- *Výtvarné umění ze sbírek semilského muzea* (3. 12. 2020 – 30. 5. 2021)
- *Jindřich Štreit – Mezi snem a skutečností* (1. 5. – 20. 6.)
- *Petra Hauptová – Ježkův sen* (4. 6. – 25. 7.)
- *100 | 30 let skautingu v Semilech* (4. 6.– 17. 9.)
- *Malíři Pojizeří – Jizera a její příběh* (25. 6. – 3. 10.)
- *Vladimír Veselý – grafické dílo* (30. 7. – 26. 9.)
- *Ve službě bližním. 150 let od založení SDH v Semilech 1* (14. 8. – 20. 11.)
- *Století českého volejbalu v Libereckém kraji* (24. 9. – 30. 1. 2022)
- *Michael W. Pospíšil – Paris, Praha, etc.* (8. 10. – 28. 11.)
- *Jaroslav Skrbek – Můj život v Podkrkonoší* (1. 10. – 2. 1. 2022)
- *Roušky a jejich příběhy* (4. 10. – 2022)
- *Za betlémskou hvězdou* (3. 12. – 30. 1. 2022)
- *Portrét – autoportrét: soutěžní výstava amatérských prací* (3. 12. – 30. 1. 2022)

PŘEDNÁŠKY A TEMATICKÉ VEČERY

Z přednášek musíme připomenout komentovanou prohlídku výstavy fotografa Jindřicha Štreita s navazující projekcí dokumentu *Na tělo* o J. Štreitovi režisérky Libuše Rudinské, vzpomínkový večer emeritního ředitele semilského gymnázia Miloše Plachty. V letních měsících muzeum nabízelo hudební večery na muzejní zahrádce, proběhla tradiční muzejní noc s komentovanými prohlídkami, hudebními a tanečními vystoupeními, uskutečnil se *Semilský Montmartre* – výtvarné dílny, koncerty a divadelní představení.

PROPAGACE

Muzeum vydávalo vlastní tiskové zprávy, které přejímaly jak Semilské noviny, tak i další média. Velmi úspěšné bylo v televizi a rozhlase. Na ČT 2 a ČT 24 zhlédlo film *Bílá místa konce války* 82 000 diváků; na YouTube jej k 31. 12. 2021 vidělo 32 000 diváků. Muzejní webové stránky navštívilo v roce 2021 17 405 unikátních návštěvníků. Kromě nich provozovalo muzeum i účet na Facebooku a Instagramu, rozesílalo elektronické a tištěné pozvánky, lákalo návštěvníky nápaditými plakáty a vtipnými bannery.

Za mimořádný úspěch můžeme považovat ocenění v celostátní soutěži Gloria musaealis, kde jsme v silné konkurenci velkých muzeí získali třetí místo v kategorii muzejní výstava roku za projekt Bílá místa konce války 1944-5. Oceněna byla nejen obsahová, ale i výtvarná část výstavy včetně toho, že k ní byl vytvořen originální dokumentární film, který převzala Česká televize.

PÉČE O SBÍRKOVÝ FOND

V roce 2021 se díky covidu podařilo dokončit celkovou fyzickou inventarizaci sbírek – za rok 5 554 přírůstkových čísel, což představovalo 15 038 předmětů.

Mgr. Blanka Nechanická restaurovala obraz Josefa Tomáše Blažka *„Voročov"*, zakoupený v roce 2020, dále obraz Josefa Směšného *„Týnský chrám za večera"* nalezený na půdě radnice roku 2020, *„Portrét neznámého muže"* od A. Jäckela.

Nově bylo získáno 463 přír. čísel, obsahujících 1376 předmětů. V letošním roce obohatilo muzeum 21 donátorů s 539 předměty. K těm nejzajímavějším patřily: trubkový vozík z továrny Zittwerke v Řekách, na kterém se vozily díly pro proudové motory Jumo 004, odlitek části dílu pro motor Junkers Jumo 213, taktéž ze Semil, obraz Josefa Směšného Barneta *„Týnský chrám za večera"*, tempera Václava Žatečky *„Kaplička u vody"*, archeologické artefakty pocházející ze sbírek tzv. Mizerova muzea, dar Lubomíra Fejfara, zahrnující několik stovek předmětů k dějinám textilu na Semilsku, pozůstalost Vlasty Hajské k dějinám sportu, skautský klobouk Karla Čurdy – Slavoje, vůdce semilských skautů, nerealizovaný soutěžní návrh měšťanských škol v Semilech nebo pohlednice a fotografie loutkářské rodiny Maiznerů.

V roce 2021 disponovalo semilské muzeum na nákup sbírek částkou 20 000 Kč. Pořídilo za ně díla umělců spjatých s regionem – 2 oleje na plátně V. V. Nováka *Česká krajina* a *V přístavu*, obraz Joži Mikše *Pohled od Dvoraček k Rokytnici*, obraz V. Balouna Semily *Pohled od záložny* a dřevoryt Karla Vika *Kozákov*.

V rámci ediční řady Paměť Semilska vydalo muzeum knihu Ivo Navrátila *Na skautské stezce*, vůbec poprvé zachycující stoletou éru skautingu v Semilech.

Také muzejní knihovna se utěšeně rozrůstala. Roční přírůstek činil 230 ks knih a periodik.

OPRAVY A ÚDRŽBA BUDOV

Po připojení nového informačního centra byly v roce 2021 zadány nutné elektromontážní práce v objektu – nové přívody z TIC, demontáž a montáž elektrického rozvaděče a oprava jištění akumulačních kamen.

MUZEUM ČESKÉHO RÁJE V TURNOVĚ ROKU 2021

Jan Prostředník

REKAPITULACE ROKU 2021

V minulé zprávě o činnosti Muzea Českého ráje v Turnově jsem rok 2020 označil za turbulentní a stejné označení bych mohl použít i pro rok 2021. V lednu, kdy jsem zahájil svou minimálně šestiletou misi na pozici ředitele muzea, jsme vstoupili do lockdownu, který v zimních měsících ještě více přitvrdil a teprve v závěru dubna jsme se dočkali prvních rozvolnění. Až do čtvrtého května, kdy jsme mohli po-

prvé v roce 2021 přivítat v muzeu první návštěvníky, jsme se věnovali přípravám výstav, evidenci sbírek, opravám a také generálnímu úklidu ve všech prostorách turnovského muzea. V lednu a únoru proběhlo velké třídění a následné stěhování sbírkových i nesbírkových předmětů do nově pronajatých prostor v Krátké ulici čp. 1293. Vzhledem k tomu, že jsme získali dotaci z programu Podpora tradiční lidové kultury MK ČR na celosezónní výstavní cyklus *„Na poslední cestě…"*, intenzívně jsme pracovali na jeho přípravě, svozu exponátů, tisku panelů a dokončení obsažného katalogu, jehož vydání podpořilo Město Turnov a sponzoři. Přes tvrdá opatření se nám podařilo v daném termínu, tedy 18. března, zrealizovat i vernisáž, která se pochopitelně uskutečnila distanční formou na webu a sociálních sítích. Prostřednictvím 3D prohlídky mohli návštěvníci výstavu zhlédnout alespoň na monitorech počítačů a displejích mobilních telefonů.

Rok 2021 byl co do výstavního plánu rokem přelomovým. Zařadili jsme do něj totiž téměř šest měsíců trvající pilotní výstavní projekt instalovaný ve výstavním sále, Klenotnici a Kamenářském domě. Celý cyklus provázely i cílené doprovodné programy – komentované prohlídky, animace respektující věkové kategorie návštěvníků a tvůrčí dílny různých obtížností. Velký důraz jsme v roce 2021 zaměřili na propagaci, kterou jsme napřeli zejména do on-line prostředí. Cílené kampaně na sociálních sítích nám přivedly nové návštěvníky, a velmi pravděpodobně jsme zacílili i na ten segment veřejnosti, který nás nemusel pokládat za zcela atraktivní zařízení. Naše obavy ze zdánlivé ponurosti tématu a délky trvání výstavního projektu se naštěstí nepotvrdily. Veřejnost pozitivně kvitovala dobu trvání výstavy a zejména vydání katalogu. Proto chceme v podobných projektech pokračovat i v dalších letech. Většina odborných pracovníků se také podílela na přípravě monografie o městu Turnovu, která má světlo světa spatřit v květnu roku 2022 při oslavách výročí 750 let od první písemné zmínky.

Nelze se pochopitelně nezmínit o návštěvnosti turnovského muzea a Dlaskova statku v roce 2021. Přestože jsme byli do května zavření a nekonaly se tudíž žádné významné jarní projekty, prošlo do konce prosince 2021 branami našich objektů 35 680 návštěvníků. Velmi silná byla zejména letní sezóna: v červenci a srpnu přišlo do našeho muzea rekordních 18 966 návštěvníků. Jde o vůbec nejvyšší číslo v novodobé historii Muzea Českého ráje v Turnově! Na této rekordní návštěvnosti mají bezesporu lví podíl doprovodné programy a akce, které představují přidanou hodnotu k našim stálým expozicím a aktuálně probíhajícím výstavám. Zde je nutné zmínit již tradičně úspěšné Dny s mineralogem probíhající každé úterý. O prázdninách je navštívilo 1203 dětí a dospělých. Na Horolezecké čtvrtky, které přiblížily pohyb ve skalách, práci s lanem formou uzlování a další doplňkové pohybové aktivity, jako je např. slackline, zavítali 403 návštěvníci. Přestože nám červencové Řemeslné trhy propršely a ty srpnové trápilo úmorné horko, přišlo si je prohlédnout 3 500 lidí. Dlaskův statek měl vedle stálých expozic nabídku rozšířenou o každé prázdninové sobotě o řemeslné dílny zaměřené na téma *„Jak se šilo na statku"*. Pro děti tu každou neděli v červenci a srpnu hrály loutkářské soubory a přilákaly 809 malých i velkých návštěvníků, a v rámci Dnů lidové architektury navštívilo Dlaskův statek dalších 400 lidí.

V roce 2021 byly však vedle výstav a tvůrčích dílen realizovány i další prio-

ritní úkoly. Patří k nim plnění vládního nařízení Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu, zajištění vědeckovýzkumné činnosti muzea, práce spojené s realizací projektu „*Restaurování historických artefaktů kulturního dědictví MČR Turnov a zefektivnění jejich ochrany*" (IROP), v nadmíru úspěšném naplňování grantových programů MK ČR a města Turnova, ediční činnosti a zajištění adekvátní ochrany sbírkových fondů. Mezi priority patřila i příprava podkladů pro zpracování architektonické studie nových stálých expozic muzea ve 2. a 3. NP hlavní budovy muzea. Odborní pracovníci se podíleli i na dalším významném segmentu prezentace – odborné náplni projektu v on-line prostoru – „*Exponát měsíce*". Zde jsou představovány exponáty ze všech našich podsbírek, které mají nějaký zajímavý příběh.

Všichni odborní pracovníci řešili i své vlastní výzkumné projekty, a to včetně archeologického oddělení, které v regionu již po tři desítky let zajišťuje systematický výkon archeologické památkové péče. Velký dík za úspěšnou realizaci všech úkolů roku 2021 však patří všem zaměstnancům Muzea Českého ráje v Turnově ze všech oddělení od návštěvního provozu, přes oddělení ekonomické, oddělení správy majetku a provozu po obě oddělení odborná.

V roce 2021 pracovalo v MČR Turnov 25 pracovníků v hlavním pracovním poměru, z toho 2 pracovníci na úseku vedlejší hospodářské činnosti. Během roku 2021 došlo k řadě dalších drobných personálních změn, které byly vyřešeny tak, aby nedošlo k omezení plynulého provozu organizace. K zásadním personálním změnám došlo v oddělení etnografických, historických a uměnovědných sbírek: k 31. 3. 2021 ukončila pracovní poměr Mgr. Alžběta Kulíšková, kterou od 1. 4. 2021 nahradil Mgr. Antonín Mojsl. Další změny nastaly na pozici muzejního pedagoga, kde Mgr. Kateřina Krausová ukončila pracovní poměr k 31. 8. 2021, na základě výběrového řízení byla přijata Mgr. Ellena Kuželová, které byl pracovní poměr ukončen ve zkušební lhůtě k 30. listopadu 2021. Měsíc prosinec 2021 byl zajištěn prostřednictvím externích lektorů s tím, že k 1. lednu byla na pozici muzejního pedagoga přijata Mgr. Marie Pešková.

Závěrem rekapitulace roku 2021 nelze nevzpomenout na významné ocenění, kterého se dostalo emeritní ředitelce turnovského muzea PhDr. Vladimíře Jakouběové. Ve středu 18. srpna jí byla prezidentem republiky na Pražském hradě předána prestižní Cena Jože Plečnika 2020 za celoživotní přínos v ochraně a rozvíjení kulturního dědictví a lidových tradic. Vedle Vladimíry Jakouběové bylo oceněno dalších 15 osobností z celé České republiky. Na tuto cenu laureátku nominovali náměstkyně hejtmana Ing. Květa Vinklátová a hejtman Libereckého kraje Mgr. Martin Půta. Cena měla být předána již při slavnostním večeru v Jízdárně Pražského hradu 8. října roku 2020, ale pandemická situace to bohužel neumožnila.

PROJEKTY

V roce 2021 jsme realizovali řadu projektů, z nichž ten aktuálně nejvýznamnější byl zahájen již v roce 2019. Jde o již zmíněný projekt *„Restaurování historických artefaktů kulturního dědictví Muzea Českého ráje v Turnově"*. V roce 2021 se v souladu s harmonogramem podařilo realizovat druhé etapy restaurování sbírkových předmětů. Z původních osmi částí projektu pokračovalo již jenom sedm.

1) *Bělohlávkův betlém, 19. století* – pokračovaly práce na restaurování betléma Michala Bělohlávka firmou Ateliéry Bárta se sídlem Hořice v Podkrkonoší. Dokončení prací proběhne v roce 2022.

2) *Soubor tří papírových betlémů: Papírová předloha pro betlém, přelom 18. a 19. století, Papírový betlém, sign. Ignatz Hauk, Čechy, 1847, soubor 50 kusů; Papírový pohyblivý betlém, Turnovsko 19. století, soubor 57 kusů* – jejich restaurování bylo v roce 2021 restaurátorkou Lucií Slivkovou Waulinovou dokončeno.

3) *Kašírovaný sádrový betlém, 19. století* – restaurování 33 sbírkových předmětů bylo v roce 2021 provedeno akad. soch. Petrem Roztočilem, přičemž došlo k doplnění chybějících částí jednotlivých figur, barevné retuše a zakonzervování souboru figur betléma.

4) *Soubor 300 kusů skleněných negativů* – očistění, lokální retuše, případně přenesení na borosilikátové sklo zajistila restaurátorka MgA. Lenka Lesenská.

5) *Opona turnovského divadla* – restaurátor Jiří Látal, ak. malíř, v rámci 2. etapy realizoval rozvinutí opony na připravené podklady a k fixáži nástřikem. Po vyschnutí byla opona stočena na navíjecí válec a obrácena lícovou stranou dolů, poté byly trhliny opatřeny papírovými mezivložkami s broušenými hranami, přižehleny na originální plátno, plocha překryta novým plátnem, které bylo vypnuto a po okrajích fixováno. Závěrem 2. etapy restaurátorských prací byly retušovány defekty v barevné vrstvě, provedena rekonstrukce pozadí, retuše oblohy, započaty retuše rámu, zkoušky lakových fixáží a úprava navíjecího válce.

6) *Soubor kramářských tisků* – restaurátorka MgA. Magdalena Rafl Bursová, akad. mal., v rámci druhé etapy restaurovala asi 1400 značně poškozených tisků.

7) *Soubor měšťanských portrétů a barokních lunetových obrazů Legenda ze života sv. Františka od J. J. Hertla* – restaurátorka MgA. Pavla Vosátková dokončila v roce 2021 druhou etapu a zároveň zahájila etapu třetí (11 obrazů zcela zrestaurováno, 6 předáno a rozpracováno).

V roce 2021 pokračovala rekonstrukce domu čp. 72 ve Skálově ulici, která byla zahájena o rok dříve položením nové střešní krytiny. Náklady byly hrazeny z programu „*Regenerace městské památkové zóny města Turnov*" a z účelové dotace zřizovatele. Práce zajistila stavební firma SPIDERS spol. s. r. o. a náklady činily 1 921 500,65 Kč. V roce 2021 byla realizována první etapa rekonstrukce, která spočívala v provedení bouracích prací, podchytávek, zvýšení únosnosti stropů, sanací zdí, odvodnění sklepa a ležatého svodu kanalizace. Po této fázi rekonstrukce je již objekt staticky zajištěn. První etapa rekonstrukce přišla investora na 3 254 020,51 Kč (vč. DPH). Stavba je hrazena z rozpočtu Libereckého kraje a částečně i z programu Regenerace městské památkové zóny MK ČR. Následné etapy budou realizovány v letech 2022 a 2023.

Z dalších významných projektů lze zmínit přípravu reinstalace stálých expozic. V prvním pololetí roku 2021 řešila obě odborná oddělení MČR v Turnově ideový záměr expozic v hlavní budově čp. 71 a také finální podobu libreta. Dále byla v roce 2021 realizována řada přípravných prací tohoto projektu: společnosti Profes projekt, s. r. o., bylo zadáno zaměření celého domu čp. 71, aby tak vznikl relevantní poklad pro stavební přípravu projektu. Také byla fotogrammetricky zaměřena přední i zadní fasáda domu (Geodézie Krkonoše, s. r. o.) a provedena diagnostika nosných konstrukcí (Diagnostika staveb-

ních konstrukcí Liberec, s. r. o.). Dále byly vybrány exponáty a 2D doprovodný materiál pro přípravu architektonické studie nových stálých expozic v 2. a 3. NP (grafické studio Bárta & Bárta).

Příprava projektu nových stálých expozic je běh na dlouhou trať, kterou chceme realizovat v horizontu 5 až 7 let. Z tohoto důvodu průběžně revitalizujeme vybrané části expozic. Muzeum Českého ráje udělalo vstřícný krok ke svým návštěvníkům otevřením obnoveného kabinetu historických granátových šperků, které jsou nyní nainstalovány v nových vitrínách. Ty mají nejen lepší osvětlení a neutrální hladké bílé pozadí, na němž drobné mistrovské práce starých granátníků vyniknou, ale poskytují i větší výstavní plochu. Můžeme tak návštěvníkům nabídnout i ty nedávno získané šperky a dekorativní předměty, které byly dosud v depozitáři. Jádrem kabinetu je vývojově (chronologicky) uspořádaný šperk od klasicismu na začátku 19. století po šperky ze „zlatého věku" českého granátu ve druhé polovině 19. století, kdy díky vývoji nýtkové a zrnkové techniky mohlo dojít k ohromnému tvarovému vývoji brooží, náhrdelníků, diadémů, náušnic a náramků. Z tohoto bohatství ostatně žije klasický granátový šperk dodnes. Ani elegantní secese a art-déco z první poloviny 20. století tu nepřicházejí zkrátka a takto nastíněnou vývojovou linii oživují ukázky využití českých granátů v lidovém šperku, mimořádně zajímavá sportovní vyznamenání zdobená granáty nebo bombastické klenotnické kreace Františka Khynla či autorská replika kříže pro Jana Pavla II. od Jiřího Urbana. Projekt byl podpořen MKČR z programu *Podpora expozičních a výstavních projektů* a z rozpočtu Libereckého kraje, připravili jej PhDr. Miroslav Cogan a Mgr. Lenka Laurynová, realizaci zajistila firma Bárta & Bárta.

Od roku 2021 jsme změnili výstavní plán, v jehož rámci bude vždy instalována celosezónní výstava s trváním pět až sedm měsíců, a to ve všech výstavních prostorách muzejního areálu ve Skálově ulici. Jak o tom píšeme na jiném místě tohoto sborníku, vyzkoušeli jsme si to na výstavním projektu *„Na poslední cestě…"*, instalovaném od 18. března do 5. září 2021.

Prohlédlo si jej téměř 18 tisíc návštěvníků a více než 500 dětí prošlo tvůrčími dílnami v Kamenářském domě.

V červnu 2020 jsme se podíleli na exhumaci tělesných ostatků biskupa Petra Františka Krejčího (1796–1870), nejvýznamnější církevní osobnosti, která našla místo svého posledního spočinutí v Turnově na mariánském hřbitově. Během roku 2021 byl antropologem RNDr. Janem Cvrčkem z Národního muzea zajištěn velmi detailní antropologický posudek. Železo-zinková rakev prošla procesem konzervace na Střední umělecko-průmyslové škole šperkařské – Vyšší odborné škole v Turnově a byla uložena jako historický majetek města Turnova do Muzea Českého ráje. Pro kosterní pozůstatky P. F. Krejčího a pro jeho hrobovou výbavu byly vyrobeny dvě schránky z nerezové oceli s vygravírovaným biskupovým znakem na víku. Ve středu 15. září pak došlo k pietnímu aktu v prostorách antropologického oddělení Národního muzea v Horních Počernicích. Kosterní pozůstatky biskupa P. F. Krejčího byly spolu s pontifikálními rukavicemi, fragmentem mitry, bot a zejména s pektorálním křížkem uloženy do první schránky. Do druhé schránky byly uloženy zbytky biskupova pohřebního oděvu. Vedle antropologů Národního muzea, kteří prováděli exhumaci biskupova těla, se pietního uložení kosterních

pozůstatků a pohřební výbavy do schránek zúčastnili zástupci města Turnova a Muzea Českého ráje v Turnově. O šest dní později byly schránky uloženy do upravené hrobky pod centrálním křížem. Obřad celebroval litoměřický biskup Mons. Jan Baxant za účasti turnovského děkana Václava Vlasáka. Přípravu a realizaci za MČR v Turnově zajistili PhDr. Jan Prostředník, Ph.D., Petr Hartman, PhDr. Jiří Zoul Sajbt, Mgr. Roman Sirovátka, Mgr. David Marek.

VÝSTAVY

V roce 2021 se odborní pracovníci podíleli na přípravě patnácti výstav, z nichž čtyři byly realizovány v jiných organizacích (některé přecházely z loňského roku a již jsme se o nich zmínili):

30 let výtvarného salonu dětí a mládeže Jawor – Turnov
Zakladatelkou salonu byla tehdejší ředitelka Městského muzea v Jaworu Anna Grynszpan, která jej dodnes na polské straně připravuje. Ve spolupráci s kurátorem Muzea Českého ráje Miroslavem Coganem se původně polský salon rozvinul v mezinárodní přehlídku výtvarných děl dětí a mládeže, kterou roku 2008 převzalo od muzea Středisko volného času Žlutá ponorka Turnov. V dnešní době se salonu účastní na 350 výtvarných prací z obou stran hranice ve čtyřech věkových kategoriích.
Kamenářský dům / 28. 1. – 7. 3. 2021
Příprava a realizace: Mgr. Kateřina Krausová, PhDr. Miroslav Cogan

„Na poslední cestě…"
Smrt a pohřby v Pojizeří napříč staletími
Výstavní sál / 18. 3. – 5. 9. 2021

Na poslední cestě… zločin, trest a záhrobí
Kamenářský dům / 18. 3. – 5. 9. 2021

Klenoty na věčnost – luxusní pohřební výbava průřezem staletí
Klenotnice / 10. 6. – 11. 7. 2021
Na přípravě a realizaci celého projektu se podíleli Mgr. Michaela Havelková, PhDr. Jan Prostředník, Ph.D., PhDr. Jiří Zoul Sajbt, Mgr. Roman Sirovátka, Vítězslav Kuželka, Mgr. Jan Cvrček a Mgr. Pavel Jakubec

Světelné objekty designérského studia Yakobium
Nedílnou součástí výstupů našeho muzea je prezentování zástupců současné výtvarné scény regionu, proto jsme pro návštěvníky připravili představení designérského studia *Yakobium*, jehož zakládajícím členem je turnovský rodák Jiří Anděl (*1986).
Muzeum Českého ráje v Turnově / 1. 6. – 30. 8. 2021
Příprava a realizace: Mgr. Lenka Laurynová

ANNATOMie krajiny – Anna Polanská a Tomáš Plesl
Výstava skla a krajinomaleb z tvorby dvou výtvarníků spjatých s regionem, učitelů sklářské SUPŠ v Železném Brodě. Anna Polanská kromě tavené skleněné plastiky vytváří i vázy a další objekty s využitím výrazně barevných sklovin a klasických rafinačních postupů, jako broušení a rytí skla. Krajiny Tomáše Plesla nesou pečeť intenzivního osobního prožitku.
Výstavní sál / 9. 9. – 31. 10. 2021
Příprava a realizace: PhDr. Miroslav Cogan, Mgr. Lenka Laurynová

Horolezecká fotografie Karla Vlčka
Karel Vlček – horolezec, fotograf, cestovatel a dokumentarista, osobnost českého pískovcového lezení. Pracoval jako reportér v ČTK, díky čemuž měl vždy přístup

k perfektní fototechnice. Jeho cílem nebyla ve skalách reportážní fotografie, snahou byl dynamický snímek. Dokumentoval především extrémní horolezectví 60. – 80. let. Publikoval v zahraničních časopisech, například ve francouzském Montagnes, španělském Vertical a britském Mountain.
Kamenářský dům / 16. 9. – 7. 11. 2021
Příprava a realizace: Mgr. David Marek

Svět kostiček®
Výstava pro všechny příznivce pestrobarevných kostiček stavebnice Lego. Z dánské stavebnice Lego® představil autor výstavy a patriot projektu Svět kostiček® Ing. arch. Petr Šimr, Ph.D., nejen výběr ze sortimentu komerčních edic továrních setů Lego Technic, ale také unikátní modely z tvorby stavitelů z celého světa. Lego Technic přináší možnosti vytvoření složitějších pohyblivých modelů, které byly na výstavě také představeny. Pro dívky byla připravena část expozice Lego Friends.
Výstavní sál / 4. 11. 2021 – 22. 1. 2022
Příprava a realizace: Marcela Beranová, DiS., Tomáš Štefánek

reGenerace5
Na závěr roku 2021 jsme připravili další běh výstavního projektu prezentujícího aktuální tvorbu výtvarníků z oblasti současného šperku *reGenerace*. Již popáté se v rámci jedné výstavy setkaly práce místních šperkařů z Turnovska se šperky autorů z jiné umělecké enklávy.
Klenotnice / 18. 11. 2021 – 9. 1. 2022
Příprava a realizace: PhDr. Miroslav Cogan, Mgr. Lenka Laurynová

Ze svatého kouta – podmalby na skle ze sbírek Jany a Josefa Václava Scheybalových
Podmalby na skle patřily koncem 18. a v 19. století k zařízení interiéru vesnických chalup. Zdobily také venkovské kostelíky a kapličky. Vyráběly se v oblastech spojených se sklářskou výrobou, kde bylo možné levně sehnat potřebný materiál. Postupně se výroba i obliba podmaleb rozšířila – prodávaly se na jarmarcích, poutích a vánočních trzích. Soubor historických originálů ze Scheybalovy sbírky, ve kterém jsou zastoupeny podmalby z různých výrobních středisek v Čechách a na Moravě, není početný. Významně ho doplňují práce Anny Scheybalové, která byla jednou z prvních výtvarnic, které se ve 20. století nadchly pro malování kopií podmaleb na skle z 18. a 19. století.
Kamenářský dům / 18. 11. 2021 – 30. 1. 2022
Příprava a realizace: PhDr. Vladimíra Jakouběová, Bc. Matěj Jelínek

Prezentace nositelů tradice lidového řemesla a mistrů rukodělné výroby
Návštěvnické centrum MČRT
Příprava a realizace PhDr. Vladimíra Jakouběová, Iva Havrdlíková

PRÁCE SE SBÍRKAMI

Muzeum v souladu s platnou legislativou sbírá, konzervuje, restauruje, katalogizuje a následně také inventarizuje sbírkové předměty. V roce 2021 rozšířilo své sbírky o 1 737 evidenčních čísel s 2991 předměty. Šlo o přírůstky do následujících sbírkových fondů: archeologie (30 př. č. – 512 předmětů), etnologie (615 př. č.), umělecké řemeslo (355 př. č.), sbírkový fond umění (18 př. č.), kamenářské technologie (5 př. č.), sbírkový fond mineralogie, geologie, paleontologie a petrologie (62 př. č.) a příprava 2 550 nových přírůstků. Do sbírkového fondu historie bylo získáno 18 přírůstků, do archivu 455 přírůstkových čísel a sbírková knihovna získala 179 pub-

likací (121 publikací do knihovny regionální literatury a 58 do knihovny horolezecké). V rámci II. stupně evidence, tedy evidence systematické, bylo zpracováno 6 761 inv. č. a 402 signatur, aktualizováno bylo 4 395 evidenčních karet.

Podle plánu inventarizací byly inventovány podsbírky oboru etnografie a uměleckého řemesla v prostorách depozitářů MČR Turnov a stálých expozic, celkem šlo o 9 232 sbírkových předmětů. Vedle inventarizace řádné proběhla i inventarizace mimořádná v důsledku změny kurátora (podsbírka staré tisky 1 – 5950, podsbírka rukopisy 1 – 260, A-P – archiv pozůstalosti, A-OF – archiv osobní fondy, A-M – archiv muzeum, SCH-OF – Scheybal–osobní fond, SCH-D – Scheybal–dokumentace, SCH-ST – Scheybal–staré tisky 1 – 3402, SCH-KP – Scheybal–kramářské písně, SCH-R – Scheybal–rukopisy 1 – 195).

Zdigitalizováno bylo 8 853 sbírkových předmětů, a to z fondu archivu, historie, etnologie, archeologie, umění a uměleckého řemesla. Největší objem digitalizovaných předmětů byl z oboru historie (grant MK ISO II B – Evidence a dokumentace movitého kulturního dědictví). Mimo sbírkového fondu bylo pracováno s dokumentačním materiálem, který byl získán z terénních výzkumů. Významným počinem byla digitalizace kronik města Turnova.

Velký důraz byl kladen i na konzervaci a restaurování sbírkových předmětů. O restaurování souborů sbírkových předmětů podpořeném z IROP jsme se zmínili již výše. Mimo tento projekt byly provedeny primární konzervační zásahy na 531 předmětech z fondu archeologie, šperkařství, mineralogie, etnologie, uměleckého řemesla a historie – horolezecká sbírka.

Nové akvizice do sbírek

V roce 2021 byly nákupem získány zajímavé akvizice do podsbírek mineralogie, umění a etnologie.

Pro podsbírku mineralogie byl zakoupen soubor dvaceti vybraných drahých kamenů v hodnotě 150 000 Kč, doplňující první část kolekce, pořízenou v přechozím roce. Obohacuje sbírku o materiál dobývaný na současných nalezištích v Austrálii, Asii, Americe a Africe, jsou mezi nimi jak nadprůměrné ukázky známých drahých kamenů, tak i kameny vzácné až raritní jako afghanit, benitoit nebo hackmanit.

Podsbírka umění získala zlatý secesní závěs zdobený opály, perlami a syntetickými drahokamy, zhotovený v roce 1909 podle návrhu profesora šperkařské školy v Turnově Antonína Karče, který se podařilo zakoupit v USA za 2 000 dolarů.

Muzeum rovněž získalo kolekci tří obrazů Josefa Němce (s názvy Čekání, Scylla a Antická maska), jenž dosud ve sbírkách muzea nebyl zastoupen.

Podsbírka etnologie se může těšit z kolekce forem na ruční rezervní potisk látek, pocházejících z dílny hodkovického řezbáře, jež mohly být v minulém roce doplněny o další nálezy. Další artefakty, zvláště zemědělské nářadí a domácí inventář, byly získány darem.

ČINNOST VE VĚDĚ A VÝZKUMU

Archeologické oddělení (P. Hartman, R. Sirovátka, H. Fuchsová, J. Prostředník, L. Tuláčková – aktuálně na mateřské dovolené) zajistilo 315 záchranných výzkumů a připravilo 343 vyjádření k stavebním činnostem. V rámci výkonu archeologické památkové péče bylo v roce 2021 registrováno 20 lokalit, na kterých došlo k narušení historických terénů a archeologové

sepsali 5 komplexních nálezových zpráv ze záchranných archeologických výzkumů, 7 hlášení o nálezu za rok 2021 a ve stádiu přípravy jsou 2 nálezové zprávy ze ZAV většího rozsahu. Pokračovaly i dlouhodobé výzkumné projekty, jako „*Reidentifikace skalních lokalit v oblasti Českého ráje*" – spolupráce na terénním výzkumu a prospekci projektu, který provádí Univerzita v Hradci Králové a ZČU v Plzni, a spolupráce s Českou geologickou službou. V rámci rozvíjejícího se projektu „*Pojizeří v 3D*" byly digitalizovány zaniklé domy, panská sídla a drobné památky. Pro celosezónní výstavní projekt roku 2022 k výročí města Turnova byla simulována virtuální podoba města ve 14. století. Probíhala také terénní prospekce na archeologických lokalitách na Hruboskalsku a Klokočských skalách (např. na Rotštejnu nebo Chlumu-Kozlově) a opevněných lokalitách v podhůří Krkonoš.

Pověřené pracoviště pro dokumentaci *Tradiční lidové kultury Libereckého kraje* – oddělení etnologie a uměleckého řemesla (V. Jakouběová, M. Jelínek, M. Havelková) i v roce 2021 naplňovalo vládní nařízení *Koncepce účinnější podpory o tradiční lidovou kulturu* – doplnilo dokumentaci o medailony jednotlivých řemeslníků, připravilo návrh na zapsání na seznam „*Mistr rukodělné výroby Libereckého kraje*" Pavlíny Jůnové, která se zabývá podmalbou na skle, a na Krajský seznam nemateriálního kulturního dědictví byl připraven návrh na zápis „*Turnovského kamenářství*". Dva návrhy byly podány na zápis do Národního seznamu *Nositelů tradice lidového řemesla* (Jiřina Štrynclová – výroba skla u sklářského kahanu, Pavel Šrytr – lidová výšivka). Probíhalo i připomínkové řízení k nominaci Českého skla na Národní seznam nemateriálního kulturního dědictví. Výstava vzešlá ze stejnojmenného projektu *Poutě a poutní místa v Pojizeří* byla od listopadu 2020 do března 2021 instalována nejprve v prostorách turnovského muzea a dále pokračovala jako celosezónní v Kittelově domě na Krásné. V roce 2021 byl realizován výzkumný projekt s názvem *Lidová podmalba na skle v oblasti Pojizeří*, který byl opět završen výstavou v Kamenářském domě od listopadu do konce ledna 2022. Na Dlaskově statku pokračovala druhým rokem expozice *Kolovrátek, stav i jehla*, která je tak výstupem z výzkumu zaměřeného na historii a podobu podomácké textilní výroby v regionu – pěstování a zpracování textilních plodin i živočišných materiálů. A jedenáctou etapou také pokračoval projekt *Zpracování národopisné sbírky J. V. Scheybala.*

Mineralog J. Bubal realizoval dokumentaci a mineralogický výzkum v činných lomech v oblasti Českého ráje a Podkrkonoší: Proseč, Bezděčín, Doubravice, Studenec, Košťálov, Kozákov. Dále probíhal výzkum podkrkonošských achátů, určení jejich chemického a minerálního složení, geochemický výzkum safírů z Jizerské louky, Českého středohoří a Podkrkonoší a následná srovnávací studie se safíry z celého světa pro určení původu českých safírů (ve spolupráci s Masarykovou univerzitou v Brně). Od roku 2020 pokračují dva výzkumné projekty, a to jednak výzkum křemenných forem a minerálů Podkrkonoší, Pojizeří a Krkonoš tradičně využívaných pro umělecké a šperkařské účely a sběratelství, jednak výzkum ložisek a důlních děl Podkrkonoší, Pojizeří a Krkonoš.

Oddělení historie (M. Cogan, L. Laurynová) se významně podílelo na přípravě projektu komplexní revitalizace stálých expozic. Po odborné stránce zajistilo i reinstalaci Kabinetu granátového šperku

PŘEHLED STATISTICKÝCH UKAZATELŮ

	2019	2020	2021
Počet návštěvníků celkem	61 624	35 810	35 680
– z toho: návštěvníci akcí, výstav a expozic	47 409	26 150	26 128
– z toho: návštěvníci Dlaskova statku	14 215	9 660	9 552
– z toho: návštěvníci edukačních programů	7 117	5 255	4 621
Badatelé: počet / návštěvy / elektronicky	14 / 16 / 162	6 / 10 / 20	9 / 15 / 85
Výnosy ze vstupného (v tis. Kč)	1 736	989	955
Počet výstav / z toho v jiných organizacích / z toho v zahraničí	26 / 13 / 0	29 / 12 / 0	15 / 3 / 0
Počet akcí, přednášek, koment. prohlídek, on-line prezentací	138	102	130
Počet sympozií, konferencí a seminářů	1	1	2
Počet doprovodných programů pro školy a rodiny	132	126	122
Počet získaných sbírkových předmětů	932 / 9 379	642 / 1 157	1 737 / 2 991
Náklady na nákup sbírkových předmětů	262	398	497
Počet zapůjčených / vypůjčených sbírkových předmětů	965 / 908	287 / 732	2084 / 962
Restaurování / konzervování sbírek (bez IROP)	636 / 1	736 / 4	2 449 / 0
Náklady na restaurování (v tis. Kč)	220	735 *)	2 449 *)
Počet přírůstků odborné knihovny	371	130	224
Náklady na nákup knih (v tis. Kč)	28	19	23
Počet zpracovaných předmětů ve II. stupni evidence / aktualizace / předmětů	3843 / 424 / 269 / 9 379	7612 / 911 / 504 / 16 276	6761 / 402 / 4395
Počet digitalizovaných sbírkových předmětů	10 581	23 092	8 853
Počet inventarizovaných sbírek a souborů	0	5 / 17 313	13 936
Vědeckovýzkumné úkoly mimo archeologii	25	31	26
Počet záchranných archeologických výzkumů	367	369	315
Počet vyjádření ke stavebním činnostem	289	278	343
Ediční činnost – vlastní edice / příspěvky tisk	1/95	4	4

*) v tom 2 172 tis. Kč na restaurování sbírek v rámci projektu *Restaurování historických artefaktů kulturního dědictví Muzea Českého ráje v Turnově, digitalizace a posílení ochrany*

a byla realizována panelová expozice *Baroko v Pojizeří* v předsálí stálé expozice národopisu a historie v hlavní budově muzea. S ohledem na pandemii COVID-19 nebylo možné uspořádat 26. mezinárodní sympozium šperku 2021, které by bylo završené výstavou. Z tohoto důvodu byla akce nahrazena V. cyklem výstavy ReGenerace, která se uskutečnila v exkluzívním prostředí Klenotnice.

Oddělení historických sbírek a knihovny (D. Marek, J. Zoul Sajbt, A. Mojsl) se zaměřilo na studium archivních materiálů primárně v SOkA Semily v souvislosti se 750. výročím první zmínky o Turnově. Mimo jiné pokračovalo zpracování sbírky skleněných negativů (zpracováno cca 90 %) v celkovém počtu 2 700 ks. Dokončena byla i reorganizace depozitáře D2 – historie 3D předměty; 95 % předmětů je deponovaných v novém obalovém materiálu.

EDUKATIVNÍ A KULTURNĚ VZDĚLÁVACÍ AKCE

COVID–19 se podepsal i na těchto návštěvnicky velmi oblíbených aktivitách. V roce 2021 jsme uspořádali 122 doprovodných a edukačních programů a tvůrčích dílen pro veřejnost – o polovinu méně než v roce 2019. Těchto programů se zúčastnilo 4 621 osob. Pěknou návštěvnost 450 osob dosáhla i první veřejná akce roku 2021 – Turnovská muzejní noc (18. června). Šestým rokem pokračovaly velmi oblíbené Dny s mineralogem v exteriéru i interiéru Kamenářského domu a jako skvělý edukační počin se ukázaly i prázdninové horolezecké „Lezecké čtvrtky". Dalších 5 059 lidí navštívilo Dny lidové architektury na Dlaskově statku, Loutkáře na Dlaskově statku a zejména dvoje trhy Řemeslo má zlaté dno. Odborní pracovníci muzea mimo to realizovali celkem 74 komentovaných prohlídek výstav, přednášek a exkurzí.

EDIČNÍ A PUBLIKAČNÍ ČINNOST MUZEA

Pracovníci turnovského muzea publikovali 86 samostatných příspěvků v odborné i populárně naučné literatuře, byla vydána 4 čísla Čtvrtletníku muzea (odpovědná redaktorka Marcela Beranová, DiS.), katalog k výstavě Na poslední cestě a katalog k výstavě věnované lidové podmalbě na skle (Vladimíra Jakouběová).

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM PRO VYSOKÉ NAD JIZEROU A OKOLÍ V ROCE 2021

Svatava Hejralová

Rok nezačal dobře, zavřením všeho, kde se lidé mohli setkat, tedy i našeho vlastivědného muzea. Otevřelo se až v červnu a lidé si odvykli chodit do společnosti, což se projevilo na návštěvnosti, spadla na polovinu, přesně 2 577 osob.

Připravily se nové výstavy: v přízemí *„Malé ohlédnutí za tvorbou fotografa Ivo Mičkala"*, který nás překvapil i malovanými obrazy horské krajiny. V létě se instalovala ve vstupním prostoru městského úřadu fotografická výstava s doprovodným textem ke 150 letům založení Sokola, bohužel za mizivého zájmu veřejnosti i samotných členů TJ. Poděkování patří Jiřímu Vašíčkovi, z jehož rodinného archivu byl dodán veškerý fotografický materiál. Třetí výstava opět v muzeu byla věnována 150. výročí založení prvního organizovaného ochotnického spolku Přemysl. Staré zápisy, matrika, protokoly z roku 1871, včetně starých plakátů a her ručně rozepisovaných, to vše zapůjčeno z divadelního archívu a zároveň se při vernisáži konal křest vydaného sborníku. Z nové knihy Antonína Jíny se objevily na schodišti i nové kreslené vtipy. Z předchozího roku zůstává velká výstava *„Krakonoš 100x jinak"*, protože bez vernisáže byla otevřena pouhých 14 dní.

Muzejní noc už druhým rokem nemohla být uskutečněna, tak se muzeum zapojilo do Divadelní noci v listopadu, bohužel za malého zájmu návštěvníků. Snad příště. Pro školní mládež a studenty se ve spolupráci s divadlem podařilo připravit osm tzv. edukačních programů. Pro 94 badatelů s většími či menšími požadavky pracovnice muzea poskytly materiály a informace. Byla dokončena diplomová práce Adély Drmlové o vysockém loutkovém souboru. Brigádnice v letních měsících pak navrátily a uspořádaly knihovnu v kanceláři. Vypůjčili jsme si na výstavy 544 předmětů (nejvíce Krakonošů) a zapůjčili na oplátku 448 předmětů, z nichž nejcennější asi byl pro rodný dům A. Staška jeho vysokoškolský diplom, podle kterého nechali Stanovští vyrobit dokonalou repliku. Jinak se v zavřené době inventarizovala část sklepa, a to bylo přes 10 tisíc předmětů – od dětských kočárků, hraček, betlémů, přes domácí nářadí, nádobí, hospodářské potřeby, hudební nástroje, oblečení, domácí výrobky, obrazy a diplomy, zdokumentováno celkem 943 exponátů. V době zavření knihovny muzeum zastupuje funkci informačního centra pro Vysoké, razítkovací místo, prodej upomínkových předmětů a poskytuje i informace o spojích nebo možnostech výletů do okolí.

Rok končil s jednou stálou pracovnicí na celý úvazek, důchodkyní na poloviční a výpomocí na čtyři dny v měsíci. V novém roce pak nastoupí čerstvá posila po mateřské dovolené. Zřizovatel Městský úřad Vysoké nad Jizerou se o muzeum v rámci finančních možností stará velmi dobře.

MĚSTSKÉ MUZEUM V ŽELEZNÉM BRODĚ V ROCE 2021

Petra Hejralová

Městské muzeum v Železném Brodě má dvě stálé expozice, ve kterých prezentuje své sbírkové fondy. Sklářskou expozici v budově někdejší městské spořitelny na náměstí 3. května a národopisnou v roubeném domě Na Bělišti. Dále spravuje dva depozitáře se sbírkovými předměty, jeden ve víceúčelovém domě Na Poříčí a druhý v budově spořitelny.

Ředitelkou muzea je Mgr. Petra Hejralová a dalším zaměstnancem je Mgr. David Řeřicha, kurátor sbírkových fondů. Na zkrácený pracovní úvazek 0,5 dále v muzeu pracují Kateřina Řezníková a Mgr. Lenka Jůnová. Se zajištěním provozu obou expozic o víkendech a během návštěvní sezóny tradičně vypomáhali stálí spolupracovníci.

V roce 2021 byla otevírací doba muzea negativně ovlivněna pandemií coronaviru. Z důvodu vládních nařízení muselo být muzeum pro návštěvníky až do konce dubna uzavřeno. Hlavní návštěvní sezóna naštěstí proběhla už bez větších omezení (květen – září, út – ne 9–12, 13–16 (resp. 17) hodin). Mimo hlavní sezónu bylo muzeum na podzim pro návštěvníky otevřeno o víkendech a státních svátcích.

Návštěvnost obou muzejních expozic v roce 2021 činila 2895 osob.

Pokračující celosvětová pandemie a s ní spojená opatření měla vliv na činnost muzea. Nemohly proběhnout tradiční muzejní akce Velikonoční jarmark a Vánoční trhy, ale další aktivity v letních a podzimních měsících se už naštěstí mohly uskutečnit.

Od konce roku 2020 probíhalo hodnocení projektů přihlášených do fondů EHP a Norska, kam jsme přihlásili projekt *Spojeno sklem!*, na jaře 2021 jsme obdrželi vyrozumění o přidělení dotace a krátce poté jsme začali realizovat naplánované aktivity projektu.

Na sklářské sympozium LSD z původně plánovaných dvou norských sklářských výtvarnic nakonec vinou covidových omezení dorazila jen Jeanne Sophie Aas, která kromě účasti na sympoziu a přednášky o své tvorbě absolvovala v Železném Brodě týdenní studijní pobyt, během něhož navštívila několik místních sklářských firem, prohlédla si dílny sklářské školy a absolvovala výšlap na Sklářskou pouť na Kristiánově. Již na jaře jsme se pustili do výzkumu na téma *„Romové a sklo"*. Provedli jsme rozhovory s místními Romy a informace jsme zpracovali do dokumentu, který je zveřejněn na webových stránkách městského muzea. Další uskutečněnou aktivitou byl bižuterní workshop, který proběhl ve spolupráci se sklářskou školou na sklonku října. Dále jsme se posunuli v přípravě projektové dokumentace k rekonstrukci muzea a ve výběru odborného pracovníka, který zpracuje sbírku historického skla.

Na rok 2021 připadla dvě jubilea, k jejichž oslavě jsme se připojili přípravou výstav. V sobotu 19. června mohly v omezeném rozsahu proběhnout odložené oslavy stoletého jubilea vzniku železnobrodské sklářské školy a u této příležitosti jsme ve spolupráci s MgA. Martinem Hlubučkem připravili ve výstavním sále školy retrospektivní výstavu, na níž bylo možné zhlédnout průřez činností školy prostřednictvím žákovských i kantorských prací.

Letní sklářská dílna v Železném Brodě. Nahoře norská výtvarnice Jeanne Sophie Aas v brusičské dílně sklářské školy (foto Martin Hlubuček), dole J. S. Aas se sklářským mistrem Kamilem Skrbkem v huti školy (foto Petra Hejralová).

Druhé výročí se týkalo sklářského sympozia *Letní sklářská dílna*, jehož jubilejní desátý ročník se konal na začátku září. V huti sklářské školy tvořilo pět výtvarníků a jeden sympozista dostal k dispozici materiální i personální zázemí v železnobrodské firmě Detesk. Sympozia se zúčastnili: Jeanne-Sophie Aas (NOR), Pavlína Čambalová, Stanislava Grebeníčková, Kateřina Lubovská-Smolíková, Tadeáš Kitzberger a Martin Jošt Pouzar. Výsledky sympozia byly představeny na samostatné výstavě a prezentovány v tištěném katalogu. Čtyři sympozisté představili svou uměleckou tvorbu na veřejných přednáškách v aule sklářské školy.

VÝSTAVY, PŘEDNÁŠKY A DALŠÍ AKTIVITY

Sklářské sympozium Letní sklářská dílna 2020

12. 9. 2020 – 5. 9. 2021

Výsledná díla pěti účastníků devátého ročníku sklářského sympozia Letní sklářská dílna byla vystavena ve sklářské expozici městského muzea.

Novinky ve sbírce skla

Výběr z přírůstků zahrnoval kupříkladu tvarově kultivovaný nápojový a dezertní soubor Aloise Meteláka, vyrobený harrachovskou sklárnou z kouřově šedého skla a zušlechtěný některým zdejším výrobcem skla, precizní skleněné figurky absolventky zdejší sklářské školy Boženy Tlapákové nebo práce žáků oddělení hutního tvarování skla železnobrodské sklářské školy.

Sklářské sympozium Letní sklářská dílna 2021

od 18. 9. 2021

Díla účastníků jubilejního 10. ročníku sklářského sympozia Letní sklářská dílna byla prezentována ve sklářské expozici muzea v rámci festivalu Skleněné městečko.

Běliště

Historie zachycená na skle

5. 12. 2020 – 1. 8. 2021

Výstava prezentující skleněné negativy v muzejních sbírkách byla jedním z výstupů několikaletého projektu s názvem „Brána do světa sbírek", na kterém spolupracovalo Muzeum Českého ráje v Turnově s Muzeem keramiky v polském Boleslavci. Součástí projektu byla také spolupráce s naším muzeem, pro které byla zdigitalizována jeho sbírka skleněných negativů.

Ivana Kantůrková – Pražská zákoutí

3. 8. – 31. 10. 2021

Práce grafičky Ivany Kantůrkové jsme na Bělišti představili několikrát. Po drobných grafikách a knižních ilustracích jsme z předčasně uzavřeného díla vybrali soubor kreseb s motivy z historického jádra Prahy.

Dny Lidové architektury Libereckého kraje

17. – 18. 7. 2021

Na prázdninový víkend věnovaný propagaci lidového stavitelství jsme kromě volného vstupu do památky pro návštěvníky připravili bohatý doprovodný program, jako komentované prohlídky národopisné expozice a památkové rezervace Trávníky, ukázky tradičních řemesel a výtvarných technik (paličkovaná krajka, háčkování, pletení, zpracování a barvení ovčího rouna), výtvarné dílny a pohádky.

Železnobrodský Edward Kelley

6. 11. 2021 – 27. 2. 2022

Výstava připomněla herce, režiséra, divadelního pedagoga a železnobrodského ro-

dáka Jiřího Plachého, známého jako představitele anglického alchymisty Edwarda Kelleyho v dvoudílné historické komedii režiséra Martina Friče „Císařův pekař – Pekařův císař". Jiří Plachý starší sehrál řadu rolí na prknech smíchovského Švandova divadla, Divadla na Vinohradech i Národního divadla.

Městská galerie Vlastimila Rady
10 let sklářského sympozia Letní sklářská dílna
4. 9. – 10. 10. 2021
U příležitosti konání jubilejního X. ročníku sympozia jsme připravili retrospektivní výstavu, na které byla prezentována díla všech účastníků.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

V roce 2021 získalo muzeum do svých sbírek celkem 135 přírůstkových čísel (cca 410 předmětů). O nejvíce přírůstků byla obohacena sbírka fotografií a sbírka pohlednic. Rozšířeny byly sbírky skla a bižuterie (výsledky sympozia, odznaky, vzorky bižuterie a firemní tiskoviny firmy Josef Řezáč z Jirkova), etnografie, textilu (dva kroje) i numismatiky. Sbírka obrazů byla doplněna o obrazy Milana Meteláka a grafiky Jindřicha Tocksteina. Rozrostly se také archivní fondy muzea, a to o pozůstalost Aloise Meteláka, návrhy na pamětní místo A. Meteláka, rukopisné zpěvníky, modlitební knihy a noty. Zajímavými a v rámci našich sbírek neobvyklými přírůstky byly tři staré tisky – první vydání Severýnovy bible z roku 1529 a konvolut obsahující Kostelní a Sváteční postilu z roku 1667, resp. 1668. Téměř všechny nové přírůstky byly zpracovány ve druhém stupni evidence a zároveň byla pořízena jejich fotodokumentace. Pracovali jsme i na katalogizaci muzejní knihovny – nových přírůstků a knihovny DS Tyl. V rámci pravidelné inventarizace sbírkového fondu jsme zrevidovali celkem 641 předmětů (podsbírky Numismatika, Militária, Přírodniny). Z dotačního programu Ministerstva kultury ISO jsme získali dotaci na restaurování sbírkových předmětů, pro něž jsme vybrali podmalby na skle Ob89 (sv. Kateřina) a Ob107 (Pieta).

Během roku se na nás obrátilo 33 tazatelů s dotazy, které směřovaly nejčastěji na určení skleněných předmětů a na regionální osobnosti. Muzejní sbírky osobně studovali tři badatelé.

EDIČNÍ A VYDAVATELSKÁ ČINNOST

Městské muzeum spolufinancovalo vydávání recenzovaného periodika Fontes Nissae, které se zaměřuje na publikování odborných textů z oblastí historie, umění a památkové péče, Petra Hejralová je členkou jeho redakční rady. Mgr. David Řeřicha je členem redakční rady vlastivědného sborníku Od Ještěda k Troskám, v němž publikoval příspěvky: Jiří Plachý (č. 1/2021), Železniční zastávka Držkov (jako spoluautor, č. 2/2021) a Josef Kalfus (č. 4/2021).

David Řeřicha také připravil pro Železnobrodský zpravodaj sérii jedenácti článků o železnobrodských osobnostech, podílel se na vydání průvodce po železnobrodském hřbitově „Memoria aeterna" a byl spoluautorem výstavy „Brodec – obrázky z historie městské čtvrti". Mgr. Lenka Jůnová připravila propagační publikaci „Cesta do krajiny skla".

Pro Střední uměleckoprůmyslovou školu sklářskou v Železném Brodě jsme připravili z muzejních a školních sbírek retrospektivní výstavu k jubileu školy. Do Oblastní galerie v Liberci jsme zapůjčili obrazy Františka Kavána a od SOkA Se-

mily jsme si vypůjčili archiválie na výstavu Brodec – obrázky z historie městské čtvrti.

EKONOMICKÁ SITUACE MUZEA

Městské muzeum je příspěvkovou organizací města Železný Brod. Dotace na provoz od zřizovatele v roce 2021 činily 2 360 tis. Kč. Další finanční prostředky do rozpočtu muzea přibyly z Ministerstva kultury z programu ISO na restaurování sbírkových předmětů ve výši 68 tis. Kč a dvě „covidové" dotace z MPO v celkové výši 256 tis. Celkové náklady z hlavní a hospodářské činnosti byly ve výši 2 579 tis. Kč a výnosy činily celkem 2 814 tis. Kč.

LITERATURA

Rocznik Jeleniogórski: pismo regionu Karkonoszy. Tom 53. Jelenia Góra: Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry, 2021. 474 stran. ISSN 0080-3480

Nový svazek jelenohorské ročenky, dedikovaný *Ad maximam Urbis gloriam*, otevírá úvodní slovo jejího dlouholetého redaktora Mgr Ivo Łaborewicze, v němž mj. zdůvodňuje, proč tato ročenka není „czasopismem punktowanym", neboli tzv. recenzovaným neimpaktovaným periodikem, ač splňuje všechna kritéria – tj. mezinárodní vědeckou radu, zavedená ediční pravidla, příspěvky jsou recenzovány, má svou webovou stránku atd. To odrazuje některé kolegy, kteří by s ročenkou rádi spolupracovali, avšak není-li na ministerském seznamu, nezapočítával by se jim článek do jejich odborného profilu. Populárně vědecký charakter ročenky zřejmě zápisu do seznamu brání, redakce se však nechce tohoto zaměření vzdát. Proto jsou do ročenky zařazovány i vlastivědné články, materiály a vzpomínky dotýkající se různých oblastí minulosti i současnosti regionu, jejichž autory jsou nejen vědci, ale i obyvatelé.[1]

Do oddílu Články a studie bylo zařazeno osm rozsáhlejších příspěvků. K nejzajímavějším patří pojednání Ivo Łaborewicze *Pomník Theodora Donata a Emila Fieka nad Wielkim Stawem v Krkonoších (1890–1945)* (s. 27–54). Dnes již neexistující kamenný pomník zakladatelů Krkonošského spolku v Jelení Hoře je v novodobé polské turistické literatuře opentlen řadou nepravd, které autor opravuje, přináší též životopisy T. Donata a E. Fieka. Pomník vznikal na přelomu 19. a 20. století postupným nakupením balvanů, dodávaných jednotlivými sekcemi spolku, jejichž jména byla do kamenů vytesána.

Paulina Średnicka se ve své obsáhlé studii *Horská turistika v Krkonoších na konci 19. století ve zprávě Stanisława Bełzy* (s. 55–84) věnuje interpretaci vzpomínek polského spisovatele, publicisty a cestovatele z léta roku 1891, jíž předesílá shrnutí počátků poznávání těchto hor i turistického ruchu, přičemž nezapomíná ani na český podíl. Také další stati se věnují krkonošské turistice – *Síť autobusových spojů v okolí Jelení Hory koncem 40. let 20. století jako prvek turistického využití regionu* z pera Bartosze Skowrońského (s. 85–110), *Turistické lyžařské přejezdy PTTK v Krkonoších* od Andrzeje Mateusiaka (s. 111–138) nebo dokonce *Turistická činnost v radiotechnických vojenských školách v Jelení Hoře* Jerzy Górského (s. 139–180).

Rád bych obrátil pozornost laskavého čtenáře na stať *Paměť ztracených území, čili role tradice v životě dolnoslezských komunit po roce 1945*, sepsanou Henrykem Duminem z Krkonošského muzea v Jelení Hoře

[1] Se stejným problémem jsme před lety zápasili i my, naštěstí se zápis do seznamu podařilo obhájit, přičemž nemalou zásluhu na úspěšném posouzení ZČRP měla prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. Poslední seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik, obsahující 160 titulů včetně našeho, vydala Rada pro výzkum, vývoj a inovace pro rok 2015 – viz https://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439 [cit. 2022-08-22]. Možná naše polské kolegy potěší, že se svět od tohoto způsobu hodnocení vědecké práce již odklání. V České republice od roku 2017 platí nová metodika hodnocení vědeckých výstupů, ve které již seznam recenzovaných neimpaktovaných časopisů nefiguruje a hodnocení publikační činnosti vychází z obecných hledisek. Pro hodnocení výsledků se využívá dvou základních nástrojů: buď bibliometrické analýzy vybraných výsledků nebo recenzního posouzení vybraných výsledků externími hodnotiteli. Na základě hodnocení podle metodiky M17+ jsou výzkumným organizacím přidělovány finanční prostředky. Srv. https://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=799796 [cit. 2022-08-22].

(s. 181–198). Program ochrany tradiční kultury vesnice z roku 1984 přinesl pozoruhodné výsledky díky sběru folklórních zvyků, písní, hudby atd., pocházejících z míst mimo hranice Polska – Bosny, Bukoviny, Volyně, Podolí, oblasti kolem Vilniusu, Polesí, Čadce a Podhale. Mnohé tradice jsou uchovávány dodneška.

Dnes již emeritní ředitel Přírodovědného muzea v Jelení Hoře Stanisław Firszt přispěl do ročenky článkem věnovaným *75 letům pobytu piaristů v zemi jelenohorské (Kalendář událostí let 1996–2020)* (s. 199–240). Autor formou kroniky navázal na nedávno publikovanou studii P. Henryka Bogdziewicze o historii tohoto duchovního řádu před rokem 1995. Jeho působení ve školství i v duchovní správě hodnotí velmi pozitivně, byť přiznává, že i v teplické farnosti od počátku 21. století ubývá udělených svátostí manželství i křtů.

V oddíle Materiály a prameny nás možná zaujme příspěvek Zofii a Zbigniewa Adamscy s atraktivním názvem *Tajemství přehrady v Pilchowicích* (s. 241–256). Kamenno-betonová vodní nádrž vybudovaná v roce 1912 na řece Bobru, tehdy největší v Evropě, má hráz vysokou 62 metrů a dlouhou 290 metrů – cenné fotografie by si zasloužily větší plochu.

Vzácným pramenem je nepochybně *Deník věnovaný mým synům* Marie Papp (s. 291–316), pocházející z nižší šlechty v Bukovině, která po válce skončila v přádelně ve Slezských Teplicích. Škoda jen, že neznámý editor neopatřil vzpomínky úvodem a poznámkami.

Dějin průmyslu se týká rozsáhlý materiál, nazvaný *Teplická továrna na papírenské stroje*, který sestavili bývalí zaměstnanci tohoto podniku německé a polské národnosti (s. 317–360).

Oddíl Zprávy přináší podrobnou výroční zprávu Státního archivu ve Vratislavi – pobočky v Jelení Hoře za rok 2020, kterou sepsal Ivo Łaborewicz (s. 373–378). Přes covidové komplikace se podařilo převzít 47 nových fondů o rozsahu 78,91 bm. Celkový rozsah činí 886 fondů o 3 022,88 bm z let 1309–2019. Archivní knihovna obnáší 10 834 svazků. Zpracováno bylo 38 fondů o velikosti 11,53 bm, až do inventarizace byly dovedeny 4 fondy v rozsahu 3,5 bm. Do elektronického systému ZOSiA bylo vloženo 48 nových fondů. Novinkou je knihovní systém KOHA, celá knihovna byla revidována. Pracovníci na home office vytvářeli pro skenované fondy rejstříky – celkem 50 028 záznamů. Pod archivním dohledem se nalézá 92 organizací, v nichž je uchováváno 5 607,58 bm dokumentů kategorie A, z nichž více než 1 bkm již měl archiv převzít. Provedeno bylo 183 skartačních řízení a poskytnuto 206 konzultací. Konzervací prošlo 160 archivních jednotek. Paginováno bylo 87 529 stran, razítkováno 24 463 jednotek. Digitalizovány byly především matriky Jelení Hory a Kamenné Hory – 31 340 stran v objemu dat 2 164,3 GB. Studovnu navštívilo 96 badatelů 116x, vyřízeno 452 písemných žádostí. Archiv připravil pět výstav a pět přednášek. Čtenáři Gazety Wrocławskiej vyhlásili vedoucího pobočky archivu Osobností roku 2019 v kategorii kultura pro bývalé vojvodství jelenohorské.

V rámci 75. výročí archivu byla uspořádána mezinárodní vědecká konference, vydány tři samostatné publikace, pracovníci publikovali 34 článků. S Krkonošským muzeem archiv spolupracoval na výstavě, konferenci a publikaci k dějinám Krkonoš ve středověku, podílel se také na konferenci kartografické. Ivo Łaborewicz též redigoval památník věnovaný Stanisławu Firsztovi k jeho 65. narozeninám a 40. výročí muzejního působení.

Konečně poslední oddíl ročenky – In memoriam – přinesl tentokrát nezvykle vysoký počet nekrologů. Mezi nimi jsou zasvěcené medailónky bývalého ředitele jelenohorského archivu *Czesława Margase (1925–2021)* od jeho nástupce Ivo Łaborewicze, ředitele Krkonošského muzea *Przemysława Wiatra (1958–2020)* od téhož autora, ale také českého badatele *Františka Jiráska (1933–2020)* od Jacka Potockého.

Do svazku se vešly jen tři recenze – *Kuchnia Ducha gór czyli smaki Karkonoszy* Piotra Gryszela a kol. (2020), *100 przyrodniczych osobliwości Karkonoszy* od Piotra Migonia (2019) a *Śląsk magiczny* (2020). Závěrečnou *Jelenohorskou kroniku* za rok 2020 vedl Krzystof Tęcza.

Ivo Navrátil

JUŘÍK, Pavel. *Czerninové: nezahyneš ohněm, ani mečem.* Praha: Euromedia Group, a. s., v edici Universum, 2021. 160 stran. ISBN 978-80-242-7274-0

Šlechtický rod Černínů má smůlu, že se dosud nenašel historik, který by v úplnosti zpracoval jeho dějiny. Od 2. poloviny 19. století se jednotlivým osobnostem rodu nebo dílčí problematice věnovali např. František Tischer, František Dvorský, August Sedláček, Josef Pekař, František Teplý, Zdeněk Kalista, Pavel Koblasa, Karl Eugen Czernin nebo Eva Chodějovská.

Nyní dostáváme do rukou knihu Pavla Juříka. Autor je ekonom, ale amatérsky se zabývá dějinami šlechtických rodů (např. Lobkowiczů) a jejich sídel.

Kniha je rozdělena do dvou částí. Po krátkém úvodu jsou na sto stránkách stručně vylíčeny dějiny rodu a jeho jednotlivých větví, dalších 40 stran je věnováno popisu vybraných objektů, spjatých v určité době s rodem Černínů. V knize se našlo místo i pro popis rodového erbu, rodokmeny jednotlivých větví a seznam použité literatury.

Kniha je to bezesporu užitečná a potřebná. Osudy hlavních představitelů rodu jsou vylíčeny přesně, ať jde o Černíny dávné minulosti nebo současnosti. Vynikající je soubor dokumentárních fotografií. Co však překvapuje, je výběr popisovaných černínských hradů, zámků a paláců. Je tu třeba Pacov, kde je Černínům věnováno několik řádků, je tu dobře popsaný Humprecht a další objekty, ale chybí např. Kost. S tím souvisí i značně prořídlý seznam literatury, kde chybí dokonce i Pekařova Kniha o Kosti.

Karol Bílek

RENDEK, Jan – LIBENSKÝ, František. *Kostnice v českých zemích: průvodce.* Praha: Academia, 2019. 485 stran. ISBN 978-80-200-3006-1

V roce 2019 vydalo nakladatelství Academia další publikaci ze série Průvodců, která je tentokrát věnována kostnicím v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

V relativně rozsáhlém úvodu je obsažen exkurz, který čtenářům dává nahlédnout, jak jednotlivá lidská společenství zacházela s tělesnými ostatky svých předků. Ačkoli se zde nacházejí příklady z různých koutů světa, které mohou do jisté míry objasnit chování a myšlení lidí v prehistorickém období, je text z pochopitelných důvodů zaměřen na křesťanskou střední Evropu. Samotné zakládání kostnic má kořeny ve 13. století, kdy nové myšlenkové proudy vedly k oficiálnímu uznání očistce jakožto místa, kde duše hříšníků čekají na své očištění. Protože se věřilo, že očištěná

duše získá novou tělesnou schránku, bylo možné s tělesnými ostatky nakládat tak, že po uplynutí určité doby byly přenášeny právě do kostnic, které se postupně stávaly trvalou součástí katolických hřbitovů. V úvodu knihy je představena rovněž existence tzv. karnerů, které od 13. století spojovaly funkce zádušních kaplí a kostnic. Od 15. století byly již kostnice v českých zemích všeobecně rozšířeny. Zatímco období baroka představovalo jakýsi pomyslný vrchol religiozity, spojený s mravní zásadou memento mori a také s hmotnou kulturou, jež prezentovala kosterní pozůstatky v podobě složitých kompozic, osvícenství, jehož podstatou bylo postupné odkouzlování světa, přineslo zcela jiný přístup ke smrti. V našich zemích se vyznačovalo reformami, které do praxe uvedl císař Josef II. a které měly za cíl zracionalizovat proces umírání a nakládání s tělesnými ostatky. Dodržování jasně stanovených pravidel bylo podloženo lékařskými spisy a mělo za cíl zvýšit dosavadní hygienické standardy. V 19. století byly pak jediným typem ossarií stavby vznikající v místech bitev a velkých vojenských střetů s mnoha lidskými oběťmi. V menší míře je pak pozornost věnována také obřadu kremace a s ní spojenými fenomény, jako jsou urnové háje, kolumbária a rozptylové loučky.

Kniha představuje jednotlivé kostnice v českých zemích podle abecedního pořádku. Kostnice zde nejsou pochopitelně zahrnuty všechny – některé se do knihy nevešly z důvodu rozsahu, jiné na své objevení teprve čekají. Každé heslo obsahuje záhlaví, kde je popisovaný objekt lokalizován a blíže charakterizován. V textu každého hesla se nachází stručná historie obce, jsou zde zmíněny nejdůležitější pamětihodnosti – nejvíce pozornosti je samozřejmě věnováno farnímu kostelu, s nímž existence kostnice úzce souvisí, hřbitovu a poté samotné kostnici (čtenář se vždy dozví, kdo objekt spravuje a jaké jsou možnosti jeho návštěvy). Nechybějí reprezentativní fotografie.

Na několika málo příkladech z našeho regionu (a jeho nejbližšího okolí) lze pak ilustrovat pestré osudy kostnic v našich zemích. Typickým příkladem barokních kostnic jsou Veliš a Letařovice, kde se navíc nachází i oltář vystavěný z kostí. Barokní kostnice, které byly druhotně využívány jako márnice či kaple, reprezentují Dolní Krupá, Rtyně, resp. Železný Brod, kam však byly kosti ukládány i po zrušení farního hřbitova v roce 1885. Ossarium z 19. století reprezentuje Kbelnice, kde bylo hromadné pohřebiště ostatků zbudováno v roce 1891. Oběti prusko-rakouské války i jejich pomníčky sem byly sváženy z celého okolí. V regionu Českého ráje a Podkrkonoší chybí snad jen kostnice založené původně jako karnery – ty se vyskytují jen na jižní Moravě, event. v kraji Vysočina.

Jak je patrné z výčtu, náš region je bohužel zastoupen pouze několika příklady. Z jičínského okresu jmenujme kromě výše uvedených ještě kostnici v Markvarticích.

Kniha odráží současný stav poznání dané problematiky; kostnicím jako takovým je v textu hesla věnováno poměrně málo pozornosti, což souvisí se skutečností, že málokde byl realizován stavebně historický průzkum, a také písemné prameny se k existenci kostnic vyjadřují jen výjimečně. Literatura, která je v knize obsažena, by mohla být podstatně rozsáhlejší, reflektuje většinou jen domácí produkci k tématu, přestože autoři museli čerpat z mnohem většího korpusu textů. Na s. 175 se pak nachází drobná chyba, neboť v Mnichově Hradišti se nenachází kostel, nýbrž kaple sv. Anny.

Kniha, která obsahuje velké množství barevných fotografií, je vytištěna na křídovém papíře a vedle abecedního přehledu kostnic obsahuje také rejstřík kostnic podle krajů. Je zajímavým počinem, který může být dobrým odrazovým můstkem pro další badatele.

Lenka Křížová

BOŠTÍK, Martin. *Příběh sochy Zdeňka Nejedlého v Litomyšli: cesta k destrukci jednoho kultu.* Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli – Městská galerie Litomyšl, 2022. 195 stran. ISBN 978-80-88464-00-6

Ve zdařilé grafické úpravě Jiřího Lammela vyšla další podnětná práce litomyšlského historika a muzejníka Martina Boštíka, jež opět nezapře jeho původní filozofické školení. Vlastně lze již na začátku konstatovat, že bylo pouze otázkou času, kdy M. Boštík zúročí své litomyšlské stýkání a potýkání se s odkazem Zdeňka Nejedlého, historika, muzikologa a politika, jemuž byla v roce 1978 odhalena v Litomyšli jako významnému tamnímu rodákovi socha, která od přelomu let 1989/1990 vyvolává stále se vracející diskuse o vhodnosti jejího umístění ve veřejném prostoru (před základní školou).

Autor hned na prvních stránkách knihy uvádí: „*K předložené problematice jsem shromažďoval materiály po celá dvě desetiletí, v některých etapách jsem se jí věnoval jako nezúčastněný pozorovatel, častěji však jako ideově angažovaná osoba, což úvodem přiznávám, přičemž doufám, že to z textu nebude nijak prvoplánově patrné. Spory byly místy třeskuté a občas přerostly do osobní roviny. Čas však uzdravil i tyto ‚rány'.*" (s. 8) A čas rovněž nazrál k tomu, že se Boštíkova kniha stává příspěvkem do diskuse týkající se nejen problematických pomníků zemí postsovětského bloku, ale i globálního boje o veřejné symboly, zasahujícího v poslední době i USA a celý západní svět. Proto je vhodné i možné zasadit příběh Nejedlého sochy v Litomyšli do širších souvislostí.

M. Boštík přistupuje k rozboru tématu s hermeneutickým školením, se zevrubnou znalostí litomyšlských dějin a s poznáním obdobných kauz v českém prostředí. Otevírá jej statí *O lidském rozumění historickým událostem*, v níž se na malém prostoru věnuje adekvátně otázce porozumění a předporozumění při výkladu historických událostí. Následuje uvedení do příběhu, totiž představení osobnosti Zdeňka Nejedlého a jeho vztahu k Litomyšli (vrcholící zřízením stálé muzejní expozice Památník Zdeňka Nejedlého v Litomyšli v roce 1966 a postavením sochy v roce 1978), včetně exkurzu nazvaného *Zamyšlení nad otázkou Nejedlého viny*. Ten s odkazem na úvahy německého filozofa Karla Jasperse konstatuje Nejedlého politickou odpovědnost jako aktivního spolutvůrce společenské a politické reality přelomu 40. a 50. let 20. století. Dále již popisuje samotný vznik sochy, od prvního podnětu adresovaného Městskému národnímu výboru v Litomyšli, přes schválení a komplikované prosazení záměru díla a výtvarnou soutěž až po výběr návrhu autorské dvojice sochaře Jana Hánny (Hány) a architekta Luďka Čecha, realizaci díla a jeho slavnostní odhalení v rámci festivalu Smetanova Litomyšl 1. července 1978. Už na tomto místě zaznívá otázka, zda byl Nejedlého odkaz v době zbudování pomníku ve 2. polovině 70. let 20. století chtěný či nechtěný.

Klíčový prostor v knize zaujímají následující kapitoly zachycující tři dějství sporu o sochu – 90. léta 20. století, rok 2004 a léta 2016–2019. Po delších debatách,

do nichž se zapojili historikové, političtí reprezentanti i širší veřejnost, byl pomník opatřen dodatkovou deskou: *„Odmítám ty, kdož se rozhodli pro oslavu člověka, stejně jako ty, kdož se rozhodli jej tupit… Mohu dát za pravdu jen těm, kdož v úzkostech hledají. B. Pascal // Zdeněk Nejedlý (1878–1962) rozmnožil i poškodil kulturu českou. Přinesl poctu i úhonu rodnému městu, jež oceňuje dobré a zavrhuje špatné jeho skutky.*" Realizovaný text, schválený litomyšlskými radními, vycházel z návrhu archiváře Milana Skřivánka a dočkal se převážně příznivého přijetí resp. přímo ocenění.

V roce 2004 znovuožil spor v kontextu vydání knižní studie M. Boštíka *Monstrproces „Stříteský a spol." Litomyšl 1950. Historická studie o síle a slabosti poválečného člověka* (Litomyšl 2004): na její slavnostní prezentaci 7. června 2004 vyzval Miloslav Kohout (bývalý místostarosta Litomyšle a tehdejší místopředseda Konfederace politických vězňů, odsouzený v uvedeném procesu ke dvaceti letům vězení) k přehodnocení situace kolem Nejedlého sochy. Spory se opět rozhořely a v prosinci 2004 je dočasně uzavřelo rozhodnutí litomyšlského zastupitelstva, které konstatovalo, že socha bude zachována a dodatková deska bude zvětšena a vhodněji umístěna, aby byla více vnímána jako součást sochy.

Třetí dějství sporu otevřela divadelní rekonstrukce monstrprocesu *„Stříteský a spol."* (premiéra 27. února 2016 v Praze, repríza /tři představení/ 11. října 2016 ve Smetanově domě v Litomyšli). Rada města Litomyšle v listopadu 2017 schválila vyhlášení veřejné soutěže na přeměnu místa kolem sochy; ta předpokládala výběr umělců, kteří při zachování původní sochy vytvoří umělecké dílo, připomínající zločinnost komunistického režimu. Vzhledem k charakteru zaslaných projektů (jejichž autoři buď vůbec nepochopili zadání nebo nepředložili záměr, jehož realizaci by porota jednoznačně podpořila) i s ohledem na další okolnosti byla soutěž pozastavena. Mezitím ovšem byla v plné přípravě rozsáhlá výstava, iniciovaná Danou Schlaichertovou, ředitelkou Městské galerie Litomyšl. Uskutečnila se 9. listopadu 2018 – 10. února 2019 pod názvem *Já jsem… Zdeněk Nejedlý. Příběh tragédie jednoho moderního intelektuála* (též stejnojmenný katalog a bohatý doprovodný program) a získala ocenění v Národní soutěži Gloria musaealis v kategorii *Muzejní výstava roku 2018* (třetí místo). K uzavření tohoto třetího dějství sporu o sochu přispěl M. Boštík – po dohodě s litomyšlským starostou Danielem Brýdlem vypracoval ve spolupráci s Milanem Skřivánkem text, schválený 12. září 2019 městským zastupitelstvem: *„Jeho klíčovým sdělením je, že Nejedlého socha v Litomyšli zůstala jako svébytná historická stopa sloužící nadále nikoli k oslavě zobrazené osoby, ale jako zneklidňující osten a varování vyzývající k zamyšlení nad bolestnou minulostí. ‚Je tedy nadále obhajitelná pouze jako podnět k přemýšlení o minulosti a výzva k osobnímu hledání. Právě k němu nabádá textový doplněk, jenž sám o sobě není míněn jako nějaká konečná výpověď, vyrovnávající se se složitou a nejednoznačnou minulostí.'"* (S. 89–90).

Poslední kapitolu M. Boštík věnoval pomníkům jako světově aktuálnímu tématu. Místo zde má socha maršála I. S. Koněva na Praze 6, socha Antonína Zápotockého v Zákolanech i „nebývalá vlna obrazoborectví" na Západě, zvláště v roce 2020. Připojené úvahy a závěrečný text doplňují úvodní slova. *„Tím, že socha ve veřejném prostoru zůstala, dala řadu podnětů k diskusím nejen o postavě Zdeňka Nejedlého, ale v širší rovině i o povaze české společnosti v období budování reálného socialismu […]. Nejedlý stejně jako my náležel k lidskému po-*

kolení ve všem dobrém i zlém, co ztělesňoval. Bylo by proto krutým omylem, kdybychom si do něho promítali vlastní stíny a cítili se uspokojeni, že se nám podařilo lokalizovat zlo, které je na druhé straně než my sami. […] Přijetí sochy Zdeňka Nejedlého tak může být chápáno i jako uvědomění podílu společenské odpovědnosti obyvatel Litomyšle za vlastní i národní minulost. Nejedlý byl ve svých výšinách i pádech jedním z nás." (S. 109, 111).

Kniha se čte jedním dechem. Je psána živým jazykem a při všem odstupu je zde patrná angažovanost autora včetně jeho emocí. Nechybí poznámkový aparát (vhodně za hlavním textem kapitol, s. 112–130), dobře zvolené obrazové (s. 131–156) a textové přílohy, zahrnující i odkazy na články, textová vyjádření a mediální výstupy k dané problematice po roce 1989 (s. 157–189).

Hana Kábová

Vůdce národa: František Ladislav Rieger a jeho místo v české politice, kultuře a vědě. Viktor Pavlíček, Luboš Velek (eds.). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2021. 523 stran. ISBN 978-80-88304-57-9

S tříletým odstupem od vědecké konference, konané při příležitosti výročí narození tohoto významného staročeského politika ve Vlasteneckém sále Karolina, vydal Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky mimořádně obsáhlý sborník referátů, který nesporně potěší každého, kdo se zabývá dějinami české společnosti ve druhé polovině 19. století. Mezi účastníky konference a následně mezi autory této kolektivní monografie se objevilo 25 věhlasných jmen předních expertů na toto období, včetně několika zahraničních odborníků. Na tomto místě není možné zkoumat všechny zařazené příspěvky, proto bychom chtěli upozornit alespoň na některé.

Úvodní referát „*Vůdce národa František Ladislav Rieger a jeho místo v české politice, kultuře a vědě; přehled o stavu výzkumu*" připravili svolavatelé konference a editoři sborníku Luboš Velek a Viktor Pavlíček (ten kupodivu vypadl ze závěrečného seznamu autorů) z pořadatelské instituce. Kriticky shrnuje všechny významnější počiny vykonané na poli poznání života a díla „jedné ze stěžejních postav dějin českých zemí i habsburské monarchie". Připomíná nešťastné chápání Riegra tzv. Podivenem a naopak je potěšitelné číst, že významné místo je přiznáváno i semilské konferenci konané v roce 2003 a sborníku z ní, vydanému v řadě supplement Z Českého ráje a Podkrkonoší. Je velká škoda, že jediná riegrovská monografie z pera Roberta Saka „*Rieger. Příběh Čecha devatenáctého věku*" (Semily: město, 1993) a vydaná o deset let později jen v podstatě se změněným názvem „*Rieger. Konzervativec nebo liberál?*" (Praha: Academia, 2003) svou omezenou heuristikou i metodologickým zakotvením bohužel nesplňuje požadavky moderní historické vědy. Tento úkol proto stále před námi stojí jako závažná výzva. František Ladislav Rieger si nepochybně moderní biografii zaslouží, a tak snad můžeme doufat a věřit, že se jí už brzy dočká. Také práce na riegrovských edicích zůstala na půli cesty, i když v současnosti jsou vydávány sborníky korespondence Riegrových současníků, v nichž se jeho dopisy objevují. Oceněna je záslužná badatelská práce Milana Vojáčka a úsilí prapravnuka F. L. Riegra Václava Macháčka, korunované nedávným vytvořením stálé expozice Riegra a Palackého na zámku Malči. Jen bychom doplnili, že Riegrův pomník na Gottwaldově náměstí v Semilech sice zů-

stal i za totalitních režimů na svém místě, ale s osekanými hesly na jeho čtyřech stranách a na OV KSČ prý ideologická tajemnice Miluška Klimešová zcela vážně přemýšlela o přestěhování pomníku na začátek Riegrovy stezky – už to ale nestihla. Riegrova chata na Kozákově se desítky let nazývala Turistickou chatou – teprve po odkoupení chaty semilským odborem KČT od RaJ Turnov se vrátila k původnímu názvu. Riegrovu světničku s památkami na slavného rodáka, slíbenou městem rodině, nemáme na kozákovské chatě dodnes.

První blok statí byl nazván *Politická kultura v habsburské monarchii a Riegrův podíl na jejím utváření.* Obsahuje následující studie: Jiřího Štaifa „Palacký, Rieger, Bráf. Tři generace české národní elity mezi identitou a transnacionalitou" (s. 41–61), Magdaleny Pokorné „František Ladislav Rieger ve světě Karla Havlíčka" (s. 62–68), Eduarda Mikuška „František Ladislav Rieger a říšský sněm 1848–1849" (s. 69–76), Pavla Fabiniho „Volební zápasy vůdce národa. Cesty F. L. Riegra k zemským poslaneckým mandátům" (s. 77–94), Vratislava Doubka „Slabost česko-rakouského liberalismu na příkladu F. L. Riegra" (s. 95–114). Z regionálního pohledu bych vyzdvihl zajímavý Fabiniho příspěvek, zabývající se peripetiemi voleb F. L. Riegra do říšského nebo zemského sněmu za rodný kraj. S kampaní proti mladočechům, reprezentovaným Antalem Staškem, mu významně pomáhal semilský lékárník a přítel Rudolf Husák.

Druhý okruh *Formování moderních národních společností a jejich vzájemné interakce* začleňuje Riegra do evropského prostoru a přináší studie Tomáše Masaře „Palacký, Rieger a Fennomané. Vztahy národních hnutí ve Finsku a v českých zemích v druhé polovině 19. století" (s. 117–136), Lothara Höbelta z vídeňské univerzity „Rieger und die Deutschliberalen: die versäumten Gelegenheiten der Verständigung und ihre Folgen" (s. 137–158), Andreje Rahtena z Lublaně „Die Slowenen und Tschechen im *eisernen Ring:* einige Anmerkungen zur slowenisch-tschechischen Zusammenarbeit im Wiener Reichsrat" (s. 159–174) a maďarské historičky Ágnes Tamás „Die Tschechen in ungarischen Witzblättern in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts" (s. 175–198).

Ve třetím oddíle *Politická kultura a praxe v habsburské monarchii* nalézáme stať rakouského badatele Petera Urbanitsche „František L. Riegers Habilitationsversuch im Jahr 1851" (s. 201–213), Mileny Lenderové „Složitá cesta k audienci F. L. Riegra u Napoleona III. Česká moskevská pouť očima francouzského tisku" (s. 214–229), Aleny Šimůnkové „Politika ve stínu aféry Montagsrevue: mediální boj F. L. Riegra a Julia Grégra" (s. 230–239), Luboše Velka „Soupeření o post *nejzdárnějšího syna národa českého:* Rieger versus Skrejšovský" (s. 240–269), Pavla Cibulky „Česko-moravská politická spolupráce v době Taafeho vlády – Rieger, Pražák a agrární opozice v národní straně na Moravě" (s. 270–291).

Čtvrtá část *Věda, kultura a osvěta jako nástroje kultivace společnosti* obsahuje příspěvky Zuzany Kudzbelové „Význam (Riegerovho) Slovníka naučného v slovenskom prostredí" (s. 295–308), Viktora Velka „František Ladislav Rieger v hudebních skladbách obsažený" (s. 309–321), Antonie Doležalové „František Ladislav Rieger: ekonomický buditel, buditelský ekonom" (s. 322–335), Ilony Bažantové „Riegrova znalost dobové ekonomické teorie a jeho pokus o výuku moderní ekonomie na Pražské univerzitě" (s. 336–362). Podle Z. Kudzbelové Riegrem iniciovaný naučný slovník úspěšně suploval neexistující slo-

venský, protože vůbec poprvé díky slovenským spolupracovníkům přinesl na jednom místě zevrubné informace o významných postavách, místech a událostech slovenského národa. Autora těchto řádků zvlášť zaujal přehled Riegrovy hudebně organizátorské a skladatelské činnosti, sestavený V. Velkem, který v úvodu svého příspěvku připomněl zlobné výroky Zdeňka Nejedlého proti Riegrovi, zvláště v souvislosti s Bedřichem Smetanou. Soupis obsahuje skladby věnované Riegrovi, skladby na jeho překlady, skladby s jeho heslem Nedejme se, skladby na jeho básně, skladby in memoriam a eviduje také několik kupletů a dělnických písní protiriegrovských. Několik příspěvků se zabývalo Riegrovou neúspěšnou habilitací na Pražské univerzitě, o niž se ucházel česky psaným spisem *O statcích a pracích nehmotných a jich významu i postavení v národním hospodářství* – jím a dalšími svými díly se stal zakladatelem naší politické ekonomie, který obdivuhodně brzy odhalil úskalí komunistického výrobního způsobu (zvlášť pěkně popsáno ve stati I. Bažantové).

V pátém okruhu je zkoumána *První rodina národa*. Marie Bahenská napsala stať „Veřejná činnost Marie Riegrové-Palacké" (s. 365–381), Martina Borovičková příspěvek „Dcery Riegrovy: sourozenecké vztahy Marie Červinkové-Riegrové a Libuše Bráfové ve světle komunikačních strategií ve vzájemné korespondenci" (s. 392–393), Zdeněk Nebřenský přemýšlí „Mezi rodinnou tradicí a osobní emancipací. Sociální a vztahové sítě Libuše Riegrové (Bráfové), 1875–1883" (s. 394–410), Pavel Máša se věnoval „Úsilí Libuše Bráfové a Václava Červinky o sepsání životopisu F. L. Riegra" (s. 410–439), Milan Vojáček se zaměřil na téma „Tchán hodný oběti. Václav Červinka, 30 let s F. L. Riegrem" (s. 440–450), zatímco Milada Sekyrková na „Zahraniční studia Bohuše Riegra ve světle jeho korespondence s rodiči" (s. 451–462). Ponor M. Bahenské do dobročinného a osvětového působení Marie Riegrové je v řadě ohledů objevný – ukazuje, jak účinně dokázala využívat ve prospěch Spolku sv. Ludmily, první české průmyslové školy, mateřských škol, opatroven i chudých rodin autoritu svého otce i svého manžela. Archiváře potěší příspěvek M. Borovičkové, těžící z bohaté korespondence Riegrových dcer, Marie a Libuše, dochované v Archivu Národního muzea i Literárním archivu PNP. Z. Nebřenský zase k poznání sociálních sítí Libuše využil jejího deníku z let 1875–1883. Jistým symbolickým vrcholem svazku je pro mě Mášova obsáhlá studie o peripetiích Riegrovy biografie. Cenné vzpomínky na svého tchána publikoval Václav Červinka, někdejší ředitel jeho malečského velkostatku; o něm pojednal M. Vojáček.

Aparát knihy tvoří seznam pramenů a literatury, periodik, slovníků, parlamentarií a literatury, zkratek, české a německé resumé a jmenný rejstřík.

Sborník byl pečlivě připraven, tiskových chyb je zanedbatelně málo. Nemůžeme však jen tak přejít podivnou bibliografickou libůstku, kdy rozsáhlý seznam literatury je sice řazen podle příjmení, avšak každý titul začíná křestním jménem autora, které je tak jako příjmení ještě zvýrazněno verzálkami. Stejně jsou i v poznámkách křestní jména autorů zvýrazňována. Domníváme se, že v době, kdy jsou bibliografická pravidla kodifikována normou ISO 690, není nutné vymýšlet nějaká další, jež odkazy zbytečně znepřehledňují.

Sborník přes svůj rozsah možná více problémů otevírá, než řeší. Ukazuje nejen český, ale evropský rozměr Riegrovy osobnosti, který v mnohém svou dobu předběhl a dočkal se nepochopení. V tom os-

tatně tkví význam historických konferencí, být inspirací pro účastníky a impulsem pro další výzkum a směřování.

Ivo Navrátil

Pamětnice roprachtická. S přispěním spolků a obyvatel obce sestavil František Hubař. [Roprachtice]: vydala obec Roprachtice z iniciativy Roprachtického okrašlovacího spolku – Helena Rezková, 2022. 256 stran. ISBN 978-80-88182-20-7

Pokračováním trendu vydávání knih s historickou tematikou obcí v populárně naučném duchu je i počin obce Roprachtic v okrese Semily. Na rozdíl od řady podobných novodobých knih vydávaných obcemi v podhůří východních Krkonoš tuto publikaci netvořil tým archivářů a historiků, ale po dlouhodobém komplexním sběru materiálu ji ve spolupráci s místními občany sestavil patriot František Hubař, jehož stavba tzv. *Rozhledny u Borovice* je dnes turisticky známou dominantou zdejšího kraje.

Kniha byla vydána u příležitosti 100. výročí odhalení pomníku obětem světové války a téhož výročí ustáleného názvu obce (dříve Rochpratice nebo Ruprechtice), souběžně s výročím 670 let od první písemné zmínky. Poprvé byla oficiálně představena na místním Sjezdu rodáků a přátel obce. Plnohodnotně tak nahrazuje předešlou a toliko třicetistránkovou brožuru vydanou k rodáckému sjezdu v červenci 1998: *Roprachtice… Jak šel čas.*

Jak již bylo naznačeno, předkládaná publikace nemá strukturovanou koncepci zpracování dle odborných metodických zvyklostí, ale vychází maximálně vstříc lidem, kteří mají k obci nejblíže. Najdeme zde přehledná historická a místopisná zpracování se jmennými seznamy a množstvím fotografického materiálu od současných po historická a soukromo-archivní vyobrazení, včetně ukázek archiválií, z nichž autor čerpal. Jeho studijní záběr obsáhl nejen dostupnou literaturu a stěžejní historické prameny, ale i řadu kronik, pamětních knih a vlastní orálněhistorický průzkum.

Ve čtyřech desítkách kapitol se obeznámíme s historií obce od nejstarších zmínek do doby nedávné. Jednotlivé kapitoly čtenáře seznamují s geologií, místopisem, historickým vývojem místního jména, obecní symbolikou, spolky a historickými zájmovými sdruženími (SDH, Sokol, Červený kříž, Divadelní spolek, myslivci, včelaři, Spolek vojenských vysloužilců apod.). Dále je zde prostor věnovaný roprachtické farnosti, školství, dávným krčmám a pohostinstvím, zemědělství, politickým stranám v polovině 20. století a řemeslům.

Několik kapitol se věnuje lidové architektuře, drobným sakrálním památkám v obci i nejbližším okolí na katastru obce a dalším zajímavostem. Komplexnost tohoto podání pak uzavírají kapitoly o literatuře a kinematografii, která má spojitost s obcí, stejně jako výběr starých pověstí a významných osobností.

Cenným přínosem jsou též četné chronologické seznamy: vývoj počtu obyvatel a domů v letech 1834–2020, vývoj názvů obce v letech 1352–1922, majitelé obce do roku 1914, výpis osadníků z josefínského katastru, přehled rychtářů, starostů a předsedů MNV v letech 1651 až do současnosti, seznam farářů (1790–1930/1998), seznam padlých za 1. světové války, přehled učitelů (cca 1800–2003) včetně třídních fotografií žáků z celého průběhu 20. stol., starostů hasičů (1888–2019),

představitelů Sokola (1893–1979), přehled divadelních vystoupení (18. stol. – 2019), myslivecké seznamy (1941–2021).

Nutno přiznat, že některé soupisy jsou svým zpracováním slabší, jako v případě majitelů Roprachtic. Do roku 1620 není uveden jejich časový rozsah, což v předmluvě kapitoly autoři sami odůvodňují. Jiné seznamy jsou naopak nadstandardní, neboť v případě pomníku padlých kromě data narození a úmrtí uvádějí i příslušný pluk a místo působení.

Místní živnosti nejsou komplexně zpracovány a zřetel je kladen především na pohostinství. Mlynářství je zmíněno pouze stručným odstavečkem v kapitole o nejstarších dějinách. Autor pro historické podnikání a řemesla nevyužíval archivní fondy, a tak se ani zevrubněji touto otázkou nezabýval. Bibliografický výběr je také spíše reprezentativní nežli zevrubný a zpracování nejstarších dějin obce je vzhledem k zaměření publikace jen povrchní. Oproti jiným knihám podobného charakteru je však pro příznivce Roprachtic plně vystačující. Ubírají jí však na hodnověrnosti etymologické polemiky, jako např. v případě Jiříka z Roprachtic (1408). Autor se nesprávně domnívá, že „*armiger*" z němčiny označuje chudého člověka. Zde se jednalo o příslušníka nižší šlechty, tedy rytíře, v souladu s latinským označováním společenského postavení. Základ slova vychází od zbraně a ozbrojenosti. Ostatními středověkými vlastnickými souvislostmi a majetkovou diferencovaností se publikace nezaobírá vůbec nebo pouze nezúčastněně.

Nejedná se však o historickou práci, ale o populárně naučnou a vlastivědnou. Z tohoto pohledu je k ní nutné přistupovat a tímto zorným úhlem je publikace, alespoň pro západní část krkonošského podhůří, výjimečně zdařilá. Pro místní obyvatele, patrioty a regionální badatele je tato kniha důstojně reprezentativní, čemuž napomáhá množství kvalitních fotografií.

Přemysl Špráchal

ZEMÁNEK, Mojmír. *Před tabulí: rozhovory s profesory jilemnického gymnázia.* Jilemnice: vydavatelství Gentiana, 2021. 101 stran. ISBN 978-80-86527-72

Záslužný počin se zdařil Mojmíru Zemánkovi, autorovi útlé brožované knížky rozhovorů s devíti profesory jilemnického gymnázia, kterou nazval malou vzpomínkovou kronikou této školy a připomíná v ní některé osobnosti, na něž by se rozhodně nemělo zapomínat. Je to vpravdě zpověď mimořádné ženy – chartistky, jinak němčinářky Hany Jüptnerové, na roky ze školy vyloučených pedagogů Jaroslava Dejmka a Josefa Faistauera, matematika a sudetského Němce Gerharda Jüptnera, nadšené tělocvikářky Evy Červinkové, paní ředitelky Heleny Henychové, vynikajícího historika a největšího znalce rodu Harrachů Jana Luštince a neuvěřitelně všestranného matikáře a fyzika Františka Koudelky i jeho manželky Marie, proslulé deskriptivářky. Každý z nich zanechal v dějinách školy svoji stopu a všichni si zaslouží poděkování. Autor knížku věnoval všem učitelům, kteří učili a učí s láskou a nadšením, i těm, kteří svoji profesi nemohli z politických důvodů vykonávat. S takovou publikací by se měli seznámit absolventi a současní studenti jilemnického gymnázia i jejich rodičové. Publikace je skvěle koncipovaná, obsahuje výborné otázky autora a výstižné, upřímné, pravdivé, až někdy intimně otevřené odpovědi profesorů, takže její hodnota přesahuje Jilemnicko

a se zájmem ji mohou číst ve všech koutech naší vlasti, a to nejen na školách. Osudy uvedených pedagogů představují nejen život ve škole, lásku k profesi, vztahy mezi pedagogy, charaktery, osobní postoje, statečnost a traumata, vliv na studenty, ale je to též pohled na historické proměny naší společnosti od šedesátých let přes normalizaci, devadesátá léta, až po současnost. Tak šel život – je tam vše: očekávání, nadšení i zklamání, ale také překonávání, vůle a vítězství.

Autor nezapomněl ani na zemřelé, a tak v otázkách i odpovědích se objevují osobnosti, na něž nelze zapomenout, ale které už nelze zpovídat: Josef Viesner – intelektuál, vynikající angličtinář, spíš polyglot, věřící člověk, jenž nikdy neuhnul, podobně tak zeměpisec a tělocvikář Zbyněk Zeller ze semilské sokolské rodiny, nebo výborní ředitelé, kteří pro školu udělali vše – Otokar Nikl, oblíbený, ale politicky nevhodný, sesazený z funkce v roce 1975, anebo obětavec Otakar Holec, porevoluční ředitel 90. let, který dokázal bance ručit svojí nemovitostí, jen aby byl dostavěn pavilon pro víceleté gymnázium. Ale též Jiří Vodvárko – francouzštinář, latiník, zeměpisec a historik byl na jilemnickém gymnáziu intelektuálem na svém místě. A když si čtenář přečte větu, že na ZOH v Soči v roce 2014 bylo 10 členů české výpravy absolventy jilemnického sportovního gymnázia, žasne.

Domnívám se, že soustavně chybně uváděné jméno Jiřího Vodvárky (Odvárko) je technickou chybou zaviněnou digitální technikou. Je chvályhodné, že za každým rozhovorem je datový exkurz dotazovaného, včetně vzdělávacích institucí, jichž je absolventem. Tam je jistá pravopisná nedůslednost a uvedené školy jsou většinou psány s malým začátečním písmenem, což je podle současných pravidel chybné (např. maturita na gymnáziu v Jilemnici, správně na Gymnáziu Jilemnice, vysoká škola pedagogická v Praze, správně: Vysoká škola pedagogická v Praze). Tyto chyby neubírají nic na kvalitě a významu publikace.

Knížka obsahuje celkem 12 černobílých fotografií Jaroslava Dejmka, Mojmíra Zemánka, fotky z archivu manželů Koudelkových a z archivu školy.

Myslím, že útlá brožovaná knížka Mojmíra Zemánka by neměla chybět ve školních knihovnách a měla by jí být věnována mimořádná pozornost, aby byla čtena a ctěna!

Miloš Plachta

Turnov – město drahých kamenů: tradice trvající již 7 000 let. Turnov: Muzeum Českého ráje v Turnově, 2022. 114 stran. ISBN 978-80-87416-36-5

Město Turnov v roce 2022 oslavovalo 750 let od první písemné zmínky. Uskutečnilo se tak mnoho akcí různých typů a jednou z velice aktivních organizací bylo také Muzeum Českého ráje v Turnově, které uspořádalo několik výstav vážících se k tomuto výročí. Největší z nich nesla název Turnov – město drahých kamenů a vyšla k ní i uvedená publikace.

Na více než sto stránkách nalezneme texty od devíti autorů (odborných pracovníků tohoto muzea), kteří tematiku drahých kamenů na Turnovsku pojali z více úhlů. Střídají se tak ponejvíce kapitolky o historii a umění, které jsou však doplněny i o pohled geologický (s. 9–10 a 19), archeologický (zejména s. 11–13, 23–25 a 56–58) či etnografický (s. 67–69). Takto zpracovaná publikace není tedy katalogem k výstavě, které většinou bývají vydávány,

ale může v podstatě fungovat jako samostatné dílo.

Stěžejním tématem publikace je drahý kámen, jehož využití sahá až do pravěku a středověku, kdy se s ním začalo obchodovat. Důležitá etapa v rámci historie města přišla během raného novověku s opracováním drahých kamenů – broušením (s. 42–45). Vzniklo tak kamenářské řemeslo, které je s Turnovem spjato již několik století. V knize se také dočteme o výrobě skelné kompozice (s. 62–63), jež byla v polovině 19. století požadovaným artiklem. Jedná se o speciální výrobu imitací drahých kamenů ze skla a jejich následné zpracování, jež propojuje kamenářské řemeslo se sklářskou výrobou. Jedním z nejúspěšnějších turnovských obchodníků se skelnou kompozicí byl Antonín Paclt (s. 64–65), bratr slavného cestovatele a dobrodruha Čeňka Paclta (1813–1887). Průmyslové směřování Turnova přineslo také roku 1884 vznik odborné školy. Jednalo se o c. k. odbornou školu pro broušení a umělé zasazování drahokamů, která funguje dodnes, ale již pod názvem Střední uměleckoprůmyslová škola a Vyšší odborná škola, Turnov (podrobněji o historii školy s. 70–77). Odborná škola přinesla potřebné učně do umělecko-průmyslových oborů, což také zapříčinilo, že se během 20. století kamenářské řemeslo v Turnově udrželo. Poslední část publikace se věnuje současné firemní výrobě na Turnovsku (Dias, Granát, Crytur, Toptec) a také popisuje činnost brusičů, zlatníků a dalších umělců, kteří stále navazují na kamenářskou tradici (s. 95–111).

Turnovu se říká město kamene a šperku. Tato publikace to potvrzuje a poukazuje tak na dlouhodobou tradici kamenářského, potažmo šperkařského odvětví. Sluší se také zmínit, že publikace k výstavě vznikla za finanční podpory města Turnova, Nadace Preciosa a Ministerstva kultury České republiky. Publikace je brožovaná, celobarevná, graficky dobře zpracovaná a doplněná velkým počtem obrazových příloh. Drobným mínusem je nejednotné zpracování popisek obrázků (často chybějící autoři fotografií) a občasné nedodržení typografických náležitostí dle současných norem. Knižní výstup je však dalším povedeným střípkem k poznání historie města Turnova.

Jaroslav Kříž

František Jiroudek: malíř skryté krásy. Ed. Ivan Exner. Jablonec n. Nis.: Kultura Jablonec, p. o., 2022. 136 stran. ISBN 078-80-11-01571-8

K výstavě Františka Jiroudka, která se konala v kostele sv. Anny v Jablonci nad Nisou ve dnech 1. 6. – 24. 9. 2022 pod záštitou SVU Mánes, byl péčí Kultury Jablonec, p. o., vydán stejnojmenný katalog *Malíř skryté krásy*, s úvodním textem Ivana Exnera.

Od roku 1959, kdy vyšel drobný spis v rámci profilů současných malířů z pera Jiřího Kotalíka (KOTALÍK, Jiří. *František Jiroudek*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1959), se Jiroudkovu dílu věnovaly vždy pouze katalogy k právě pořádaným výstavám umělce samého – naposledy v roce 2001 Novoměstská radnice Praha, či v souvislosti se skupinou Sedm v říjnu – Galerie SVU Mánes Diamant v roce 2010. Souborná monografie, která by pojednala Jiroudkovo dílo celistvě a zařadila ho do kontextu československého umění 2. poloviny dvacátého století, stále chybí. Může za to možná i jistá Jiroudkova příchylnost k režimu. Od šedesátých let byl rektorem AVU,

držitelem titulů zasloužilý i národní umělec, laureát státní ceny Klementa Gottwalda, Řádu práce i Řádu vítězného února. V kontextu progresívní, byť neoficiální umělecké scény šedesátých let působí jeho malířské práce neaktuálně, nicméně nemohli bychom je ani označit jako přímo poplatné právě požadovanému socialistickému realismu. S nejzajímavějším malířským projevem, který je často reflektován uměnovědnou literaturou, se setkáváme v období druhé světové války, v souvislosti s činností skupiny *Sedm v říjnu*. Je expresívně autentický, syrový a dramatický, postupem doby však na své razanci ztrácí, od prostředí divadelního zákulisí a jeho symbolické interpretace v souvislosti s tragikou války se uchyluje ke krajinomalbě, zátiší a ženskému portrétu nebo postavě.

Jiroudek se narodil ve Lhotě u Semil 17. února 1914. První jeho práce jsou ovlivněné harmonickým koloritem Willyho Nowaka, v jehož škole studoval. Během války se věnoval scénografii, navrhoval kostýmy pro divadlo v Ostravě. V divadelním prostředí objevil i metafory protestu proti německé okupaci. Po válce shledáváme velké zaujetí tvorbou Pierra Bonnarda, pod jeho vlivem je barva kontrastnější, jasnější a dramatičtější. V 60. letech 20. století tvořil monumentální malby. V celém díle pak primárně barva a světlo ovládají linii a stávají se prostředkem poznání skutečnosti.

Text Ivana Exnera se o jakési vřazení do kontextu sice snaží, započíná již Mánesovým odkazem, zmiňuje i Karla Purkyně a Adolfa Kosárka a přes Mařákovu krajinářskou školu dospívá ke skupině Osma a tím i k významnému Jiroudkovu učiteli Willymu Nowakovi. Pro nepoučeného čtenáře je však naznačená linie příliš komplikovaná, protože zkratkovitá – pouhý výčet mnoha jmen. Poučený znalec českého i světového malířství některé zásadní údaje naopak postrádá. Stejně tak je to i s historickými událostmi, které byly pro život a tím i pro Jiroudkovu tvorbu klíčové. Hlubší sondu by si pak jistě zasloužilo období skupiny Sedm v říjnu, protože období druhé světové války a krátce po ní je skutečně těžištěm Jiroudkovy tvorby, nebo právě kontext oficiální/neoficiální scény rozštěpené československé kultury po roce 1948. Samotný tok textu není příliš plynulý, jednotlivé odstavce přeskakují k jiným tématům bez vzájemné návaznosti. Objevují se bohužel i chyby faktické, špatné poznámky pod čarou, nepřesně uvedená jména zahraničních umělců (některá jména bez uvedení křestních jmen, jiná zcela chybně – Paul Gauguin – uveden jako Gaugin). To vše snižuje úroveň textu.

Celá stať pak působí trochu nepromyšleně, neboť po poměrně podrobném výčtu života Willyho Nowaka nenásleduje rozbor jeho díla, naopak Jiroudkův původ, jeho mládí je v hlavním textu zcela opomenut a jeho životní cestu sleduje až od nástupu na Uměleckoprůmyslovou školu v Praze. V tomto je nápomocen text – životopis umístěný vzadu v katalogu, nicméně to opět znesnadňuje plynulé čtení. Pečlivě je naopak pojednán výčet výstav samostatných i skupinových a katalog absolventů Jiroudkova ateliéru figurální a krajinářské malby.

Cenný je také obrazový doprovod celého katalogu, množství barevných reprodukcí je velké, včetně zdařilých detailů, které dávají vyznít Jiroudkovu specifickému malířskému rukopisu. Mnohem příjemnější a čitelnější jsou také popisky umístěné pod reprodukcemi než ty, které jsou na vnitřní straně stránek. Nicméně nejednotnost umístění popisek opět nepřispívá k soudržnosti celé grafické

úpravy. Grafická úprava je vedena základními typografickými zásadami, zarovnání odstavců do bloku, pro popisky používá kurzívu. Nesnaží se o žádný experiment.

Je tedy trochu škoda, že tak velkorysý počin, kterým vydání tohoto výpravného a obrazově bohatého katalogu je, není vybaven kvalitním textem, nebo třeba texty několika vybraných odborníků, které by vnímání díla Františka Jiroudka posunuly nebo korigovaly.

Lenka Patková

JEDNOTLIVÉ PŘÍSPĚVKY RECENZOVALI:

Ing. Pavel Bolina, Ph.D.
doc. Mgr. David Kalhous, Ph.D.
Mgr. Bc. Lenka Křížová, Ph.D.
PaedDr. Jan Luštinec
Mgr. David Marek
PhDr. Jiří Zoul Sajbt

AUTOŘI TOHOTO SVAZKU:

Babík Michal, PhDr., Regionální muzeum a galerie Jičín, e-mail: babik@muzeumhry.cz
Beránek Vojtěch, Bc., Regionální muzeum a galerie v Jičíně / OSVČ
Bílek Karol, prom. hist., Praha – Sobotka, e-mail: karolbilek@seznam.cz
Cogan Miroslav, PhDr., Muzeum Českého ráje Turnov, e-mail: cogan@muzeum-turnov.cz
Dospíšilová Veronika, Mgr., Regionální muzeum a galerie v Jičíně, e-mail: disposilova@muzeumhry.cz
Drahoňovský Jan, Mgr., Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou,
e-mail: muzeum.lomnice@seznam.cz
Hejralová Petra, Mgr., Městské muzeum v Železném Brodě, e-mail: hejralova@zelbrod.cz
Hejralová Svatava, Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí,
e-mail: HejralovaSvatava@seznam.cz
Chutný Karel, Mgr., SOA v Hradci Králové – SOkA Jičín, e-mail: vedouci.jc@ahapa.cz
Jakubec Pavel, Mgr., SOA v Litoměřicích – SOkA Semily, e-mail: jakubec@soalitomerice.cz
Jurigová Alena, Mgr., SOA v Hradci Králové – SOkA Jičín, e-mail: alena.jurigova@seznam.cz
Kábová Hana, PhDr., Ph.D., Masarykův ústav a Archiv AV ČR, e-mail: kabova@mua.cas.cz
Kasík Stanislav, heraldická kancelář Dauphin, Roudnice nad Labem,
e-mail: kasik.stanislav@gmail.com
Knobová Veronika, Bc., Regionální muzeum a galerie v Jičíně, e-mail: archeolog@muzeumhry.cz
Košek Jakub, Regionální muzeum a galerie v Jičíně / OSVČ
Kříž Jaroslav, Mgr. et Mgr., Ph.D., Městská knihovna Antonína Marka Turnov,
e-mail: Jaroslav.Kriz@seznam.cz
Křížová Lenka, Mgr. Bc., Ph.D., Historický ústav AV ČR a Gymnázium Turnov,
e-mail: lenka.prochazk@gmail.com
Lobotková Martina, Mgr. et Mgr., Ph.D., Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.,
e-mail: martina.lobotka@gmail.com
Maur Eduard, prof. PhDr., CSc., FHS UK Praha, e-mail: eduard.maur@ff.cuni.cz
Navrátil Ivo, PhDr., Semily, e-mail: ivo.navratil@seznam.cz
Patková Lenka, Mgr., Katedra designu FT TU Liberec a SUPŠ sklářská Železný Brod,
e-mail: patkal@centrum.cz
Peřina Ivan, Mgr., ÚOP Národního památkového ústavu v Liberci (periny@centrum.cz)
Prostředník Jan, PhDr., Ph.D., Muzeum Českého ráje v Turnově,
e-mail: prostrednik@muzeum-turnov.cz
Sajbt Jiří Zoul, PhDr., Muzeum Českého ráje v Turnově, e-mail: sajbt@muzeum-turnov.cz
Schmidtová Dominika, Mgr., Regionální muzeum a galerie v Jičíně,
e-mail: schmidtova@muzeumhry.cz
Sirovátka Roman, Mgr., Muzeum Českého ráje v Turnově, e-mail: sirovatka@muzeum-turnov.cz
Starý Marek, doc. JUDr., Ph.D., Právnická fakulta UK, e-mail: StaryM@seznam.cz
Šnaiberk Miroslav, Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech, e-mail: reditel@muzeumsemily.cz
Špráchal Přemysl, Vysoké nad Jizerou, e-mail: sprachalp@seznam.cz
Ulrych David, Bc., Krkonošské muzeum v Jilemnici, e-mail: dulrych@krnap.cz
Unger Jiří, Mgr., Ph.D., Regionální muzeum a galerie v Jičíně, e-mail: unger@muzeumhry.cz
Vašata Ondřej, PhDr., Muzeum Podkrkonoší Trutnov, e-mail: vasata@muzeumtrutnov.cz

Z Českého ráje a Podkrkonoší
vlastivědná ročenka
svazek 35

Vydaly Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily, Státní oblastní archiv v Hradci Králové – Státní okresní archiv Jičín a Regionální muzeum a galerie v Jičíně, p. o., v roce 2022. Vedoucí redaktor Pavel Jakubec, výkonný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu ve složení Michal Babík, Karol Bílek, Miroslav Cogan, Eva Chodějovská, Vladimíra Jakouběová, Lenka Křížová, Jiří Louda, Josef Matoušek, Jan Prostředník, Jiří Zoul Sajbt a David Ulrych vede Jan Luštinec. Grafická úprava Vít Luštinec. Jazyková spolupráce Günter Fiedler a Ivo Łaborewicz. Vytiskla Tiskárna Glos, s. r. o. Náklad 400 výtisků. Stran 303.

Obr. 15. *První známé barevné vyobrazení znaku města Jilemnice z roku 1864 (Widimsky, Städtewappen).*

Obr. 16. *Znak města Jilemnice, okolo roku 1980 (kresba Karel Liška).*

Obr. 17. *Znak města Jilemnice z roku 1985 (kresba Stanislav Valášek).*

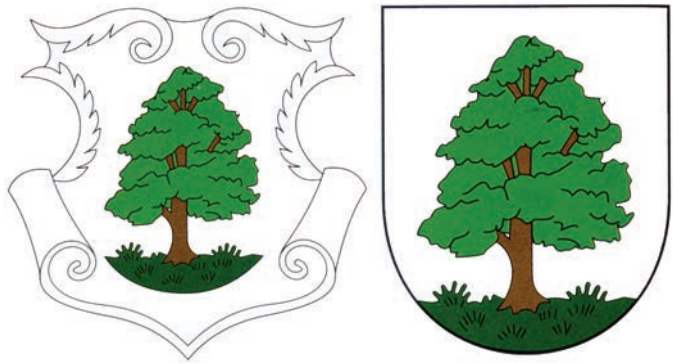

Obr. 18. *Znak Jilemnice z roku 2001 – „podle města" a „heraldické zpracování" (in: Josef Augustin, Velká encyklopedie měst a obcí ČR).*

Obr. 19. *Znak města Jilemnice na oratoři v kostele sv. Vavřince (foto Martin Witkowski).*

Obr. 20. *Znak města Jilemnice na průčelí dříve chlapecké školy, naposledy gymnázia v Kostelní ulici čp. 259 (foto Martin Witkowski).*

Obr. 21. *Znak města Jilemnice na centrálním fabionu podstřešní lunetové římsy dříve dívčí, dnes základní školy v Komenského ulici čp. 288 (foto Martin Witkowski).*

Obr. 22. *Znak města Jilemnice, umístěný na průčelí radnice v osmdesátých letech 20. století (foto Martin Witkowski).*

Obr. 23. Jedna z variant znaku města Jilemnice podle pojednání „Jednotné užívání znaku města", zpracovaného Bc. Davidem Hlaváčem.

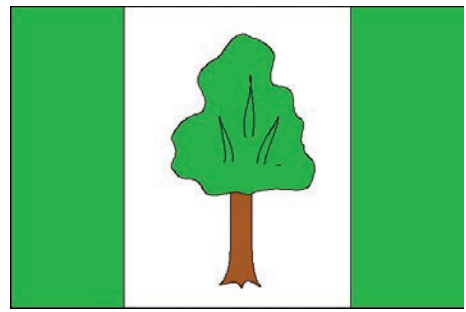

Obr. 24. Vlajka města Jilemnice, navržená v roce 1998 akad. mal. Jiřím Škopkem a udělená městu v roce 1999 (Registr komunálních symbolů).

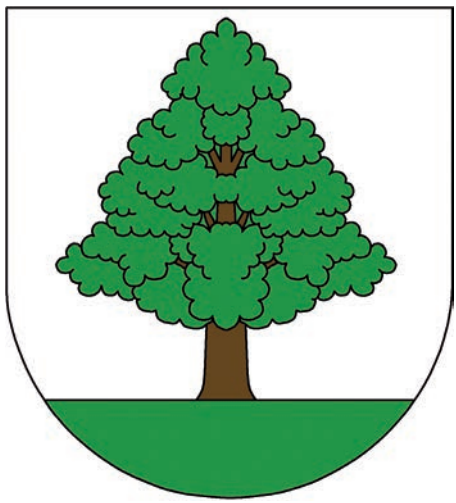

Obr. 25. Ideální podoba znaku města Jilemnice (návrh a kresba Stanislav Kasík – 2019).

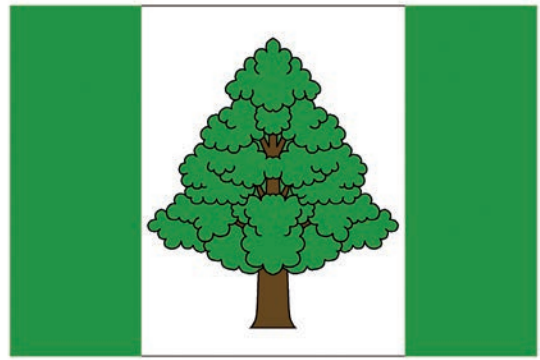

Obr. 26. Ideální podoba vlajky města Jilemnice (návrh a kresba Stanislav Kasík – 2019).

Obr. 1. *Turnov – ZAV 2021. Výzkum se skládal z 5 sond, v kterých byly zkoumány relikty zbořeného domu čp. 73.*

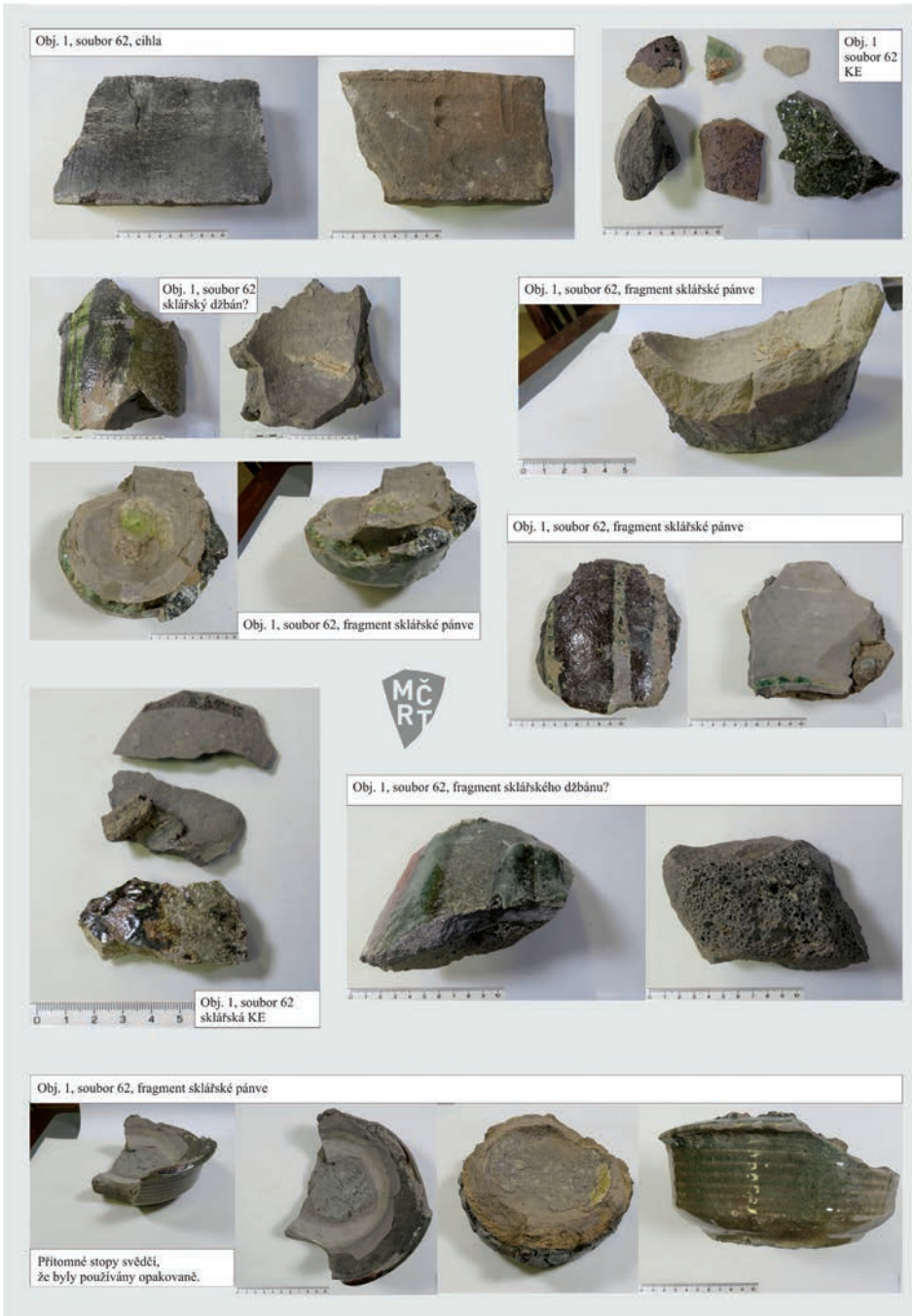

Obr. 4. *Turnov – ZAV 2021. Pod východními základy domu se nacházely dva archeologické objekty, z jejichž výplní pochází sklářská keramika dokládající výrobu skelné kompozice v 18. století.*

Obr. 5. *Turnov – ZAV 2021. Díky prozkoumaným archeologickým situacím se nám podařilo rekonstruovat interiér.*

Obr. 10. *Turnov – ZAV 2014. Letecký snímek od jihu na prozkoumanou plochu v roce 2014 a zahájenou stavbu kavárny.*

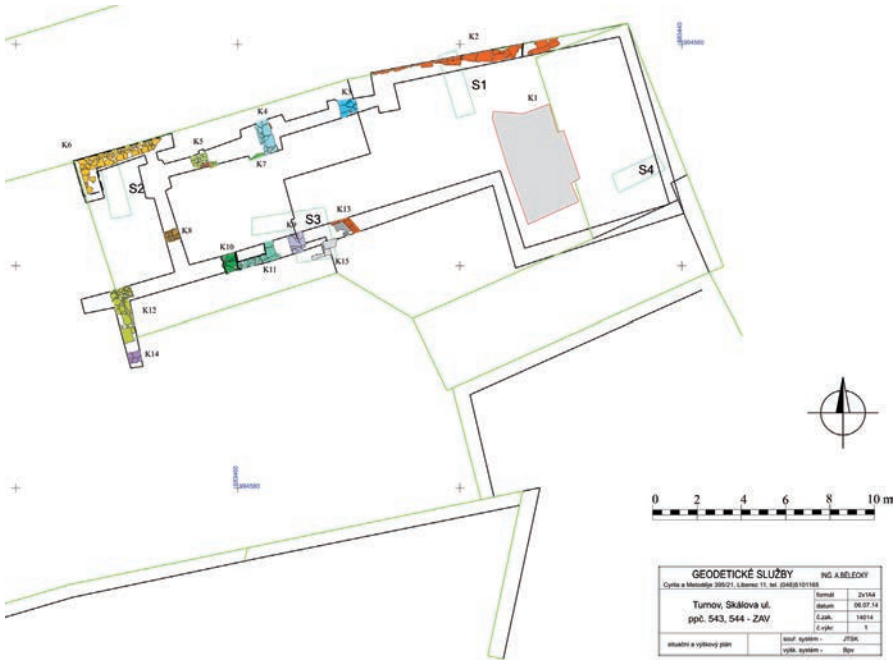

Obr. 12. *Turnov – ZAV 2014. Celkový plán výzkumu.*

Obr. 13. *Turnov – ZAV 2014. Výběr nálezových souborů, kde vyniká sklářská keramika z 18. století.*

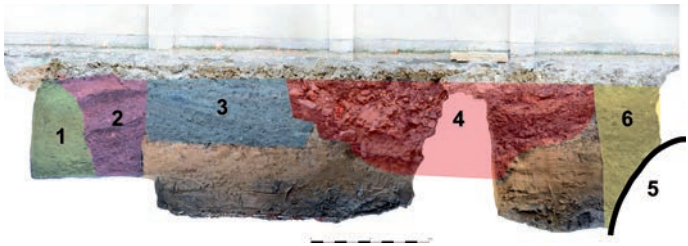

Obr. 2. *Jičín, Lindnerova ulice – jižní profil sondy s kompletně zachovanou stratigrafií (1 – větší zahloubený objekt, 2 – jímka, 3 – suterén domu, 4 – suterén domu, 5 – klenba sklepa, 6 – vkop pro založení sklepa).*

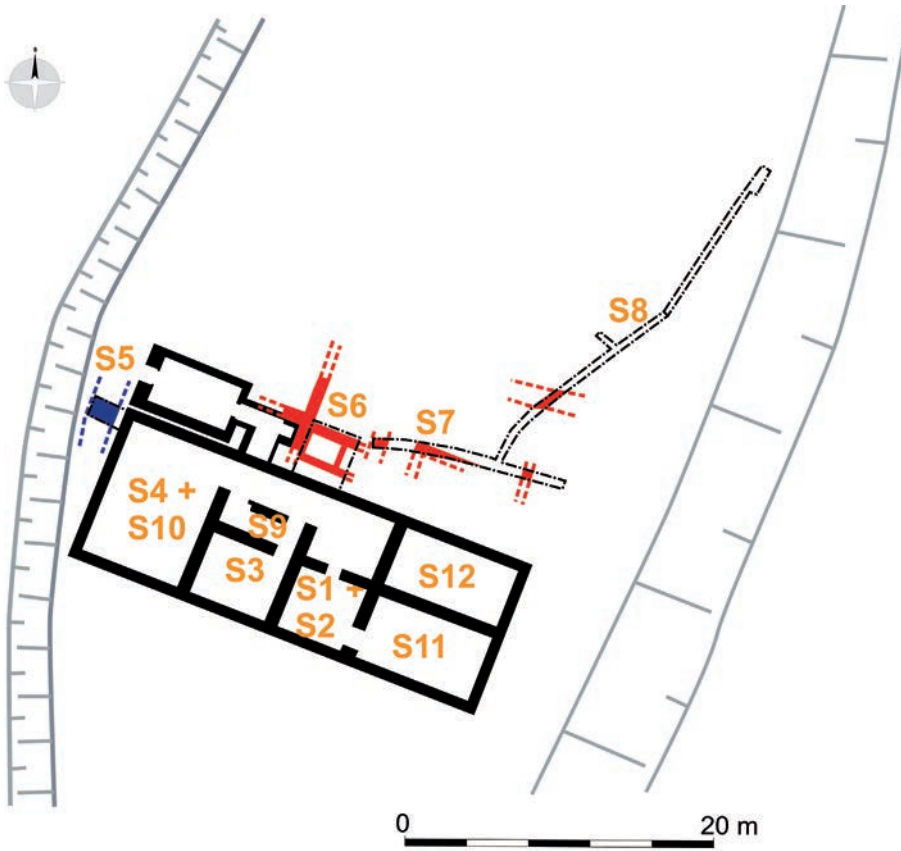

Obr. 4. *Samšina, čp. 1 – přehled archeologických sond.*

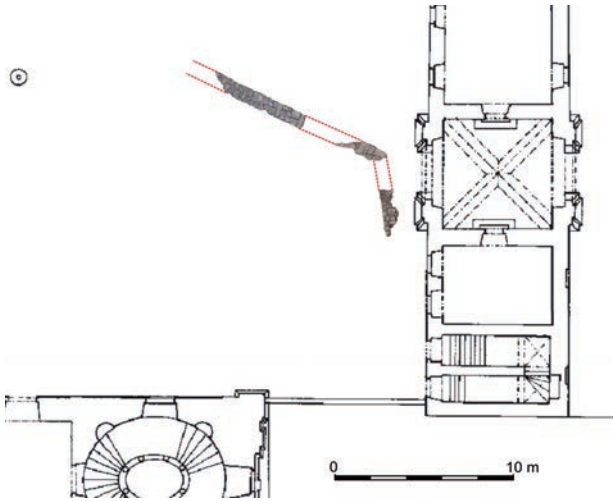

Obr. 8. *Jičín, Valdštejnská lodžie – fotogrammetrický plán výzkumu (vsazený do půdorysu dle Uličný, P., Valdštejnovo casino u Jičína. Průzkumy památek X – 1/2003, obr. 7).*

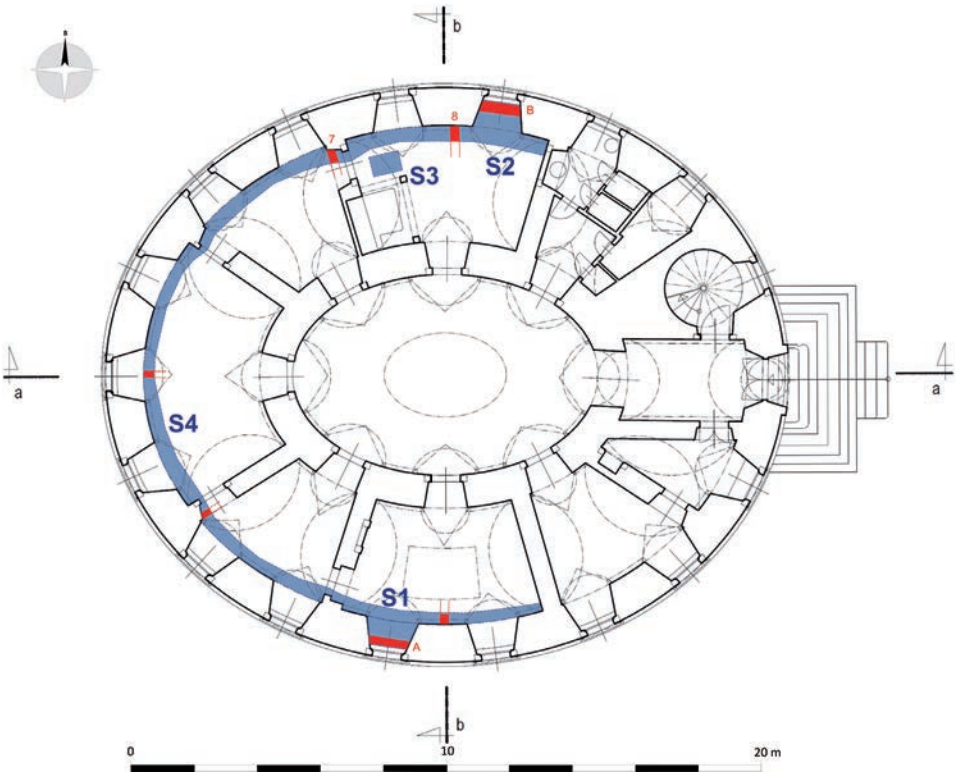

Obr. 10. *Třebovětice – mapa lokality v kombinaci s digitálním modelem terénu z leteckého laserového skenování. 1 – místo záchranného výzkumu z listopadu 2021, 2 – Třebovětický rondel, 3 – poloha Blatečka, nálezy kultury s lineární i vypíchanou keramikou, 4 – poloha Za Rašovkami, nálezy kultury s lineární i vypíchanou keramikou, 5 – severně od silnice vyvýšená sprašová návěj, nálezy kultury s vypíchanou keramikou, 6 – nález depotu sekeromlatů (zdroj ČÚZK a Digitální archiv AMČR ArÚ AV ČR, Praha, v. v. i. – Kalferst, J. 1987: C-TX-198801134, Spurný, V. 1985: C-TX-198502928, Vencl, S. 1960: C-TX-196200660, Vokolek, V. 1973: C-TX-197403102, C-TX-197402997, Vokolek, V. 1989: C-TX-198903123).*

← ←

Obr. 9. *Humprecht, zámek – plán s vyznačením archeologických sond (modře), zachycených dřevěných trámů (červeně, označení viz tabulka s datací) a názvů místností (černě). (Zdroj: zaměření přízemí T. Koreček – J. Hubáček, zákres a úprava J. Unger 2021.)*

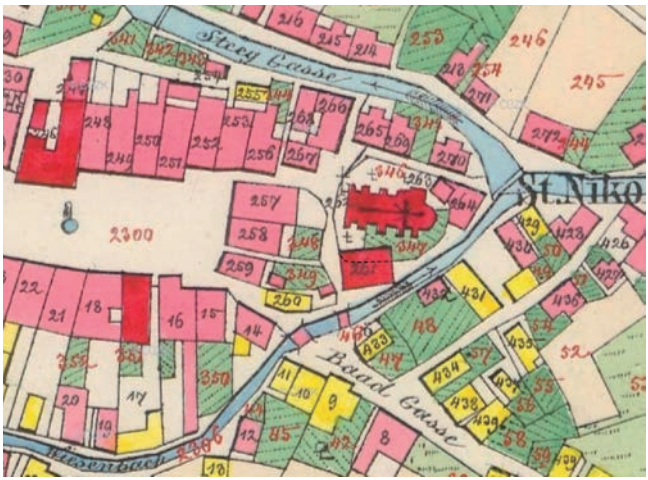

Obr. 12. *Nová Paka, čp. 325 – mapa stabilního katastru s vyznačeným průběhem hřbitova, který byl z jižní strany narušen stavbou školy mezi léty 1767 a 1824.*

Obr. 15. *Kost, hrad – vyznačení kamenných konstrukcí, které lze předběžně všechny datovat do nejstarší stavební fáze hradu (1 – válcová věž situovaná na níže položeném plató nazývaném Zahrádky, 2 – brána směřující přes dnešní údolí, 3 – bergfrit).*

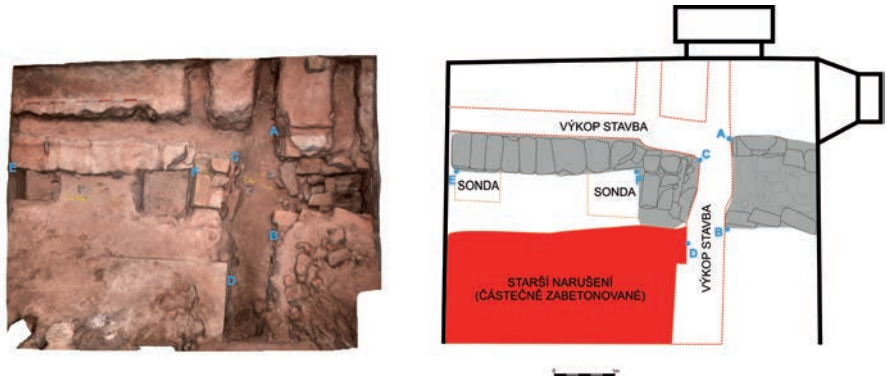

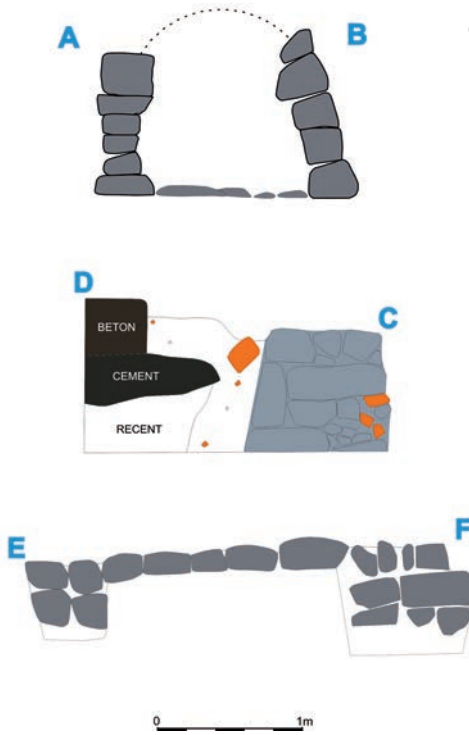

Obr. 18. *Nová Paka, klášter paulánů – plán technického zařízení v suterénu kláštera.*

Poloha kostí v hrobě při násilném oddělení hlavy a jejím uložení do prostoru pánve (Národní muzeum – Přírodovědecké muzeum).

Rekonstrukce pohřební hranice a jámy, kam budou po kremaci uloženy ostatky. Zpracováno podle nálezu žárového pohřebiště z mladší a pozdní doby bronzové v Turnově na Vesecku v roce 2018 (rekonstrukce Jiří Unger, Tomáš Štefánek, Petr Hartman, Pavel Hendrych).

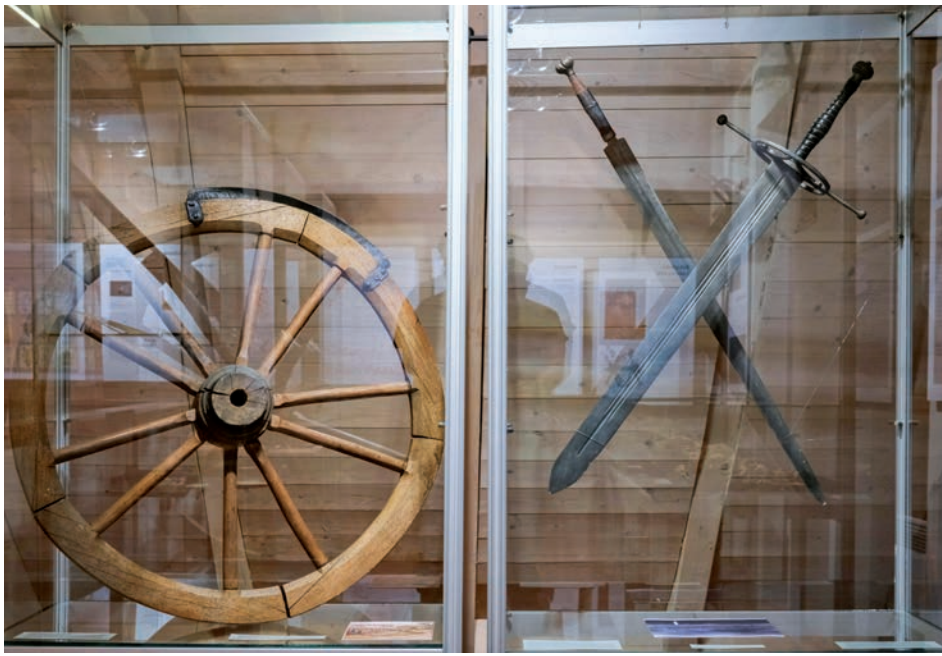

Katovské nářadí: kolo na lámání údů provinilců, justiční a stínací meče. Popravčí kolo s břitem, 16.–18. století (majetek Města Slavonice) sloužilo k zvláště bolestivému výkonu útrpného práva. Kat je používal k lámání končetin, k čemuž sloužil kovaný břit. Justiční meč ze sbírky Podještědského muzea v Českém Dubu (původ Julian del Rey, přelom 15./16. století, Toledo). Dvojruční popravčí meč s rovnou širokou čepelí, 16. století (Regionální muzeum a galerie v Jičíně).

Ideální rekonstrukce turnovské šibenice, jejíž nákres se zachoval na plánu Vrchhůry z roku 1785 (realizace modelu Tomáš Pifák Štefánek a Pavel Hendrych).

Kopie pohřební koruny krále Přemysla Otakara II. (Zhotovil turnovský zlatník a výtvarník Jiří Urban, 2021.)

↓ Barokní cyklus osmi obrazů Tance smrti, původně z márnice u kostela sv. Kryštofa v Kryštofově Údolí, malba na dřevě, okolo roku 1760. (Římskokatolická farnost – arciděkanství Liberec.)

